B. JORDAN - LUCIAN PREDESCU

CARAGIALE

EDITURA „CUGETAREA"

CARAGIALE

B. JORDAN — LUCIAN PREDESCU

CARAGIALE

TRAGICUL DESTIN AL UNUI MARE SCRIITOR

1939
EDITURA „CUGETAREA"
P. C. GEORGESCU-DELAFRAS
BUCUREŞTI IV — STR. POPA NAN No. 21

I

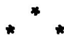
Ion Luca Caragiale, scriitorul care a îmbogăţit dramaturgia românească cu cele mai desăvârşite şi nepieritoare opere, „nenea Iancu Caragiale", cum îi spuneau intimii, sau pur şi simplu „maestrul", a văzut lumina zilei la 29 Ianuarie 1852, într'un sat umil şi sărac din Prahova, Haimanale, legat astăzi de comuna Mărgineni.

Numele acestui sat nu pare de loc predestinat pentru vieaţa viitoare a marelui dramaturg, căci Caragiale n'a iubit niciodată aventura, decât pe cea de ordin spiritual şi s'a simţit întotdeauna strâns legat de lucruri şi de oameni. Multă vreme după moartea genialului satiric, întâmplată în 1912 la Berlin pe Innsbrukerstrasse 1, n'am avut o genealogie completă a familiei Caragiale. Incet, încet însă, datele cronologice s'au adunat şi astăzi, datorită biografilor şi comentatorilor vieţii şi mai ales operei lui Caragiale, putem cunoaşte originea acestei familii. Intr'una din mărturisirile sale, Caragiale însuşi spune: „Eu sunt strănepotul unui barcagiu grec, venit cine ştie de unde pe meleagurile acestea!" Dramaturgul cunoştea limba şi scrierea grecească, după cum se poate vedea dintr'o întâmplare de mai târziu, pe când Caragiale suplinea pe un profesor de istorie la liceul „Sfântul Gheorghe" din Bucureşti. Dând de scris elevilor săi o temă, aceştia, ca să înşele vigilenţa profesorului la copiat lucrarea, scriseseră răspunsurile lecţiei cu caractere greceşti pe tablă. Profesorul Caragiale,

observând însă lucrul, s'a supărat şi a replicat: „Voi n'aţi auzit că eu sunt neam de Grec?".

Pentru satisfacerea curiozităţii lectorilor, putem adăoga că etimologia cuvântului Caragiale are o dublă obârşie şi semnificaţie. Jumătate din acest cuvânt, *cara*, provine din limba populară turcă şi înseamnă *negru*. Acesta era un calificativ pe care Turcii îl dădeau multor creştini care erau oacheşi la faţă. Deşi porecla se întâlneşte des la locuitorii din Sudul Basarabiei (Caravasile, Caragheorghe, Caraghiaur, etc.) este pe deplin stabilit că originea ei este transdanubiană şi de-acolo a trecut dincoace de Dunăre, în timpul războaielor ruso-turce. Cealaltă jumătate, *giali*, e un cuvânt grecesc care înseamnă oglindă. S'ar putea deci ca numele lui Caragiale să însemne *Oglindă neagră*. Insemnătatea acestui amănunt etimologic are însă o valoare relativă.

Se ştie astăzi cu preciziune că familia Caragiale este de obârşie grecească. Locul ei de baştină însă este mai greu de precizat, căci lipsesc indiciile. După unii, printre care şi filologul Bogdan Petriceicu Haşdeu, familia Caragiale ar fi din Albania. Neexistând alte indicii, rămâne stabilit că familia Caragiale este de origine grecească din Albania.

In vremea războiului ruso-turc (1767—1774), mai precis pe la 1770, un străbun al lui Ion Luca Caragiale de prin părţile macedonene, anume Vlidico Caragiale, tânăr în vârstă de 20 de ani, se hotărăşte să se strecoare printre trupe şi să se refugieze în Ţara Românească. Auzise, se vede, tânărul aventurier că în Ţara Românească se poate câştiga mai uşor o bucăţică de pâine şi, travestit în călugăr, înfruntă cu bărbăţie primejdiile şi ajunge la Giurgiu într'o barcă de pescari. De aici, aventurile lui Vlidico sunt mai uşor de urmărit. Pare-se că tânărul Grec dorea să câştige în Ţara Românească o ascensiune rapidă, căci, după unul

din biografi, Vlidico se înrolează ca voluntar în solda Cantacuzinilor, care simpatizau cu Ruşii şi se pregăteau în ascuns împotriva Turcilor. Aici a fost primit cu multă bucurie, căci cei mai mulţi dintre boieri doreau să aibă la nevoie o armată de mercenari care să-i apere şi cu care să câştige, la nevoie, protecţia uneia dintre cele două mari puteri aflate în luptă de supremaţie. Datorită de sigur influenţei unora dintre boieri, Vlidico ajunge om de încredere la curtea lui Vodă Caragea, iar izbitoarea asemănare de nume dintre el şi domn, îi face pe mulţi să-l socotească pe Vlidico rudă cu Vodă Caragea, acordându-i o încredere şi un respect deosebit.

In timpul acestor stagii şi în urma unei călătorii prin Ardeal, Vlidico se căsătoreşte cu o Ardeleancă frumoasă, de pe urma căreia are un singur băiat, *Natis* (Ştefan), născut la 1780. Spectator voluntar al evenimentelor din acea vreme, Vlidico a contribuit la ele cum s'a priceput. Se pare totuşi că n'a profitat chiar aşa de mult de pe urma lor, căci nu-l vedem dobândind un rang onorific sau vreo avere, cum poate visa tânărul aventurier dela 1770, în barca ce-l transporta, travestit în călugăr, spre Ţara Românească. Nici alte indicii despre afacerile lui nu se mai găsesc, aşa că nu se ştie dacă a stat toată vieaţa la curtea domnească, sau s'a retras şi s'a apucat de vreun negoţ oarecare, lucru ce pare mai probabil. In anul 1815, Vlidico se stinge de o chinuitoare boală de piept şi locul lui de veşnică odihnă este tot aşa de necunoscut. Afecţiunea de piept de care suferea Vlidico, pare-se că s'a transmis, pe cale ereditară, şi la urmaşii săi, căci mai toţi vor muri de maladii de piept şi de cord, fatalitate de care n'a fost scutit nici Ion Luca Caragiale.

Natis, fiul lui Vlidico Caragiale, era o fire artistică şi visătoare. Moştenise ceva din firea dornică de

aventură a părintelui său şi de aceea, părăsind ocupaţiile lucrative care l-ar fi putut duce la bogăţie, se îndrăgosteşte de teatru. Având fericirea să înveţe arta dramatică cu Aristia, Natis joacă în câteva piese greceşti, câştigând admiraţia Domniţei Ralu, fiica cea mai mică a lui Vodă Caragea, care avea predilecţii artistice şi în special iubea arta clasică grecească. Natis era un bărbat impetuos şi plin de cavalerism. In vremea lui a înflăcărat multe inimi care se ofileau în saloane cu sgomote înnăbuşite şi arome de Ţarigrad, sau în balcoane cu încrustări de artă veche românească. Datorită calităţilor sale actoriceşti, Natis câştigă inima uneia din aceste tăcute admiratoare, Maria, fiica clucerului Ion Nestor, cu care are fericirea să se căsătorească şi să aibă trei băieţi, Costache, Luca şi Iorgu şi o fată Nastasia. Aceasta din urmă e născută pe la 1820 şi a murit la 24 August 1905.

Faima lui Natis era în deajuns de cunoscută la curtea lui Vodă Caragea, parte prin faptul că tatăl său, Vlidico, fusese omul de încredere al domnului şi parte, probabil, din destăinuirile pline de admiraţie ale gingaşei domniţe Ralu. Asemănarea dintre numele lui Vodă şi al lui Natis pe de altă parte, îl face pe entuziastul actor să adopte, la o vreme, pur şi simplu numele de Caragea. Domnul află de acest nevinovat rapt şi, după cum povesteşte însuşi scriitorul Caragiale, în chip de anecdotă, Natis este chemat la curte să se justifice. Prezentându-se domnului, acesta îl întreabă supărat foc:

— Cum te cheamă, bre, caimeni?

— Caragea, să fie cu iertăciune, Măria Ta.

Tot aşa de supărat, Vodă îi replică:

— Eu Caragea, tu Caragea, atunci care din noi e Domn?

— Măria Voastră sunteţi, prea luminate stăpânitor.

— Păi dacă sunt eu Caragea, cum poţi să fii şi tu tot Caragea?

— Ce-am greşit eu, prea luminate stăpâne, dacă părinţii mi-au lăsat numele ăsta?

— Să-l schimbi, bre chiopek! Nu pot fi doi Caragea într'o ţară ca asta.

— Cum porunciţi Măria Voastră ca să-l schimb?

— Să te numeşti Caragiale.

— Sunt prea supusă slugă a Măriei Voastre, spune, smerit, Natis, retrăgându-se.

Nu mult după frumoasele lui succese artistice, Natis moare în anul 1841 de o anghină pectorală şi e îngropat în Bucureşti. La moartea lui, fiul său mai mare, Costache, scrie într'o „Epistolă către Grigore Alexandrescu":

La mormântul unui tată să mă mângâi eu alerg
Şi de colb şi din ciolane alt nimica nu aleg.

Fiii lui Natis, cunoscuţi actori, au îmbrăţişat şi ei cariera tatălui lor, contribuind, prin merite reale, la realizarea teatrului românesc şi creind în public gustul pentru arta actoricească. Cei trei fraţi au fost stimulaţi mult în activitatea teatrală şi de soţiile lor, Cecilia a lui Costache, Caliope a lui Luca şi Elena a lui Iorgu, actriţe de talent şi ele. Mai târziu, fraţii Caragiale, ajungând în graţiile publicului românesc, se naturalizează, legându-şi definitiv numele de noua lor patrie şi de teatrul românesc.

Urmărind bogata activitate actoricească şi publicistică a celor trei fraţi, Costache, Luca şi Iorgu, spectatorul obiectiv este în pas cu întreaga mişcare a teatrului românesc din acele vremuri, căci, scria la 1846, cu drept cuvânt, un cronicar: „parcă e un dar al familiei Caragiale, ca toţi mădularii ei să se bucure de un talent, pe care Românii ştiu a-l preţui".

II

Costache Caragiale, fiul cel mai mare al lui Natis şi unchiul marelui ironist şi satiric Ion Luca Caragiale, a văzut lumina zilei în Bucureşti, la 29 Martie 1815. Ca şi tatăl său, tânărul Costache era înzestrat cu un desăvârşit simţ practic şi cu reale însuşiri actoriceşti, la care se mai adăoga şi o inteligenţă sclipitoare. Cunoştea sensul orientării în vieaţă şi întreprindea cu o destoinicie rară şi cu un curaj neegalat orice acţiune care să contribue la afirmarea sa în ochii publicului. Nu-l descurajau eşecurile şi se punea din nou pe treabă, reuşind până în cele din urmă să-şi aducă planurile la înfăptuire. Moştenise din plin darurile părintelui şi bunicului său, acele daruri printre care se amestecau cavalerismul, spiritul de aventură şi curajul în faţa primejdiilor. Aceste calităţi i-au ajutat mult în vieaţă şi i-au creat o faimă pe drept meritată, înscriindu-l, cu litere apăsate, printre premergătorii şi realizatorii Teatrului Naţional de azi.

Tatăl său l-a dat să înveţe carte la o şcoală grecească, împreună cu alţi fii de boieri, cum era în obiceiul vremii. Silitor la învăţătură, bun cu camarazii săi, cărora adeseori le juca feste, pentrucă era un impulsiv, Costache se arată de pe băncile şcolii a fi un temperament deosebit. Datorită de sigur calităţilor arătate mai sus, îl întâlnim pe Costache Caragiale, la 1833, aşa dar în vârstă de 18 ani, dascăl pentru limba greacă la şcoala „Domniţa Bălaşa" din Bucureşti. Dar se vede că tânărul profesor de limbi clasice nu era pentru dăscălie şi nici dăscălia pentru el, căci temperamentul său era înclinat spre teatru, aşa că după doi ani de profesorat la „Domniţa Bălaşa", părăseşte brusc cariera care ar fi făcut din el un modest profesor de limbi clasice şi se avântă spre sferele visate încă de pe vremea când tatăl său cucerea înflăcărate aplauze la rampă. Auzind că în „Şcoala

Filarmonică", înființată de I. Heliade Rădulescu la 19 Ianuarie 1834, se pregătesc mulţi tineri pentru cariera actoricească, Costache Caragiale se înscrie şi el la cursuri în 1835. Aici audiază cursurile lui Costache Aristia, favoritul Domniţei Ralu, şi are colegi de clasă pe C. A. Rosetti, Ştefan Mihăileanu, Anesti Cronibace, etc. După câteva luni urmate cu sârguință la „Şcoala Filarmonică", prin Noembrie, Costache Caragiale debutează în piesa *Alzira*, a lui Voltaire, jucând rolul primului American şi suplinind pe Curie, unul din elevii cei mai distinşi ai lui Aristia. Debutul acesta a fost pentru tânărul actor un debut fericit, de care s'a achitat cu o rară conştiință artistică şi despre care un ziar din acea vreme se exprimă în termeni foarte plăcuţi: „In rolul celui dintâi American a debutat unul din şcolarii cei noui, domnul Caragea (Costache Caragiale), care a dat cele mai bune nădejdi pentru tragedie. Vorba sa era sonoră, limba curată şi gesturile serioase şi clasice". Faptul că cronicarul ziarului care scrie aceste rânduri îl numeşte pe Costache Caragiale „unul din şcolarii *cei noui*", face să se creadă că tânărul actor n'a urmat cursurile chiar dela înființarea „Societăţii Filarmonice", cum cred unii, părere care se mai sprijină şi pe împrejurarea că numele lui Costache Caragiale nu este întâlnit printre numele elevilor care au dat examen de admitere, interpretând roluri din piesele *Fanatismul* a lui Voltaire şi *Amfitrion* a lui Molière. Şi pentrucă debutează în 1835, nu mai încape nicio îndoială că acesta este anul în care Costache Caragiale s'a înscris printre elevii „Şcolii Filarmonice".

Incă dela început, Costache Caragiale este atras de piesele greceşti care aveau de scop să întreţie o atmosferă revoluţionară împotriva Turcilor, stăpânii Eladei.

In „Şcoala Filarmonică", pe care o conducea cu multă destoinicie şi pricepere I. Heliade Rădulescu, Costache Caragiale a fost în contact cu mulţi tineri dornici de a face teatru. Directorul care ştia să se-

lecţioneze valorile şi să atragă pe tinerii de talent, cărora ştia să le îndrume predispoziţiile şi înclinările artistice, preda cu multă elocinţă literatura. Lecţiile sale se refereau la elocvenţă şi la felurile ei, la stil şi la felurile lui, la frumos, la gust, la proză şi poezie. In acelaşi timp, Heliade făcea fericite incursiuni în istoria literară a celor mai însemnate naţiuni, comenta pe autori şi capo-d'operele lor şi, în sfârşit, făcea un curs aparte despre poezia sfântă. Drept temeiu avea limba mlădioasă a Bisericii, de care se servea pentru a forma personalitatea şcolarilor săi, dându-le ca model urzeala şi farmecul limbii Sfintei Scripturi.

Incurajat de neaşteptatul debut, Costache Caragiale, fire svăpăiată, nu aşteaptă să termine cursurile „Societăţii Filarmonice" şi, părăsind brusc şcoala, îşi ia singur sborul în lume. Actorul Caragiale îşi dădea însă seama că în Bucureşti îi va fi greu să cucerească o rapidă ascensiune, mai ales că pe acea vreme lumea din Bucureşti era cucerită de succesele tot mai mari ale unor trupe de teatru italiene şi franceze. De aceea, plin de iluzii şi talent, ia drumul Moldovei şi se opreşte la Iaşi în 1838, unde avea credinţa că într'un oraş mai liniştit cum era Iaşii, cu o veche tradiţie de cultură care începea dela cronicari, va cuceri mai repede laurii succesului cu care să se întoarcă apoi, triumfător, în Bucureşti, ca să câştige şi aici consacrarea. In Iaşi, Costache Caragiale care nu cunoştea pe nimeni, se introduce în familiile câtorva intelectuali moldoveni, pe care caută să-i câştige pentru înfiinţarea unui nou teatru naţional, în locul celui care îşi încetase activitatea sub afluenţa aceloraşi piese şi trupe străine care înnăbuşeau şi activitatea teatrală românească din Bucureşti. Un prieten al său, Iordache Harnav, căruia Costache îi va închina mai târziu „Scrierile" sale, vorbind despre meritele actorului Caragiale, arată toată truda acestuia pentru a da Iaşului un teatru românesc. Cu sufletul său plin de entuziasm, nestrămutat în dorinţa sa, Costache se

adresează mai ales tinerilor Moldoveni, cerându-le ajutorul pentru a-şi aduce planurile la realizare. In cele din urmă reuşeşte să închege un ansamblu şi să dea câteva reprezentaţii în faţa publicului ieşan şi mai ales a boierilor cu gusturi rafinate, franţuzite sau nemţite. Sforţarea lui Costache Caragiale de a însufleţi arta dramatică prin viu graiu românesc, prin mimică şi talent, este primită de societatea ieşană cu indiferenţă şi adeseori cu o ironie usturătoare. Actorul Caragiale îşi dă seama de asta şi în adâncul lui sufere amar, cu atât mai mult cu cât ştie că are în el forţa sacră a mimicei. Eforturile sale sunt dintre cele mai disperate, dar tânărul actor nădăjdueşte în vremuri mai bune. Işi înmulţeşte mijloacele de realizare scenică, discută în societate, se aprinde şi perorează. Ochii lui mici şi ageri joacă, aprinşi, în orbite. Flacăra aceea din ei biciuieşte şi arde. Fruntea lui mică se încruntă involuntar şi gura cu buzele subţiri se strânge tot mai mult a dispreţ. Totuşi, chiar în clipele acelea de derută, de nelinişte şi speranţă, entuziasmul nu-l părăseşte. Işi înalţă capul bogat în plete mari şi negre, în genul artiştilor din istorica boemă franceză, şi continuă lupta. E sigur că va înfrânge într'o zi această nepăsare şi indiferenţă ironică. Işi simte puterile crescând. Acest public rece care-i califică piesele drept „cercări“, se va convinge într'o zi de talentul său. Prea mândru pentru a se întoarce înfrânt în patria sa, Caragiale se hotărăşte să lupte şi să sufere până la urmă amărăciunile unei vieţi ce începuse să-şi arate spectrul nevoii. Reprezentaţiile sunt întrerupte, dar gândurile actorului învins se îndreaptă numai spre scenă. Simte că aceasta e adevărata lui vieaţă, dragostea şi pasiunea lui cea mare. Vorbind prietenilor despre eşecul său, el nu încetează să spere. Atunci se vedeau pe faţa lui curgând lacrimi adevărate şi grele, pentru ca la urmă să strălucească raza unei nădejdi. Cei din jurul lui erau impresionaţi de soarta tragică a actorului, dar erau prea puţini şi prea neputincioşi ca să-i

aducă vreun ajutor. Consolarea lui Costache era doar refugiul în lumea lui de creaţie actoricească, lângă eroii pe care căuta să-i însufleţească cu căldura sufletului său.

„Soarta i se împotrivea necontenit, de parcă se pusese cu tot dinadinsul să cerce statornicia acestui tânăr". Şase luni de zile se sbătu actorul între mizerie şi nădejde, în acest târg care-l primise cu atâta nepăsare. In acest timp începură să-i scadă şi resursele băneşti, încât ajunsese să îndure cea mai cruntă mizerie. Frigul Moldovei, acel frig cu şuviţe tăioase de viscol muscălesc, începu să muşte din carnea lui. Actorul nu mai avea nici cămaşă pe el. Purta pe sub haină coli de hârtie în loc de cămaşă şi totuşi mândria nu-l părăsea. Prietenii se ofereau să-l ajute, dar el refuza cu „sumeţenie sufletească" orice ajutor, încât cei care voiau să-l ajute, trebuiau să facă gestul acesta cu de-a-sila.

Intr'o zi, învins de mizerie, se hotărăşte să părăsească Iaşul şi să aştepte timpuri mai prielnice. Va pleca oriunde, numai la Bucureşti nu, căci ştie că acolo îl aşteaptă zâmbete ironice şi aceeaşi aspră soartă. Se împrumută la prietenul său Harnav cu zece galbeni şi, prin Octombrie 1838, părăseşte capitala Moldovei, în tovărăşia unui alt actor nefericit, Nicolini, cu care spera să facă ceva în alte oraşe ale Moldovei. Cei doi actori se opresc, după o lungă pribegie, la Botoşani, unde repurtează pe neaşteptate un succes strălucit, prin luna Noembrie a aceluiaşi an, cu o trupă improvizată de ei. Soarta începe să-i surâdă lui Costache Caragiale. Tânărul actor câştigă iar încrederea în puterile sale. In stagiunea teatrală 1838-1839, cei doi actori, împreună cu trupa lor improvizată, câştigă succes după succes cu mai multe piese româneşti sau traduse, printre care *Ştefan cel Mare* de Gh. Asachi, *Uniforma lui Welington*, comedie într'un act de Kotzebue, *Plumper* sau *Amestecătorul de toate*, comedie de I. F. Iunger şi altele.

Nobilimea Botoşanilor a arătat o altă înţelegere sforţărilor pentru realizarea unui teatru românesc, decât cea a Iaşului, care auzind de succesele repurtate de cei doi actori într'un orăşel ca Botoşanii, începe să aibă un sentiment de jenă. Trupa de actori moldoveni se achita conştiincios de obligaţia luată faţă de public, iar publicul, la rândul său, răspundea cu prezenţa sa la succesul tot mai frumos al actorilor. Aceştia câştigau de fiecare dată vii aplauze la rampă „pentru talentul lor şi pentru sârguinţa de a aduce mulţămire privitorilor prin alegerea pieselor şi a lor nimerită jucare".

Incurajat de atenţia publicului, actorul Costache Caragiale jubila. Acum se putea întoarce, triumfător, în Capitala Moldovei care-l repudiase. Şi, într'adevăr, încheind stagiunea dela Botoşani, Costache Caragiale se îndreaptă spre Iaşi. De astădată, publicul ieşan îl primeşte altfel. A trebuit să vie succesul dela Botoşani, pentru ca nobilimea Iaşului să vadă că se poate realiza şi teatru românesc, nu numai italian sau francez. Costache se pune pe lucru şi, în curând, împreună cu mai mulţi actori ai fostului conservator filarmonic dramatic dela Iaşi, ca Ioan Poni, Th. Teodorini, Th. Bonciu, precum şi câţiva „şcolari din clasele filosofiei dela Academie şi profesori", organizează o excelentă trupă de teatru. In scurt timp, succesele lui Costache Caragiale încep să întreacă aşteptările. Pe nesimţite, societatea ieşană începe să-l iubească pe acela pe care-l făcuse să sufere atâta în primele timpuri ale încercărilor sale dramatice. Ceea ce apreciau mai mult Ieşenii la acest actor, era „soliditatea caracterului său, maturitatea cugetărilor şi curagioasa sa întreprindere" care încep să-l apropie de cele mai reprezentative figuri ale ţării, de Kogălniceanu, Costache Negruzzi şi V. Alecsandri care, la 15 Mai 1840, primesc din partea guvernului însărcinarea de a administra, moralmente şi materialmente, teatrul ieşan. Caragiale creează câteva roluri magnifice. Astfel în rolul lui Saul, din piesa cu ace-

laşi nume a lui Alfieri, tradusă de Aristia, cu care se deschide stagiunea noului teatru ieşan, Costache Caragiale „a putut înfăţişa talent tragic, în poziţii şi gesticulaţii, a putut deştepta în ascultători, în mai multe rânduri, simţirile împătimirii sale“, iar în *Furiosul*, prelucrată de însuşi Costache Caragiale după Donizzeti, actorul nostru repurtează unul din cele mai categorice şi mai desăvârşite succese din câte a avut, căci pe lângă aplauzele furtunoase ale publicului captivat de masiva creaţie, „pe scenă s'a hărăzit domnului Caragiale o cunună de flori, o pungă cu 86 galbeni şi o alisidă de aur“. Copleşit de emoţie, „înduioşatul beneficiant“ răspunde: „Cel mai puternic lanţ ce mă leagă de acest aşezământ, este a mea mulţămire, şi părăsind de astăzi titlul *cosmopolitan* (sic), în veci *mă fac moldovan*“. Făcând această declaraţie, Caragiale simţea că intră definitiv în ritmul de vieaţă românească, dar gândul său se va realiza, din pricina formalităţilor şi mai ales a ocupaţiilor sale, cu unsprezece ani mai târziu, când se va naturaliza. Cu ocazia succesului din *Furiosul,* M. Kogălniceanu, făcându-şi rezervele sale ca om pregătit ce era, scrie despre actorul Caragiale: „Jocul său patetic şi plin de adevăr ne-a încântat cu totul. Un lucru numai am mai dori dela dumnealui, adică mai puţină sensibilitate şi mai mult natural. Noi cerem mult dela domnul Caragiale, dar talentul său ne dă dreptate să aşteptăm şi mai mult“.

Văzându-se încurajat, Caragiale năzuieşte şi mai mult. El vede că trupele străine au un ansamblu bine pregătit şi permanent, pe când trupa românească, cu elementele ei adunate de ici şi colea, fără legătură structurală şi organică între ele, supuse fluctuaţiilor şi tentaţiilor, se poate destrăma într'o bună zi. Dar Caragiale nu vrea asta. Ar însemna să se irosească zadarnic. In visurile lui el vrea un teatru permanent şi o trupă care să corespundă tuturor exigenţelor. Se pune pe muncă şi, după mari străduinţi, înfiinţează o trupă teatrală românească

permanentă, cu care anunţă mai multe premiere cu piese clasice străine şi româneşti, pentru a contrabalansa influenţa tot mai crescândă a trupei franceze din Iaşi, care dăduse reprezentaţii tot timpul. După ce reprezintă *Farmazonul din Hârlău*, comedia în 3 acte a lui Vasile Alecsandri, *Orbul fericit* de L. N., *Leonid* sau *Ce produce dispreţul*, aceasta din urmă scrisă de Costache Caragiale, cele două trupe — cea românească şi cea franţuzească — se unesc, iar actorul nostru ia conducerea reprezentaţiilor româneşti.

In toate acestea este de admirat vrednicia acestui om, caracterul său neşovăielnic şi credinţa sa în puterile-i sufleteşti. Soarta îl răsplăteşte şi-l răsfaţă, după ce se arătase aşa de vitregă cu el. Dar vechiul dicton românesc „Nu-i aşa cum vrea omul, ci cum vrea Domnul", nu se desminte niciodată. In toiul succesului, Costache Caragiale primeşte din Bucureşti vestea neaşteptată a morţii tatălui său. Actorul e nevoit să întrerupă reprezentaţiile teatrale de pe scena teatrului ieşan şi să plece la Bucureşti pentru a-şi înmormânta tatăl. Se vede că durerea acestei pierderi a fost mult simţită de actorul Caragiale, căci timp de doi ani de zile nu mai apare pe scenă. Poate că şi alte obligaţii de familie îl reţin în acest timp în Bucureşti, căci abia la 18 Ianuarie 1844, Costache Caragiale apare din nou pe scena teatrului din Iaşi. Ce l-a făcut pe Costache să nu încerce acest lucru la Bucureşti unde, de sigur, faima numelui său ajunsese de mult? Socotea oare că încă n'a sosit timpul să-şi arate puterile pe scena bucureşteană? Nu. Caragiale îşi cunoştea puterile şi era asigurat de izbândă. Dar el era un suflet care nu putea uita aşa de uşor dragostea pe care i-au arătat-o Ieşenii în ultimile stagiuni. Se simţea legat sufleteşte de teatrul ieşan pe care-l înfiinţase, de public şi actori. Aceasta e singura explicaţie, o explicaţie care înnobilează caracterul acestui actor de elită şi-i adaogă un nou merit, pe lângă cele actoriceşti.

Caragiale crescuse la şcoala suferinţii şi rămăsese cu un suflet simţitor şi larg. El se întoarce deci acolo unde pusese o picătură din sufletul său şi unde ştia că este aşteptat. Voia ca înainte de a cuceri scena bucureşteană, unde-i erau gândurile de mult, să termine lucrul început la Iaşi. Părăsise intempestiv capitala Moldovei, în toiul acelei febre a succesului crescând şi nu voia să lase impresia că a dezertat, chiar dacă exista justificarea categorică a morţii tatălui său.

Intors în Iaşi, Costache joacă în *Cuconul Iorgu dela Sadagura* a lui V. Alecsandri, *Fata Cojocarului* de * * *, *Soldatul moldovan*, melodramă în 3 acte de N. N., dată în beneficiul lui Costache şi *Furiile lui Orest,* dramă tradusă de V. Alecsandri.

Cu aceste piese, Costache Caragiale găseşte că s'a achitat pe deplin de obligaţia de a răspunde publicului ieşan şi începe să se gândească că a sosit timpul să se întoarcă în Bucureşti, acolo unde-l chema ambiţia sa şi unde-l împingeau categoricele lui succese. Dar înainte de a pleca, el vrea să-şi ia rămas bun dela toţi în modul cel mai frumos posibil şi, în vederea acestei despărţiri, compune piesa *Repetiţie moldovenească*, în care pune multă vervă şi destăinueşte unele amănunte din truda de culise a actorilor. Dar se vede că gândul său sincer n'a fost înţeles şi piesei i s'a dat o altă interpretare. Artiştii Teatrului Naţional refuză s'o joace căci, fără s'o cunoască măcar, fuseseră informaţi, greşit după cum se va vedea mai târziu, că piesa loveşte în ei şi le desvălue trucurile. In toiul acestei încordări, se produce şi un alt fapt, care-i face pe actorii ieşeni să se solidarizeze şi mai mult împotriva colegului lor. In „Gazeta de Transilvania“ se publică un articol vehement la adresa artiştilor din Iaşi. Aceştia cred că inspiratorul articolului, dacă nu chiar autorul lui, este Costache Caragiale. Incordarea e mare. Caragiale se vede deodată prins într'o polemică pe care n'a dorit-o şi care vine să-i primej-

duiască puţina faimă recoltată la Iaşi, tocmai în ajunul plecării. Zadarnic încearcă actorul Caragiale să se explice. Actorii ieşeni determină un curent defavorabil împotriva sa, ceea ce-l face pe Costache să renunţe la reprezentarea piesei sale şi să-şi grăbească plecarea la Bucureşti. Iaşul îl făcea să sufere a doua oară de când se legase de el. De data asta, neînţelegerea nu venea dela public, ci dela aceia cu care împărţise şi bucuriile şi durerile unei cariere sbuciumate.

Cu acest gând, Costache Caragiale părăseşte brusc Iaşul, în toamna anului 1844, şi pleacă spre Bucureşti. In Capitala Moldovei scandalul iscat de piesa lui Costache Caragiale continuă, căci M. Kogălniceanu, care citise piesa şi care văzuse că nu e nimic adevărat din ceea ce afirmau actorii teatrului ieşan, se gândeşte serios s'o publice în „Cantora foii săteşti". Actorii se gândesc atunci să recurgă la ajutorul domnitorului Mihail Sturdza, pentru a împiedeca tipărirea piesei, trimiţând următorul protest :

Prea înălţate Doamne !

In anul trecut, când dumnealui actorul Caragiali se afla în Moldova spre a-şi bate joc de noi, tinerii actori ai Teatrului Naţional, şi tot odată a arăta moldovenilor nişte vrednicii pe cari ei n'au fost în stare a le cunoaşte oarecum, lucru dovedit şi dintr'un articol dat în *Foaia de Transilvania* sub nume străin, a făcut o farsă teatrală, unde ia numele noastre şi a direcţiei în ridicolul cel mai înjositor. Nu ştim cari au fost mijloacele sale şi socotinţele cenzurii că acea farsă se vede slobodă de cenzură, încât chiar atunci era să se reprezenteze, dacă noi ne-am fi induplecat a părăsi datoria de a nu ne jigni cinstea socială la care cenzura n'a voit a privi. Şi astăzi, Inălţimea Voastră, când

vedem că se apropie tipariul a o săvârşi în *Cantora foii săteşti*, de datoria noastră este a ne cunoaşte atacaţi, a vedea atacul şi a ne jelui, şi dela părinteasca voastră oblăduire atârnă ca să ne ocrotiţi; căci cum va fi existenţa noastră în societate, când persoana noastră este publicată sub badjocuri? Şi cum am pretinde vreodată la acea de care n'am meritat noi a fi apăraţi?

Vă supunem Inălţimii Voastre cu umilinţă o târguire rezonală şi rugăm în numele legilor, cari apără deopotrivă cinstea, averea şi viaţa fiecăruia, de a face să se nimicească cu totul o astfel de lucrare care nu va fi decât o pildă rea.

Ale Inălţimii Voastre prea plecate şi supuse slugi: (ss) *Al. Greceanu, Iancu Goian, P. Nicolau, P. Masé, P. Sterian, T. Teodorini, Sandu Banciu, M. Idieru, Bosie, Dumitriu.*

1845, Februbrie 3 — Iaşi

Cu tot protestul însă, piesa apare în „Cantora foii săteşti" din capitala Moldovei. Abia atunci se putu vedea că piesa lui Costache Caragiale este într'adevăr o piesă cu tendenţă, dar autorul ei se ridică nu împotriva actorilor moldoveni, ci împotriva pieselor franţuzeşti şi nemţeşti, precum şi a interpreţilor lor. In ce priveşte valoarea literară a piesei *O repetiţie moldovenească*, ea este cu mult mai pe jos de cea teatrală şi istorică. Odată cu tipărirea ei care deschide ochii tuturor asupra intenţiilor autorului, se dau la iveală şi manoperele care au dus la nereprezentarea piesei, cât şi la plecarea pripită a autorului. Cu privire la prima obiecţie a artiştilor cum că actorul Caragiale i-ar fi atacat printr'un pamflet usturător în „Gazeta de Transilvania", s'a dovedit mai târziu că altcineva l-a publicat, iar în ce priveşte acuzaţia că piesa *O repetiţie moldovenească* ar lovi în artişti şi în teatrul românesc, s'a aflat mai apoi

că informaţia eronată le-a fost furnizată de actorii francezi şi nemţi, adică de aceea care erau cu adevărat atacaţi în piesă şi care, în felul acesta, şi-au găsit unelte chiar în mijlocul artiştilor români, pentru a-l ataca pe Costache Caragiale. De altfel, tipărirea piesei în cauză de către M. Kogălniceanu la 1845, în urma rezoluţiei organelor anchetatoare care n'au găsit nimic nepotrivit în ea, este argumentul cel mai categoric care spală onoarea lui Costache Caragiale de acuzaţia nedreaptă ce i se aruncase în spate. Publicul ieşan, cât şi actorii Teatrului Naţional, recunosc eroarea în cari căzuseră. Dar e prea târziu. Costache Caragiale, după şase ani de zile petrecuţi în Moldova, dintre care cei mai mulţi la Iaşi, păşeşte, strălucitor, pe scena bucureşteană.

*
* *

Spirit organizator şi pragmatic, actorul Costache Caragiale, întors în Bucureştii lui dragi, porneşte hotărît la lucru. In vremea aceea, publicul bucureştean era delectat de câteva trupe străine, care pe lângă sufragiile acestui public, se bucurau şi de ocrotire domnească, precum şi de însemnate reduceri de dări. Costache Caragiale ştia din experienţa dela Iaşi şi din Moldova că pentru a câştiga bunăvoinţa domnului, ca şi atenţia publicului capricios, e nevoie de o trupă organizată şi permanentă, ca şi de un program bine studiat şi pus la punct. De aceea, încă dela sosirea sa în Bucureşti, în 1844, mintea lui se frământă pentru realizarea acestor două lucruri esenţiale, trupă permanentă şi repertoriu bine studiat. Dacă în privinţa repertoriului nu se pot contesta calităţile şi acea intuiţie a selecţiei la Costache Caragiale, nu tot aşa stăteau lucrurile cu selecţionarea actorilor. Şi asta nu pentrucă Costache nu s'ar fi priceput să facă o admirabilă selecţie (dăduse dovadă la Iaşi că o poate face), ci pentrucă e mai greu de selecţionat material uman. Dela în-

ceput el se izbeşte de rivalităţi şi pretenţiuni absurde. Totuşi, cu tactul lui şi cu priceperea acumulată din experienţa cu teatrul, reuşeşte să câştige de partea sa câteva elemente valoroase, cu care fondează în Bucureşti „Teatrul de diletanţi".

Şi de data aceasta, ca şi'n Iaşi, Costache a avut de luptat cu mari greutăţi. In primul rând îi lipseau resursele materiale, care se epuizaseră cu ocazia călătoriei sale dela Iaşi la Bucureşti şi în urma polemicii cu actorii ieşeni. Proiectul său cu trupa de diletanţi ar fi rămas un simplu deziderat personal, dacă în ajutorul lui Costache nu sărea vechiul prieten C. Mihăileanu, care-i pune la dispoziţie banii necesari. Cu bani acestuia şi cu cei realizaţi din amanetarea averii sale şi a bijuteriilor soţiei sale, Costache Caragiale deschide primul teatru public din Bucureşti, în sala „Momolo," care se afla pe locul unde se află astăzi Strada Academiei, colţ cu Edgar Quinet. Printre actorii trupei de diletanţi erau: C. Dimitriadi, tatăl Aristiţei Romanescu, Mihail Pascaly, Fany Tardini, Ştefan Velescu şi Theodor Teodorini, care venise dela Iaşi.

Actorii se pun pe lucru şi după nouă luni de muncă, în seara de 21 Martie 1845, trupa română de diletanţi a lui Costache Caragiale debutează în piesa *Furiosul.*

Urmează apoi la 7 Iulie 1845, *Recrutul răscumpărat*, în beneficiul nenorocitului Sansoni, fostul director al trupei italiene care se ruinase, iar la 28 Iulie 1845, Costache apare pe scena Operei în piesa *O bună educaţiune* când în rolul Măzărescului a făcut publicul a se ţine neîncetat cu mâna de inimă de râs". A fost iarăşi unul din succesele categorice ale lui Costache Caragiale, care numai printr'o întâmplare a putut să capete rolul de mai sus şi să-şi etaleze talentul în prezenţa nobilimii bucureştene şi a lui Vodă însuşi. Şi iată cum a ajuns Costache să joace în piesa *O bună educaţiune:*

Directoarea Operei, Henrieta Karl, organizase o

reprezentaţie în beneficiul tenorului Riciardi care era mult apreciat de publicul bucureştean pentru talentul său impetuos şi pentru capacitatea vocii sale. Se anunţase lume multă şi până şi Vodă promisese că va veni. Dar în ziua reprezentaţiei, Riciardi se îmbolnăvi şi nu putu să apară pe scenă. Ca să evite lucruri neplăcute din pricina amânării reprezentaţiei, Henrieta Karl, în urma propunerii lui Caragiale, primi ca acesta să înlocuiască pe Riciardi, împreună cu trupa sa de diletanţi. Piesa a avut un succes neaşteptat, ceea ce „stârni furtuni de aplauze şi deşteptă un aşa de mare entuziasm, încât Vodă chemă la dânsul în lojă pe Caragiale, îi mulţumi şi hărăzi teatrului o sumă de 5000 lei, *odată pentru totdeauna*, prin afiş domnesc".

Incurajat de frumosul şi spontanul gest domnesc, Costache se gândeşte serios să creeze la Bucureşti un teatru naţional. Prin muncă încordată, prin stăruinţă şi abnegaţie, cu o răbdare de care numai el era capabil, Costache reuşeşte să realizeze şi acest vis, captând tot gustul teatral al Bucureştenilor. Publicul îl încurajează şi-l apreciază. La 24 August 1846, Costache joacă rolul principal din *Gil-blas*, când „s'a întrecut pe sine", iar în anul următor, alături de prietenul său C. Mihăileanu, în piesa *Omul din codrul verde*, cei doi actori au dat dovadă că pot interpreta, cu acelaşi succes, chiar rolurile cele mai dificile.

Continuându-şi munca neobosită pentru teatru, Costache Caragiale compune între timp piesa sa *O soaré la mahala*, care se reprezintă cu succes la 22 Aprilie 1847 şi care produce o adevărată „furoare". Inceputurile lui Caragiale, scrie critica din acel an, sunt acelea ale lui Molière, iar mai departe adaogă: „fie ca şi urmările să egaleze pe acelea ale nemuritorului autor francez". Se vede însă că prezicerile nu se realizează întotdeauna, căci la 15 August acelaşi an, Costache Caragiale deschide stagiunea teatrală a trupei sale de diletanţi, cu două

comedii de moravuri care au nemulţumit publicul. In prima comedie *Duelurile sau impeţitul provincial*, se imputa lui Costache că a dat „puţină îngrijire bietului spectator, pe care-l face a pierde orice iluzie, prin multa exageraţie ce pune în jocul său".

Costache nu era însă omul care să descurajeze. In vieaţa lui încercase multe şi cunoştea pretenţiunile publicului şi gusturile lui capricioase. Cu aceeaşi răbdare, îşi continuă acţiunea de ridicare a teatrului românesc prin originalitatea creaţiilor şi prin frumuseţea limbii româneşti.

În acea vreme, partida naţională din Muntenia, reprezentată prin cei mai de seamă intelectuali şi boieri, ca fraţii Golescu, C. A. Rosetti, I. Heliade Rădulescu, N. Bălcescu şi alţii, pregătea revoluţia şi întronarea libertăţilor şi principiilor egalitare, în locul arbitrariului de până atunci. Multe atacuri au fost îndreptate atunci şi chiar mai pe urmă, după izbucnirea revoluţiei, împotriva „veneticilor". De aceste atacuri, după cum se va vedea, nu vor fi scutiţi nici fraţii Caragiale, cu toate meritele lor pentru crearea unui teatru românesc.

* * *

Rapiditatea cu care se desfăşoară evenimentele, capitularea lui Gheorghe Bibescu şi semnarea noii Constituţii, îl surprind pe Costache Caragiale în toiul activităţii sale teatrale, pe care este silit s'o întrerupă şi să se refugieze la Craiova, împreună cu vechiul său prieten, C. Mihăileanu. Acolo, fiind ajutaţi de doi boeri care apreciau talentul şi erau în curent cu mişcarea teatrală din Bucureşti, cei doi actori, asociindu-şi şi pe artistul Cacoveanu împreună cu trupa sa formată tot din diletanţi şi mai atrăgând de partea lor şi alţi actori bucureşteni, se gândesc să înceapă reprezentaţiile teatrale. Le trebuia însă o sală confortabilă. Ori în Craiova nu se găsea aşa ceva. Tot cei doi boieri sunt aceia care rezolvă che-

stiunea. Prin trecerea pe care o aveau pe lângă autorităţile şcolare din capitala banilor, ei reuşesc să pună la dispoziţia actorilor sala cea mare a şcolii „Lazaro-Oteteleşeanu", unde se improvizează o scenă cu câteva culise, tablouri şi cortină, apoi se încep reprezentaţiile cu câteva piese româneşti, printre care şi câteva vodeviluri. Piesa *Baba Hârca* a lui Matei Millo plăcu foarte mult Craiovenilor. Sosind pentru câteva zile la Craiova episcopul de Vâlcea, acesta începe să se intereseze de noua trupă şi de repertoriul ei. Dar, îndemnat de un Grec din anturajul lui, care-i şopteşte la ureche că în *Baba Hârca* se ponegreşte religia, episcopul izgoneşte trupa din localul şcolii. Boerii nu se dau însă bătuţi. Conştienţi de valoarea actorilor, ei adună lemne şi oameni de pe moşiile lor, cu care construesc un teatru din bârne, punându-l la dispoziţia lui Costache Caragiale şi C. Mihăileanu. In timpul acestui şomaj forţat, trupa a fost întreţinută de cei doi boieri iubitori de teatru.

In noul teatru de bârne din Craiova se reprezintă piesa originală a lui Costache Caragiale *Doi coţcari* sau *Păziţi-vă de răi ca de foc* (1849), comedie vodevil într'un act. Pentru prima oară, în piesa aceasta apare şi Iorgu Caragiale, fratele lui Costache, într'un rol fără însemnătate.

După potolirea revoluţiei, la 1850, Costache Caragiale se întoarce la Bucureşti, în timp ce Mihăileanu rămâne la Craiova ca director al teatrului pe care-l înfiinţaseră. Dar în curând şi Mihăileanu avea să-l ajungă pe Caragiale la Bucureşti.

Revoluţia dela 1848 aduce mare perturbare în sânul familiei Caragiale. Cei trei fraţi, Costache, Luca, şi Iorgu, sunt acuzaţi că-s venetici, vrăjmaşi ţării, deoarece n'au luat parte la actul însemnat al revoluţiei. Atunci ei se apără printr'o broşură, în cea mai mare parte scrisă de Costache, intitulată: „Dreptatea poporului judece pe fraţii Caragiale". După ce Costache Caragiale mărturiseşte sincer că ţara românească o socoteşte „ca o a doua patrie", că pe

poporul românesc l-a stimat şi l-a iubit ca pe chiar naţia sa, arată că „un infam calomniator“ i-a aruncat „pata de trădător“, pentrucă n'a luat parte la revoluţia dela 1848. N'am participat, se apără Costache Caragiale, deoarece „ca *străini* nu se cuvenea să luăm parte la vrajba de familie“, apoi, „fiind oameni de teatru, n'aveam niciun rost să ne amestecăm în viaţa politică“. Drept încheiere, Costache îşi anunţă plecarea din ţară. „Cât pentru poporul ce l-am iubit, l-am stimat şi pentru care am lucrat, voiu păstra o eternă suvenire, urându-i fericire şi înfrăţire“. Dar, spre norocul teatrului şi literaturii noastre, niciunul din fraţii Caragiale n'a părăsit ţara românească. In schimb, ca să-şi arate iubirea pentru „a doua patrie“, Costache dărueşte două bijuterii de valoare unei societăţi de binefacere.

Reîntors în Bucureşti, la 1850, după peregrinarea sa la Craiova, actorul Costache Caragiale se loveşte dela început de multe neajunsuri. Vieaţa acestui om pare mereu supusă unor forţe oprimante care-l fac să sufere şi să lupte. Spre norocul lui, voinţa nu-l părăseşte o clipă. Il mistuie acea flacără interioară care animează pe vizionari şi le întreţine nădejdea. Lipsurile de tot felul nu-l dezarmează. Şovăie, dar nu se lasă şi nici nu-şi trădează neliniştea. Asta ar însemna ca oamenii să-l vadă înfrânt şi să-l compătimească. Dar el nu vrea să fie compătimit. Privaţiunile de tot felul l-au învăţat să rabde şi să nădăjduiască, iar scena i-a arătat că în durere, orgoliul este armura cea mai preţioasă. Costache rabdă cu orgoliu, se svârcoleşte în căutarea ieşirilor salvatoare şi lumea crede că el se agită pentru un scop bine determinat, pe când el e în căutarea a zeci de scopuri deodată. Lipsa de fonduri e cea mai simţită. Ii trebuesc bani pentru a începe lucrul. Prietenul său Mihăileanu care l-a mai ajutat cândva, e departe.

Şi-apoi nici el nu mai are bani, dacă e silit să joace într'un teatru de bârne şi să primească milostenia unor boieri care, oricât de îndrăgostiţi ar fi de teatru, tot o pomană fac. Caragiale n'are cui să se adreseze. Familia lui e săracă. Apoi i-e ruşine să apeleze la fraţii săi mai mici. Aceştia îl cred un idol. Şi idolul nu vrea să coboare de pe pedestal pentru o meschinărie de bani. Apoi nici sală n'are ca să joace. Sala Teatrului Naţional e ocupată de o trupă străină sprijinită de Ruşi, care aduseseră „pacea" în Muntenia, prin alungarea revoluţionarilor peste graniţă. După multe intervenţii, Costache Caragiale izbuteşte în sfârşit să pătrundă în Teatrul Naţional fondat de el. Ca să-şi perfecţioneze apoi partea muzicală a reprezentaţiilor, face apel la compozitorul Wachmann. Greutăţile sunt însă mari, dar nu de neînvins. Costache se sbate mereu. La 10 Mai 1850, el înaintează domnului o cerere în care se plânge că plăteşte dări mai grele decât trupa italiană, deşi el ocupă sala Teatrului Naţional numai două zile pe săptămână, pe când trupa italiană patru zile. Apoi Costache cere să i se acorde pentru reprezentaţiile sale zilele de duminecă şi joi. Domnitorul aprobă echivalarea dărilor şi hotărăşte ca o duminecă să fie acordată trupei lui Caragiale, iar altă duminecă celei italiene.

Stagiunea începe în Noembrie 1850 cu *Grădinarul orb* sau *Aloiul înflorit* de Kotzebue, în traducerea lui Ioan Văcărescu şi se continuă cu *Doi coţcari* de C. Caragiale, *Buna educaţiune* de C. Bălăcescu, *Furiosul*, *Veneţiana*, etc.

Stagiunea următoare (1851-1852), Costache o deschide cu *Faust* de Goethe, când obţine „un meritat şi sgomotos succes" în rolul lui Mefisto. Urmează apoi o serie întreagă de piese româneşti şi străine, care atrag tot mai mult publicul. Soarta îi surâde din nou lui Costache. Dar el tot mai are o durere. Clădirea Teatrului Naţional din Bucureşti e concesionată trupei italiene şi lucrul acesta nu-l poate în-

dura Caragiale. Avea mai multe drepturi ca să fie el concesionar. Trimite două proteste succesive domnitorului, cerând concesionarea Teatrului Naţional pentru el. Ambele proteste sunt încredinţate sfatului administrativ care, cercetându-le la 24 Aprilie 1852, le respinge. In schimb se acordă lui Costache Caragiale direcţia Teatrului Naţional pe timp de 3 ani, începând dela 1 Iulie 1852, cu subvenţie anuală de 400 galbeni împărăteşti, fără să fie obligat a plăti chirie antreprenorului italian. Era un succes neaşteptat pentru actorul Caragiale, care se arată la înălţimea chemării lui. La 31 Decembrie, acelaşi an, Barbu Ştirbey inaugurează Teatrul Naţional de azi. La inaugurare, Costache Caragiale, în calitate de director, organizează o reprezentaţie de gală în folosul săracilor, la care asistă Vodă Ştirbey cu Doamna şi întreaga Curte, Consulii străini şi elita societăţii bucureştene. Spectacolul era compus dintr'un vodevil: *Zoe* sau *Un amor românesc*, tradus de Bobescu, cu muzica de I. A. Wachmann, în care Niny Valéry şi Costache Caragiale aveau roluri principale. Inainte de ridicarea cortinei, orhestra execută uvertura dela *Claca ţărănească*, care se începea cu o doină executată de flautistul Folz. Reprezentaţia a avut un succes strălucit. Barbu Ştirbey a rămas încântat de jocul actorilor şi de feeria scenei. Candelabrele aruncau reflexe fugare pe pluşul roşu al lojilor şi pe toaletele de mătasă împodobite cu perle ale doamnelor din elita bucureşteană. Toată lumea îşi arăta admiraţia pentru jocul actorilor şi pentru feeria sălii. Consulii străini işi părăseau în pauze lojile că să se prezinte lui Vodă Ştirbey şi să-l felicite pentru realizarea Teatrului Naţional, care avea să fie de aici înainte primul focar de cultură al ţării. Dar cel mai mulţumit dintre toţi era Costache Caragiale, care cu un an mai înainte primise din partea aceluiaşi Vodă Ştirbey, pentru munca sa, rangul de *pitar* şi care se aştepta la alte onoruri bine meritate. Costache n'a uitat niciodată seara

aceea de sfârşıt de an, în care tot ceea ce avea Bucureştiul mai select, îi apreciase munca şi talentul. Aceasta îl încurajează şi-i dă puteri înzecite. El vrea să facă din prima noastră scenă un adevărat teatru, care să-şi merite numele de naţional. Pentru asta nu-i lipseşte nici bunăvoinţa domnului şi nici puterea de muncă. In vara anului 1853, Costache pleacă la Paris ca să vadă şi teatre străine, dar mai ales să cumpere stofe şi broderii pentru garderoba trupei sale, în vederea deschiderii stagiunii. Cu sufletul plin de bogăţia impresiilor culese timp de două luni la Paris, Costache revine în Bucureşti şi redeschide stagiunea anului 1853 cu melodrama *Dracul* sau *Oarba din Paris*, în trei acte, pe care o montează cu un fast neîntâlnit până atunci pe vreo scenă românească. Era fructul impresiilor culese în „Cetatea Luminii“, care în vremea aceea atrăgea mulţi tineri dornici de învăţătură. In piesa aceasta apare pentru a doua oară şi Iorgu, fratele lui Costache. Succesul piesei i-a amintit lui Costache alte succese similare din trecut. Urmează în Septembrie, acelaşi an, piesa *Fata regimentului*, în care Costache şi Iorgu sunt frenetic aplaudaţi de public. La succesul pieselor se adăoga, pe lângă experienţa din trecut, fastul costumelor aduse dela Paris şi modelele culese de Costache de pe scenele pariziene în cursul călătoriei sale. Fastul acesta însă costase mult şi, la sfârşitul stagiunii, Costache constată că veniturile nu acoperă cheltuielile. Totuşi nu se descurajează. Vacanţa ar putea aduce o salvare a situaţiei. Până atunci are tot timpul să se gândească şi să avizeze la mijloace băneşti. Insă abia începută stagiunea anului 1854-55, Costache constată neputinţa de a ieşi la capăt cu bine şi, adunând personalul trupei, mărturiseşte că nu mai are cu ce-l plăti şi-i cere sprijinul pentru a îndrepta starea aceasta precară. După multe chibzuieli, se întocmeşte un comitet de administraţie, în care Wachmann, codirectorul, este însărcinat cu cassa, C. Mihăileanu, care se întorsese

dela Craiova, şi Pascaly cu direcţiunea scenei şi montarea pieselor, iar Caragiale cu serviciul administraţiei. Dar lucrurile merg tot prost, iar Pascaly, Mihăileanu şi Wachmann se retrag. Costache rămâne cu fratele său Iorgu, cu Cecilia, soţia sa şi alţii care se leagă să meargă înainte cu orice preţ.

Situaţia era grea şi Costache merita negreşit o altă soartă pentru serviciile aduse teatrului şi artei dramatice, dar împrejurările şi oamenii îi sdrobeau inima şi cariera totodată. Colaboratorii lui cei mai de seamă şi artiştii cei mai dotaţi în acelaşi timp, un Pascaly care interpreta rolurile cele mai dificile, un Mihăileanu şi alţii, îl părăseau tocmai în aceste momente grele. Rămăsese numai cu câţiva, „în familie" cum s'ar zice. In aceste momente, găseşte un cald sprijin în curajul soţiei sale Cecilia, care cu înţelegerea sa de femeie şi cu acea intuiţie ascuţită a stărilor de fapt, îl sfătueşte şi-l îndeamnă să spere. Costache însă nu se înşeală. El ştie că se apropie sfârşitul. Lovitura dată de hazard e prea grea. Atunci se resemnează şi se lasă dus de evenimente, ca o frunză pe apă. Soţia sa vede şi ea că nu se mai poate face nimic. Direcţiunea teatrului e declarată în stare de faliment. Avea de plătit poliţe în valoare de 1500 galbeni şi Costache încetează reprezentaţiile în Mai 1855. In locul lui vine la direcţia Teatrului Naţional Matei Millo. Mai mult încă, la 1 Iulie acelaşi an, Costache se retrage, desamăgit şi descurajat din teatru, ca să se dedice studiilor. In curând obţine dreptul de a practica avocatura şi e numit judecător de ocol la judecătoria de Verde din Capitală. Dar Costache nu se poate împăcat cu noua situaţie. El e un om care ţine la libertatea convingerilor şi gândurile lui, chiar atunci când împarte dreptatea sub imaginea lui Crist, sunt tot spre teatru. Aceste gânduri nu-i dau pace şi vin mereu să-i amintească de lumina rampei, de sălile pline de spectatori, de impetuozitatea tiradelor. Ne mai putând îndura tortura acestor gânduri, Costache Caragiale pă-

răseşte roba şi crucifixul, ca să urce iarăşi pe scenă, unde-l atrăgea ceva bolnăvicios. Aşa că la 29 Ianuarie 1857, îl întâlnim din nou pe scenă, în Bucureşti, jucând în drama *Cruciaţii*, în 5 acte, a lui Kotzebue, tradusă de Lecca. Critica îl apreciază din nou în magistrala creaţie a Emirului, părinte şi erou cu nobile cugetări, pe care ni-l prezintă sfâşiat de sentimente adânc umane, într'un mod expresiv şi admirabil. Siguranţa cu care stăpâneşte rolul, admirabila interpretare a sentimentelor care frământă pe eroi, fac din Caragiale un actor de înaltă clasă şi publicul s'a obişnuit de mult cu marile sale creaţii. E admirat şi aplaudat. Soţia sa e mereu alături de dânsul şi împarte, împreună cu el, bucuriile unei cariere de lumină şi vis. In acelaşi an, la 30 Aprilie, se reprezintă piesa *Peticarul din Paris* în beneficiul lui Costache Caragiale. Dar pentrucă el n'a jucat, deşi fusese anunţat pe afiş, în rolul magistratului, sala a fost goală.

La 1858, C. A. Rosetti, luând direcţia Teatrului Naţional, angajează printre alţii şi pe Costache, Iorgu şi Elena Caragiale, soţia lui Iorgu. Stagiunea se deschide în acel an cu *Guillaume Tell*, piesă în care Costache deţine rolul lui Guillaume, stârnind delirul publicului. In anul următor (1859), tot Costache interpretează magistral rolul lui Everard din *Invăţătorul satului*.

Caragiale interpreta întotdeauna, cu deplină înţelegere, personaje cu psihologii destul de complicate. Talentul său era remarcabil „în interpretarea pieselor romantice, tragedii, drame sau melodrame. Caragiale juca cu înflăcărare roluri de eroi sau intriganţi; în comedii de asemenea el avea creaţii interesante, dar jocul său pătimea mult de exagerare, întru cât şcoala sa dramatică şi-o făcuse în Bucureşti, cu dascăli veniţi din Grecia, unde se pare că nu răzbătuse încă reforma vechii sisteme declamatorice şi exagerate în reprezentaţiile teatrale".

In 1859, Costache Caragiale compune o nouă piesă

în două acte, *Ingâmfata plăpumăreasă*, care se reprezintă la 3 Decembrie acelaşi an pe scena teatrului ieşan, în beneficiul Elenei Caragiale, cumnata lui. Soţia lui Costache, Cecilia Caragiale, interpreta şi ea diferite roluri în piesele soţului său. Ea nu avea însă atâta talent. După unii biografi, ea nici n'ar fi ştiut carte şi nici nu ştia să cânte, aşa că melodiile le prindea cu urechea dela soţul său, care-i zicea întotdeauna: „Prinde-o, Cecilio!", expresie care rămăsese ca o zicătoare în teatru. Totuşi, o întâlnim pe Cecilia în diferite roluri nu tocmai uşoare, cum s'a întâmplat bunăoară în Noembrie 1861, când a jucat în drama fantastică *Don Juan de Maranna* de Al. Dumas. „Doamna Caragiale — se exprimă un critic de pe vremuri — a jucat cu multă înlesnire pe dona Terisma şi am avea una din cele mai bune actriţe, când i s'ar da roluri în care să se poată desvolta talentul său. Ar fi o minunată subretă, cu vocea sa plină, cu râsul său sonor şi vesel şi cu înlesnirea ce are în joc". Ceciliei îi lipseau unele elemente de ordin tehnic. Pe scenă nu asculta şi nu privea pe cei cu care vorbea, defect care era observat de public şi care producea efecte contrarii celor din piesă. In schimb, ca soţie, cu toate că nu era prea cultă, a fost o adevărată colaboratoare a soţului său. In clipe grele pentru actorul Caragiale, ea a ştiut să-l consoleze şi să împartă cu el povara amărăciunii. Ea îl îndemna să spere, să lupte şi să nu se dea învins. Costache îi purta o afecţiune sinceră şi nu arareori, ajutat de soţia sa, a dus la capăt, cu succes, multe din obligaţiile sale. Cecilia Caragiale a fost mai mult soţie decât actriţă.

Epoca de glorie a actorului Caragiale se apropia de sfârşit. Pe scenă apăreau talente tot mai noui, cu o nouă psihologie, câştigând simpatiile publicului, care, altădată, mergeau toate spre dânsul. Costache Caragiale îşi dă seama de asta şi de aceea apare din ce în ce mai rar. Deşi nu era aşa de bătrân, apariţiile lui pe scenă nu mai produceau efec-

tul de altădată. Obosit, se închidea tot mai mult în liniştea căminului şi se gândea la vieaţa lui din trecut. In vremea aceea începe să-l chinuiască şi o boală de cord. Intr'o zi are un acces în culisele teatrului. Caragiale îşi revine repede, dar prietenii îl sfătuiesc să se caute. Costache însă neglijează boala, pentrucă nu are bani să se caute. Lipsurile încep să se resimtă crâncen. Soţia sa mai joacă în câteva roluri, dar ea nu mai are suportul moral al aceluia care îi dicta replicile şi-i cânta melodiile, zicându-i, cu dragoste: „Prinde-o, Cecilio!“, aşa că se retrage lângă soţul ei, ca să împartă necazurile unei vieţi de lipsuri. Costache mai face un efort şi apare pe scenă în câteva piese, printre care şi în *Domniţa Ruxandra* a lui Bogdan P. Haşdeu. La 1867, Costache mai era încă în trupa Teatrului Naţional. Avea 55 de ani. Dacă ne gândim că el a început să joace teatru la vârsta de 20 de ani, Costache avea nici mai mult nici mai puţin de 35 de ani în slujba teatrului românesc, pe care l-a înfiinţat şi căruia i-a dăruit cei mai rodnici ani ai vieţii sale. Din acest an, Costache nu mai apare pe scenă, iar publicul, ca întotdeauna, îl uită. El însă îşi consumă vieaţa în sărăcie şi ultimii ani sunt pentru dânsul cei mai grei din vieaţă.

Bătrâneţea timpurie, ca la orice actor care-şi petrece nopţile pe scenă, începe să-i sape trăsăturile nobile şi fine, pe care numai fardul le întinerea în ultima vreme. Pe lângă aceasta, boala de inimă îl supără mai rău ca orice. Soţia sa nu-i mai poate fi de ajutor. Banii se împuţinează din zi în zi, aşa că la 13 Februarie 1877, anul cel mai sfânt din istoria neamului românesc, Costache Caragiale se stinge, chinuit de boala lui de inimă, în cea mai neagră sărăcie. Acei care-l uitaseră cu totul, îşi aduc deodată aminte de fostul actor Costache Caragiale şi încearcă un sentiment de remuşcare, iar Camera deputaţilor, la propunerea lui C. A. Rosetti, ca o târzie şi inutilă răsplată pentru acela care n'a avut nicio răsplată oficială în vieaţă, votează 2000 lei pentru înmormântare.

Costache a avut 4 copii: Nae, fost ziarist și publicist, despre care se ştie doar că a murit în 1901; Gheorghe, născut la 1852, Alexandru, născut la 1865, și Elena. Gheorghe și Alexandru au fost toată vieaţa funcționari. La rândul său, Nae Caragiale a avut 3 fii: Nicolae (trăiește și e ziarist la ziarul „Argus" și la Agenția „Rador"), Aurel și Ana, iar Gheorghe Caragiale a avut o singură fiică, Virginia.

III

Luca Caragiale, fratele mijlociu al vestitului trio de actori şi tatăl dramaturgului nostru, era cel mai puţin îndrăgostit de teatru. Pare-se că pentru asta n'avea nici talentul lui Costache și nici temperamentul vioiu al fratelui său mai mic, Iorgu. Ii plăcea mai mult vieaţa liniştită, lipsită de înşelătoriile şi riscurile rampei. Incă de pe vremea când cei doi fraţi erau în căutarea unor drumuri care să-i ducă la o ascensiune rapidă, el se gândea să-și cumpere undeva o fermă și să se ocupe cu gospodăria. De aceea poate s'a bucurat de o vieaţă mai statornică, reușind să agonisească şi ceva avere. Totuși, la urmă, a ajuns acolo unde au ajuns și fraţii săi, pierzând toată averea și murind în sărăcie.

Luca Caragiale s'a născut la 1820, cu un an înainte de revoluţia lui Tudor Vladimirescu. A avut o copilărie sbuciumată și nestatornică. Părinţii nu-i lăsaseră nicio avere, ca şi fraţilor săi şi, de aceea, toţi fraţii Caragiale se gândesc din timp să-și facă un rost în vieaţă. Costache și Iorgu, după ce încearcă mai multe experienţe, unul în profesorat, iar altul la școala de muzică a cadeţilor, de unde e dat afară pentrucă nu se potrivea cu firea lui, se lasă atrași de scenă. La început o duc greu, dar mai apoi câștigă glorie, pentru ca la sfârșit să lichideze legăturile cu teatrul în chipul cel mai trist. Luca nu ştie ce cale să ia. Ii lipseşte și experienţa vieţii, dar și banii,

fără de care e greu să întreprinzi ceva serios. In aşteptare, Luca asistă la sforţările fraţilor săi, se ţine de ei în culise şi nu se poate decide să urce pe scenă. Asistă aproape la toate reprezentaţiile lor şi-i studiază. Dela o vreme începe să fie nelipsit dintre culise şi din societatea lor. Pare-se că e decis cu tot dinadinsul să îmbrăţişeze şi el cariera scenică. Dar mai pe urmă s'a văzut că nu dragostea pentru teatru îl îndemna să fie mereu în anturajul actorilor, ci cu totul altceva. Pe vremea aceea era în graţiile actorilor şi ale publicului o actriţă tânără şi frumoasă, Caliope, fiica Ruxandei, care avea o voce fermecătoare şi care apărea în vodeviluri şi operete.

Caliope era una dintre primele eleve ale „Societăţii Filarmonice" şi cunoştea foarte bine pe Costache şi Iorgu Caragiale, fraţii lui Luca. Tânăra şi frumoasa Caliope debutează pentru prima oară pe scenă la 22 Octombrie 1834, încă pe când era elevă a „Societăţii Filarmonice", în actul I din piesa *Mohamed*, dată în beneficiul baritonului operei nemţeşti, Weinfolter. Peste două luni, la 7 şi la 9 Decembrie, Caliope joacă în prima comedie-balet a şcoalei, intitulată *Amorul doctor,* de Molière. In anul următor, tot ca elevă, joacă în *Triumful amorului*, când obţine aplauzele „parterului, atât în cântările în parte, cât şi în duete". Iar Jean Repay, profesor de literatura franceză la Academia mihăileană din Iaşi, afirmă despre ea într'o scrisoare trimisă lui Heliade: „are un glas just, în intonaţiile lui are un farmec deosebit. O zăbovire de şase luni în Italia ar face dintrânsa o cântăreaţă deosebită". Dar Caliope n'avea să vadă niciodată Italia, deoarece se căsătoreşte. Se vede însă că nenorocul o urmărea, pentrucă această căsătorie nu durează, şi peste puţin timp rămâne văduvă. Apariţiile ei pe scenă sunt tot mai dese. Frumuseţea vocii, unită cu frumuseţea fizică, fac din ea o actriţă simpatizată. Actorii îi dau târcoale, mai ales că ea poartă gloriosul titlu de văduvă. Insă Caliope se ţine mândră. S'a păcălit odată şi nu mai vrea a doua oară.

In vremea aceasta o cunoaşte Luca Caragiale, care frecventa tot mai des societatea actorilor. Caliopei îi plac manierele şi rezervele acestui tânăr, care nu e la fel cu ceilalţi, patetic şi încrezut. Luca e o fire liniştită, cu un suflet contemplativ. Vorbeşte frumos şi aşezat. Nu-i plac farsele, glumele şi ironiile şi nici nu participă la ele. Lucrurile acestea o impresionează plăcut pe Caliope şi de aceea, atenţiile ei, spre surprinderea actorilor, se îndreaptă tot mai mult spre Luca. Tânăra actriţă ştia, de sigur, cât de falşi sunt aceşti slujitori ai scenei, care pun mai mult patos decât suflet în relaţiunile lor cu oamenii. Ea vede în Luca un tovarăş ideal şi de aceea nu e de mirare că, la 10 Iulie 1838, Caliope se căsătoreşte cu Luca.

Acum, când îşi luase o răspundere aşa de grea în faţa societăţii, Luca începe să se gândească serios la calea pe care trebue s'o urmeze în vieaţă. El ar vrea o îndeletnicire practică şi sigură, care să-i pună la adăpost de surprize. Insă chiar din primele zile ale căsătoriei sale cu Caliope, se ivesc discuţii şi incidente. Caliope e prea împătimită de scenă, ca să se decidă a o părăsi. Ea îl îndeamnă pe Luca să intre în teatru, alături de fraţii săi. Aceştia dau dreptate Caliopei. Ea are talent. Nu poate părăsi o carieră care-i poate aduce consacrarea şi gloria. In cele din urmă, Luca cedează insistenţelor Caliopei şi ale fraţilor săi şi începe să joace teatru. Ia parte la turneele organizate de Costache prin ţară şi încearcă să se obişnuiască cu vieaţa asta. Insă n'are talentul lui Costache. O vede el bine asta. Totuşi merge înainte, studiază rolurile cu atenţie şi răbdare, îşi corijează defectele, ajutat de soţia sa, şi speră că va reuşi. Caliope îl încurajează. Ea câştigă mereu simpatii. Vocea ei e tot mai armonioasă, iar frumuseţea ei stârneşte valuri de admiraţie. Luca îşi dă seama de succesele soţiei sale şi suferă că nu poate fi la înălţimea ei. O singură dată îl întâlnim jucând „bine" şi pe el, după cum se exprimă un critic contemporan, în

piesa fratelui său Costache, *O soaré la mahala* (Octombrie-Noembrie 1864), alături de Costache şi Iorgu. Insă dela a juca „bine" şi până la consacrare mai e mult. Luca îşi dă sema că teatrul nu-i de el. Işi împărtăşeşte soţiei gândul de a părăsi scena, pentru a se apuca de altceva. Dar tocmai acum când păşeşte din succes în succes, Caliope nici nu poate să audă pe soţul ei vorbindu-i de părăsirea teatrului. I-a intrat în sânge ca o morfină şi nu poate face pasul la care o îndeamnă Luca. Dar el e încăpăţânat. Terminând ultimul turneu şi simţindu-se bolnav, el divorţează de teatru şi de soţia lui şi se retrage la ţară, unde-şi cumpără o fermă şi se apucă de gospodărie, căsătorindu-se a doua oară.

Caliope rămâne să cucerească mai departe laurii scenei şi reuşeşte să creeze câteva roluri care fac din ea una din cele mai bune cântăreţe din ţară. Rolul ei preferat este „Semiramida" lui Rossini, pe care-l interpretează cu multă simţire şi pricepere. Vieaţa ei, după despărţirea de Luca, e un lung şir de decepţii. Moare, oarbă, la adânci bătrâneţe, în azilul „Domniţa Bălaşa", la 1890. Destinul ei se încheie ca al tuturor marilor vizionari şi vânători de iluzii.

Retras din teatru, Luca se stabileşte în satul Haimanale din Prahova, unde a avut grijă din timp să-şi cumpere o fermă, şi se pune pe gospodărie. Afacerile, aşa cum prevăzuse, încep să-i meargă bine. Işi face case, arendează pământuri şi pe deasupra mai ia pe seamă şi contabilitatea mânăstirii Mărgineni din apropiere. Prin hărnicie şi pricepere, dar mai ales printr'un spirit de economie excesiv, ajunge să aibă o situaţie materială mai bună decât fraţii săi. Ocupat cu gospodăria şi cu contabilitatea mânăstirii, gândul lui se depărtează tot mai mult de teatru, iar pe Caliope se sileşte s'o uite. Din când în când, auzind de succesele ei, îl încearcă nostalgia acelui trecut sbuciumat şi înşelător, însă Luca se scutură ca după un vis şi-şi găseşte echilibrul sufletesc în muncă. Il cucereşte atunci o adevărată pasiune şi orgoliul omului

sigur pe soartă, creşte în el. Dar dela un timp, singurătatea începe să-l supere. Ii trebue o tovarăşă de vieaţă care să ştie a împărţi cu el bucuriile şi tristeţile dela ţară. Imprejurarea îl face să cunoască o tânără Braşoveancă, Ecaterina (Catinca) Muru, născută Caraboaz, o femeie simplă şi sănătoasă, care mai fusese căsătorită odată şi cu care Luca se gândeşte serios să înceapă o nouă căsnicie. Ecaterina îl urmează la Haimanale şi se înţelege de minune cu soţul ei în organizarea gospodăriei şi lucratul pământului. A doua soţie a lui Luca, e mama dramaturgului nostru. Ea era o femeie liniştită şi harnică. Se pricepea la toate şi Luca îi preţuia calităţile ei de perfectă gospodină. Işi găsise în sfârşit mediul şi tovarăşa ideală de vieaţă.

Deşi avea o situaţie materială frumoasă, Luca nu părăseşte contabilitatea mânăstirii Mărgineni din apropiere. Drumurile cu cariola îl obosesc însă şi-l ţin departe de gospodărie şi soţie. Intr'o zi, sfătuindu-se cu Ecaterina, se hotărăsc să lichideze cu gospodăria lor din Haimanale, sat mic şi oropsit, şi să se mute în comuna Mărgineni, pe lângă mânăstire, unde e mai multă vieaţă şi mai multă mişcare. La Haimanale, vieaţa e prea săracă în aspecte, prea monotonă. Ecaterina nu se opune. Ea crede în soţul său cu sfinţenie. Luca dăruieşte casele sale din Haimanale pentru primărie şi şcoală şi se mută cu familia la Mărgineni. Aici se pune din nou pe lucru, cu aceeaşi îndârjire. După câteva încercări, Luca are nefericirea să constate că la Mărgineni le merge mai greu ca la Haimanale. Insă nu mai poate da îndărăt. Incearcă mereu noui speculaţii şi o vreme soarta îi surâde. Dar pentru puţin timp. Gospodăria începe să dea înapoi şi în curând vin şi lipsurile. Lui Luca nu-i rămâne altceva de făcut decât să se ducă la fund. In ultimul moment însă ia o hotărîre eroică şi aceasta îl salvează dela un naufragiu dezastruos. Luca nu uitase că are ceva studii de bază. Intre anii 1860—1866, este întâlnit în slujba de supleant la Tribunalul de

Prahova, apoi avocat în urbea republicană, unde se şi mută după 1864.

La Ploieşti, Luca încearcă o nouă acomodare. Aici vieaţa e mai pretenţioasă, iar nouile îndeletniciri îi cer prestanţa unui perfect om de societate. Luca ştie să facă faţă împrejurărilor şi să devie un om agreabil şi plin de morgă. Era un om impunător, cu trupul înalt şi masiv şi cu o barbă albă şi frumoasă — calităţi fizice care impuneau multă stimă şi admiraţie celor din jurul său. Ducea o vieaţă liniştită de intelectual provincial, câştigând atât cât să poată face faţă, cu modestie, obligaţiilor casnice şi sociale. In Ploieşti şedea cu chirie pe strada Ştefan cel Mare de azi, la aşa zisul „Hanul Dracului", a şasea casă pe dreapta dela şcoala primară Nr. 5, spre barieră. Adeseori, dascălul Vasile Drăgoşescu, care făcea lecţii în aer liber cu elevii clasei a III-a, îl vedea trecând, impunător, cu barba lui frumoasă, spre piaţă, pe uliţa Bucureştilor. Atunci dascălul le spunea băieţilor:

— Trece tata Caragiale! Parcă e Dumnezeu cu barba aia!

Luca moare sărac, cam pe la 1870, lăsând-o pe Ecaterina cu doi copii, Lenci (Elena) şi Ion. Un al treilea frate al dramaturgului nostru a murit de mic.

IV

Data naşterii lui Iorgu, cel de-al treilea dintre fraţii Caragiale, nu se cunoaşte. Unul din biografii săi indică anul 1814, ceea ce ar însemna că e mai mare decât Luca. Afirmaţia aceasta care nu poate fi controlată, este răsturnată, indirect, de Iorgu, care declară undeva: „Sunt al treilea la naştere". Aşa că neposedând alte izvoare, luăm de bună declaraţia lui Iorgu, care de sigur ştia ce spune.

Iorgu era o fire voluntară, pornită spre farsă, gata să contribue cu ingeniozitatea sa la reuşita oricărei

năzbâtii. Cu râsul comprimat mereu în obraji şi cu privirile aprise de inteligenţă, Iorgu nu scăpa nicio ocazie să-şi afirme personalitatea şi să fie în fruntea tuturor. Mai ingenios decât fratele său Costache, dar cu mai puţin talent, el ducea un traiu fantezist, risipitor şi boem. Avea o fire nestatornică, uşor influenţabilă, dar capabilă în acelaşi timp de acţiuni durabile şi încăpăţânate. Când îi intra ceva în cap, cu greu îl puteai determina să renunţe. De aceea a dus şi vieaţa cea mai sbuciumată, câştigându-şi rivalităţi care l-au făcut să sufere mult. Iorgu iubea variaţia, ineditul, farsa şi ironia, calităţi pe care le vom întâlni mai târziu şi la nepotul său Ion Luca Caragiale. Poate că, datorită acestor însuşiri, dramaturgul nostru pomeneşte mereu de unchiul său Iorgu, pe care-l preţuia.

In desacord cu fraţii săi, dintre care cel mai mare se simţea împins spre teatru, iar cel mijlociu spre gospodărie, Iorgu intenţionează de mic să se facă militar. De aceea se înscrie la şcoala de muzică a cadeţilor, unde caracterul său voluntar se impune din primele zile. Neputând să se încadreze disciplinei din şcoala cadeţilor, din pricina acestui voluntarism clocotitor, Iorgu, în urma unei năzbâtii „muzicale", e dat afară.

In *Carnetul unui vechiu sufleur*, I. L. Caragiale, nepotul, captivat de personalitatea unchiului său, arată cum a fost dat afară Iorgu dela şcoala de muzică a cadeţilor. Iorgu era un şcolar foarte lăsător la carte şi toată vremea se ţinea numai de farse. Printre profesorii lui era şi un popă de regiment muscal, care pierzându-şi darul preoţiei în ţara sa, se refufugiase în România şi preda muzica la şcoala cadeţilor. Acest popă era un om aspru, ursuz şi rău, pe care elevii nu-l puteau suferi.

Intr'o zi, scoţându-l pe Iorgu la teoria muzicii, îi spune :

— Ia să-mi arăţi în câte feluri se duce o notă ţinută.

Iorgu se gândeşte cât se gândeşte, se mai uită într'o parte, se scarpină în cap şi încearcă să răspundă :

— *Crescendo, descrescendo* şi *ris*... şi *răs*... şi *ris*...

Dar nu nemereşte cuvântul.

— Şi *răs* şi *ris* ce? îl întreabă popa, răstindu-se la el şi înşfăcându-l de urechi.

Iorgu fereşte însă capul într'o parte şi i-o trânteşte popei, cu tot elanul :

— Şi *răs*-popă!

Auzind aşa, i-a tras popa şi *crescendo* şi *descrescendo* şi *rinforzando*, dându-l afară din şcoală.

Neavând ce face şi neştiind încotro s'o ia, Iorgu, care lichidase aşa de repede cariera lui militară, se duce după fratele său şi se înscrie şi el în „Societatea Filarmonică" a lui Heliade, la 1835. De aici încolo, multă vreme, vieaţa lui Iorgu se împleteşte, distinct, cu aceea a lui Costache şi a lui Luca. Cu inteligenţa sa vioaie şi cu spiritul său ingenios, Iorgu e de mult folos lui Costache. Totuşi, sunt şi momente când Costache se supără serios pe Iorgu şi colaborarea lor ameninţă să se desfacă. Şi toate acestea din pricina firii lui Iorgu, care ia totul în uşor şi se aprinde repede. Uneori, Costache îl socoteşte de-a-dreptul neserios pentru farsele lui împinse prea departe. Totuşi, la urmă, se împacă şi lucrurile reintră în normal.

Iorgu era un om de statură potrivită, avea faţa lungă şi fruntea înaltă, iar părul îi cădea bogat pe spate, aşa cum cădea la Eminescu în anii tinereţii. Ochii lui Iorgu erau vioi şi în ei ardea veşnic o flacără de ironie. Privirile lui nesigure nelinişteau pe cei din jurul său, care se aşteptau să fie ironizaţi cu causticitate. Nasul său era lung şi borcănat, puţin acvilin, fapt care contribuia să dea feţei lui brune o expresivitate deosebită de hotărîre şi curaj. Buzele sale erau mici şi strânse, ca şi ale lui Costache, iar bărbia întoarsă şi puternică. In general era tipul omului curajos şi rezolut, numai că unele aparenţe

înşelau. Firea lui nu era de loc ceea ce spunea figura.

In 1844, când Costache Caragiale se întoarce dela Iaşi la Bucureşti şi-şi formează trupa lui de diletanţi, îl ia alături şi pe fratele său Iorgu, care debutează la 7 Iunie 1845 în piesa *Recrutul răscumpărat* Dela această dată este mereu întâlnit în diferite roluri, cele mai multe fără însemnătate, iar la 15 Aug. 1847, când apare într'un rol mai serios, în *Crispin, rivalul stăpânului său*, Iorgu a fost „departe de a fi în stare să figureze pe scenă". Abia la 7 Octombrie acelaşi an, joacă „bine" alături de fraţii săi Costache şi Luca, în piesa originală a lui Costache, *O soaré la mahala.* Dar dacă actorul nostru este departe de a fi în stare să figureze pe scenă, sau în cel mai fericit caz joacă bine, în schimb Iorgu se ţine mereu de farse, cu acel râs jovial şi cu pofta lui satirică de a se lega de alţii. El căuta înadins oamenii prezumţioşi, maniaci sau pur şi simplu mediocri, pe seama cărora se distra cu sadism. De farsele lui n'a fost scutit nici marele actor Costache Mihăileanu, tovarăşul din totdeauna al lui Costache Caragiale, acela care-i pusese la dispoziţie banii necesari pentru înfiinţarea trupei de diletanţi.

Intr'o seară, directorul Mihăileanu, coasociatul lui Costache, juca rolul unui nobil cavaler burgund rătăcitor. In piesă era o scenă tragică, în care nobilul cavaler, ucis în luptă de inamic, e adus pe targă de către tovarăşii săi de arme şi aşezat în mijlocul scenei, pe un catafalc. Iorgu, care se afla în dosul scenei, ia o nuia, îi pune un ac în vârf şi, introducând-o printr'o gaură din decor, începe să-l împungă pe decedat, în timp ce-l jelea tot poporul, împreună cu amanta nefericită şi cu nobilii.

— S'a stins sufletul cel mai generos, s'a oprit din bătăile ei inima cea mai fidelă! plângea amanta, cu glas sfâşietor.

In clipa aceea, Iorgu îl împunge pe Mihăileanu cu

acul. Actorul simte înţepătura şi strigă printre dinţi:

— Ce-i asta, bre? Cine-i acolo?

— S'a pierdut floarea cavalerismului! S'a frânt spada cea mai nobilă a mândrei Burgundii! spune un tovarăş de arme.

Iorgu îl împunge iar pe Mihăileanu. Acesta spumegă, dar nu poate sări de pe catafalc:

— Eşti nebun?... Cine-i ăla? strigă el. Vrei să mă scol acum de aici?

— Mort! mort el? Dumnezeul meu! mort!

Iorgu nu se lasă. Il scurmă iar pe nobil cu nuieluşa lui.

— Cine e? să-l ucid când m'oiu scula! scrâşneşte Mihăileanu. Ah! m'a omorît mişelul... ticălosul!

Dar Iorgu nu l-a slăbit nicio clipă. In cele din urmă, lăsându-se cortina, Mihăileanu sare, fierbând, de pe catafalc şi dă busna în dosul scenei. Aici îl găseşte pe Iorgu şi îi arde „cu sete câteva perechi de palme, de-i strâmbă căpriorii". Noroc că în clipa aceea soseşte şi Costache, fratele lui Iorgu, care îi pune la loc, trăgându-i alte câteva perechi de palme.

La câtva timp după aceea, Mihăileanu care uitase întâmplarea, juca pe *Don Ranudo de Colibrados, grande d'Espana*, în farsa cu acelaşi nume a lui Kotzebue. Don Ranudo, cavaler scăpătat, se ţinea însă tot mândru şi ţanţoş, ca un grande d'Espana ce era. Intr'o zi, lihnit de foame, trece printr'un sat de vasali, la braţ cu soţia sa, dona de Colibrados, la fel de lihnită şi ea. Intâlnind un ţăran care tocmai îşi lua gustarea, nobilul spaniol îl întreabă:

— Mă ţărănoiule, ce faci tu acolo?

— Gustam şi eu ceva, stăpâne, răspunde acesta, închinându-se până la pământ.

— Ce gustai, mă?

— Nişte brânză, Măria Ta.

— Ce fel de brânză? ia să văz şi eu ce fel de brânză... Ştii, nobila mea consoartă, că mâncările bădăranilor ăstora au câteodată gust bun, mai ales după plimbare... Ia să-ţi văz brânza, mocofane!...

Respectuos, ţăranul le întinde brânza şi nobilii scăpătaţi, uitând poziţia lor socială, o înfulică repede.

Iorgu, căruia îi ardea iar de farsă, se roagă de Mihăileanu să-i încredinţeze lui rolul ţăranului. Mihăileanu nu ezită mult şi i-l dă. In ziua reprezentaţiei, Mihăileanu, care se îngreţoşa repede de orice şi care-şi aducea întotdeauna de acasă alimentele pe care le consuma pe scenă, îşi aduce şi de data aceasta o bucată de caş, înfăşurată frumos în hârtie, pe care o dă lui Iorgu s'o aibă în desagă. Acesta, primind caşul, il mănâncă pe furiş, iar în timpul jocului îi prezintă lui Mihăileanu un cocoloş de lumânare de seu, tăvălit în răzătură de săpun şi praf de tibişir. De muşcat, a muşcat nobilul hidalgo, dar i-a fost peste putinţă să înghită îmbucătura de săpun.

Acesta era Iorgu Caragiale, omul farselor şi al ironiilor crude. Revoluţia dela 1848 îl află fără să fi avansat mai mult în arta mimicii. In stagiunea Teatrului Naţional din Bucureşti, care se deschide după întoarcerea lui Costache Caragiale dela Craiova, Iorgu apare iar în trupa de diletanţi a fratelui său, jucând în *Doi coţcari*, piesa lui Costache, apoi, succesiv, în *Lumpatius Vagabondus*, farsă de Nestroy, tradusă de Ed. Wachmann (1852), *Dracul* sau *Oarba din Paris* (1853) şi în *Fata regimentului*.

In 1854, când Costache Caragiale e părăsit de Pascaly, Mihăileanu şi Wachmann, Iorgu rămâne alături de fratele său, dând dovadă de un admirabil caracter. El îl vede pe fratele său sbătându-se să scape teatrul dela faliment şi nu-l poate lăsa. O neloială concurenţă îi făcea în clipele acelea, lui Costache, „Teatrul Mic“ al cărui director era Matei Millo. Actorii plecaţi de lângă el, se duc de se angajează la „Teatrul Mic“, întradins parcă pentru a mări sbuciumul la Costache Caragiale. Pascaly, ca şi ceilalţi, n'aveau un motiv justificat pentru a-l părăsi pe Costache, mai ales că cel dintâi, Pascaly, era creaţia lui Caragiale, care-l împinsese cel dintâi pe scenă.

Dar, în sfârşit, aşa sunt firile oamenilor, schimbătoare. Iorgu împarte împreună cu Costache soarta cea tristă, făcându-şi datoria până la capăt, şi când Costache încetează reprezentaţiile în 1855, retrăgându-se din teatru pentru a se dedica studiilor, Iorgu găseşte că a sosit momentul „să se emancipeze" de fratele său şi să înceapă o întreprindere pe cont propriu.

In 1857, Iorgu Caragiale înfiinţează un teatru personal, în tovărăşie cu Daniil Drăghici. Deşi încercase lovituri grele, Iorgu nu era un om care să despereze. Spiritul său ingenios îl salva la timp. Pe atunci, Iorgu se înfăţişa ca un om spiritual, veşnic în vervă şi era poreclit de prieteni „ţigan simpatic". Se ţinea mereu de farse şi nu cruţa pe nimeni, oricât de sus pus ar fi fost acela.

Emancipându-se de fratele său, Iorgu închiriază un apartament în dosul teatrului şi-şi face un salonaş în care venea tot felul de lume: actori, gazetari, oameni politici, etc., cu care Iorgu petrecea ca un adevărat boem. Prin salonaşul lui a trecut multă lume care a jucat un rol însemnat în vieaţa ţării. Astfel, democratul cel mai de seamă, C. A. Rosetti, se simţea foarte bine în salonaşul actorului Iorgu, unde găsea o atmosferă de poezie şi vis. Printre cei care veneau în casa lui Iorgu, se afla şi un oarecare cântăreţ de strană, Matache Piţirigă, care era în acelaşi timp corist la operă şi actor. Acest Matache era un om de farse şi Iorgu îl preţuia, pentrucă se asemănau la fire.

In vremea aceea, lumea capitalei şi mai ales cea masculină, era captivată de graţiile şi frumuseţea unei actriţe, bună prietenă a lui Iorgu. De această actriţă se îndrăgostiseră foarte mulţi bărbaţi. Printre ei era şi politicianul de marcă de mai târziu, mare orator şi scriitor, Pantazi Ghica. Indrăgostitul îi scrisese divei câteva scrisori înflăcărate, pe care aceasta le citise şi lui Iorgu, dar nu primise niciun semn de atenţie. Dezolat şi gata să se sinucidă, tânărul Pantazi Ghica apelează atunci la serviciile lui Iorgu,

rugându-l să-i înlesnească o întâlnire cu femeia visurilor lui:

— Aman, Iorgule dragă! sânt prăpădit, nenorocit, nu mai pot trăi de atâta chin: să nu mă laşi!

Iorgu se prinde să-i înlesnească întâlnirea, dar cu condiţia să dea un banchet ştrengarilor care-i vizitau salonaşul. Inflăcăratul amorez se angajează repede. In seara fixată pentru întâlnire, toţi prietenii se aflau în păr în salonaşul lui Iorgu. Nu lipsea bineînţeles nici tânărul îndrăgostit, care nu aştepta decât semnalul lui Iorgu, aşa cum conveniseră, ca să treacă în camera alăturată, unde-l aştepta femeia chinuitoarelor lui visuri. In acest timp, şampania curgea gârlă. La un cap al mesei, Matache Piţirigă începu să cânte, popeşte, pe nas:

— Adevăr, adevăr grăiesc vouă: puţin şi nu mă veţi vedea şi iarăşi puţin şi mă veţi vedea!

Atmosfera era cât se poate de plăcută. Tânărul îndrăgostit, în gheroc, pomădat, parfumat şi spilcuit, era ţinta tuturor ironiilor, mai ales că era şi ghebos şi urât foc.

Intr'un rând, Matache Piţirigă se face că i-a venit rău şi iese afară să se răcorească. Era în toiul iernii. Iorgu, ridicând paharul, ţine un toast „pentru realizarea visurilor tuturor amorezaţilor" şi-i face semn urâtului să intre în camera de alături, unde se auzea o tusă gingaşă de femeie.

Pantazi Ghica pătrunde în camera întunecoasă, cu inima ticăind de emoţie, şi căzând în genunchi în faţa aceleia pe care o râvnise atâta, dar pe care din pricina întunerecului n'o vedea bine, începe să-şi descarce tot focul de pe inimă. Diva îl mângâie pe obraji, suspinând. Dar când înamoratul se ridică şi vrea s'o sărute, Matache, căci el era, îl înşfacă de păr şi-i face vânt pe uşa din spate, apoi, în *neglijé*, pătrunde în salonaş, cântând pe nas, în hazul general:

— ...Şi iarăşi puţin şi mă veţi vedea!

Nefericitul înamorat ajunge în uliţă şi, fiindcă gerul începuse să-l muşte, intră în cafeneaua Fial-

covschi de peste drum, numai în gheroc şi cu capul gol. Văzându-l, lumea care se distra, izbucni pe neaşteptate într'un mare hohot de râs. Pantazi Ghica era uns pe toată faţa cu chinoroz şi semăna cu un harap, de negru ce era.

Infiinţându-şi teatrul său propriu, cu aceleaşi elemente care-l înconjurau, Iorgu Caragiale se pune pe lucru cu o forţă de care nu dăduse dovadă până atunci. Acum, când nu mai depindea de nimeni şi nu avea de dat nicio socoteală nimănui, decât lui însuşi, Iorgu îşi dădea seama că şi-a asumat o mare răspundere. Işi pregăteşte cu înfierbântare elementele şi, la 12 Februarie 1857, Iorgu compune şi joacă şansoneta *Robul* sau *Ce este alb nu este negru*, iar la 12 Mai cântă în *Surdul*, şansonetă comică compusă tot de el şi reprezentată în beneficiul integral al lui. In această şansonetă apare şi soţia sa, Elena Caragiale, dar succesul îi este îndoelnic. „Domnul şi doamna Caradgeali — se exprimă un critic — au jucat; pe afiş se zice un vodevil; pe scenă am văzut numai un dialog, de care nu vorbim nimic, căci nu i-am înţeles nici ideia, nici scopul, nici costumul. Domnul Iorgu Caradgeali a mai cântat o canţonetă comică: — *Surdul*; acea alegorie la starea imorală a Românului este frumuşică, făcută cu oarecare spirit şi fineţe, deşi nu e compusă în toate regulile artei şi deşi ideia dela început se repetă necontenit până la sfârşit; dar ca o încercare, îşi are un oarecare sigiliu de originalitate."

Dar cine era criticul care-l scărmăna aşa de sever pe Iorgu? Era tocmai Pantazi Ghica, amorezul păcălit din salonaşul lui Iorgu, omul uns cu chinoroz pe faţă, care găsea prilej în acest mod să-şi achite poliţa ce o datora lui Iorgu Caragiale.

In anul 1858, C. A Rosetti, „cel mai mare democrat al istoriei noastre", acela care nu se simţea de loc incomod în salonaşul cu gusturi plebeiene al lui Iorgu, ajungând director al Teatrului Naţional, angajează printre alţii şi pe Iorgu, cu soţia sa, precum

şi pe fratele acestuia, Costache Caragiale. La Teatrul Naţional, Iorgu este întâlnit şi la 3 Ianuarie 1859, când joacă în şansoneta *Artistul dramatico-corist*, prelucrată chiar de el. Dar Iorgu, care avea acum o situaţie şi nu se putea împăca de loc cu gândul că iar depinde de alţii, se gândeşte din nou să înceapă o întreprindere proprie. Şi într'adevăr, după ce în August 1859 apare pentru cea din urmă dată pe scena Teatrului Naţional, Iorgu părăseşte pe C. A. Rosetti şi porneşte spre Iaşi, călcând pe urmele fratelui său Costache şi sperând să aibă parte de o soartă mai bună. La Iaşi, Iorgu şi soţia sa apar pe scenă începând cu stagiunea anului 1859—1860. Timp de un an şi mai bine, cei doi soţi, primiţi frumos de Ieşeni, joacă neîntrerupt pe cea de a doua scenă a ţării, recoltând o serie de aprecieri măgulitoare. Astfel, la 25 Octombrie 1859, soţii Caragiale joacă în piesa fantastică în 3 părţi, *Prăpăstiile luxului*, când gura „de aur" — aşa cum era numit Iorgu — „şi-a jucat rolul cu o perfectă nimerire", încât „nimic nu lasă de dorit", iar „Doamna Caragiale s'a secondat foarte bine".

La 29 Noembrie, acelaşi an, Elena Caragiale joacă în *Fetele de marmoră*, dramă în 5 acte, tradusă din franţuzeşte, iar la 3 Decembrie în piesa *Plapomăreasa*, dată exclusiv în beneficiul ei. Tot la 3 Decembrie 1859, ambii soţi apar în *Umbra lui Ştefan şi a lui Mircea*, compusă de Iorgu.

In anul următor, la 18 Ianuarie 1860, Iorgu şi Elena joacă în *Serviciul de bună voie*, vodevil în 2 acte, compus tot de Iorgu, care simţea în el o dublă vocaţie. Ei mai apar împreună şi în alte două şansonete comice compuse de Iorgu: *Revizorul fără leafă* sau *Frica e din iad* (9 Noembrie 1860) şi *Voiajorul* (9 Noembrie, acelaşi an). Tot în 1860, Iorgu reprezintă şi vodevilul lui Pop, *Omul care-şi ucide femeia*.

Din acest an se pare că Iorgu părăseşte Iaşii, ca să nu mai apară pe scena moldovenească decât peste

câţiva ani. In intervalul acesta de timp, soţii Caragiale apar iar pe scena bucureşteană. Astfel, după Noembrie 1860, Elena Caragiale, soţia lui, execută cu Millo „un pas de doi", în vodevilul *Păcatele vechi*. Tot după 1860, se joacă pe scena Teatrului Naţional alte două şansonete comice compuse de Iorgu: *Voiajorul* şi *Scamatorul*. Elena şi Iorgu apar apoi în stagiunea aceluiaşi an în *Indiana* şi *Charlemagne*, ultima vodevil într'un act, în beneficiul Elenei.

Specializat în compuneri de piese, vodeviluri şi şansonete, Iorgu încearcă o adevărată pasiune să dea la iveală cât mai multe. La 7 Aprilie 1862, el cântă în şansoneta lui comică *Chelnerul dela hotelul Patriei*; la 25 Ianuarie 1863, Iorgu şi Elena joacă în *Coriştii în provincie* sau *Hoţii drept hoţi*, farsă originală într'un act, compusă de Iorgu, iar la 15 Aprilie cântă numai Iorgu în altă şansonetă comică compusă de el, *Elenca avocat*.

In stagiunea anului următor, la 11 Martie 1864, Iorgu cântă şansoneta comică compusă de el, *Neagu Pescarul la balul dela 24 Ianuarie*.

In anul 1865, Iorgu cântă şansoneta comică compusă de el, *Băcanul la bal masché* sau *O seară de Carnaval* şi joacă în comedia într'un act *Turnul Babilonului*.

Activitatea actoricească a celor doi soţi Caragiale se desfăşoară într'un ritm tot mai viu, căutând să întreacă pe aceea a lui Costache Caragiale. Iorgu însă, care rămăsese acelaşi om plin de impulsiuni, nu e mulţumit. Anii trec şi el nu are încă o situaţie sigură. Dar iată că norocul pare să cocheteze cu dânsul. La începutul anului 1866, Teatrul Naţional din Iaşi se declară fără conducere. Iorgu are o tresărire de speranţă. Dacă i s'ar da lui conducerea? Atunci ar fi pus la adăpost de multe neajunsuri. Avea şi dreptul să spere că i se va încredinţa lui, căci atât el, cât şi fratele său Costache mai ales, puseseră mult suflet la ridicarea teatrului ieşan. Iorgu face repede o ofertă la 20 Septembrie 1866. Dar, spre

nenorocul și dezolarea lui Iorgu, care părăsise Bucureștii numai pentru acest unic scop, Teatrul Național din Iași trece sub conducerea Primăriei și oferta sa, împreună cu ale altora care trăgeau aceeași nădejde, e pusă la dosar.

Desamăgit, Iorgu pornește într'un lung turneu prin Moldova și Muntenia. După ce reprezintă la Iași piesa în două acte *Urâta satului*, compusă de el, Iorgu vine la București la 8 Aprilie 1866, unde speră să fie angajat din nou. Dar negăsind niciun angajament, deschide la 15 Decembrie același an un „Teatru de Vodevil Român" în sala Cornescu. In apelul către public, Iorgu spune că a deschis teatrul acesta cu spesele sale, fiind „o victimă a unei infame mistificațiuni". E vorba, de sigur, de nereușita încercării de a lua direcția Teatrului Național. Dar Iorgu era urmărit se vede de ghinion, căci „Teatrul de Vodevil Român" nu merge. Atunci actorul necăjit se gândește să pornească iar în turneu. La 25 Iunie 1867 îl aflăm la Brăila unde dă o serie de reprezentații cu: *Bătălia Bulgarilor cu Turcii sub comanda Voevodului Filip Toti*, episod dramatic în 3 acte și 6 tablouri, compus de Iorgu și'n care joacă numai Elena (această piesă va fi reprezentată și în restul turneului), *Bătălia dela Sfachia*, episod în 4 acte și 4 tablouri „mari de resbel", de „un student elen", în care joacă Iorgu și Elena.

Tot în orașul dunărean, Iorgu compune la 24 sau 25 Iunie 1868 melodrama în 4 acte *Bătălia dela Verbovca a Bulgarilor cu Turcii și spânzurarea lui Constantin bulgarul în Rusciuc sau Croidmul Bulgarilor, sau Bătălia la Verbovca a lui Filip Totiu Voevod,* în care apar ambii soți Caragiale. Probabil tot la Brăila, cei doi soți actori joacă, în sfârșit, și episodul în 3 acte *Moartea lui Obrenovici* (1868) de un „cetățean sârb".

In cursul acestui lung turneu, se pare că Iorgu abătându-se și pe la Giurgiu, îl întâlnește pe Eminescu care era hamal în port și-l angajează su-

fleur în trupa sa. Eminescu, scrie D. Teleor, „sta cu răzătoarea de fier în mână şi rădea baniţele pline — după cum se obişnueşte la încărcarea de producte. Şi m'am uitat la el. Ţi-era mai mare mila, în picioare avea nişte pantaloni de dril albaştri, iar pe corp un sacou scurt de materie ordinară. Nici cămaşă, nici ciorapi, nimic... Acest hamal care ştia carte, nu era altul decât M. Eminescu. Iorgu Caragiale l-a tocmit sufleur".

In calitate de sufleur, Eminescu copiază câteva piese din repertoriul lui Iorgu: *Lucas* (Hyppolite), *Smeul nopţii*, comedie într'un act, tradusă, *Margo Contesa*, vodevil într'un act, tradus din franţuzeşte, *Voinicos sau fricos*, comedie în 2 acte, tot traducere.

Iorgu Caragiale, încurajat de publicul provincial, îşi continuă turneul şi ajunge în nordul Moldovei. La 24 Noembrie 1868, Iorgu cântă pe scena Teatrului Naţional din Iaşi, canţoneta *Păcatele unui nenorocit corist*. Tot la Iaşi mai joacă în piesele: *Jos masca* sau *Misterele pasagiului din Bucureşti* (22 Decembrie), în beneficiul său, *Scamatòrul* (2 Februarie, 1869), şansonetă comică compusă de el şi *Meşterul Manole* (13 Februarie), dramă în 4 acte şi un tablou, jucată în beneficiul Elenei Caragiale.

La 24 Aprilie 1869 se dă la Teatrul Naţional din Iaşi o reprezentaţie de gală şi de adio pentru Elena şi Iorgu Caragiale, cu care ocazie se joacă: *Deputatul imaginar*, vodevil în 2 acte, localizat, *Frumuseţile din Iaşi şi Bucureşti*, şansonetă comică compusă şi executată de Iorgu şi *Stan Păţitul* sau *Audienţa la ministru a unui amploiat destituit*, dialog într'un act.

Părăsind Iaşii, soţii Caragiale pleacă la Botoşani unde, la 4 Mai 1869, reprezintă *Regatul femeilor* sau *Lumea pe dos* în 2 acte, având sufleur pe I. Bottea. Prin urmare, Iorgu renunţase la serviciile lui M. Eminescu.

In sfârşit, după ce soţii Caragiale mai joacă la

Botoşani în *Umbra lui Mihai Viteazul la Târgovişte* (11 Mai 1869), piesă de ocazie de I. Penescu, se întorc la Bucureşti unde se statornicesc pentru multă vreme.

In Bucureşti, Iorgu şi Elena continuă să activeze pe scenă. La 30 Aprilie 1870 se reprezintă *Cântecul deputaţilor şi al disperatului*, compus de Iorgu din cântece populare şi în versuri. La 25 Iunie reprezintă *Fiul pădurii* şi *Moartea haiducului Tunsu*, melodramă originală în 4 acte şi 10 tablouri. La data aceasta, sufleurul trupei este I. L. Caragiale, dramaturgul nostru, care fusese angajat de Iorgu.

Timp de doi ani, dela 1870 la 1872, soţii Caragiale joacă la Bucureşti în mai multe piese, vodeviluri şi şansonete. La 17 Octombrie 1872 îi aflăm iar în turneu, la Caracal. Intorcându-se din turneu, Iorgu dă reprezentaţii în sala „Bossel", pentru ca în anul următor să tragă o raită până la Olteniţa.

Pasionaţi de teatru, soţii Caragiale desfăşoară o activitate fără seamăn. Dela Olteniţa se întorc iar la Bucureşti, unde joacă tot în sala „Bossel", până la 1877 când, obosiţi, se lasă de teatru. Dela această dată, Iorgu ocupă „funcţia de comisar comunal în hala din piaţa Amzii". Despre „această ocupaţie burgheză şi prozaică, şi despre căderea lui din gloria artistică trecută" — aşa zicea el — făcuse într'un moment de inspiraţie câteva versuri lirice cam aşa:

Dup'atâţi ani de falǎ
De artă, poezie,
Mă văz vătaf la hală
Peste măcelărie;

Şi bietele bucheturi,
Ce-adese-am secerat,
In nişte zarzavaturi
Acum s'au preschimbat!

Totuşi, demonul din el nu-l lasă. „Ii venise iar

furia să joace“. Prea era monotonă slujba de vătaf. Scena îl atrăgea, fascinantă, şi într'o zi „apucat de nostalgia culiselor“ — povesteşte nepotul său I. L. Caragiale — întocmeşte „o trupă de nespălaţi“ şi ia „cu chirie locul viran de pe Podul-Mogoşoaii în faţa străzii Umbrii, unde s'au clădit mai târziu casele lui Ienciulescu“.

Iorgu tocmeşte dulgheri şi-i pune să facă o scenă din bârne, intitulându-şi teatrul „Grădina Basarabiei“. Era tocmai anul retrocedării provinciei de peste Prut.

Intr'o seară se juca *Adam şi Eva* şi grădina se umpluse de lume, dar mai cu seamă de Ovrei. Era sâmbătă şi zi de sărbătoare. Iorgu, care n'avea rol în piesă, se plimba cu mâinile la spate printre spectatori, ca să culeagă impresii. Din cauza sgomotului trăsurilor de pe Podul Mogoşoaii, replicile actorilor nu se auzeau mai de loc. Un spectator îl vede pe director şi, chemându-l, îi spune:

— Domnule Director! Domnule Iorgu! iu n'avuz nimica; dracul acela vorbeşte prea încet.

Era tocmai monologul Satanei. Satana se vedea pe scenă dând din mâini, dar nu s'auzea nimic din ce spune.

— Strigă-i să vorbească mai tare, îi spune directorul, văzându-şi de treabă.

— Mai tare! mai tare! începe să strige Ovreiul.

Satana însă nu-l aude. Atunci Ovreiul îl cheamă iar pe director:

— Domnule Director!

— Ce pofteşti iar, nene?

— Nu m'avude.

— Apoi dacă nu te-*avude* dracul pe dumneata, cum vrei să-l *avuzi* dumneata pe el?

Ovreiul a rămas puţin pe gânduri, apoi, desmeticindu-se, spune iar:

— Domnule Iorgu!

— Iar?

— Apoi nu mi-a plătit el să m'avuză: iu am plătit să-l avuz pe el!

Dându-şi seama că în felul acesta n'o mai poate scoate la capăt, Iorgu zice împăciuitor:

— Lasă, nene; nu vezi ce sgomot e afară? mai aibi şi dumneata răbdare până la Sfântul Dumitru, pân ne-om muta de aici!

„Era pe la Sântămărie".

Ultima piesă reprezentată de Iorgu Caragiale la Bucureşti a fost *Coarda simţitoare*, piesă într'un act, tradusă din franţuzeşte, la 20 August 1879.

Dacă Iorgu Caragiale n'a avut talentul şi succesul fratelui său Costache, în schimb a marcat o activitate actoricească mai vastă şi a scris mai multe piese de teatru. In secţia manuscriselor dela Academia Română se află câteva dosare care conţin aproape întreg repertoriul teatral al lui Iorgu Caragiale. In acest vast repertoriu se află trecute 146 piese, dintre care parte sunt scrise de el, iar parte numai traduse sau adaptate şi jucate. Cele mai multe din lucrările sale originale sunt şansonete, în care se specializase şi ca actor. Numai câteva din ele au avut fericirea să vadă lumina tiparului.

Dela 1879, nu se mai aude nimic de Iorgu Caragiale. Retras definitiv din teatru, el îşi consumă ultimii ani în cea mai cumplită mizerie şi boală, uitat de contemporani.

Anul morţii lui nu este cunoscut. El a avut o singură fiică, Virginia, casătorită Petrescu.

V

In satul umil şi sărac, Haimanale, din Prahova, unde tatăl său îşi cumpărase fermă şi se pusese pe gospodărie, i-a fost dat lui I. L. Caragiale să vadă lumina zilei — la 29 Ianuarie 1852. Asupra anului naşterii sunt mai multe controverse. Unii dintre biografi indică data de 29 Ianuarie 1853, probabil luându-se după catalogul membrilor *Junimii*, unde e trecut 29 Ianuarie 1853, şi după o declaraţie a lui Ca-

ragiale care, vorbind despre revoluţia dela Ploieşti din 8 August 1870, spune printre altele că la acea dată avea şaptesprezece ani. Insă tot I. L. Caragiale dă într'o scrisoare data de 30 Ianuarie 1852, probabil după o verificare de date. In altă scrisoare, vorbind tot despre revoluţia dela Ploieşti, I. L. Caragiale scrie: „eram de optsprezece roze" în timpul republicii dela Ploieşti. Deci tot anul 1852 pare să fie anul naşterii marelui satiric. In matricola clasei IV din anii 1867—68 a Gimnaziului din Ploiești, e înregistrat ca născut la anul 1852, luna Ianuar, 29. Completarea o face în mod definitiv extractul de pe actul său de naştere care indică anul 1852. De altfel anul acesta a fost admis de întreaga oficialitate când, în Ianuarie 1912, se pregătea jubileul de 60 de ani al lui Caragiale.

Mama lui, Catinca (Ecaterina), a doua soţie a lui Luca Caragiale, era Ardeleancă din Braşov. După unul din biografi, ea s'ar fi numit Catinca Muru şi ar fi mai fost căsătorită odată, având din prima căsătorie o fetiţă. In privinţa numelui ei, doamna Alexandrina I. L. Caragiale, soţia marelui dramaturg, îşi aminteşte într'un interview că, dacă n'o înşeală memoria, Catinca era născută Caraboaz şi era Grecoaică. Faptul acesta vine să întărească afirmaţia că ea a mai fost căsătorită odată, căci dacă ea e născută Caraboaz, cum îşi aminteşte doamna Caragiale, atunci numele de Muru i-ar veni din prima ei căsătorie. Iar întrucât priveşte afirmaţia că ea ar fi avut o fetiţă din această căsătorie, Caragiale nu pomeneşte nicăieri în însemnările sale asupra familiei, că ar fi avut o soră vitregă, ci doar o soră naturală, Lenci (Elena). Se prea poate ca acea soră vitregă, să fi rămas în îngrijirea primului soţ, în cazul când Catinca s'ar fi despărţit de el prin divorţ, sau — ceea ce pare mai probabil — vreunei rude apropiate — poate chiar bunicilor, în urma morţii soţului. In privinţa amănuntelor de familie, I. L. Caragiale a fost cât se poate de sgârcit. De nicăieri din

sgârcitele lui însemnări asupra familiei, nu se vede că ar fi mai avut şi alţi fraţi şi surori, afară de Lenci. Totuşi, soţia dramaturgului îşi aminteşte că Luca a avut încă un copil, afară de Elena şi Ion, dar acela a murit de mic.

Lenci, sora lui I. L. Caragiale, s'a născut cu patru ani mai târziu, în 1856, şi a murit în 1905. La moartea lui Luca Caragiale, Ecaterina a rămas deci cu doi copii: Ion şi Lenci. I. L. Caragiale, care avea atunci optsprezece ani, a început să se îngrijească atât de mama sa, cât şi de sora lui, Lenci, luându-le la Bucureşti. Lenci era o femeie „extraordinar de inteligentă, destul de urâtă, dar cu ochi nespus de mobili şi sclipitori, ca şi ai fratelui ei. Il adora — spune doamna Alexandrina I. L. Caragiale — şi mă iubea foarte mult; a murit în braţele noastre, care alergasem dela Berlin: era în vârstă de 48 sau 49 de ani".

Catinca, mama lui I. L. Caragiale, era „o femeie simplă, fără nicio cultură, dar cinstită gospodină". Intr'una din mărturiile sale, I. L. Caragiale spune că mama sa „era foarte bună, dar o femeie de modă veche". Tatăl său, Luca, ocupat mereu cu gospodăria şi cu contabilitatea mânăstirii Mărgineni, era un om ursuz şi nu prea avea timp să se ocupe de educaţia fiului său, care era un copil vioiu şi sburdalnic. La Haimanale avea câmp liber de joacă şi ştrengării. Mama sa era tare amărîtă de nebuniile copilului şi adeseori se plângea soţului, care-i administra lui Ion o mică şi usturătoare corecţie. Dar cum pleca tatăl său de acasă, Ion iar începea cu sburdălniciile sale. Creştea în mijlocul naturii robuste şi-şi forma un caracter hotărît, care mereu va fi dornic de libertate. Cu toate că trăia la un loc cu florile câmpiei, cu păsările arborilor şi cu toată lumea aceea inedită de fiinţe şi lucruri mici, Caragiale nu s'a simţit aproape niciodată atras de frumuseţile naturii. Trăia şi se bucura de libertate, în lipsa altui fel de vieaţă. Adeseori, când soţul Catincăi era plecat şi Ion se ţinea

de ştrengării prin apropierea casei, pe mama lui o apuca nostalgia munţilor, pe care de aici îi vedea doar ca nişte vagi siluete spre Apus şi, ştiindu-se singură, începea să cânte, cu o voce armonioasă, o frântură de doină ardelenească. Atunci, sburdalnicul Ion se oprea din joacă şi, ascultându-şi mama cântând aşa de frumos, se apropia încet de prag şi, neîndrăsnind să-i turbure clipa de încântare, se oprea la câţiva paşi, adeseori ascuns în dosul uşii, şi asculta. Melodiile acelea simple ale mamei îl impresionau şi-l înduioşau până la lacrămi pe micul Ion, care era o fire uşor impresionabilă. Cântecele erau în stare să-l reţie pe loc ceasuri întregi, căci în sălbătăcia dela Haimanale, mai mult se plictisea, decât se distra. Hotarele lumii lui erau prea mici pentru un suflet care se impresiona de orice. De sigur că în dese rânduri, Luca îl luase pe fiul său în cariolă, la Mărgineni, şi Ion văzuse alte locuri, mai vaste, şi altă lume, căci adeseori încolţeşte în el gândul evadării. Dar nu poate face nimic. Tatăl său e legat de locurile acestea şi se pare că nimic nu l-ar putea împinge să le părăsească.

Pe mama lui, Ion o respecta mult, dar nu se putea opri dela năzbâtiile lui, deşi ştia că asta o supără mult şi-i amărăşte zilele. Numai atunci când ea, cuprinsă din nou de nostalgie, începea să cânte, Ion se oprea dela joacă şi venea iar să se lipească, supus şi ascultător, de uşorul uşii. Mama sa nu-l vedea şi el nu-şi trăda prezenţa. Tăcea, fermecat de vocea aceea armonioasă, iar când mama se întorcea şi dădea cu ochii de el, îi surâdea şi venea să-l mângâie pe obraji şi pe păr.

— Iţi place? îl întreba ea.

— Nespus de mult, mamă. Cânţi aşa de frumos, că te-aş asculta toată ziua.

— Haide hai, îi spunea ea, cu acelaşi surâs, uitând de necazurile ce i le făcea şi trimiţându-l iar la joacă.

Ion nu aştepta mult şi o sbughea în uliţă unde

multă vreme i se auzea gurița, pentru ca la urmă să se întoarcă cu fața mânjită de zeamă de fructe și cu hainele rupte. Mama îl lua la descusut și, în lipsa soțului, îi administra ea corecția necesară, fără să uite la sfârșit a-i face și obișnuita lecție de morală. Tatăl său, întors dela muncă, obosit și plin de praf, mânca repede, interesându-se în fugă de cele petrecute în lipsa lui, și se ducea să se odihnească. De multe ori uita zile întregi de Ion, căci venea seara târziu, când băiatul, obosit de alergătură, dormea dus. Rareori se apropia de patul lui, ca să-i arunce o privire, și văzându-l dormind așa de fericit și neștiutor, închidea în el un sentiment de mulțumire, rar manifestat în afară printr'un zâmbet, și trecea mai departe.

Dar sburdălniciile copilului și firea lui voluntară înnegurau mult zilele mamei care, acum, trebuia să îngrijească și de Lenci, abia născută. Sfaturile și corecțiile nu mai erau deajuns pentru o fire așa de sburdalnică. Copilul trebuia dat la învățătură. Primele noțiuni le primește Ion în familie, dela tatăl său, care cu greu găsea puțin timp liber ca să se ocupe de instrucția fiului său. Totuși, Ion, cu firea lui vioaie, prindea repede lecțiile tatălui său, așa că clasa întâia o face în casa părintească, reușind, în urma unui examen dat în particular, să treacă într'a doua. Insă tatălui său, care între timp își mutase familia și gospodăria la Mărgineni, pe lângă mânăstire, îi venea acum mai greu să dea instrucție copilului, deoarece își luase pe cap multe obligații și era mereu pe drumuri, pentru afacerile sale particulare, care nu mergeau prea strălucit, și pentru ale mânăstirii, așa că se hotărăște chiar din al doilea an să-l trimită pe Ion să urmeze mai departe cursurile școalei primare la Ploiești. Hotărîrea aceasta mai era sprijinită și de faptul că cu cât Ion creștea, cu atât devenea mai obraznic și mai sburdalnic, amărînd în deosebi zilele mamei, care stătea tot timpul acasă.

Intr'o zi, Luca îşi urcă feciorul în cariolă şi porni cu el la Ploieşti. Mama sa răsuflă uşurată când îl văzu urcat în cariolă. Totuşi, sentimentul dragostei de mamă n'o putu împiedeca să nu-şi şteargă o lacrămă furişă. Plecarea lui Ion de lângă ea, lăsa un mare gol de linişte şi parcă, acum când îl vedea plecând, nu se putea îndura să-l lase. Il îmbrăţişă cu căldură, peste marginea cariolei şi, înainte de a porni la drum, nu uită să-i strecoare în suflet sfaturile ei de mamă:

— Vezi să te cuminţeşti, Ioane, şi să te ţii de carte.

Ion era foarte fericit că pleacă. Ploieştii, pe care-i mai văzuse în câteva rânduri, când însoţise pe tatăl său la târg după afaceri, erau pentru Ion începutul civilizaţiei. Aşa că nu-l speria de loc această plecare, ci, dimpotrivă, îl bucura şi-i dădea nădejdi. Era hotărît să înveţe, însă în privinţa ştrengăriilor, cu toate sfaturile mamei, n'avea nimeni să-l întreacă.

La Ploieşti, tatăl său îl bagă în gazdă la unul Hagi Ilie, lumânărarul dela Sf. Gheorghe, cu recomandaţia de a-l ţinea din scurt, pentrucă e o fire prea sburdalnică. Apoi, Luca îl înscrie pe Ion în clasa a doua primară la Şcoala Domnească No. 1 din Ploieşti, în anul şcolar 1860—61, unde era profesor Zaharia Antinescu, un om cult şi inteligent, distins pedagog, care călătorise multă vreme prin străinătate şi avea câteva volume de poezii, amintiri istorice, politice şi culturale. Dela el, Caragiale a învăţat foarte multe lucruri folositoare. Instrucţia pe care o primea aici, nu se potrivea de loc cu cea de acasă, unde se izbea mereu de privirile aspre şi ursuze ale tatălui său, aşa că Ion învaţă cu dragoste şi, la sfârşitul anului, este clasificat al treilea, primind ca premiu mai multe cărţi. In clasa a treia (1861—62), Ion are ca profesor pe Basil Drăgoşescu, dela care pretindea că a învăţat să scrie cum trebue şi căruia adeseori spunea că-i e dator cu ceea ce realizase. Basil Drăgoşescu era un bun cunoscător al sintaxei române. El este acela care, pentru prima oară, văzând cât de încurcată

este gramatica românească, cere autorizaţia de a deschide un curs public gratuit, în care să predea sintaxa şi ortografia limbii române. La sfârşitul clasei a treia, şcolarul Caragiale obţine premiul întâi cu cunună, primind ca premiu: o Caligrafie, un Desen liniar şi o Istorie a Românilor.

In clasa IV-a (1862-63), Caragiale învaţă la profesorul Mihail Georgescu, directorul şcoalei, care era un distins pedagog şi făcuse din Şcoala Domnească Nr. 1 din Ploieşti un adevărat focar de cultură, fiind onorată şi cu vizita lui Cuza-Vodă, care se interesa mult de cultura şi de progresul ţării.

De data aceasta, Ion e clasificat al zecelea la promoţie, probabil pentrucă directorului, care era un om sever şi avea în grijă şi disciplina elevilor întregii şcoli, nu-i prea plăceau ştrengăriile lui Ion. Căci, după cum vom vedea mai la vale, Ion se ţine mereu de năzbâtii. El urmează şi clasa V-a (1863-64), unde se găseşte printre cei opt premianţi ai clasei şi capătă în dar mai multe cărţi. In această clasă, Ion învaţă şi contabilitatea şi greaca dela profesorul Pavel Iliadis, deoarece clasa V-a era socotită un fel de specializare comercială.

Se pare că în acest timp, familia lui, pierzându-şi toată averea prin speculaţii nereuşite, se mută la Ploieşti, unde tatăl său este întâlnit ocupând funcţia de supleant la Tribunalul Prahova, şi apoi pe aceea de avocat, aşa că şcolarul Ion scapă de sub tutela lui Hagi Ilie lumânărarul şi intră iar sub aceea a familiei. Se vede însă că familia începuse s'o ducă greu, căci Ion, care uitase de belşugul de altădată dela Haimanele (era şi prea mic ca să ţină minte), spune undeva: „mă ştiu ce copil sărac şi umil am fost, necăpătând dela răposaţii mei părinţi decât sănătate".

Că a fost sărac e de crezut, dar că a fost umil nu prea, căci l-am văzut cât de sprinţar era. Probabil că afirmaţia e făcută într'un moment de în-

duioşare, când nostalgia copilăriei diformează realitatea în perspectiva timpului.

Terminând şcoala primară, Caragiale solicită la 28 Iunie 1864 un certificat de absolvire, prin următoarea cerere:

Onorabililor Domni, M. Georgescu, V. Drăgoşescu, Z. Antinescu profesorii şcoalei primare din Ploeşti.

Domnilor! Creatorul mi-a apreciat încă patru ani de viaţă materială şi D-voastră în aceşti patru ani aţi aşezat piatra fundamentală a întregei mele vieţi morale.

M'aş socoti şi mai mult chiar decât ingrat, dacă împreună ca născătorii mei naturali nu aş *amà* şi estima pe născătorii mei morali.

Domnilor! Am trecut sub patronagiul şi instrucţiunea D-voastră acele patru clase primare, cu succesul ce vă este cunoscut. Sînt decis împlinind dorinţa mea, a născătorilor mei, datoria către patrie a urma calea învăţăturei.

Vin dar prin aceasta a vă ruga ca neconsiderând verice nemulţumiri veţi fi întâmpinat din parte-mi în timpul petrecerilor mele de elev pe băncile şcoalei, să-mi eliberaţi un certificat constatator al succesului meu în menţionatele clase.

Acest certificat îmi va reînoi în toată viaţa mea, recunoştinţa mea către Dv. şi-mi va aminti tinerii mei ani.

Primiţi respectabilii mei profesori, stima, recunoştinţa şi supunerea ce vă datorez şi vă voi datora şi păstra toată viaţa mea, în verice condiţii mă va aşeza destinul, şi-mi permiteţi a mă subscrie.

Al Dv, devotat şi supus elev,

I. Caragiale

Obţinând certificatul cerut, absolventul a cinci clase primare, Caragiale L. Ion, trece imediat la Gimnaziul din Ploieşti, unde intră de-a-dreptul în clasa II-a,

socotindu-i-se probabil clasa cincea primară ca prima clasă de gimnaziu. Astfel, în anul şcolar 1864—65, şcolarul Caragiale figurează în Matricola Gimnaziului din Ploieşti trecut la clasa doua.

In Gimnaziu, Ion învaţă foarte bine. La Română, Matematică şi Istorie, după cum înseamnă unul dintre cercetătorii vieţii sale, I. L. Caragiale avea nota zece, iar la sfârşitul anului promovează cu succes, scriindu-se în dreptul lui: „Rezultatul *prea-bine* ($9^{30}/_{58}$)".

Ion urmează mai departe cursurile gimnaziale, câştigând succes după succes. In Matricola clasei IV-a a aceluiaşi Gimnaziu (1867—68), I. L. Caragiale este găsit înscris sub următoarea rubrică:

Caragiale Ion:
Născut la anul 1852, luna Ianuar 29.
De naţie, Român
De religie, Christ-Orthod.
Născut în Haimanale.
Corespondentul, Părinţii.

Ca şi în ceilalţi ani, Caragiale are, în clasa IV-a, la Română şi Matematici nota zece, fiind promovat al treilea între opt şcolari.

In vremea asta, unchiul micului Ion, actorul Iorgu Caragiale, venea deseori cu trupa sa în turneu prin Ploieşti, unde dădea diferite reprezentaţii. Bineînţeles că cei mai mulţi dintre şcolarii cu dare de mână profitau de această ocazie şi-şi cumpărau bilete pentru intrarea la spectacol. Şcolarul Ion profita şi el, din plin, de această ocazie, căci îi plăcea foarte mult să se delecteze. In felul acesta îşi forma gustul de mai târziu pentru teatru. Neastâmpăratul şcolar Caragiale Ion, întovărăşit de alţi şcolari zurbagii ca şi el, nu lipsesc niciodată dela reprezentaţii. Dar fiindcă mai niciodată n'au bani ca să intre şi ei ca toată lumea pe poarta mare, sar ulucile şi se înfiinţează în ultimele rânduri ale spectatorilor. In felul acesta, Caragiale începe să prindă dragoste de teatru şi în orele

libere, interpretează în faţa elevilor diferite roluri văzute la actori.

.Umblând pe stradă, el studiază cu amănunţime oamenii ale căror atitudini i se par mai caraghioase şi le imită mişcările, iar când întâlneşte pe Dobrică, pe Magheru şi pe Vasile Muscalagiul, vestiţi lăutari în Ploieşti, uită de toate şi umblă toată ziua cu gura căscată după ei.

Faptul că şcolarul Ion asculta cu religiozitate cântecele mamei sale, când trăia la ţară, iar acum se ţinea scaiu după tarafurile de lăutari din Ploieşti, dovedeşte pasiunea lui pentru muzică de mai târziu.

VI

Nu mult timp după terminarea Gimnaziului, în 1868, I. L. Caragiale începe să cunoască asprimile vieţii. Tatăl său îmbolnăvindu-se şi căzând la pat, tânărul Ion se gândeşte că începe să devie o povară pentru familia ajunsă în sărăcie şi porneşte în căutarea unei îndeletniciri care să-i asigure pâinea zilnică. De aici, destinul său începe să semene cu acel al lui Eminescu, care tot în aceeaşi vreme vagabondează prin ţară şi este când hamal de port, când sufleur, când nimic. Ion, fascinat de multă vreme de opera actoricească a unchilor săi, vine în Bucureşti şi se hotărăşte să se facă actor. Pentru aceasta urmează cursul de declamaţie al unchiului său Costache, dând dovadă de multă pricepere. De pe atunci a rămas I. L. Caragiale cu acea dexteritate a cititului, care a încântat şi pe regina-poetă Carmen Sylva.

Terminând cursul de declamaţie al unchiului său Costache, Ion e angajat repede ca sufleur, în trupa unchiului său Iorgu. Intâmplarea face ca Ion să se întâlnească şi cu Eminescu, despre care auzise vorbindu-se multe lucruri triste şi ciudate. Era curios

să-l cunoască, mărturiseşte chiar Caragiale. Şi iată că norocul se ivi. Eminescu tocmai se întorsese din Ardeal, după o lungă pribegie, şi era angajat ca al doilea sufleur şi copist la Teatrul Naţional. Era un tânăr slab şi puţin cam desordonat, cu nişte ochi mari şi sinceri, care rămâneau multă vreme pierduţi în visare. Isprăvile lui Eminescu, fugit de acasă şi aflat în conflict cu societatea, pe care o sfida şi despreţuia, aprinseseră imaginaţia lui Caragiale, care ardea de nerăbdare să-l cunoască. „Nu ştiu pentru ce — mărturiseşte I. L. Caragiale — îmi închipuiam pe tânărul aventurier ca pe o fiinţă extraordinară, un erou, un viitor om mare."

In închipuirea sa, Caragiale îl vedea pe Eminescu un fel de revoluţionar, un om certat cu toată lumea, dispreţuitor şi rece faţă de lucrul comun. Când îl văzu, impresia lui Caragiale fu din cele mai puternice.

Eminescu era un tânăr frumos. Avea „o figură clasică încadrată de nişte plete mari, negre; o frunte înaltă şi senină, nişte ochi mari, la aceste ferestre ale sufletului se vedea că cineva este înăuntru; un zâmbet blând şi adânc melancolic; avea aerul unui sfânt tânăr coborît dintr'o veche icoană, se vedea scrisul unor chinuri viitoare..."

— Mă recomand, Mihail Eminescu.

— Aşa l-am cunoscut, încheie Caragiale emoţionantele sale amintiri asupra primei lui întâlniri cu Eminescu.

Intre cei doi sufleuri se încheagă subit o prietenie care nu va fi turburată decât de mizeriile vieţii omeneşti, de episoade care-i vor face să se despartă şi totuşi să se caute unul pe altul. Având amândoi aceleaşi aplicaţiuni spre literatură, cei doi prieteni se înţeleg repede. Prietenia lor cunoaşte exuberanţa tinereţii şi avântului. Legăturile care-i unesc, se transformă repede într'o statornică colaborare şi ele lasă urme pentru tot restul vieţii.

Ca sufleur în trupa unchiului său, Ion studiază pu-

blicul şi actorii, pregătindu-se astfel tot mai mult pentru viitoarea carieră de om al teatrului.

De pe vremea când I. L. Caragiale era sufleur al Teatrului, au rămas puţine urme. Controlând vastul repertoriu al lui Iorgu Caragiale, am găsit câteva indicii. Anume:

Pe piesa *Fiul pădurii* sau *Moartea haiducului Tunsu*, melodramă originală în 4 acte şi 10 tablouri, tânărul sufleur şi copietor de piese pune următoarele însemnări: „Transcrisă din cap până fine de I. L. Caragiale, la Mart 29, 1870. Bucuresci. Spre suvenire"; sau „Visată astăzi la 25 Iunii 1870 (Joi) şi suflată în aceeaşi seară. I. L. Caragiale".

Pe când era sufleur în trupa unchiului său, damele, vrând să înţeleagă prin asta actriţele, aveau obiceiul să-i zică Iancule, ba unele, mă Iancule, uneori chiar „cu ghionturi şi fel de fel de maltratări..." Odată, una din ele a mers cu îndrăsneala până să-l ia la palme. Şi asta dintr'o simplă năzărire, ceea ce înseamnă că vieaţa de sufleur nu era chiar aşa de trandafirie, cum poate o visa tânărul şcolar Caragiale, când sărea gardul de uluci, la Ploieşti, ca să asiste la matineurile lui Iorgu.

După doi ani de slujbă nestatornică şi umilă (1868-1870), Ion ia hotărîrea să se lase de ea şi să se întoarcă acasă, în Ploieşti, unde tatăl său era grav bolnav, iar mama sa abia mai putea lupta cu greutăţile vieţii. Astfel se explică faptul că revoluţia din 8 August 1870, acea donquijotească revoluţie a republicii din Ploieşti, îl găseşte pe I. L. Caragiale la postul de datorie. Iată cum descrie însuşi Caragiale participarea lui la acea revoluţie unică prin ridicolul ei:

„Eu am fost cetăţean al acestei republice. Am asistat la mărirea şi decadenţa ei, şi nu în calitate de gură cască, ci în calitate oficială. Când poporul a călcat poliţia, eu m'am repezit şi am desarmat pe un subcomisar de serviciu, şi am avut norocul să treacă atunci pe lângă mine Prezidentul Republicii.

Eram de *şaptesprezece ani*; înfăţişarea mea hotărîtă atrase privirea Prezidentului — mă numi subcomisar în locul sbirului pe care-l desarmasem. Da, am fost unul din cei mai aprigi susţinători ai ordinei în Republica Ploieştilor".

Nu se poate ca lectorul să nu vadă din rândurile de mai sus, fina ironie a satiricului, care descrie „revoluţia" în termeni hiperbolici, anume ca să arate cât de neserioasă era această ispravă fără sorţi de izbândă. După ce Ion ia parte timp de 14 ore la toate manifestările revoluţiei, uitând de consecinţe, de tatăl său bolnav, de mama sa necăjită şi de alte necazuri personale, îşi aduce în cele din urmă aminte că are obligaţii şi, părăsind teatrul revoluţiei, se întoarce în grabă acasă, încins cu sabia luată dela subcomisar, peste jiletcă. Ce mutră a făcut biata lui mamă când l-a văzut în halul acesta, exaltat peste măsură şi cu ochii înflăcăraţi, e lesne de înţeles! Mama sa, femeie de modă veche, era departe de a înţelege „importanţa politică a formelor democratice" cu care se împăuna Ion în clipele acelea de entuziasm popular. Ea rămânea tot un spirit reacţionar. In fond, biata femeie era necăjită şi plictisită de boala soţului său, la care venea să se mai adaoge şi această aventură a fiului, care se lăsase aşa de lesne tras în matca revoltei nestăpânite a poporului. Ea, povesteşte mai departe Caragiale, „aflase tot ce se petrecea în oraş şi tremura de grija mea văzând că nu viu la dejun. Mi-a făcut o scenă grozavă — că de ce m'am amestecat cu derbedeii, că doresc s'o fac de râs în mahala, că vreau să grăbesc, poate, sfârşitul lui tata, care era greu bolnav; pe urmă mi-a poruncit aspru să rămân acasă. In zadar am protestat; în zadar i-am spus, arătându-i arma, că am o funcţiune publică de îndeplinit: mi-a luat sabia, pe care a aruncat-o, unde? nu ştiu, şi mi-a încuiat ghetele şi pălăria în scrin. O săptămână m'a ţinut astfel captiv până s'a potolit primejdia. Atât mai bine!

Când eu plângeam acasă de ciudă soarta ruşinoasă a săbiei mele, ce se'ntâmpla în inima Republicii?“ Arestări şi schingiuiri. Revoluţia era înnăbuşită.

Lecuindu-se de revoluţie, înflăcăratul Ion începe să se gândească serios la viitorul său. Tatăl său era cu un picior în groapă, aşa că Ion nu ştie ce hotărîre să ia şi încotro s'o pornească. Cu slujba de sufleur o terminase. Nici nu-i adusese cine ştie ce avantaje.

In cele din urmă, tatăl său închide ochii pentru totdeauna. Probabil anul morţii lui este anul revoluţiei dela Ploieşti, 1870. Soţia dramaturgului nostru are probabil o scăpare de memorie, când arată în interviewul de care am mai pomenit, că mama lui Caragiale a rămas văduvă la 1868. Data aceasta ar putea fi luată ca bună, numai dacă amintirile despre revoluţie ale lui Caragiale ar fi mai mult operă de fantezie literară. La 1870, luna August, Luca Caragiale era grav bolnav. E greu de presupus că I. L. Caragiale, spunând acestea, a vrut să dea amintirii despre revoluţie o formă mai impresionantă prin menţinerea în vieaţă a tatălui său la acea dată. Probabil că la 1870 Luca trăia într'adevăr şi se lupta cu chinurile boalei. Mai exagerată ni se pare afirmaţia unui biograf care afirmă că Luca a murit la 1885. Dintr'o lucrare a lui Al. Vlahuţă, *Dreptate*, aflăm că Luca Caragiale era deja decedat la 1872. Deci data morţii lui Luca se află între 1870—1872. Că la 1872 Luca era decedat, o dovedeşte şi faptul că I. L. Caragiale se mută în acest an, cu mama şi cu sora lui Lenci, la Bucureşti, unde e în căutarea unei ieşiri din greul impas al vieţii. O vreme, I. L. Caragiale şi cu ai lui stau la o verişoară, Cleopatra Lecca, divorţată de colonelul Poenaru. Cleopatra Lecca este inspiratoarea nemuritoarelor versuri ale lui Eminescu: *Pe lângă plopii fără soţ*. Ea venea şi la lecturile *Junimii*, în casa lui Titu Maiorescu. Se prezenta la şedinţe grozav de vopsită şi stârnea senzaţie şi rumoare. Dar cel care era mai impresionat

de apariţia ei, era Eminescu, care îl bănuia pe Caragiale că face curte verişoarei. Din această pricină, Eminescu, care era tot o fire impulsivă, îl ameninţase pe Caragiale cu moartea. Acesta se silea însă să-l liniştească, reuşind cu multă greutate să-i risipească bănuielile.

In Bucureşti, I. L. Caragiale se hotărăşte la început să urmeze *dreptul*. Işi dădea de sigur seama că, fiind singurul susţinător al familiei, are datoria să întreprindă ceva serios în vieaţă. Această obligaţie îl face neliniştit şi nefericit. E prea tânăr ca să-şi poată păstra calmul. El ia situaţia în tragic, ca orice tânăr care se vede deodată împovărat cu o grea răspundere. Deocamdată e liniştit măcar în ce priveşte siguranţa familiei. Au un adăpost în casa verişoarei. Dar până când pot abuza de îngăduinţa şi bunătatea ei? Deci, Caragiale se gândeşte serios să se apuce de studiul dreptului.

Intr'o scrisoare adresată lui Vlahuţă, el scrie: „Sunt un copil de părinţi sărmani. Am rămas — *după moartea lui tată-meu*, singurul sprijin al mamei şi al *sori-mi*. Am învăţat atâta şcoală, câtă la limită mi-ar fi deajuns să mă pot apuca de învăţătura *dreptului* şi să mă fac *avocat* şi să mă introduc încet-încet, în afaceri şi în politică".

Şi mai departe:

„Am o educaţie nu tocmai îngrijită, fiindcă părinţii mei n'au avut mijloace să-mi dea una mai aleasă; dar am puţin bun simţ şi cum poţi constata şi d-ta mă exprim fără vreun fel original de gândire, destul de limpede şi de comod".

Pe vremea aceea, nu apăruse satiricul şi ironistul. Caragiale era prea mult hărţuit de vieaţă, ca să ia lucrurile în uşor şi apoi nu avea nici experienţa pentru a lua o hotărîre rapidă. Apăruse însă autocriticul şi censorul, după cum foarte uşor se poate deduce din scrisoarea adresată lui Al. Vlahuţă.

Serios preocupat de viitorul său şi al familiei, I.

L. Caragiale se luptă cu vieaţa în toate felurile. Consecvent hotărîrii sale, el începe să studieze dreptul. In acelaşi timp e în căutarea unor ocupaţii suplimentare, care să adaoge ceva la bugetul sărac al familiei. Se pare că, hărţuit de nevoi, se bagă iar sufleur și copietor de piese în trupa unchiului său Iorgu, unde însă nu câştigă cine ştie ce, aşa că se mai angajează corector într'o tipografie mare, la două ziare şi mai dă și lecţii particulare la niște copii. Lucrurile acestea le afirmă chiar Caragiale în aceeaşi scrisoare adresată prietenului său Vlahuţă, între care, printre altele, se destăinuieşte astfel: „Am împlinit 20 ani. Duc bine la tăvăleală; dovadă că pot fi în acelaşi timp, şi sufler şi copist la teatru, şi corector într'o tipografie mare la două ziare, şi dau lecţii la niște copii; aşa că pot, cu una cu alta, câştiga destul, până să termin studiul dreptului".

Care erau cele două ziare mari la care Caragiale îndeplinea funcţia de corector, e greu de precizat şi nici nu interesează, odată ce Caragiale nu era decât corector şi nu colabora cu articole. Se pare că nici dreptul nu l-a terminat, căci nu-l aflăm niciodată profesând avocatura. Işi luase prea multe obligaţii deodată şi-i era peste putinţă să le ducă pe toate la capăt. Vieaţa, pentru tânărul de douăzeci de ani, era prea grea, mai ales când avea de ajutat o mamă şi o soră, cărora regretatul Luca Caragiale nu le putuse lăsa nicio avere după moarte. Caragiale se străduieşte singur să asigure existenţa familiei și clipele acestea îi vor rămâne neşterse în amintire. Intr'o scrisoare de mai târziu, el spune: „...Mă ştiu ce copil sărac şi umil am fost, necâştigând dela răposaţii mei părinți — Dumnezeu să-i odihnească! — decât sănătate".

Pentru oameni cu o voinţă ca a lui, e suficient însă şi atâta. Caragiale nu şovăie în faţa vieţii, deşi lupta este excesiv de grea.

VII

La vârsta de douăzeci şi doi de ani, I. L. Caragiale era încă departe de a-şi fi găsit un rost în vieaţă. Trecea dela o ocupaţie la alta, cu rapiditatea caracteristică tinereţii, fără să se poată fixa undeva. Acum avea oarecare experienţă din frecuşul cu vieaţa, dar vocaţia, adevărata vocaţie, nu şi-o găsise încă. El se găsea în faţa precizărilor de atitudine, la răscrucea unor drumuri foarte încâlcite. Este cât se poate de evident că, momentan, numai nevoia îl silea să se îndeletnicească cu orice. In sufletul său însă clocoteau acele atavice resurse, care ridicaseră la culmi de glorie pe unchii săi, şi în special pe Costache Caragiale, a cărui vieaţă îi era un exemplu viu.

La vârsta aceasta, I. L. Caragiale era un om aproape format din punct de vedere intelectual. Citea cu aviditate cărţi, ziare şi reviste, formându-şi o cultură de autodidact, care avea să suplinească mai târziu multe lipsuri. Incerca o adevărată voluptate să cunoască cât mai multe lucruri şi nu precupeţea timpul, cu toate nevoile ce-l încercau, când era vorba să-şi cultive spiritul cu literatură clasică franceză. De altfel, încă din şcoală dăduse dovadă de serioase aptitudini şi nevoia asta nesecată de a cunoaşte ascunzişurile vieţii, îl îndemnase, pe vremuri, să sară gardul de uluci al teatrului lui Iorgu, ca să poată lua parte la spectacole. O mărturie preţioasă asupra firii şi talentului lui I. Caragiale la această vârstă, o aduce Macedonsky, vechiul şi înverşunatul său rival care, sub pseudonimul Salustiu, scrie într'un număr din *Liga ortodoxă* (1896), că I. L. Caragiale era un „tânăr sgomotos, spirit bizar ce părea destinat, în cazul când s'ar fi devotat literelor sau artelor, a fi cu totul original. In adevăr, înfăţişarea acestui tânăr, gesturile lui repezi, zâmbetul sarcastic la colţul buzelor,

vocea sa întotdeauna întărâtată şi batjocoritoare, cât şi argumentarea sa sofistică, atrăgeau lesne atenţiunea".

Partea privitoare la talentul lui Caragiale, din însemnările de mai sus, trebue privită cu prudenţă, având în vedere rivalitatea care a existat toată vieaţa între cei doi scriitori. Firea lui Caragiale este în schimb bine prinsă în crochiul lui Macedonsky.

Indemnat de demonul creaţiei ascuns într'însul, I. L. Caragiale începe să scrie poezii, pe care le publică în *Revista contemporană*. Dar poeziile acestea sunt fără importanţă. Şi cu toate că va reveni mai târziu la aceste păcate ale tinereţii, I. L. Caragiale nu va deveni un poet în înţelesul strict al cuvântului. O explicaţie a acestei cauze stă în indiferenţa lui faţă de natură, căci cea mai mare parte a poeziei din epoca lui, este o poezie peisajistă. In schimb, proza lui este cât se poate de originală şi mai ales muşcătoare. Primele săgeţi le îndreaptă I. L. Caragiale împotriva lui Macedonsky, care publicase cu vreo doi ani mai înainte un volumaş de versuri intitulat *Prima Verba* şi conducea în acelaşi timp o revistă literară. In scrisul lui, Macedonsky devine Aamski (abreviaţiune dela numele poetului rozelor), rival al lui Lamartine în literatura românească. Săgeţile sunt destul de ascuţite, însă se vede cât de colo că materialul e un simplu aliaj, care mai târziu se va transforma în oţel pur. Inexperienţa mânuirii spiritului satiric îl face pe Caragiale să scrie în felul acesta: „Era pe atunci, în Francia, un poet, nici prea-prea, nici foarte-foarte, anume *Lamartine*, care voia cu orice preţ să treacă de geniu. El moare după ce dotează literatura ţării lui cu nenumărate volume. Patria îl glorifică. Pentru nenorocirea lui, însă, iată că cetatea Bucureştii, geloasă de gloria francezulul, scoate la lumină pe *Aamski*, un geniu cu picioarele strâmbe (aluzie la fizionomia lui Macedonsky), vorbind pe nas într'un dialect cât se poate mai curat românesc şi d'o dulceaţă de caracter extremă". Simulând elogiul,

Caragiale dă drumul ironiei sale usturătoare, care ar fi perfectă, de n'ar fi prea realistă şi n'ar aluneca în simplă caricatură.

Subiectele nu-i lipsesc. Societatea bucureşteană e plină de ele. „Aţi cunoscut, mă rog, pe celebrul Christorian, acel geniu rătăcitor, flagelator în versuri al virtuţilor, ce, din nenorocirea umanităţii au bântuit şi vor bântui etern societăţile ?" întreabă el, cu patos, pe un auditoriu închipuit, căruia tot el îi furnizează şi răspunsul: „L-aţi cunoscut ?... Da ?... Aşa este că era nostim cu verva lui detractoare ?". Sau, ironizând cu inegalabila-i vervă pe cunoscutul autor popular al acelei vremi, N. D. Popescu, transformat ca şi Macedonsky, în *Popnedea*, căruia îi şi confecţionează bustul în faţa viitorului, cu un sarcasm usturător: „Bustul tău — în grosimea naturală cred că e destul — aşezat pe un pedestal superb de marmură antică galbenă; de jur împrejurul pedestalului, spre amintirea serviciilor enorme ce ai adus pentru progresul Almanachului în România, să se vadă, săpate în litere de aur, cele douăsprezece semne ale Zodiacului împărţite pe anotimpuri, împreună cu sărbătorile şi târgurile principale de peste an, precum şi cu taxele telegrafo-postale. In faţă, un calendar perpetuu de carton a la maior Papasoglu, ediţiune de lux, care, prin un ingenios resort mecanic, să arate cu 140 ani înainte, fazele lunare, eclipsele şi schimbarea timpului.. "

Fantazia lui Caragiale e cât se poate de bogată, chiar dacă mai ades e lipsită de „frâna severă a observaţiei". Bucureştii, cetatea care ascunde asemenea specimene, este văzută de satiricul nostru ca o cetate de tâmpiţi (se şi chiamă în imaginaţia lui, *Tâmpitopole)*, deşi vieaţa ei e proiectată la 2000 de ani în viitor, faţă de prezent. De săgeţile lui nu este scutit nici proaspătul ministru al instrucţiei publice, *Ti-Li* (Titu Maiorescu), mare mandarin, care odinioară a fost trimis prin străinătate, să viziteze diferite institute „cu însărcinarea exclusivă d'a strâmba

picioarele chinezilor de mici, pentru a le face să se bucure mai târziu de rachitism...“

Deşi Caragiale prezintă în *Tâmpitopole* viitoarea configuraţie a Bucureştiului la o distanţă de 2000 de ani, oricine poate vedea în tabloul lui un prezent destul de real şi dezolant, căci, în acelaşi timp, iată cum este prezentat cetăţeanul urbei, în căutarea resurselor de vieaţă: „E pe la Sfântul Andreiu, cap de iarnă, când plouă, ninge, înghiaţă, se topeşte, şi e lapoviţă şi poleiu, şi curg străşinile, şi crivăţul se bate în cap cu austrul. Pe când mai este aşa ca la vr'un ceas şi jumătate până la ziuă, de e'ntunerec besnă, cinstitul cetăţean îmbrăcat cu o precauţiune aproape siberiană, încălţat cu o pereche de picioroange solide, înarmat în mâna dreaptă c'un baston lung prevăzut cu o cange de fier la vârf şi'n mâna stângă purtând un felinar cu vopaiţă, porneşte din fundul mahalalei dela locuinţa lui, şi, încercând înainte tărîmul cu vârful bastonului, spre a ocoli găurile şi băltăurile prea afunde ale podului, cu chiu cu vai ajunge în piaţă. Aci trage din brâu pungociul de piele de oaie, scoate din buzunarul anteriului basmaua şi începe să-şi târguiască. Pe la revărsatul zilei, se'ntoarce înapoi purtându-şi pe umăr bastonul, de ciocul căruia îi atârnă pe spete tradiţionala *basmà* cadrilată încărcată cu d'ale casei.“

Probabil că sarcasmul său e dictat şi de împrejurările vieţii sale destul de complicate, căci pe lângă sarcasm şi ironie, cititorul atent poate vedea cum se strecoară şi un ineluctabil fir de amărăciune.

Nevoile de tot felul îi înăspriseră chipul tăiat în linii dure şi precise. Era un tânăr slab şi subţire, cu părul mare în desordine şi cu un început de mustaţă. Avea o faţă comună şi imobilă, care căpăta expresivitate numai prin lumina tăioasă a privirilor. In faţa aceea, mai adeseori încruntată, se citea o hotărîre neşovăitoare. O fotografie din tinereţe ni-l arată cu chipul preocupat, frumos în trăsăturile lui virile, cu privirile visătoare şi cu bărbia puternică

şi voluntară. De sigur că atributele acestea fizice impuneau celor din jurul său, iar cultura lui enciclopedică era argumentul hotărîtor în angajarea relaţiilor.

In anul 1875, Ianuarie 23, I. L. Caragiale intră ca girant responsabil şi corector la ziarul „Alegătorul Liber", care apărea joia şi dumineca sub îngrijirea unui comitet destul de numeros, şi ale cărui idei democratice plăcuseră lui Caragiale. Funcţia de girant responsabil nu implica altceva decât o răspundere penală în faţa justiţiei pentru atacurile care se publicau în gazetă.

Caragiale nu avea, aşa dar, o situaţie prea fericită la „Alegătorul Liber", a cărui atitudine era destul de înfiptă şi bătăioasă, şi nici un salariu ca lumea nu primea, aşa că peste un an de zile părăseşte „Alegătorul Liber" şi se angajează la „Unirea Democratică", ziar de nuanţă liberală, care apare la 2 Noembrie 1876. Aici, Caragiale, deşi plătit mai bine, nu îndeplineşte decât funcţia de corector. Redactorii ziarului „Unirea Democratică" erau: Dim. Aug. Laurian (Tache Laurian, cum îi spuneau intimii), Gogu Cantacuzino şi Alexandru Ciurcu. Redacţia era în strada Doamnei, iar ziarul se tipărea la tipografia bătrânului Göbl, instalată în Pasajul Român. Unul din redactori îşi aminteşte cum lucra Caragiale la o mescioară, în mijlocul zeţăriei, într'un spaţiu care nu avea mai mult de un metru patrat, căci de jur împrejur se aflau dulapurile cu litere — cazierele — la care lucrau în bluze culegătorii, iar în sală era mare înghesuială.

Atmosfera din tipografie era cât se poate de încărcată. Mirosul de plumb, de cerneală şi petrol, te sufoca. Totuşi, Caragiale îşi petrecea ziua în acest aer infect, pentru a se alege cu vreo sută şi ceva de lei pe lună. Era aşa de absorbit de lucrul său, încât nici nu observa când trece vremea. Abia la ora 12, când băieţii din tipografie îşi desfăceau pachetele aduse de-acasă cu de-ale mâncării, pentru masa de prânz, Caragiale se oprea din lucru.

— S'a şi făcut de masă, băieţi? întreba el. Uite, domnule, şi eu nici nu băgaiu de seamă — spunea el, cercetând ceasul pe care-l ţinea în buzunarul vestei şi scoţându-şi ochelarii de pe nas.

Parte dintre lucrători luau mâncarea dela „Tunelul de vieaţă", o cârciumă din subsolul Pasajului şi trimiteau pe elevi să le-o aducă. Caragiale nu se simţea de loc stingherit să ia masa cu lucrătorii şi elevii şi, băgând mâna în buzunar, scotea câţiva gologani, pe care-i întindea unui elev:

— Mă, adu-mi şi mie o porţie, dar vezi să vii iute şi să nu bagi degetele în farfurie, că te ia mama dracului.

După masă începea iar lucrul obositor. Caragiale se purta sever şi chiar brutal cu elevii, pe care oricine avea dreptul să-i bată, începând dela patron şi până la rotari. Nenorociţii aceştia care locuiau prin mahalale îndepărtate, trebuiau să vie cu noaptea în cap la atelier şi să se întoarcă acasă târziu de tot, flămânzi şi rebegiţi.

Ocupat cu lucrul în tipografie, Caragiale nu dădea prin redacţie şi nu avea niciun fel de contact cu redactorii şi cu diriguitorii ziarului, a căror proză era totuşi silit s'o citească şi pe unele locuri s'o îndrepte, indignat de caducitatea celor care o trimiteau la tipar.

Intr'o zi, — povesteşte redactorul amintit, — trecând pe la tipografie, îl găseşte pe Caragiale cu mâna înfiptă în chica unuia din aceşti nenorociţi elevi, pe care-l dădea cu capul de masă. Redactorul se revoltă, dar nu spuse nimic. Insă Caragiale îi ghici revolta.

Seara, redactorul şef şi Caragiale ieşiră împreună şi intrară într'o bodegă, unde stătură multă vreme de vorbă. Lui Caragiale îi plăcea să-şi prelungească şederea lângă un prieten şi să uite de necazuri. Atunci Caragiale era apucat de o vervă căreia nimeni nu-i putea rezista. Plin de voie bună, ironizând pe cutare şi cutare, aproape tot timpul numai el vorbea.

Stând la masă cu redactorul şef, îi zise deodată:

— Cum văd, dragă Ciurcule (acesta era numele redactorului), eşti un sensibil.

Atunci redactorul începu să-i vorbească lui Caragiale despre soarta acelor copii daţi la învăţătură, descriindu-le mizeria şi arătându-i ca pe nişte paria ai societăţii. Pe Caragiale se vede că l-au impresionat vorbele prietenului, căci, din ziua aceea, nu s'a mai atins de elevi.

Dar e interesant şi felul în care îl privesc elevii pe Caragiale. Unul din ei, care a apucat să-şi facă ucenicia sub supravegherea maestrului, îşi aduce aminte că directorul tipografiei înfiinţase o secţiune aparte, în care n'avea nimeni dreptul să se amestece şi pe care o conducea Caragiale corectorul. Acolo, maestrul era stăpân, pentrucă se pricepea în arta tiparului tot aşa de bine ca şi un lucrător. Nu e de mirare, după ce trecuse prin atâtea tipografii şi redacţii de ziare, să fi cunoscut meseria tipografică, care e o meserie uşoară şi lucrativă şi care se poate învăţa lesne de oricine şi la orice vârstă.

Când i se aducea vreun anunciu, povesteşte mai departe elevul, Caragiale striga:

— Mă, afurisitule, să-mi faci anunţu' ăsta. Rândul ăsta să-l culegi cu verzale de corp 9; ăsta cu 14 groteşti; ăsta cu corp 10 şmale şi restul cu petit din casă! Auzi tu? Să nu-mi schimbi ceva că te ia dracu'!.. Şi să răreşti rândurile cu doi dursuşi!..

Anunţul astfel aranjat de Caragiale, ieşea cum nu se poate mai frumos, spre bucuria maestrului. Insă din pricină că directorul rânduise la gazetă, din spirit de economie, doi elevi în loc de doi lucrători, greşelile de tipar se ţineau lanţ şi Caragiale se înfuria des. Adeseori, elevii îl auzeau strigând:

— Cine a lucrat bucata: „Ş'apoi ciocoimea noastră“?..

— Mitică, domnule Caragiale, îi răspundea paginatorul.

— Mitică, tot tu eşti, fi-r-ai al dracului să fii, bătu-

te-ar stelele, de bou! Mi-ai lăsat în două locuri afară şi greşeli cu chila! Nu mai am nici loc unde să le mai însemn, vită încălţată ce eşti! Mă, de ce nu te-a dat tat'tu la cismărie, la bragagerie, — la ce te-a adus aici să-ţi baţi joc de arta lui Gutenberg, fi-r-ai al dracului cu tot neamu tău!..

— Alecule!..

— Auz, don Caragiale!

— Na, dă-i boului ăla corectura, fi-r-ai al dracului şi tu!

După câtva timp, Caragiale izbucnea iar:

— Da' asta cu: „Libertăţile publice au fost câştigate cu preţul“?...

— Aia e de Nae, don Caragiale!

— Nae, năi-te-ar dracu'! Ştiam că ori Mitică, ori tu, blegule, ai făcut isprava! Ici lăsaţi afară, dincoace mi-ai făcut în loc de *presumţiunile* — petiţiunile, în loc de *iradele* — irosmele, — bine că n'ai pus *izmene*, zevzecu' dracului! Mă, ai dracului sânteţi. Gândul vostru e toată ziua la ţigare, nu la lucru! D'aia ieşiţi afară de câte şaptezeci de ori şi duhniţi cale d'o poştă a mahorcă!

— Alecule!...

— Auz!

— Na, bagă-i în ochi ăluia! Mai e ceva?

— Uite, mai e o bucată a lu don Vasile, — am dat-o acu!..

— Bine mă, asta e corectură, pungaşule, sceleratule, vrei să-mi scoţi ochii, mă?

— Da n'are nimic, don Caragiale, e udă niţel!

— Usuc-o, putoarea dracului, nu mi-o aduce să n'o pot citi!..

In certuri o ducea întruna cu elevii. Dar apostrofările lui erau formulate aşa fel, încât nu supărau pe cei în cauză. Erau mai mult sfaturi părinteşti şi el nu le debita stând din lucru şi ţintind pe făptaş, ci corectând, adeseori blestemându-se pe el că-i este dat să îndure asemenea torturi.

I. L. Caragiale se arată încă de pe acum un om

al perfecţiunii, căci nu de multe ori corijează pe redactori, murmurând cu necaz. Când striga la lucrători, aceştia nu se supărau şi-l iubeau foarte mult, pentrucă, cu toate aceste ieşiri, „Caragiale ţinea la ei, le spunea diferite glume şi chiar masa de multe ori o lua cu ei, mâncând simplu, sărăcăcios — ca un adevărat proletar", deoarece administratorul era cât se poate de sgârcit în acordarea avansurilor. Caragiale trimitea mereu băieţii din atelier, cu biletele, la administrator, pentru a obţine doi, trei lei. In sfârşit, când administratorul se lăsa induplecat şi-i trimetea acontul, Caragiale striga îndată pe unul din lucrători:

— Mă, afurisitule! Repede la Bulangerie! un biftec bine garnisit, — dar să nu-ţi bagi botul în cartofi, că te ia dracu' — ş'o litră cu vin!

Cererea de bani se va repeta des, căci Caragiale, înafară că are de întreţinut familia, e cheltuitor şi pofticios. N'are niciodată bani deajuns. Acelaşi elev care povesteşte cele de mai sus, spune că avea un necaz teribil pe Caragiale, din pricină că era cicălitor şi-l făcuse magazie de palme şi înjurături. Recunoaşte însă şi elevul că era un jurat şi jumătate şi-i juca tot felul de feste lui Caragiale Astfel, într'o zi, trimiânţdu-l la *Garibaldi*, la Marin Băcanul de lângă Pasagiu, să-i cumpere nişte salam, brânză şi o franzelă, îi spune tejghetarului, care-l cunoştea bine pe Caragiale:

— M'a trimes don Caragiale să-mi dai pe datorie de cinci bani salam, de trei bani brânză de burduf şi două franzele de câte un ban...

Tejghetarul s'a executat, iar elevul a băgat banii în buzunar, ca să-i aibă la rişcă. Apoi, din cumpărăturile pentru Caragiale, şi-a despărţit şi el cât a putut. Peste vreo săptămână, trecând Caragiale cu un prieten pe la Marin Băcanul, tejghetarul îi aminteşte de datorie.

— Don Caragiale, aveţi să daţi un leu.

— Eu?

— Da. Cinci bani salam de Verona, trei bani brânză de burduf şi două franzele mari.

— Ce salam, ce brânză, domnule? Eşti nebun, monşer?

— Ba nici un nebun; aţi trimis băiatul dela tipografie şi i-am dat salam, brânză şi franzele. Poate aţi uitat.

Inţelegând cum stă treaba, Caragiale a scos banii şi a plătit. Nu vă mai spun ce săpuneală a mâncat elevul din atelier:

— Na salam, pungaşule; na brânză de burduf, na franzele!..

L-a scăpat Grigore paginatorul:

— Lasă-l, dă-l dracului, don Caragiale, că-ţi faci sânge rău de geaba!

— Cum să-l las, domnule, când m'a făcut de ruşine? Eram tocmai cu Franchetti, când ăla îmi cere bani că am luat salam şi nu i-am plătit. Tâlharule, am să fac eu om din tine!

Dar e greu să faci om dintr'un puştiu care simte o plăcere drăcească să-i joace mereu feste lui don Caragiale. Intr'o zi, corectorul îi cere elevului un chibrit.

— Nu mai am, don Caragiale!

— Haide, haide, nu mânca borş şi caută.

— Zău n'am, dom'le Caragiale!...

— Vezi în buzunarele alelalte, cu ce-ţi aprinzi tu ţigările, tâlharule?

Tâlharul avea chibrituri, că doar lăsa goale, pe furiş, chibritelniţele cârciumarilor şi băcanilor, dar voia să-i joace iar o festă lui Caragiale. Prefăcându-se că-şi cercetează buzunarele, rupe repede un chibrit exact de lângă măciulie şi i-l întinde:

— Iacă, aista-l mai găsii!

Caragiale ia măciulia, dă s'o aprindă şi se frige la degete, căci chibritul era de cele ungureşti care, odată aprinse, sfârâiau şi făceau flacără mare.

— Ah, pezevenchiule, mi-ai prăpădit degetele, pungaşule, începu să răcnească Caragiale. Iar mi-ai jucat festa.

Şi nici una, nici alta, ınhaţă-l pe pezevenchiu şi dă-i corecţia meritată.

Intr'o astfel de lume era silit Caragiale să-şi facă şcoala vieţii. O făcea însă cu plăcere, căci era lumea care-i deschidea calea spre viitoarele redute. Caragiale avea cultul gazetăriei. Acest cult era ca şi înnăscut în el şi lumea asta a gazetăriei îl va ţine mult în orbita ei. Avea aproape 25 de ani.

I. L. Caragiale îşi încercase de mult debutul în literatură, cu acele versuri publicate în *Revista Contemporană* la 1874 şi reproduse apoi în *Ghimpele*, la vârsta de 22 ani. Tot în *Ghimpele* vor apare, succesiv, mai multe poezii şi cronici literare (16 Decembrie 1873 — 28 Iulie 1874).

El începe să scrie proză, articole polemice şi studii teatrale. Deşi debutul său are o obârşie cu mult mai veche decât anul 1874 şi se plasează în anii Gimnaziului dela Ploieşti, se vede în opera sa tendinţa de a se fixa asupra genului şi de a-şi selecţiona materialul. Ceea ce se poate întrevedea cert este i ronia sa usturătoare şi amară, care-i va crea genul şi geniul totodată.

Vieaţa nu i se mai pare aşa de grea lui I. L. Caragiale. Are prieteni artişti, scriitori şi gazetari, petrece în tovărăşia lor nopţi de vis şi beţie, uimind pe toţi cu verva sa spumoasă, cu cunoştinţele sale şi cu glumele de care sacul îi este plin.

Totuşi nu e scutit de amărăciuni. *Uniunea Democratică* dispare în Iunie 1877 şi Caragiale rămâne iar fără ocupaţie. Insă el e obişnuit acum cu asprimile vieţii. Aparenta lui lene e numai o retragere în sine, pentru a studia acest inamic care e vieaţa, ca să-l apuce îndată ca pe un taur de coarne şi să-l supună capriciilor sale.

In timpul acesta izbucneşte războiul dela 1877. Entuziasmul populaţiei cucereşte şi pe Caragiale. E

momentul să întreprindă ceva. Armata română, sub comanda priceputului Domnitor Carol I, a trecut Dunărea şi s'a unit cu cea a Ruşilor, cucerind redută după redută pe câmpiile Bulgariei. Sunt momente emoţionante. Tot poporul e solidar în această încercare care va aduce independenţa României. Poeţii se întrec în a glorifica eroicile avânturi ale curcanilor şi dorobanţilor. Caragiale, tânăr, cu sângele fierbând de nerăbdare, e surescitat. N'are nicio ocupaţie.

Intr'o dimineaţă primeşte un bileţel misterios. Il deschide şi citeşte:

Iubite amice,

Treci îndată pe la mine. Este vorba de o afacere foarte importantă, care ne poate face norocul la amândoi.

Frédéric Damé

Acest Frédéric Damé era unul din intimii lui I. L. Caragiale. Il cunoştea ca pe un om deştept şi întreprinzător. Se repede deci fără multă întârziere la dânsul, frământat de tot felul de închipuiri. Cum îl vede, Damé îl şi ia în primire, cu o neaşteptată vervă. In figura amicului său clocoteşte un entuziasm nestăpânit, fapt care măreşte curiozitatea lui Caragiale. In câteva cuvinte, Damé îi spune planul: o gazetă cum n'avusese ţara până atunci; o gazetă fără coloare politică; o gazetă de informaţiuni de pe câmpul războiului; o gazetă care să cultive entuziasmul popular pe chestiunea independenţii, etc., etc.

Caragiale e uluit de avalanşa hiperbolică a vorbelor lui Damé. Pe nesimţite însă, ideea îl cucereşte şi începe să-i devie familiară. Entuziasmul îl cuprinde şi pe el. A avea o gazetă proprie, aceasta e o dorinţă secretă şi chinuitoare a lui Caragiale.

Câştigat repede pentru ideea lui Damé, cei doi prieteni, cu sufletele cucerite de o emoţie vădită, încep să caute un nume potrivit pentru gazetă. Caragiale propune câteva. Nu merg. Sunt prea inactuale. Trebue ceva nou, ceva care să sintetizeze scopul pe care-l urmăresc, în sfârşit ceva care să fie în ritmul entuziasmului poporului. Tot Damé este acela care găseşte titlul cel mai nemerit: *Naţiunea Română.*

Cei doi prieteni izbucnesc:

— Trăiască *Naţiunea Română!*

O zi întreagă se trudesc apoi, pe coli de hârtie, să-i găsească formatul şi numărul coloanelor. Cu creioanele în mână, cei doi prieteni fixează pe hârtie capete pentru colon-titluri, dreptunghiuri şi patrate pentru viitoarele articole de pe front. Vor, de sigur, să aibă o coloană sau două pentru articolul de fond, un subsol pentru dările de seamă asupra faptelor istorice, ştiinţifice şi literare, poate chiar pentru articole de pe front şi coloane de margine pentru însemnări curente, comentarii, aluzii, ecouri, etc.

In sfârşit, pe seară totul a fost gata. Cu formatul viitor al gazetei, liniat acum pe foi de tipar, se prezintă, în acelaşi excesiv entuziasm, lui Cucu, tipograful, cu care se înţeleg repede. Capul gazetei este aranjat frumos. Directorii încep să şi dea *materie.*

A treia zi, *Naţiunea Română* apare în primul ei număr: „jumătate cu articole de entuziasm şi jumătate cu depeşi şi corespondenţe de pe teatrul războiului".

Informaţiile şi depeşile erau mereu noi şi proaspete.

Se pune întrebarea de unde puteau să le aibă aşa de uşor şi aşa de repede, căci n'aveau niciun corespondent pe front. Foarte uşor. Le culegeau din gazetele străine, le traduceau şi le localizau pentru publicul românesc. Gazeta mergea admirabil. Se tipărea în douăsprezece până la cincisprezece mii de exemplare, ceea ce constituia un veritabil record jurnalistic şi se vindea, public, cu numărul, în deosebire de alte gazete care se distribuiau numai la

cei abonați și se tipăreau în cel mult 1500—2000 de exemplare.

Se înțelege că atât directorii, cât și tipograful, care era interesat ca tovarăș la parte, erau cât se poate de mulțumiți de succes. Mașinile tipografiei trăgeau ziua și noaptea numai *Națiunea Română*, în timp ce, în ulicioară, micii vânzători țipau în gura mare să li se dea foi. In sfârșit era „o activitate febrilă continuă". Biroul redacției era instalat „într'o prăvălioară din aceeași fundătură, fața'n față cu tipografia".

Succesul gazetei merge crescând. Publicul o cere insistent. Era cea mai bine informată și cea mai bine scrisă. Directorii, în înțelegere cu tipograful care-și cunoștea debitul mașinilor, hotărăsc ridicarea tirajului. *Națiunea Română* ajunge la 18.000 exemplare zilnic. Dar pentru ca succesul gazetei să fie desăvârșit, mai trebuia ceva, un lucru pe cât de neînsemnat, pe atât de esențial: un corespondent special, care să meargă pe front și să depeșeze mersul operațiunilor. Gazeta își putea permite în sfârșit luxul de a angaja și trimite un corespondent special, mai întâi la Turnu Măgurele și apoi chiar la Plevna, deoarece avea tiraj și cititori. Pentru telegrame se stabilește un dicționar cu cheie.

Corespondentul începe să depeșeze, zilnic, și să trimită din când în când corespondențe interesante.

Intr'o dimineață, Caragiale, sosind mai de vreme ca de obiceiu la gazetă, primește o telegramă de pe front. Având presimțirea că trebue să fie o știre senzațională, o desface și citește:

— *Medoc fini, Votca, Tzuica dedans.*

O citește iar și, neînțelegând bine cam despre ce e vorba, pune mâna pe dicționarul cu cheie: *Medoc* era Plevna, *fini*—luată, *Votca*—Rușii, *Tzuica*—Românii.

Fără să mai stea mult pe gânduri, dă fuga cu telegrama în mână tocmai în atelier și oprește pe zețari:

— Stați, o știre senzațională! Plevna a căzut!

Dar pentru ca senzația să fie și mai strașnică, d

spune ca depeşa să fie tipărită în numărul care apăruse cu o zi mai înainte căci, spre norocul lui Caragiale, zaţul era neatins. Vor ieşi cu foaia de ieri, într'o nouă ediţie, cu telegrama. Lucrătorii se pun pe lucru, maşinile încep să se învârtească şi, într'o jumătate de oră, vânzătorii încep să alerge pe străzi, ţipând în gura mare:

— *Naţiunea Română* cu *căderea Plevnei!*

Cetăţenii o cumpără pe capete. Magazinele arborează drapelul. In sfârşit, toată lumea e entuziasmată, comentează, strigă, aleargă.

Damé, sosit la redacţie, îl bate pe Caragiale cu palma pe umăr şi-i spune, plin de orgoliu:

— *Notre fortune est faite, mon bon!*

Insă nu termină bine vorba şi în ulicioară izbucneşte un sgomot teribil de voci agitate. Publicul dă năvală spre redacţie, strigă, înjură şi huidueşte. Damé devine palid şi are presimţirea unui lucru groaznic.

— Fugiţi, le strigă un băiat dela tipografie. Fugiţi, că vă omoară!

Fără să aştepte mult, cei doi directori, luându-se după băiat, se fac nevăzuţi.

Ce se întâmplase? „Din nefericire, — o spune tot Caragiale, — *Medoc* nu era încă *fini*, nici *Votca* şi *Tzuica* încă nu erau *dedans*"..

S'a aflat mai pe urmă că corespondentul *Naţiunii Române* se încurcase în timpul nopţii la un chef „cu nişte Muscali, cari-l asiguraseră că, pe când ei beau, Osman-Paşa se predă armatelor crucii". Spre ziuă, afumat de băutură, expediase telegrama cu pricina. *Naţiunea Română* era compromisă. Sfârşitul ei nu putea să întârzie. Vieaţa ei a fost pe cât de scurtă, pe atât de glorioasă.

Abia peste o lună a capitulat Osman-Paşa şi atunci Caragiale şi Damé au plâns de emoţie, gândindu-se la gloria armatei române care, în cel mai sublim avânt, a frânt cerbicia Turcului.

VIII

Națiunea Română nu fusese decât o bombă de sezon, un artificiu al cărui sfârșit nu putea fi decât un eșec lamentabil. Insuși Caragiale ironizează existența ei, cu o causticitate în care se amestecă duioșia cu elanul și siguranța șovăitoare.

In gazetărie, Caragiale adoptă tactica omului sigur pe mijloacele și inteligența sa.

— E un meșteșug greu gazetăria! spune el spre apogeul vârstei sale. Ca să luminezi pe oameni, trebue să fii tu mai întâi luminat: să cunoști multe, să cugeți profund, să cerni, să selecționezi și să dai publicului gând bun în fraze bune. Așa trebue să fie gazetăria...

Iar mai departe:

— Cinstea și gramatica sunt cele două condițiuni esențiale ale unei prese bune. Sunt bune și ideile... dar nu sunt obligatorii.

Caragiale nu primește nicio impresie dinafară, fără s'o treacă prin filtrul inteligenții sale. Judecata sa e spontană și ageră. In același timp el observă societatea, frecventează teatrul și emite păreri, cu o siguranță uimitoare. Elocvența lui e mai mult verbală și ocaziile ca să și-o manifeste nu-i lipsesc, căci lumea începe să-l aprecieze. Unele cronici scrise de el în *România liberă,* ni-l arată ca un fin analist, dublat de un admirabil cunoscător. El condamnă diletantismul și imitația, respingând „scrisul grăbit și cu caracter senzațional". Intr'un cuvânt, ca să întrebuințăm o expresie curentă, el combate acele tipuri *caragialești*, ridicole, pedante și pretențioase, încuibate în artă, în politică și în toate ramurile de activitate socială, izbindu-te la fiecare pas de ele.

Neputându-și realiza vechea dorință de a avea o gazetă personală, I. L. Caragiale scrie și publică unde poate, cu o îndârjire vrednică de admirație. In același timp, constrâns de obligațiile familiare, e în căutarea unei întreprinderi, care să-l pună la adăpost de grijile vieții. Timpul acesta de dibuire în nomen-

clatura unei vieţi noui, înseamnă o adevărată efervescenţă pentru Caragiale. De sigur, amărăciunile şi eşecurile nu-i sunt scutite de soartă. Neştiind ce direcţie să ia, merge singur pe stradă, filosofând, apoi, plictisindu-se, dă busna într'o cafenea, să găsească un prieten şi să înceapă o discuţie. Timpul trece şi Caragiale, plecând spre casă, îşi dă seama că n'a realizat nimic în ziua aceea, că tot ceea ce s'a întâmplat cu el a fost doar o amăgire şi că realitatea îl îmbrăţişează de îndată ce el îşi aduce aminte că familia are nevoie de îngrijiri. Totuşi n'are alt refugiu decât cafeneaua, unde se întâlneşte cu idealişti, cu oameni rataţi, cu moftangii, cu artişti, genii sau secături. E vremea cafenelei literare şi artistice, la naşterea căreia, în cea mai mare măsură, contribue şi Caragiale. Pentru variaţie, alternează cafeneaua cu bodega, unde întâlneşte aceeaşi lume de idealişti rataţi sau genii. Această epocă mai corespunde în chip fericit cu desăvârşirea talentului lui Caragiale care, dela primele poezii publicate în *Revista contemporană* şi reproduse în *Ghimpele*, până la cronicile din *România liberă*, şi-a maturizat mijloacele de expresie şi păşeşte la realizarea marei sale opere literare şi dramatice.

Intre timp, Caragiale scoate un pamflet intitulat *Claponul* şi scris numai de el. Foaia aceasta avea un format mic şi pe copertă se prezenta astfel:

Foiţă hazlie şi populară
apare când iese de sub tipar
tiragiul se face în
33.333
exemplare
Deviza este:
! Eftin şi bun !
10 bani numărul.

In biblioteca Academiei se mai păstrează patru numere din această foiţă efemeră, pe care Caragiale se străduieşte în toate felurile s'o facă să pătrundă

în public. In numărul doi al foiţei-pamflet, Caragiale scrie cu bogata-i fantezie creatoare:

„Nici nu vă mai întreb dacă v'a plăcut numărul unul, căci nu mai încape vorbă! Văzut-aţi izbândă strălucită? 33.333 de exemplare se vândură până să n'apuci să te ştergi la ochi". Şi mai departe:

„O foaie n'a mai rămas măcar de leac — fără să mai socotim că în cele din urmă, când ajunsese vânzarea pe drojdie, s'a urcat preţul unui exemplar până la un ban şi jumătate şi asta numai pe trotuarul cafenelei Fialcowschi, unde se cheamă că se găseşte elita cititorilor din Bucureşti".

In felul acesta îşi prezintă Caragiale foiţa-pamflet. De sigur, succesul este imaginar, dar directorului îi place să exagereze din altă pricină. Sub cuvintele lui de auto-elogiere se ascunde diabolicu-i sarcasm pentru indiferenţa cititorilor din Bucureşti. Caragiale încheie articolul său din al doilea număr al „Claponului", în acest fel:

„Această izbândă pe care nu ne iartă modestia să o atribuim la altceva decât la meritele „Claponului", ne îndeamnă a stărui în arena publicităţii, promiţând cititorilor să aducem necontenit îmbunătăţiri la această publicaţie populară".

Materia revistei o formează satirizarea moravurilor societăţii contemporane, critica usturătoare şi ironică a întâmplărilor mai pronunţate. Pentru prima oară, Caragiale ia la refec mahalaua, care-i va furniza materialul cel mai ales pentru închegarea operei sale. Politicianii vremii nu sunt scutiţi nici ei de zeflemelele usturătoare ale satiricului. „Gogoşile" din „Claponul" amuză în special această mahala care-şi recunoaşte de sigur oamenii, pe care ea singură îi furnizează, şi defectele lor. Amuzând mahalaua cu *gogoşi,* Caragiale găseşte cel mai fericit prilej ca s'o studieze. „Claponul" e plin de anecdote, dialoguri, schiţe şi calambururi. Parte din ele sunt culese din mediul vicios al cafenelei, al străzii şi al mahalalei, iar parte sunt creaţia sa originală. Atunci, ca şi astăzi, exi-

stau mulţi amatori de calambururi gratuite, pe care le împărţeau la o „turcească" sau la un pahar cu vin.

Politica internă, ca şi cea externă, îi prilejuiesc lui Caragiale admirabile pagini de satiră. Iată, bunăoară, cum prezintă satiricul o scenă foarte amuzantă din parlamentul turcesc (recte cel românesc):

Zăuc-Aga: Domnilor! urcându-mă la această tribună, îmi tremură toate încheieturile...

Ischuizar-Mehmet: Dacă umbli toată noaptea după crailâcuri! (râsete şi giumbuişlucuri).

Zău-Agac: Lăsaţi-mă, domnilor, să-mi desvoltez interpelarea.

(In timpul acesta prezidentul moţăie, iar unul din secretari îl gâdilă la urechi cu un păr subţire; prezidentul se apără cu mâna, crezând că-l supără vreo muscă. Toată adunarea râde.)

Zăuc-Aga (continuă): A, Domnilor! dela facerea lumii sunt 5415 ani; dela Proorocul 1294; dela Constituţie o jumătate de an.

Giambet-Efendi: Bravo! ştie bine Istoria

Dialogul se continuă în felul acesta, prilejuind lui Caragiale o excelentă persiflare a Parlamentului român, pe care-l prezintă deghizat în turceşte. Politica externă şi în special războiul ruso-turc îi furnizează lui Caragiale un material tot aşa de bogat. Vorbind despre Ruşi, el spune că „sub înrâurirea lor, copiii 75 la sută se vor naşte cu părul galben, cârni şi cu ochi mici, spre marea mirare a taţilor lor, care nu-şi vor aduce-aminte de convenţia ruso-română". Văzându-i intrând radioşi în Capitală pe aceşti muscali încrezuţi, în admiraţia unei populaţii mai mult feminine care masează trotoarele la trecerea lor, Caragiale scrie o poezie satirică „Pohod la Şosea", în care, cu îndrăcita-i vervă, îşi bate joc de această bolnăvicioasă curiozitate a coconetului bucureştean, încheind astfel:

Numa'ntr'o chilie
Singură pustie

O babă rămase
Care de ani şase
Ologită sta
In chilia sa,
Numai ea rămasă
Singură acasă
Şi în mahala
Biata se văita
Şi se tânguia:
— Oameni buni! striga
„Mi-aduceţi şi mie
„Pomană vă fie
„Măcar un cazac...
„Nu de altceva
„Ci numai de leac!“

Pentru a-şi amuza cititorii, Carageale creiează mereu giumbuşlucuri. Nu scuteşte de sarcasm nici pe gazetar, acest „brutar inteligentor“ care „a luat nobila misiune, spinoasa carieră de brutar al opiniei publice, numai şi numai din pricină că un dor nesecabil pentru binele Naţiei, al Patriei, al Poporului, al Omenirii, s.c.l.,l-a împins pe arena publicităţii“.

De sigur, toate aceste laude sunt străvezii. Se vede sub ele gazetarul lipsit de vocaţie, dar gălăgios, care se intitulează pompos reprezentant al opiniei publice, bine informat, la curent cu tot ce se petrece sau se va petrece în lume şi prieten cu cei mai mari oameni ai zilei. Ca şi Eminescu, Caragiale are oroare de oamenii neisprăviţi, dar care se cred ceva în vieaţă. Prezentând pe gazetar în colorile cele mai vii, el persiflează: „Afară de asta, el (gazetarul) ştie toate, fără să fi'nvăţat nimic şi are ferma convingere că, pentru România, pe câtă vreme va fi rău, nu va fi bine“.

Ca anexă la *Claponul,* Caragiale tipăreşte şi un calendar, intitulat:

Almanah hazliu şi popular

Pe anul dela Mohamet
1295
Dela Hristos
1878
Cine va da 50 de bănuţi, va căpăta acest almanah gratis.

Almanahul era dedicat:

Cocoanelor
şi
Demoazelelor
din
toate mahalalele
fundăturile şi marginile
Bucureştilor
precum şi tuturor
Monşerilor
becheri şi familişti!

Pentru a da impresia de continuitate şi autenticitate spiritelor din foiţa hazlie, Caragiale inventează pe Şotrocea şi Motocea, tipi de cafenea, veşnic cu gluma pe buze, care mai târziu, în „Moftul Român", vor îmbrăţişa o stare civilă nouă şi definitivă, numindu-se Lache şi Mache. Tot ce se debitează, se pune pe seama acestor personaje hâtre care devin, rând pe rând, familişti sau becheri, încornoraţi şi stupizi, spirituali sau tâmpiţi, în felul Duponţilor din galeria umoristică franceză. Almanahul „Claponului" abundă de spirite ieftine sau de calitate, împletindu-se cu reproduceri din Anton Pann şi alţi umorişti sau satirici. Astfel, Caragiale, ca să evite plictiseala provocată de arătarea zilelor când va fi lună plină, pătrarul întâi, etc., strecoară câte o glumă pentru fiecare lună a anului. In ce priveşte luna Ianuarie, Ion Luca Caragiale observă: „Frigul pentru cei fără paltoane e

cu 15 grade mai mare decât pentru cei împaltonaţi"; pentru Februarie, luna Carnavalului, spune următoarele: „Balurile mascate vor hotărî pe mulţi căsătoriţi să poarte jalbă de despărţenie". Pentru Septembrie scrie: „Ploi mari. Dâmboviţa se umflă. Primăria profită de ocazie pentru a o declara navigabilă şi a publica licitaţie pentru luarea în monopol a navigaţiei dâmboviţene pe 10 ani".

Partea literară a Almanahului o constituiau: un acrostih în 8 strofe, intitulat „Mandatul"; parlamentare: Camera din Stambul şi Mesagiul de închidere al Camerelor otomane (unde, sub diferite nume turceşti pompoase, poţi descoperi diverşi membri ai Parlamentului român); schiţele cuplului Şotrocea şi Motocea sau ale lui Leonică Ciupicescu, şi faimoasa rubrică a „Gogoşilor" din „Claponul". Pe nesimţite se strecoară câte o glumă la adresa Sfântului Sinod, câteva epigrame înţepătoare privind activitatea unor oameni sus puşi, spirite despre edilitate, magistratură, armată, etc.

Toate acestea îi vor folosi mai târziu lui Caragiale pentru închegarea nemuritoarelor schiţe din *Momente* şi chiar pentru personajele sale din opera dramatică, cum este Ghiţă Calup, erou al uneia din primele lui schiţe umoristice, care intră de-a-dreptul în *Noaptea furtunoasă*.

Mahalaua a fost ţinta de predilecţie a lui Caragiale. Amestecat în vulg, el culege impresii, studiază pe oameni şi se delectează în acelaşi timp de prostia unora şi aroganţa altora. Nu vezi în scrierile lui un pic de compasiune pentru această societate incultă şi pretenţioasă, iar humorul lui e şarjat, sarcastic şi necruţător. Intuind societatea în toate aspectele ei, Caragiale nu neglijează partea superioară a foamei lui după cunoaştere şi adevăr. Cafeneaua e un mediu minunat, însă nu-ţi dă decât o satisfacţie ieftină. Ii lipseşte potenţialul sufletesc; e pur formală. Cine o frecventează mai des, capătă un lustru de spiritualitate ieftină şi gălăgioasă, care nu angajează cu nimic

fondul sufletesc. La cafenea, oamenii sunt studiaţi în defectele şi insuficienţele lor fizice, se comentează cu bonomie faptele curente, se studiază atitudinile oamenilor şi se râde homeric. Caragiale ştie acest lucru. El frecventează cafeneaua ca o reacţie împotriva vieţii laborioase ce o duce, ca o destindere generoasă după grelele încercări ale vieţii. In forul lui, Caragiale e un om trist, grozav de trist şi melancolic. Ii displace totul. Fondul lui sufletesc nu-l cunosc însă decât cei mai intimi prieteni. Ceilalţi nu-l ştiu decât aşa cum îl vede şi Macedonsky, un tânăr sgomotos, cu gesturi repezi şi cu zâmbet sarcastic în colţul buzelor. Vocea lui e întotdeauna iritată, sunătoare şi aprinsă, dar mai ales batjocoritoare. Discută cu aprindere despre orice chestiune. Cunoaşte totul, căci şi-a format o straşnică cultură enciclopedică. Pe stradă filosofează singur, cu mâinile împreunate la spate. Calcă încet şi rar, cu o dârzenie ciudată în tot trupul, căutând mai mult în pământ, meditativ. Se opreşte numai din curiozitate, pentru a privi un aspect al străzii, o muşcată ce înfloreşte pe pervazul unei ferestre, sau ca să asculte un îndepărtat acord de pian, căci a rămas mereu cu această nelămurită pasiune a muzicii, pe care, deşi nu are o pregătire specială, o gustă cu entuziasm, cu veneraţie şi adeseori cu lacrămi. Atunci îşi înalţă capul şi priveşte în sus, cu o încordare voluntară în tot corpul.

Bineînţeles că din frecuşul cu teatrul i-a rămas şi această pasiune: frecventarea spectacolelor. Se duce la teatru şi simte cum în el se trezeşte criticul. Câteodată e aşa de înfuriat de vreo piesă proastă, încât e în stare să strige, să bată cu pumnul în masă şi să înjure. Nemulţumirea o aşterne pe hârtie, îmbibată de sarcasm şi mai ales de sugestii. Cei zece ani petrecuţi între culise, alături de unchiul său Iorgu, se arată a-i fi folosit la ceva. Cronicile lui literare apar în ziarele vremii, fără prea multe pretenţiuni în formă şi fond, însă grozav de sincere. Spiritul

critic se desvoltă în el începând cu primele publicări. Cele mai severe rechizitorii critice asupra teatrului, apar în 1877—78, în paginile „României libere". Cauza atacurilor împotriva teatrului ar putea fi găsită și în rivalitatea care exista pe atunci între unchii Caragiale pe de o parte și conducerea „Societății dramatice naționale" pe de altă parte. Cel mai crunt vizat era Pascaly, al cărui repertoriu era condamnat pe temeiuri etice, în astfel de cuvinte: „Schilozii, bețivii, pungașii, desfrânații, spânzurații, nemernicii, prostituatele, tuberculoșii și toate spurcăciunile și lăturile *parisiane*, înscenate de industria teatrală francesă, apoi traduse ori localizate în românește de oameni ce nu se pricep nici la românească, nici la franțuzească, ce nu știu nici ce e Românul, nici ce e Franțuzul, ni se dă ca producții literare și artistice pe scena întâiului teatru din Țara Românească, menit, cum se zice, a fi *Inaltă școală națională de estetică și morală* pentru publicul român".

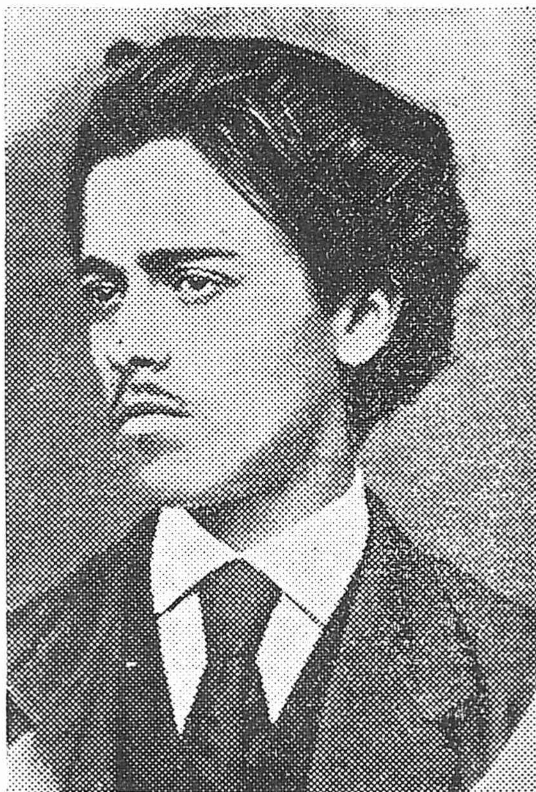
Continuând atacurile, Caragiale se leagă de distribuția rolurilor, care păcătuiește grav prin lipsa de înțelegere a puterilor de realizare ale actorilor, de jocul scenic și de călcarea colorii locale care nu e nici înțeleasă și nici apreciată de spectator. In alte articole, el demască cârdășia dintre critica dramatică și administrația teatrului, cârdășie care duce la scăderea nivelului pieselor și la o nemeritată elogiere. „Presa e sistematic coruptă de conducerea artistică și administrativă a teatrului și redusă la un servilism anulator". De aceea e un adevărat haos în ce privește reprezentarea pieselor localizate, traduse sau adeseori plagiate, pe scena singurului teatru permanent al țării. Criticii dramatici, nepregătiți, sunt corupți. Nu au nicio onestitate profesională. *Calpuzanii*, acei plagiatori puși în rând cu falsificatorii de monedă, sunt arătați cu degetul, demascați.

In cele din urmă, Caragiale se apucă el însuși să traducă o piesă. Alege dintre cele mai nemerite pentru reprezentare pe scena Teatrului Național,

piesa lui Parodi, *Roma învinsă*, la traducerea căreia pune mult talent şi multă simţire. Zile şi nopţi întregi, Caragiale, care scria foarte greu, se străduieşte să dea în româneşte forma clară şi apropiată de original, a piesei lui Parodi. Invingând lenea pe care o încerca oridecâteori se apuca de scris, Caragiale reuşeşte în cele din urmă să ducă traducerea la bun sfârşit, ba chiar să aibă satisfacţia a o vedea trecută în repertoriul Teatrului Naţional.

IX

Pe la sfârşitul anului 1877, după disparitia „Naţiunii Române" şi în timp ce scotea „Claponul", Caragiale se angajează la ziarul conservator „Timpul", unde era redactor I. Slavici. In amintirile sale, care prin târzielnica lor publicare pot diforma anumite lucruri de amănunt, Slavici pomeneşte despre felul cum au venit Eminescu şi Caragiale la „Timpul". Eminescu, după cum îşi aminteşte autorul lui *Popa Tanda*, i-ar fi scris lui Slavici dela Iaşi, la 12 Octombrie 1877, că vrea să intre la „Timpul". Eminescu era însă sărac, căci fusese destituit de ministrul de instrucţie G. Chiţu, din postul de revizor şcolar dela Iaşi, încă dela 1 Iunie 1876, după căderea guvernului conservator în care ministru al instrucţiei fusese Titu Maiorescu, acela care-i încredinţase lui Eminescu postul de revizor şcolar. Acum Eminescu era fără nicio ocupaţie şi-şi petrecea timpul liber în bojdeuca lui Creangă, spumegând împotriva „canaliei liberale" care-i nimicise ideile ce şi le făurise despre vieaţă. Lipsit de mijloace materiale, el cerşeşte Veronicăi Micle găsirea unui loc de pedagog la vreo şcoală secundară oarecare, pentru a-şi câştiga o bucată de pâine pe care „o dorea de două zile şi n'avea cu ce s'o cumpere". In cele din urmă capătă slujba de redactor-administrativ, prost retribuită, la „Curierul

I. L. Caragiale, in tinereţe.

de Iaşi", „un fel de buletin al publicaţiilor Curţii de Apel din Iaşi care publica şi o pagină politico-literară". Eminescu „compilă" vreun an de zile pagina săptămânală politico-literară a „Curierului de Iaşi", însă, ros de mizerie, se pregăteşte să plece la Bucureşti, unde i se promisese postul de redactor la „Timpul". N'avea însă cu ce să se deplaseze până la Bucureşti. „N'am cu ce veni", îi scrie Eminescu lui Slavici. „Asta m'a făcut să-mi ţin gura până acum. O sută de franci am pe lună, din ce dracu să plec? Am şi bagaje, cărţi, manuscripte, ciubote vechi, lăzi cu şoareci şi molii, populate la încheieturi cu deosebite naţionalităţi de ploşniţe. Cu ce să transport aceste roiuri de avere mobilă în sens larg al cuvântului proprio-motu ?"

Probabil că n'a trecut mult până la traducerea în fapt a intenţiei lui Eminescu, căci prin Noembrie sau Decembrie 1877, când Caragiale începe să publice şi el la „Timpul", Eminescu era deja redactor al pomenitului ziar. Unele informaţii arată că Eminescu ar fi avut rolul hotărîtor în angajarea lui Caragiale ca redactor la „Timpul" căci, în primăvara anului 1878, după ce trimisese timp de câteva luni articole la ziar, din afară, şi după dispariţia efemerei publicaţiuni „Claponul", Caragiale intră şi el în redacţia ziarului „Timpul". Slavici îl cunoştea destul de bine pe Caragiale. Cunoştinţa cu el i-o făcuse chiar Eminescu, în ajunul războiului dela 1877. Eminescu îl preţuia mult pe Caragiale încă de pe vremea când şi unul şi altul nu erau decât nişte sufleuri la teatru. De aceea, în momentul când se pune angajarea lui Caragiale la „Timpul", Eminescu se exprimă cu magistrala-i intuiţie: „Nu există în Bucureşti un om mai capabil în ale gazetăriei şi artei ca I. L. Caragiale!" Eminescu avea perfectă dreptate, căci Caragiale fusese până atunci corector de ziare, girant responsabil, secretar de redacţie, codirector, etc. la diferite ziare, şi cunoştea bucătăria unui ziar.

Noul tovarăş de lucru al lui Eminescu şi Slavici se arată într'adevăr la înălţimea talentului şi priceperii sale. Incă de pe când trimetea articole din afară, dăduse dovadă de clar-viziune în domeniul vieţii politice şi sociale. Două articole, „Naţional-liberalii" şi „Liberalii şi Conservatorii", publicate în „Timpul" sub semnătura *Car.*, plac lui Eminescu, care creează la „Timpul" o „întreagă doctrină conservatoare şi naţionalistă", după ce în „Curierul de Iaşi" profesase un antisemitism viguros.

Eminescu şi Caragiale leagă la „Timpul" o prietenie de cruce, căci aveau aproape aceeaşi pregătire intelectuală şi amândoi profesau „cultul formei în care erau scrise articolele". Stimulat de Eminescu şi mai ales de evenimentele parlamentare, Caragiale începe să-şi desvăluie adevărata lui vervă satirică, dând la ziar „strălucite reportaje, nelipsite de ţepi", mai toate ţintind în politica guvernului lui Ion Brătianu care se aşternea la putere pe o lungă perioadă de timp, în dauna politicii conservatoare, al cărei sfârşit l-a prevăzut Caragiale.

I. L. Caragiale era un tovarăş ideal de muncă, dar în acelaşi timp o adevărată teroare pentru zeţarii şi lucrătorii din tipografia lui Thiel şi Weiss, unde se tipărea ziarul. Caragiale era pretenţios cu redactorii şi chiar cu el însuşi. In redacţie exista bunul obiceiu ca redactorii să-şi citească articolele înainte de a fi date la tipar. In felul acesta erau scutite de erori, căci fiecare îşi dădea o părere. Până la venirea lui Caragiale şi Eminescu la „Timpul", se pare că acest obiceiu nu exista, iar redactorii veneau la redacţie când voiau, scriau ce le plăcea, fără control, adeseori tăind cu foarfeca de ici şi colea şi încropind obişnuitul editorial. Caragiale şi Eminescu fac adevărată revoluţie în redacţia „Timpului". Acum redactorii „erau în păr pe la opt, ba adeseori pe la şapte, fiecare cu manuscrisul scris citeţ şi curat, căci Eminescu mai era pe lângă toate celelalte şi de părerea că slova proastă strică efectul". Manuscri-

sele astfel prezentate, nu mergeau direct la zeţari, ci erau citite şi comentate.

— Manuscript! striga băiatul dela zeţărie.

— Stai, infamă creatură, răspundea iritat Caragiale. Nu vezi că fraza e rău construită?

Apoi, adresându-se prietenilor:

— Nu-mi place presa din România. Strică gramatica şi calomniază lumea. Cuvântul nu poate avea decât un singur loc în frază. Şi dacă n'ai ştiut să-l pui la locul lui, întreaga frază se năruie ca o clădire în care un singur bloc de piatră a fost aşezat greşit... Ca să ştii să-l aşezi, trebue să cunoşti meşteşugul, trebue să-l înveţi, căci în toate meseriile trebue să începi a fi ucenic, iar nu să încerci a fi deodată maestru...

Caragiale, „adevărat maestru în ale citirii", citea atât cele scrise de Eminescu şi Slavici, cât şi cele scrise de el. Urmau apoi discuţii aprinse asupra părerilor enunţate de autori, asupra limbii, apoi şi asupra cugetărilor şi numai după aceea articolele erau date la tipar. Caragiale, extinzându-şi observaţiile mai cu osebire asupra gramaticii, redactorii conveniră între ei să-şi asume fiecare un rol: Eminescu luă etimologia, Caragiale sintaxa şi Slavici topica. Astfel s'a creat o trinitate redacţională cu roluri bine definite în redactarea gazetei, dar proiectul n'a durat mult.

Caragiale şi Eminescu citiseră până atunci tot ceea ce fusese scris în româneşte. Eminescu, în deosebi, care hoinărise multă vreme prin Moldova, Muntenia, Bucovina şi Ardeal, cunoştea limba poporului „ca nimeni altul, poate, dintre contemporanii săi; discuţiunile se înteţeau deci, încât uitau câteodată că e timpul să meargă la masă, iar alteori îi prindea noaptea stând de vorbă". Probabil că de cele mai multe ori, ieşind seara în oraş, Eminescu şi Caragiale se afundau în vreo bodegă, ca să poată discuta mai în voie probleme de artă şi filosofie. Alteori îşi povesteau amănuntele vieţii lor intime şi, de sigur, Eminescu va fi scăpat o vorbă despre dragostea sa

aprinsă pentru Veronica Micle, pe care o părăsise la Iaşi, şi căreia îi trimetea regulat scrisori de dragoste aprinsă.

Slavici, care pe vremea aceea preda lecţii de limba română la Şcoala Normală a Societăţii pentru Invăţătura Poporului Român, profita de discuţiile dintre cei doi redactori şi în felul acesta îşi putea prepara lecţiile pe care le preda elevilor Şcoalei Normale. Problemele gramaticale începuseră să preocupe în acea vreme multe cercuri şi în special pe cel al „Junimii", unde vom întâlni curând şi pe Caragiale. Era pe vremea când „Titu Maiorescu, introdusese studiul limbii române în şcolile secundare, când Ieremia Circa, Mihail Străjanu, I. Manliu, Câmpianu şi alţii îşi scriseseră manualul de gramatică şi foarte mulţi îşi aveau gândul spre cheştiunile discutate de cei doi redactori ai ziarului „Timpul", care-şi aveau gramatica lor proprie.

Eminescu lucra cel mai mult în redacţia ziarului. Dragostea aceasta de muncă îi venea nu numai din faptul că avea o datorie de împlinit, ci fiindcă era cu adevărat conservator în principii şi milita cu pasiune pentru toate ideile generoase. Caragiale, tot meticulos de altfel, „privea flegmatic la cei dimprejur, mulţumindu-se să zeflemisească pe adversar, pe un prieten, sau chiar pe sine însuşi, din dragostea efectului produs". El iubea discuţia cu înfocare şi ţinea în loc pe toată lumea. De sigur, în toate astea „era poate şi lenea lui de oriental adevărat care-l îndemna să fugă de osteneala supărătoare", iar adeseori, când nu era înţeles, să spună cu resemnare: „Sunt vechiu, domnilor!".

* * *

Caragiale era un om foarte cheltuitor. Ii plăcea să trăiască vieaţa în mod intens, să stea cu prietenii la taifas, prelungind ziua în noapte, să comenteze evenimentele şi să emită păreri şi principii, cu o vo-

lubilitate care uimea. Era spontan la vorbă, ironic, glumeţ şi iubea anecdota, căreia îi storcea tot efectul, în râsete nestăpânite. Era însă un om extrem de susceptibil. Dacă vreun prieten îşi îngăduia vreun spirit asupra lui, Caragiale i-o întorcea cu vârf şi îndesat, încrustând un surâs galben pe faţă. „Caragiale avea un spirit de o rară mobilitate; prefacerea simpatiilor lui intelectuale în antipatii, era un fenomen cronic, de care prietenii lui toţi erau deprinşi a se amuza".

La „Timpul" lua leafa pe o lună înainte şi tot fără bani îl găseai mereu. Probabil că cea mai mare parte din ea mergea să acopere bugetul familiei. Când n'avea ce să mai facă, alerga la Slavici sau la altcineva şi se împrumuta, plângându-se că vieaţa e grea, ca omul care nu ştie cum s'o mai scoată la capăt.

Fire nestatornică, mereu cu răzvrătirea în suflet, el îşi sâcâie prietenii cu discuţii care uneori enervează. Dar asta e singura plăcere a lui Caragiale. Să discute, să provoace interes şi să sâcâie. Cu cât prietenii se supără mai tare, cu atât el îi bombardează cu spirite, uneori răutăcioase. Caragiale nu face niciodată diferenţa între un spirit de calitate şi unul grosolan. Unele din ele frizează trivialul. Iubeşte pornografia, ca orice Grec care găseşte o sadică plăcere să guste efectele cele mai arzătoare. Eminescu, de sigur, era mai pudic. Lui îi plăceau discuţiile filosofice, problemele amorului, efectele cu lună şi stele, poezia lucrurilor. Caragiale nu găsea nicio plăcere în „fleacurile" astea. Il iritau discuţiile filosofice şi adeseori le curma cu o ironie, sau cu o anecdotă de duh.

— Măi, îi zicea el lui Eminescu, drept să-ţi spun, mie Kant al tău mi se pare un mare moftangiu.

Eminescu, întărâtat, se enerva şi începea să vorbească ceasuri întregi despre filosofia lui Kant şi „despre rostul ideilor lui în istoria filosofiei". Caragiale se făcea că nu înţelege şi atunci Eminescu îi replica:

— Bine, omule, dar mai deunăzi erai de altă părere.

— Ştii că ai haz, îi răspundea Caragiale. Cum am mai putea să discutăm, dacă am fi amândoi de aceeaşi părere.

Lui Eminescu nu-i plăceau aceste ieşiri ale lui Caragiale. El discuta cu pasiune şi cu seriozitate în acelaşi timp. Veşnic înamorat de o umbră, Eminescu era închis şi posac. Glumele lui Caragiale îl distrau, numai atunci când nu-l iritau. De sigur, Caragiale îi cunoştea perfect de bine sufletul, căci Eminescu era singurul om pe care-l menaja şi-l preţuia. Totuşi, susceptibilitatea lui Eminescu, căruia mereu i se părea că prietenul îl ironizează, era greu pusă la încercare. Nu e de mirare deci că adeseori se ceartă şi ţin supărarea zile întregi. Insă ce eveniment e pentru amândoi ziua în care se împacă! De regulă, Caragiale e cel care taie ghiaţa, cu o glumă bine spusă, pe care Eminescu o apreciază, cu o expresie moldovenească tăioasă, care e şi un elogiu în acelaşi timp.

Intre Eminescu şi Caragiale erau, evident, multe deosebiri de vederi. Caragiale era un realist, dublat de un satiric, pe când Eminescu era veşnic un visător. Eminescu nu punea preţ pe statornicia lucrurilor, pe familie şi pe societate. El trăia o vieaţă fantezistă, iar coborîrea în realitate era destul de dureroasă. Caragiale, în schimb, având de îngrijit şi o familie, era omul realităţilor şi poate că tocmai aceste greutăţi ale vieţii, îl fac adeseori să fie iritabil, satiric până la muşcătură, căutând evadarea în atmosfera cârciumii, unde uita de necazuri. El îşi mărturisea atunci gândurile pe faţă, scăldându-le într'o baie de sarcasm.

Ca orice om care crede că comite o mare indiscreţie destăinuindu-şi necazurile, Caragiale caută să se înşele cu iluzia că găseşte înţelegere în semenii săi. El e sigur că, discutând cu ocoluri, îşi ascunde aceste necazuri. Ori tocmai aceasta face să fie date pe faţă, pentru ca foarte curând să vorbească mai

concret. Dându-şi însă seama de indiscreţia comisă, Caragiale ridică paharul şi aruncă repede un spirit care acopere totul. Buna dispoziţie, împletită cu melancolia caracteristică omului de cafenea, îl cucereşte repede şi atunci priveşte oamenii şi faptele lor cu mărinimie, sau le coboară sub nivelul ridicolului, când ele se pretează la aceasta. S'ar părea că I. L. Caragiale oscilează între două extreme curioase ale vieţii, între oamenii care au dreptul la mărinimie şi între cei care merită dispreţul, omiţând pe cei de mijloc, care-şi duc vieaţa destul de burghezeşte, ca el şi ca Eminescu de-o pildă.

Caragiale nu se simţea în adevăratul lui mediu decât atunci când nu avea nicio grijă, la discuţie cu prietenii, sau la un pahar cu vin. In redacţie se plictisea repede, arunca tocul şi pleca mânios. Probabil, datorită acestui fel de a fi, între el şi Eminescu se produce o uşoară tensiune, care cu timpul se agravează. E sigur că Eminescu se simţea atins de anumite spirite ale lui Caragiale, poate chiar de anumite indiscreţii comise de el cu privire la vieaţa afectivă a genialului său prieten, care, la un pahar cu vin, i-o fi destăinuit multe de-ale inimii. Fapt cert este că în primăvara anului 1878, Caragiale părăseşte redacţia ziarului „Timpul". Plecarea sa, după cum singur mărturiseşte, a fost silită. In ce fel a fost silită, nu se ştie. E posibil să fi fost la mijloc o răceală survenită între cei trei redactori, Eminescu, Slavici şi Caragiale, căci Slavici pomeneşte în amintirile sale că „Eminescu nu putea să sufere pe Caragiale" şi odată poetul i-ar fi spus chiar: „Caragiale mă enervează cu discuţiile lui. Nu-mi place, fiindcă am impresia că el n'are nicio convingere şi discută totdeauna numai pentru plăcerea de a mă contrazice şi a argumenta". S'ar părea că e oarecare adevăr în ceea ce spune Slavici, căci Caragiale, scriind mult mai târziu despre colaborarea sa la „Timpul", omite cu desăvârşire pe Slavici. Pe Eminescu însă, probabil dintr'un spirit de dreptate care

n'ar fi putut să precumpănească nici în ceea ce priveşte pe Slavici, scrie cu melancolie despre timpurile „trecute dela *Timpul*", când strălucea pe scena tineretului bucureştean, celebrul trio, Eminescu-Bădescu-Caragiale, când gândeau, sperau şi râdeau — mai ales râdeau aşa de mult".

Mai sigur e însă că plecarea lui Caragiale dela „Timpul" are o semnificaţie de ordin cu totul material. Redactorii primeau leafa foarte neregulat. Eminescu, trăind singur, n'avea greutăţi mari, aşa că-şi putea aranja vieaţa cu multă modestie. De altfel nici nu iubea confortul, dintr'o veche obişnuinţă. Slavici, după cum singur mărturiseşte, mai preda şi limba română la Şcoala Normală a Societăţii pentru învăţătura poporului român, aşa că avea cu ce trăi. Caragiale în schimb nu mai avea niciun venit de nicăieri. Familia trebuia întreţinută, iar el mai era şi cheltuitor pe deasupra. Probabil că numai neprimirea lefii la vreme, îl face să demisioneze dela „Timpul", pentru a se îndeletnici cu altceva, după cum se poate vedea din aceste versuri întocmite de dânsul şi care circulau mult pe buzele prietenilor dela cafenea:

Slugoi am fost un timp, la „Timpul"
Pe ruginiţi spălându-i neîncetat,
Şi când să fiu spălat odată,
Din nespălat ieşit-am curăţat!

Plecarea lui Caragiale dela „Timpul", chiar dacă ar fi fost silită şi chiar dacă ar fi avut ca bază răceala dintre el şi Eminescu, după cum aminteşte Slavici, trebue să-l fi durut totuşi pe Eminescu care rămăsese aproape singur şi care, orice-ar fi avut împotriva lui Caragiale, il ura pentru moment, ca să-i caute apoi tovărăşia, aşa cum îşi căuta idealul prin vieaţă. Avea nevoie de gluma lui Caragiale, de entuziasmul lui clocotitor, căci adeseori Caragiale îi vorbea lui Eminescu părinteşte, în vreun colţ de

cafenea, infuzându-i încredere şi elogiindu-i calităţile şi talentul.

Cele câteva luni petrecute la „Timpul" de către Caragiale, echivalează cu o epocă. Dacă scrisul său e greu de identificat în coloanele ziarului, din pricina obiceiului redactorilor din acea vreme de a nu semna articolele, fapt care îngreuiază astăzi şi identificarea celorlalţi colaboratori şi redactori dela „Timpul", în schimb trecerea sa prin redacţie a dat un spirit animator scrisului redacţional şi a însemnat o dâră luminoasă în istoria gazetăriei româneşti, căci pentru prima oară se întâlnesc în aceeaşi redacţie, contopite într'o muncă comună de colportaj şi informaţie zilnică, două genii ale scrisului gazetăresc.

X

Rămas iar fără ocupaţie, Caragiale continuă seria lui de cronici dramatice, pe care le publică cu regularitate în „România Liberă". La „Timpul" nu mai trimite nimic. Cronicile sale, după cum am văzut mai înainte, sunt extrem de usturătoare şi vizează atât direcţia Teatrului Naţional, cât şi lipsa de conştiinciozitate a criticilor dramatici, corupţi şi nepregătiţi.

Incă de pe vremea când scria la „Timpul", Caragiale începuse să lucreze la traducerea piesei *Rome vaincue* a lui Parodi. Acum, fiind liber, o revede şi o prezintă direcţiei Teatrului Naţional, care o acceptă. Piesa plăcuse atât lui Alecsandri, cât şi lui Titu Maiorescu şi ea i-a deschis lui Caragiale uşile „Junimii".

La 21 Mai 1878, *Roma învinsă* e reprezentată pentru prima oară pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti. Distribuţia era astfel aranjată: *Frosa Popescu* în „rolul jucat de Sarah Bernard la „Comedia Franceză", un rol de oarbă în care a fost admira-

bilă“ ; *Demetriad*, în rolul unui şcolar; *Maria Vasilescu* în Opimia, eroina piesei; *Şt. Vellescu* în Fabiu; *Cristescu* în Lentulus; *Dăneasca* în marea preoteasă şi *Aristiţa Romanescu* în rolul vestalei.

Piesa se joacă cu succes, dar critica vremii o primeşte cu răceală. Probabil era o poliţă care trebuia achitată lui Caragiale de către acei critici dramatici lipsiţi de onestitate. Totuşi, pentrucă Caragiale nu atacase chestiunea în cronicile sale dela „România liberă“ şi „Timpul“ decât în general, fără a arăta nume de persoane, aceeaşi critici nu se dau înlături să aducă frumoase aprecieri traducătorului, a cărui lucrare era „excelentă în multe părţi şi adeseori mai puternică în expresiune decât versurile d-lui Parodi, care sunt slabe şi fără coloare“. Mai departe, autorul articolului care se exprimă aşa de frumos despre traducător, nu uită să aducă lui Caragiale acuzele pe care el însuşi le aducea criticilor dramatici contemporani. Piesa tradusă de Caragiale şi reprezentată pe scena Teatrului Naţional, „e bună, fără a fi o capodoperă, însă nu prea este în curentul ideilor publicului care frecventează Teatrul Naţional“. Dar de sigur că elogiul care l-a bucurat mai mult pe Caragiale decât toate laudele gazetelor, a fost acela al lui Vasile Alecsandri, considerat pe atunci „soarele“ literaturii române, care a asistat la reprezentarea *Romei învinse* şi l-a calificat pe Caragiale drept un mare meşter al limbii noastre. Incurajat de elogiul bardului dela Mirceşti şi îndemnat şi de Manolescu, Caragiale traduce *Lucreţia Borgia* a lui Victor Hugo, care se reprezintă imediat pe scena aceluiaşi teatru.

Creindu-şi un nume literar, Caragiale păşeşte în faimoasa societate literară „Junimea“ dela Iaşi. Introducerea i-o face însuşi mentorul acestei societăţi, Titu Maiorescu, prin luna Octombrie 1878, cu ocazia unei serbări aniversare a „Junimii“, când au fost primiţi în societate mai mulţi membri, printre care, de sigur, şi Caragiale. Totuşi Caragiale nu ia parte activă la şedinţele societăţii decât în 1879, când ci-

tește pentru prima oară piesa lui, *O noapte furtunoasă.* Poate că acest răgaz de un an se datorește acelei întâmplări grotești petrecută în ziua recepției intrării sale în „Junimea“, când Vasile Pogor, profitând de un moment de fâstâceală a lui Caragiale, îl zeflemisește în hazul tuturor. Anecdota arată că I. L. Caragiale, ridicându-se să țină un toast la banchetul ce s'a dat în onoarea nouilor membri, după ce Titu Maiorescu arătase meritele celor introduși, cere, drept precauție, un pahar cu apă. Pe neașteptate, Vasile Pogor începe să glăsuiască asemeni unui popă fârnâit, pe nas: „Apă, apă gogomane!“. Apa nu sosește însă. Pogor iar mormăie pe nas, întrerupând primele cuvinte ale lui Caragiale, care nu mai poate scoate niciun cuvânt și pleacă indignat, în râsul unanim al asistenței.

Ceea ce l-a atras pe Caragiale în sânul societății „Junimea“, a fost pe de o parte reputația de care se bucura societatea în cuprinsul țării, iar pe de altă parte simpatia ce o purta lui Eminescu care, de sigur, îi vorbise călduros lui Caragiale despre anumite personalități ale grupului „Junimii“, printre care nu va fi uitat să pomenească de hazosul Creangă, plin de vervă și de voie bună, de I. Negruzzi, directorul revistei „Convorbiri Literare“, de P. P. Carp, care „cultiva cu predilecție zeflemelele și cuvintele de spirit“, de Petre Missir și de alții care l-au atras și pe dânsul. I-o fi mai vorbit Eminescu lui Caragiale, în redacția „Timpului“, despre discuțiile academice din sânul societății, despre „libertatea și respectul tuturor opiniunilor“, ca și despre „atmosfera spirituală care s'a menținut atâta vreme la „Junimea“.

Cel mai de seamă junimist de care s'a simțit atras dela început Caragiale, ca și Eminescu, a fost I. Negruzzi, în casa căruia citește el întâia oară *O noapte furtunoasă.* Piesa a plăcut mult în cercul „Junimii“. Efectul ei a fost extraordinar. Caragiale a citit-o cu „vocea sa cam răgușită ce se potrivea de minune cu personagiile din mahalalele Bucureștilor“, întrebuin-

ţând chiar vocabularul lor specific, lucru care mărea efectul şi scotea hohote nestăpânite de râs. „Luarea în râs a frazeologiei politicianismului liberal din acele timpuri; garda naţională de curând înfiinţată şi care, mai ales după vitejia arătată de oştirea noastră în Bulgaria, pe câmpul de războiu, da loc la atâtea zeflemele, toate acestea împreună cu meşteşugita alcătuire a piesei, încântară pe membrii societăţii literare din Iaşi".

Un fapt ciudat şi inexplicabil pentru Caragiale este subita lui antipatie pentru humuleşteanul Creangă, ale cărui „ţărănii" erau deliciul „Junimii". Când acesta intra mai ales *pe uliţa mare*, membrii cenaclului se tăvăleau de râs. E posibil faptul că I. L. Caragiale se simţea eclipsat de hazurile lui Creangă şi de aceea nu-l putea suferi. Nu se simţea la largul lui decât atunci când Humuleşteanul lipsea dela cenaclurile societăţii şi atunci putea să-şi deslănţue şi el verva satirică, neuitând nimic din ceea ce ar fi putut să facă atmosferă în jurul său. Datorită acestei antipatii, Caragiale nu pomeneşte nicăieri, în amintirile sale, despre povestitorul Creangă.

In cercul „Junimii", „cinicul Caragiale", aşa cum l-a botezat pentru totdeauna marele său prieten Eminescu, nu conteneşte cu sarcasmul său. El nu menajează susceptibilităţile nimănui, nici chiar ale doamnelor care iau parte la festivaluri, sau ale tinerilor autori care vor să-şi citească producţiile literare. Caragiale îi întrerupe cu observaţii tăioase, făcându-i să se înroşească şi să se piardă, ca mai apoi să lepede caietul, decepţionaţi. Cinicul Caragiale nu cunoaşte în astfel de împrejurări forma politicoasă a întreruperii. Observaţiile lui ating şi rănesc. De sigur că mulţi începători şi chiar oameni încercaţi, se simt jenaţi de prezenţa lui Caragiale la cenacluri şi-i poartă pică pentru întreruperile sgomotoase şi ilariante. Stăpân al formei şi al sintaxei, de sigur observaţiile lui sunt juste, dar rănesc prea mult. Caragiale nu ştie să încurajeze pe nimeni, nu dă sfaturi

şi nici îndrumări. El e un negativist. Nu-i place decât ceea ce scrie el, sau ceea ce într'adevăr i se pare genial. Dar nici ceea ce scrie el nu-l mulţumeşte decât după o muncă uriaşă, după multiple şi dureroase retuşări şi reveniri, când într'adevăr e convins că a atins perfecţiunea.

Prin felul cum îşi scria operele, Caragiale e cu totul aparte de ceilalţi scriitori români. El nu-şi căuta geneza inspiraţiei în natură, ca Eminescu de-o pildă, căci ura natura, ci tot în sufletele omeneşti, în curiozităţile lor. Până şi sufletele animalelor îl impresionau pe Caragiale pentru ataşamentul lor de oameni.

Caragiale scria cu foarte mare greutate, dar lucrul său era gândit, elaborat şi trecut prin filtrul inteligenţii sale creatoare. Zile şi nopţi întregi se chinuia la o bucată literară, iar în tot acest timp era preocupat, surescitat şi nervos. Abia când lucrul era gata, pe faţa lui radia lumina satisfacţiei. Adeseori spunea prietenilor care-l ascultau cu religiozitate :

— Câte nu-ţi trec prin cap când stai aşa la sporovăială, ori te uiţi departe pe fereastra vagonului. Numai când te aşezi la masa de scris şi vezi hârtia albă înaintea ta, atunci îţi dai seama ce vârtej cumplit îţi face mintea în jurul unui subiect.. E un chin facerea asta... Talentul e un accident de naştere, o boală grea... Cere patimă şi cere meşteşug. De aceea artistul nu poate fi un poligraf.

Chiar după ce scria ceva, Caragiale nu era mulţumit. Şi începea alt chin : să refacă ceea ce clădise. Scria şi copia curat, cu un scris caligrafic, apoi citea. De îndată ce i se părea că o vorbă nu corespunde cu ceea ce avea în gând, copia din nou pagina, cu o scriere şi mai frumoasă, căci avea oroare de paginile umplute cu corecturi. In felul acesta „era în stare să copieze şi de zece ori şi apoi să rupă pagina şi să se ducă la plimbare“. Nuvela *Kir Ianulea*, scrisă în apogeul gloriei sale literare, a fost trudită două nopţi de-a rândul, însă stilizarea ei a cerut nu mai puţin de două săptămâni. Cara-

giale nu scria niciodată de mântuială. Până să dea formă definitivă vreuneia din bucăţile sale literare, acestea sufereau numeroase schimbări în fond şi formă.

— Mă opresc uneori, îi spunea el prietenului său Vlahuţă, la o scenă... uşoară, o văd, — doi oameni, necăjiţi de mult unul pe altul, se întâlnesc faţă'n faţă şi vor să se răfuiască. Incep dialogul şi scriu, muncesc la el o săptămână, două, trei, văd că nu merge; cerc să îndrept, să îndrept frazele ba ici, ba colo, recitesc: nu e asta. Intr'un târziu, deodată parcă mi se luminează tot, şterg ce am scris şi reiau da capo — vorba autorului — şi scriu, şi scriu, de nu pot să pridídesc — şi simt că e viu, că e adevărat, că e aşa. Vezi că de astădată nu mă mai necăjesc şi nu mai lucrez eu pentru doi, — aceşti doi s'au ales şi s'au limpezit în mine; îi văd gesticulând, s'au aprins, acum se ceartă ei şi eu îi ascult şi scriu.

Când scria, îi plăcea să nu fie văzut de nimeni, nici chiar de cei din casă, căci avea o adevărată jenă când era surprins asupra acestui fapt. Avea senzaţia că săvârşeşte ceva urât şi „în orice caz lipsit de estetică". Sever cu sine, pretindea şi altora să fie severi cu ei înşişi. Când se afla în faţa unei bucăţi literare de excepţională valoare, Caragiale exulta. Erau singurele lui momente de comuniune cu arta adevărată. Aprecia poezia plină de substanţă, de profunzimi şi ecouri şi, probabil, adeseori, cu toate că scria şi poezii, se simţea dezolat că nu poate realiza o astfel de poezie. Adeseori spunea în extaz:

— Poezia trebue să fie ca plăcerea senzuală. Cum i-ai simţit primul fior, să te cuprindă în mrejele ei puternice, să te ia ca un val, să te ridice la înălţimi ameţitoare şi să doreşti ca clipa aceea de înălţare să dăinuiască veşnic.

Spunând acestea, se oprea o clipă, cu privirile înduioşate şi pierdute în gol, apoi începea să recite, cu ochii plini de lacrămi, această strofă din Coşbuc:

Departe de strâmbele maluri,
Corabia'n goană trecea.

Cântau despicatele valuri,
Cântau şi matrozii pe ea.

Prinzându-şi capul în mâini, se oprea din nou, ca şi cum ar fi ascultat muzica aceea depărtată a valurilor, apoi zicea, oftând:

— De câte ori citesc poezia asta, nu ştiu ce mă cuprinde, că-mi vine să plâng... Simţiţi voi câtă artă, câtă simţire e în aceste versuri?

Şi după câteva clipe de gândire:

— Ce privelişte minunată... E goana veşnică după fericire. Zeci de opere de artă apar în fiecare zi, dar ce diferită e soarta lor... Aprinzi zeci de artificii în acelaşi timp, unele ard şi se sting fără a se înălţa; altele se înalţă cât un stat de om şi cad. Două, trei izbutesc să se ridice în înălţime; dar şi aici e o deosebire. Unele pocnesc şi se sting, iar altele, spărgându-se în mii de globuri multicolore, atârnă, o clipă, ca nişte candelabre fantastice, luminând bolta întunecată a nopţii.

Momentele lui de înduioşare erau însă rare, deşi fondul lui era melancolia. Caragiale era un vizionar, un om trist. Şi ce admirabil de bine şi-a ascuns el o vieaţă întreagă acest fond propriu!

La Iaşi s'a mai simţit atras pe lângă alţii şi de profesorul universitar Petre Missir, junimist ca mai toţi intelectualii ieşeni. Când sosea la Iaşi, ca să ia parte la vreun cenaclu, sau în trecere fiind, nu uita să se vadă mai întâi cu Missir, în tovărăşia căruia petrecea ore de încântare şi beţie. Petre Missir era adeptul politic al lui P. P. Carp şi, implicit, al lui Maiorescu, care l-a atras la „Junimea". In Capitala Moldovei, Missir redacta ziarul politico-junimist „Era nouă", care susţinea politica lui P. P. Carp. El pleda cu entuziasm şi pentru „Direcţia nouă" a lui Titu Maiorescu, polemizând în sensul acesta cu criticul Gherea, care, în articolul „Polemice" din a sa „Literatură şi ştiinţă", „recunoaşte seriozitatea cu care a susţinut teoriile critice şi estetice ale lui Maiorescu, obiectându-i din punctul său de vedere, argumentele artei sociale, pe care o opunea artei

pentru artă". Polemica dintre partizanii artei pentru artă şi partizanii artei cu tendinţă a fost foarte aprinsă în acea vreme. Petre Missir a susţinut-o cu aceeaşi căldură, cu care şi a susţinut-o şi socialistul Gherea, cu scriitorii socialişti grupaţi în jurul său.

Caragiale, spirit polemic, iubea discuţiile controversate şi poate că şi acesta e un motiv pentru care prefera să-l vadă întâi pe Missir, de câte ori sosea în Iaşi. Atunci se oprea în apropierea Universităţii Mihăilene, aşteptând să iasă profesorul dela cursuri, iar dacă se plictisea aşteptând, intra în restaurantul lui Cujbă, de unde trimitea un băiat cu un bileţel la Universitate. In bileţel scria :

Missiraş
Sunt la Iaşi
Sau la Ieşi.
Dacă ieşi
Dela slujbă,
Vin la Cujbă
Al matale,
Caragiale.

Şi, de sigur, după ce se sătura de discutat cu Missir, Caragiale se îndrepta spre casa lui I. Negruzzi, junimistul cel mai ospitalier, cu care a scris în colaborare opereta naţională *Hatmanul Baltag*, după cunoscuta nuvelă a lui N. Gane, cu libretul muzicianului Eduard Caudella. Caragiale poposea aproape întotdeauna în casa lui I. Negruzzi, unde şi dejuna, fiind primit de familia acestuia cu multă prietenie.

Junimiştii, oameni de cultură, se lăsau mai cu greu antrenaţi de verva satirică a cinicului Caragiale şi preferau mai mult anecdotele şi spiritele lui Creangă, pentrucă mai toţi junimiştii erau Moldoveni şi iubeau palavra sub aspectul ei brutal, ţărănesc. Spiritul lui Caragiale era oarecum intelectualizat, occidentalizat, polemic. Moldoveanul ripostează altfel la răutate

I. L. Caragiale, la vârsta de 25 ani

satirică, cu un zâmbet sarcastic, şi Caragiale observa că în faţa lui Creangă pierde mult teren. Totuşi erau şi oameni care-i apreciau spiritul. Oarecare aversiune împotriva lui Caragiale pornea şi din faptul că el nu cruţa nici chiar pe veteranii numitei societăţi, oameni cu multă popularitate şi cu multă bonomie moldovenească. De spiritele sale n'a fost scutit nici *Bardul dela Mirceşti*, pe care junimiştii îl socoteau printre cei mai de seamă, mai ales după succesul său dela Montpellier, când i s'a decernat primul premiu de poezie pentru magnificul său cântec al „Gintei latine". Junimiştii îl venerau şi n'ar fi îngăduit nimănui să-i conteste marele merit de bard al latinităţii. Caragiale, spirit impulsiv şi polemic, îndrăsni, totuşi, în mijlocul uimirii generale, să aducă unele obiecţii de stil *Cântecului gintei latine*. In primul rând el obiectă, în plină şedinţă, că nu trebue scris *latină*, ci *latine*. Cât despre premierea *Gintei latine*, „au fost motive politice", adaogă Caragiale. Apoi, cu înţeles:

— Nu s'ar fi putut premia un Francez, sau un Italian, sau un Spaniol, căci s'ar fi deşteptat rivalităţi.

Ce l-a îndemnat pe Caragiale să îndrepte acest atac neaşteptat împotriva lui Alecsandri, e greu de spus. Se ştie că Alecsandri scrisese despre Caragiale cuvinte frumoase, cu ocazia premierii piesei *Roma învinsă* şi, de sigur, Caragiale se simţise cât se poate de măgulit. Il înfrunta oare pe Alecsandri pentru popularitate, sau din convingerea că ceea ce spune e purul adevăr? Caragiale era mai întâi de toate un artist conştiincios, un om cult. S'ar putea ca atacul să aibă la bază această conştiinţă artistică a lui Caragiale, dar e posibil să fie pornit şi din orgoliul de a înfrunta pe un om de proporţiile lui Alecsandri. Fapt cert este că atacul a produs asupra junimiştilor o impresie penibilă. A fost ca un trăsnet căzut din senin. Singur Alecsandri a privit cu linişte mănuşa aruncată de Caragiale, mulţumindu-se doar să clipească nervos din gene. Prietenii săi au sărit

să-i ia apărarea, cu argumente mai mult sau mai puţin temeinice, întrebuinţând o violenţă de limbaj neîntâlnită până atunci la şedinţele *Junimii*. A fost poate cea mai agitată şedinţă a venerabilei societăţi literare dela Iaşi şi ecoul ei a străbătut repede în straturile culte ale societăţii româneşti. Agresivitatea lui Caragiale era condamnată, deşi era sinceră şi dreaptă. Din clipa aceea, între Caragiale şi bardul dela Mirceşti s'a aşternut o antipatie, care a durat până la moartea *bardului*.

XI

Puţini sunt acei care vor fi ştiind că, o vreme, împins de nevoi, ca şi Eminescu, Caragiale a îndeplinit, între anii 1881—1884, slujba de revizor şcolar, mai întâi în judeţele Neamţ şi Suceava, apoi în Argeş şi Vâlcea, cu reşedinţa mai mult la Piteşti, ca să se poată repezi mai lesne la Bucureşti, unde-şi avea familia şi prietenii. Numirea de revizor şcolar i-o făcuse istoricul V. A. Ureche, probabil în urma recomandaţiei lui Titu Maiorescu sau a lui I. Negruzzi, care ştiau cât de puţin câştiga Caragiale de pe urma ziaristicii şi teatrului. Din activitatea de revizor şcolar a lui Caragiale, nu se cunoaşte mai nimic. Probabil că chiar el a considerat-o drept o activitate trecătoare, căci gândurile lui erau în altă parte. Din când în când îşi părăseşte slujba şi vine la Bucureşti, unde frecventează cafeneaua şi-şi deslănţue verva-i satirică. La Fialcovschi, cafeneaua vechii boeme literare a Capitalei, Caragiale întâlnea mulţi prieteni. Se discuta cu aprindere, mai ales că această cafenea devenise şi un fel de club politic în care îşi dădeau întâlnire partizanii celor două partide de guvernământ. In timpul crizelor, discuţiile politice primau. In vâltoarea lor se lăsau prinşi şi scriitorii care frecventau cafeneaua. Nu arareori, Caragiale, cu verva lui satirică şi cu cinismul de care dădea

dovadă oridecâteori i se ivea un subiect bogat de discuţie, se amesteca între partizanii celor două grupări politice, mărind cadrul subiectului şi înflăcărând spiritele. Adeseori încordarea era aşa de mare, încât taberele plecau învrăjbite ca de războiu. Era un războiu al ideologiilor spontane, izvorîte din încăpăţânare, din lipsa de activitate şi din nevoia de variaţie. Cafeneaua imprima vieţii politice un ritm mai vioiu şi nu arareori influenţa vieaţa de partid şi ideologia guvernului. In timpul armistiţiilor politice, lumea cafenelei se plictisea. Figurile, în lipsă de subiect, erau încordate şi grave. Obişnuiţii cafenelei se considerau atunci oamenii cei mai persecutaţi de soartă şi încercau să ţese noui intrigi. La Fialcovschi îşi mai dădeau întâlnire şi membrii unor dispărute cercuri literare. Erau foarte mulţumiţi că, în lipsa unui local propriu, se pot servi de localul cafenelei, unde discuţia e mult mai stimulată de altfel şi de faptul că aici îşi dădeau întâlnire oameni de variate condiţii intelectuale şi sociale. O parte din aceşti membri, cum e Bonifaciu Florescu de-o pildă, îşi scriau articolele chiar în cafenea, economisind astfel mult.

Caragiale iubea cafeneaua cu pasiune. Nu s'ar fi putut lipsi de ea, cum nu se putea lipsi de mâncare. Era un ins prea comunicativ, dornic de o discuţie, de o prietenie asupra căreia să-şi descarce tot ce gândeşte şi face. La cafenea, prieteniile se închegau repede, ca şi discuţiile. Te pomeneai din senin prieten cu un om pe care nu-l mai văzuseşi decât întâmplător la cafenea şi ale cărui idei le adoptai la repezeală, sau le combăteai cu înverşunare, fără ca asta să ducă mai mult decât la o uşoară iritare, care dispărea repede, pentru ca a doua zi să cauţi societatea acelui om, cu care intrai repede într'un războiu ideologic, pe temă literară sau politică. Dar prieteniile de cafenea n'au substanţă. Ele sunt, dacă s'ar putea spune astfel, mai mult abstracte decât afective. Nu angajează inima, ci spiritul, pentrucă în acelaşi timp discuţiile deslănţuesc încordare şi chiar ură. Prietenia

afectivă e mai duioasă, omul cedează mai uşor ideologiei adverse. O astfel de prietenie a existat între Eminescu şi Caragiale. Acum prietenia era însă ruptă din cauza acelei femei fatale, Veronica Micle, care-şi împărţise graţiile şi unuia şi altuia, fapt care deslănţuise o ură înverşunată între cei doi foşti prieteni. Există o întreagă corespondenţă între Eminescu şi Veronica Micle, care aruncă suficientă lumină asupra raporturilor dintre cei doi prieteni pe de o parte şi Veronica Micle pe de alta. Caragiale o cunoscuse pe Veronica Micle la Iaşi, cu ocazia unui cenaclu al *Junimii*. Intre ei se închegase repede o prietenie, urmată de un schimb de scrisori care au fost multă vreme măr de discordie între cele trei persoane prinse în aceeaşi undă a destinului. Poema *Luceafărul* a lui Eminescu ar părea izvorîtă, după d. I. Al. Brătescu-Voineşti, din durerea descoperirii legăturilor amoroase dintre Veronica şi Caragiale. Insuşi Titu Maiorescu, martorul cel mai preţios al acestor împrejurări, pare o a fi confirmat. Titu Maiorescu era de o sobrietate care exclude orice urmă de îndoială asupra celor confirmate, mai ales când e vorba despre o problemă de dragoste. De altfel nu se ştie din vieaţa lui afectivă decât că, într'o vreme, trăind rău cu soţia, l-a încercat gândul sinuciderii. Mărturiile lui asupra legăturilor afectuoase dintre Veronica şi cei doi prieteni, lămuresc de altfel o serie de documente care au existat şi care n'au căpătat o suficientă claritate decât cu ocazia unor împrejurări recente. Au trecut atâţia ani, fără ca acele documente să fie luate în seamă. Iată însă că ele vin să lămurească pe deplin răceala care a existat până la moarte între Eminescu şi Caragiale.

Titu Maiorescu, omul sobru şi rece, care-şi nota regulat impresiile, cu acel scris lapidar al omului acaparat de multe obligaţii sociale, a omis să-şi noteze şi împrejurările conflictului dintre cele două nefericite genii ale vremii. A avut însă prudenţa să le împărtăşească unui martor ca d. Ion Al. Brătescu-

Voineşti, pentru ca istoria literară să restabilească adevărul mult mai târziu, când partenerii acestei drame sufleteşti vor fi trecut toţi în lumea umbrelor, inclusiv magistrul. Mărturia e din Iunie 1892 şi ea capătă valoare de document în perspectiva timpului.

In vremea când Caragiale frecventa cu asiduitate cenaclurile dela Iaşi ale „Junimii", Eminescu se afla, pare-se, tot în Bucureşti, redactor la „Timpul". De sigur, Eminescu o cunoştea pe Veronica Micle încă de pe vremea când era revizor şcolar la Iaşi şi când se închidea cu Creangă în bojdeuca lui de pe Ţicău, căruia îi povestea toate avatarurile vieţii sale sbuciumate. Cu firea lui vioaie şi hazoasă, Creangă a alungat mulţi nori de pe fruntea lui Eminescu. E posibil ca în vremea aceea, dragostea lui Eminescu pentru Veronica să nu fi fost decât platonică. Totuşi, dintr'o scrisoare a Veronicăi către dânsul, datată 7 Octombrie 1882, reiese că ea i se dăruise încă dela 27 Octombrie 1878, cu zece luni înainte de a rămâne văduvă. In această perioadă o cunoaşte şi Caragiale, când începe să frecventeze cercurile literare ale „Junimii". Faptul că venea prea des la Iaşi, va fi dat de gândit lui Eminescu, reţinut la „Timpul" în Bucureşti, că prietenul său o vede şi pe Veronica. Se prea poate ca vina legăturilor dintre Caragiale şi Veronica s'o poarte chiar Eminescu, care-i va fi destăinuit prietenului legătura lui de dragoste cu presupusa inspiratoare a *Luceafărului*. Caragiale, cinicul, va fi încercat s'o cucerească pe Veronica, după strategia prietenului său, cu acea nepăsare a belferului liber de alte obligaţii.

Caragiale a avut multe legături de dragoste, mai ales în Bucureşti. In urma unei astfel de legături, pe cât de intime, tot pe atât de discrete, asupra căreia nici Caragiale şi nici familia n'au dat vreodată deslușiri, va veni pe lume, cu câţiva ani mai târziu, la 25 Martie 1885, cel dintâi copil al lui Caragiale, Matei, pe care tatăl îl va legitima.

Cunoscând-o pe Veronica la Iaşi, Caragiale îi face dese vizite.

In avantajul planului său vine şi faptul că Eminescu neglijează multă vreme să vină la Iaşi, spre surprinderea membrilor „Junimii" şi a magistrului însuşi. E simptomatic şi faptul că, exact în această vreme, Caragiale se retrage dela „Timpul", aşa că s'ar putea ca această retragere silită, cum caută s'o prezinte Caragiale, să aibă, pe lângă mizeria materială, şi o cauză mai adâncă. Faptul nu e lămurit. Slavici aruncă o slabă lumină asupra împrejurărilor în care s'a retras Caragiale din redacţie. Faptul e scuzabil prin aceea că lămuririle lui Slavici s'au produs cu patruzeci de ani mai târziu şi e cert că multe amănunte ale dramei Eminescu-Caragiale au, în însemnările sale, o umbră de estompă. Am văzut la timpul potrivit că I. L. Caragiale a purtat oarecare pică pe Slavici şi l-a omis din însemnările sale cu privire la vremea petrecută în redacţia ziarului „Timpul". S'ar părea că şi între ei a existat oarecare animozitate. In schimb, Caragiale l-a iubit întotdeauna pe Eminescu, chiar dacă acesta l-a urit de moarte „bruscându-l în societate, făcându-l canalie şi ameninţându-l chiar cu moartea".

Călcând deci în cercul „Junimii", la 1878, Caragiale o cunoaşte pe Veronica. Numit revizor şcolar la 1881, el se abate deseori prin Iaşi, ca să-şi omoare plictiseala provocată de vieaţa din provincie. De sigur, aflându-se în căutarea unei persoane cu care să umple golul unei vieţi de claustrare, se abate pe la Veronica şi ea comite imprudenţa de a i se abandona, uitând pe Eminescu care o adora şi care, reţinut în redacţia „Timpului", venea foarte rar prin Iaşi. Maiorescu era intrigat de absenţele repetate ale lui Eminescu dela şedinţele „Junimii", unde era mult preţuit, ca şi Caragiale. Cu spiritul lor vioiu, unul satiric şi altul plin de idei filosofice avansate, dădeau cenaclului un ritm de vieaţă nouă şi deschideau pofta de antrenament spiritual, cu incursiuni în domenii noui

de artă şi filosofie. Lipsa lui Eminescu dela şedinţe e pusă şi pe seama Veronicăi, căci, chiar aşa de rar cum dă prin Iaşi, aproape tot timpul şi-l petrece în societatea Veronicăi, pe care e hotărît s'o ia de nevastă. Caragiale află de intenţiile poetului şi, cuprins pentru prima dată de remuşcare, se prezintă la Maiorescu şi-i vorbeşte deschis asupra acestor intenţii ale poetului. El îi împărtăşeşte teama că Eminescu e în stare să comită faptul şi că ar trebui împiedecat dela aceasta, deoarece Veronica are mulţi prieteni intimi, printre care şi pe el, Caragiale. Maiorescu e uluit de această descoperire şi nu ştie ce hotărîre să ia. In cele din urmă primeşte şi vizita lui Eminescu, pe care nu-l mai văzuse de multă vreme. Maiorescu e decis să deschidă atacul. După ce pronunţă cu jovialitate: „Ei, rara avis!", se aşează la birou şi-l pofteşte şi pe Eminescu să stea, apoi îi spune, cu o voce insinuantă:

— In ce mreje ai fost prins, de n'ai dat atâta vreme semne de vieaţă?

Eminescu îl priveşte pe magistru cu o expresie de nemulţumire în ochi şi răspunde hotărît:

— Domnule Maiorescu, situaţia e mult mai serioasă decât credeţi... vreau să mă căsătoresc.

Maiorescu afişează o mină surprinsă când aude că e vorba de Veronica Micle şi, ca să-şi câştige calmul, cere un pahar cu apă. In acelaşi timp îşi face şi planul cum să-l abată pe Eminescu dela hotărîrea luată. Căpătându-şi calmul interior, Maiorescu începe să-i înşire lui Eminescu o serie de considerente morale şi materiale care se opun acestei deciziuni. Mai întâi căsătoria comportă greutăţi, iar Eminescu şi Veronica sunt săraci, n'au cu ce duce un menaj. Eminescu nu cedează însă. Pentru prima oară se arată optimist, fără să ştie că magistrul îi pregăteşte căderea în cel mai deprimant pesimism.

— Vom munci şi vom învinge! îi spune el magistrului, care devine îngrijorat.

Hotărîrea neclintită a lui Eminescu îl uimeşte. Il

ştie pe poet un suflet lesne oscilator şi pentru prima oară constată în el o constanţă şi o fermitate îngrijorătoare. Pentru prima oară îi scapă de sub control. Ii vorbeşte atunci cu privire la arta lui:

— Şi atunci poezia? Căsătoria ucide arta, sau îi diminuiază calitatea prin multiplele obligaţii pe care le comportă.

Eminescu îi răspunde însă, tot aşa de hotărît, că se lasă pentru totdeauna de poezie, că ea nu i-a adus până acum niciun folos şi că mai bine ar fi fost să nu fi scris niciodată în vieaţa lui vreun vers.

Văzându-i argumentaţia, Maiorescu se hotărăşte să recurgă la mijlocul suprem. Cu o cruzime de care numai un om sobru ca Maiorescu putea fi capabil, îi spune lui Eminescu:

— Eminescule, iartă-mă, te rog, de sfâşierea pe care ştiu că o să ţi-o pricinuesc, — dar aceea pe care ţi-ai ales-o drept tovarăşe de vieaţă, nu merită această cinste, n'o merită. Inaintea d-ta, a fost prietena altora, a fost şi a lui Caragiale. Mi-a mărturisit-o chiar el.

Descoperirea aceasta neaşteptată produce o impresie profundă asupra lui Eminescu. Se ridică în picioare şi strigă:

— Canalia!

Apoi, fără să mai spună ceva, se scoală şi pleacă grăbit.

Nu se ştie precis dacă Eminescu, ieşind dela Maiorescu, s'a dus direct la Veronica şi i-a cerut explicaţii. Pare-se că chestiunea a fost discutată la început prin scrisori, apoi a venit explicaţia între patru ochi, cu recriminări, reproşuri, lacrămi şi reînnoiri de jurăminte. In acest timp Eminescu, izolat în durerea lui mută, scrie şi publică poema *Luceafărul* în almanahul „România Jună" din Viena. El, care trimetea până acum poeziile la „Convorbiri", face pentru prima oară o excepţie. E, poate, şi din prudenţă. După d. Brătescu - Voineşti, personajele din *Luceafărul* ar putea fi uşor identificate. *Luceafărul* n'ar

fi altul decât Eminescu, izolat în spaţii, „nemuritor şi rece“ ; *Cătălina*, Veronica Micle; *Cătălin*, fecior de casă, paj, n'ar fi altul decât Caragiale, iar *Demiurgul*, esteticianul Maiorescu. Geneza *Luceafărului* ar sta dar într'un conflict erotic şi faptul pare a fi confirmat azi prin producerea mărturiilor d-lui Brătescu-Voineşti, care a văzut în ea, încă dela 1892, expresiunea unei mari suferinţi a poetului.

Geneza *Luceafărului,* interpretată astfel de d. Brătescu-Voineşti, pare a fi în contradicţie cu istoriografia literară, după cum în contradicţie cu istoriografia pare a fi şi deţinerea secretului dela Maiorescu, care exista în scrisori mai vechi şi pe buzele unor prieteni comuni (un adevărat secret al lui Polichinelle).

Unii cercetători au afirmat că geneza *Luceafărului* ar sta în basmul lui Kunich, „Das Mädchen im goldenen Garten“, pe care Eminescu l-a transpus în versuri, cu acelaşi titlu, prefăcându-l apoi într'un modmai original, în *Luceafărul.* Aserţiunea aceasta este însă şi ea infirmată de cercetarea variantelor *Luceafărului*, din care se vede că poetul avea concepţia *Luceafărului* încă dela 1875, adică cu mult înainte de trădarea Veronicăi.

Totuşi, interpretarea dată de d. Brătescu-Voineşti genezei *Luceafărului*, pare a avea mult adevăr. Eminescu va fi revăzut versurile dela 1875, le va fi coordonat cu cele ale basmului lui Kunich şi le va fi dat o interpretare subiectivă, izvorîtă din recenta şi mistuitoarea lui durere. Contribuţia autorului lui *Niculăiţă Minciună* este imensă însă în ceea ce priveşte descifrarea conflictului psihologic al celebrului trio dramatic: Eminescu - Caragiale - Veronica Micle. D. Brătescu-Voineşti s'a achitat cu conştiinciozitate de pioasa obligaţie ce şi-a luat-o faţă de Maiorescu, restabilind într'o conferinţă ţinută la radio, psihologia şi poziţiile celor două genii ale neamului.

*

Documentarea adevărului care a dus la răceala dintre Eminescu şi Caragiale, se completează prin corespondenţa dintre Veronica Micle şi poet, precum şi prin mărturiile de jurnal intim ale lui Maiorescu.

In 1905, o fiică a Veronicăi Micle, Virginia Gruber, azi decedată, încredinţează publicităţii şase scrisori dela Veronica şi una dela Eminescu. Scrisorile cad însă pe mâna unui tânăr publicist fără experienţă, care le editează şi le însoţeşte „de câte o entuziastă şi diluată notă de cel mai prost gust". Mai târziu, Virginia Gruber încredinţează spre publicare unui alt editor, tot aşa de nepriceput ca şi primul, întreaga corespondenţă dintre Eminescu şi Veronica Micle. Noul editor face în introducere un larg comentariu asupra scrisorilor, după care, în partea a doua a lucrării, le publică în extenso. Comentariul din prima parte a lucrări noului editor este completat „cu pretinse scrisori găsite la anticar", fără ca vreodată să fi fost prezentate în original, pentru a li se putea stabili identitatea. E mai mult ca sigur că defuncta Virginia Gruber, prudentă, însă nu tot pe atât de inteligentă, n'a încredinţat celor doi editori ocazionali decât copiile scrisorilor dintre Eminescu şi Veronica Micle. Din această pricină, e absolut cert că multe din ele au fost prezentate cu trunchieri, mai ales în ce priveşte părţile care aruncă o prea puternică lumină asupra relaţiilor intime dintre Eminescu şi Veronica. Dintr'una din ele, primul editor trage concluzia că Veronica a avut unele „inocente greşeli naturale", pe care el (editorul) le pune în legătură cu un oarecare domn X şi pe care Eminescu, mărinimos, le-a iertat atunci când Veronica şi le-a recunoscut, cerându-şi iertare. Adevărul e că aceste „inocente greşeli naturale" ascund cheia dramei dintre Eminescu, Veronica şi Caragiale, lucru pe care editorul nu l-a înţeles, fie că chestiunea depăşea puterile sale de înţelegere, fie că-i lipsea elementul comprehensiv care s'a produs cu mult mai târziu,

prin destăinuirile şi însemnările de jurnal de care s'a mai vorbit.

La 28 Decembrie 1881, Eminescu, care deţinea secretul şi suferea îngrozitor, cu toate că explicaţia se produsese, îi răspunde Veronicăi la o scrisoare a ei din 23 Decembrie, că nu e supărată pe ea şi că el singur e vinovat de toate cele ce se întâmplă cu dânsul. In continuare, poetul adaogă: „Pe domnul în chestiune (Caragiale), l-am bruscat în societate, dar a tăcut frumuşel ca un om de nimic ce este. Am consultat pe un om cunoscător de afaceri ce trebue să fac pentru a putea cere scrisorile tale. El mi-a spus că tu trebue să i le ceri. In caz când nu ar voi să le dea, căci e liber a nu voi aceasta, pot să-l silesc a-mi da satisfacţiune... Te rog dar, cere-i scrisorile şi răspunde-mi apoi dacă ţi le-a trimis sau nu. Dacă s'ar lăuda cumva la Maiorescu, precum s'a lăudat faţă de Bădescu, o poate în orice caz. Nu te mai îndoi că e de absolută rea credinţă. E un om care nici nu poate fi altfel". Iar într'o *N. B.* (Nota bene) la scrisoare, mai adaogă în fugă: „Tu-mi spui că regretă. Nu regretă nimic te, asigur, nu e gelos de loc şi după spusa lui nu se teme de a te pierde. Fii convinsă de asta. Pentru întâia dată te-ai înşelat cu totul în privirea unui om".

In scrisoarea trimisă poetului la 23 Decembrie 1881, la care el îi trimite răspunsul de mai sus, Veronica îşi recunoaşte sincer greşeala, adăogând: „...am vrut să mă înşel pe mine însă-mi şi prin o prostie am vrut să cred că te-am uitat, însă dorinţa nespusă ce aveam de a te întâlni şi regretul că nu te zărisem măcar în timp de două săptămâni era o dovadă vie şi puternică că sufletul meu era încă plin de tine. Prostia era făcută. Să nu mă acuzi pe mine, căci eu sunt atât de dreaptă, încât nici ţie nu voiu să-ţi aduc imputări şi bănuieli; aşa a fost să fie, era scris, era destinat. Dacă tu m'ai fi părăsit încetând de a mă iubi, poate te uitam şi eu de mult, dar niciodată nu m'am crezut victima ta, cât victima altora;

de aceea toată ura mea a fost îndreptată în contra acelora cari, voindu-mi mie răul — mult bine nu ţi-au dorit nici ţie". Aluzia se referă la Titu Maiorescu şi la alţi prieteni dela „Junimea", care erau contra proiectului de căsătorie a lui Eminescu cu Veronica Micle.

Caragiale, „domnul în chestiune", flecar din fire, se lăudase de sigur faţă de Scipione Bădescu cu cucerirea făcută în persoana Veronicăi, iar acesta împrăştiase svonul printre prieteni şi cunoscuţi, lucru care îl aducea la exasperare pe Eminescu. Din partea unui om ca Maiorescu nu era de temut că va desvălui secretul, pentrucă-l ştia om rece şi sobru. Totuşi, numai pentru faptul că-i pricinuise acea mare durere, cu ocazia desvăluirii secretului chiar în salonul magistrului, Eminescu evită multă vreme pe Titu Maiorescu. In sprijinul acestei atitudini mai venea şi faptul că Eminescu se împăcase cu Veronica, în urma explicaţiilor de sigur, şi Maiorescu ar fi găsit un nou prilej să-l abată pe Eminescu din calea marei lui pasiuni. Impăcându-se cu Veronica, Eminescu ii scrie acesteia, la 11 Ianuarie 1882, să păstreze taina şi să nu mai spună nimănui de împăcarea lor. Se temea de sigur că amicii şi cunoscuţii vor începe iar a flecări pe seama lor, iar magistrul se va mâhni şi mai mult. Pe la sfârşitul lui Ianuarie sau începutul lui Februarie, Veronica îl vizitează pe Eminescu la Bucureşti. Inapoiată la Iaşi, ea scrie lui Eminescu o serie de scrisori pline de afecţiune.

Caragiale era, în acest timp, revizor şcolar de Neamţ şi Suceava. Pentru a pune capăt unei situaţii penibile, îşi cere mutarea la Argeş şi Vâlcea, după cum s'a văzut mai înainte. Faptul acesta reiese din mai multe mărturii. Una e a lui I. Suchianu, care îşi aminteşte că I. L. Caragiale „a fost între anii 1881 — 1884, revizor şcolar, întâi în judeţele Neamţ şi Suceava, şi apoi în Argeş şi Vâlcea..." O altă confirmare a faptului că I. L. Caragiale îşi ceruse mutarea la Argeş şi Vâlcea, o aduce o scrisoare a arhitectului Gabrielescu care, scriindu-i lui Caragiale din Curtea

de Argeş, la 28 Februarie 1882, printre altele îi spune. „Scumpe amice, eşti foarte greu a te decide să scrii câteva rânduri, şi numai în cazuri cu totul extraordinare ca cu transferarea ta pe care o privesc ca bună venită în Capitala lui Radu Negru. Fără a mă mai întreba trebuia să ştii că-mi face plăcere viind în Argeş-Vâlcea, după cum vorbeam la Bucureşti despre acestea. Vei fi deci în cea dintâi săptămână a lui Martie, te voiu aştepta“.

Aflând despre hotărîrea lui Caragiale de a se transfera în Muntenia, Eminescu îi scrie Veronicăi la 21 Februarie 1882: „Domnul în chestiune, aud că după cererea sa proprie va fi permutat la Curtea de Argeş în aceeaşi calitate în care e la Neamţ. Această cerere a făcut-o de acum opt sau zece zile la minister şi i s'a acordat. Signe dela profondeur du sentiment. Vorbă să fie. Asta încăodată pentru a arăta că nu este nimic solid în acest om“. Veronica, primind scrisoarea, îi răspunde astfel lui Eminescu, la 28 Februarie 1882: „... Intr'adevăr recunosc că fiinţă mai arhicanalie — după cum ai numit-o tu ! (D. Car.) — nici că poate să mai existe vreuna. L-am întâlnit azi !.. Mi-a zis că eu nu ţi-am spus, nu ţi-am mărturisit păcatul meu decât ca să sfărîm prietenia ce există între tine şi el — et, il m'a traité un peu par dessus la jambe !.. Il enrage ! Eu, m'am făcut că nu ştiu că el a clămpănit pe la uşă la mine şi l-am întrebat: — Ce v'aţi făcut aseară ? El mi-a răspuns : „Nu se spune !...“ A-propos, zice : „Hai, ai să-l faci pe Eminescu să se bată cu mine, să mă împuşte !“ şi câte alte prostii... E un adevărat spion. Mi-e groază de tot ce poate fi capabil acest om, dar să-l lăsăm în pace !“ Scrisoarea are câteva spaţii albe. Probabil că ele se datoresc grijii defunctei Virginia Gruber de a ascunde unele chestiuni prea intime asupra raporturilor care au existat între Emineşcu şi mama ei. Totuşi, aşa trunchiată cum e, scrisoarea e concludentă. Ea lămureşte suficient despre cine e vorba, căci oricine a înţeles că D. Car., nu e altcineva decât D(omnul) Car(agiale).

Dictonul *Cherchez la femme* îşi găseşte justificarea şi în acest penibil incident care a amărît vieaţa celor două genii, învrăjbindu-le până la moarte şi creind o dureroasă romanţare a unor spirite superioare. Totuşi, din cele ce au urmat, se vede că I. L. Caragiale a regretat întotdeauna suferinţa pe care a pricinuit-o prietenului său din frumoasele şi seninele zile dela „Timpul“ şi a căutat să-şi răscumpere greşala printr'o nobilă atitudine faţă de genialul său prieten, chiar după moartea acestuia.

Veronica, iertată de Eminescu, îl uită pe Caragiale şi-l roagă pe poet să-i ceară acestuia scrisorile sale de dragoste. Se pare însă că I. L. Caragiale nu le restitue, fie că se temea într'adevăr de Eminescu, care i-ar fi cerut satisfacţie, fie că, prudent, sau din nepăsare, le distrusese. Fapt cert e că ele n'au fost cunoscute niciodată. A fost şi acesta un semn de pioasă dragoste faţă de Eminescu.

Caragiale nu s'a gândit niciodată la o legătură mai trainică cu Veronica. Totuşi, chiar după ce se depărtează de ea, îi mai dă târcoale din când în când, însă nu pentru a reîncepe firul unei afecţiuni definitiv rupt, ci pentru a şti „dacă Eminescu s'a liniştit şi de nu are cumva gânduri negre împotrivă-i“. Ştia că Eminescu e un impulsiv şi e în stare de un gest brutal, cum se mai întâmplase în câteva rânduri între ei. Ne amintim cum tot Eminescu l-a ameninţat cu împuşcarea pe Caragiale atunci când, înamorat de verişoara acestuia, Cleopatra Lecca, acea femeie voluminoasă şi spoită, i se părea lui Eminescu că I. L. Caragiale i-ar face curte verişoarei. Acesta a fost primul semnal al conflictului Eminescu-Caragiale, care, din fericire, n'a avut urmări. Intervenind însă incidentul cel nou, Eminescu îşi va fi adus aminte că prietenul său e în recidivă şi ura sa împotriva lui Caragiale, va fi sporit, întunecându-le pentru totdeauna seninele raporturi.

Transferat la Argeş, Caragiale se simte mai liniştit. E departe acum de Veronica şi o poate uita, dacă într'adevăr a existat ceva durabil între ei. Abătându-se pe la Iaşi, cu ocazia şedinţelor literare dela „Junimea“, e ispitit s'o vadă pe Veronica, însă numai pentru a afla dela ea noutăţi despre Eminescu. Ceea ce-l interesa mai mult, după cum s'a văzut, era să cunoască intenţiile poetului faţă de dânsul. De sigur, îl durea grozav de mult să ştie că Eminescu îl socoteşte canalie, dar n'avea cum să se justifice. In toate convorbirile lui, el îşi manifestă regretul de a fi rupt prietenia cu Eminescu, căruia îi urmăreşte orice pas şi se interesează de starea lui. In cercurile „Junimii“, el îi apără opera şi i-o susţine cu căldură, înfruntând cu dârzenie pe oricine încearcă să i-o conteste. Dintr'un fragment de jurnal al lui Titu Maiorescu, putem afla felul impresionant cu care a primit Caragiale vestea primului acces de nebunie al poetului: „Duminică 26 Iulie st. v. 1883. Innebuneşte Eminescu, vine la d Maiorescu. A binecuvântat cu ochii aţintiţi în zid pe d-na Maiorescu şi pe d-ra Livia, iar pe d. Maiorescu l-a strâns în braţe tremurând în toată firea... Veni apoi Caragiale la dejun la noi, aflând toate despre Eminescu începu să plângă“. Era deci în plină desfăşurare a dramei erotice şi nu mai încape nicio îndoială asupra sincerităţii durerii lui Caragiale. Oricine îşi poate închipui că în aceste lacrămi nu era numai remuşcarea de a fi pricinuit un imens rău lui Eminescu, căci el singur se dăduse la o parte din calea pasiunii lui pentru Veronica, şi-şi ceruse transferarea la Argeş, numai ca să pună distanţă între el şi ea, ci şi o sinceră afecţiune pentru poet, pe care-l preţuia cu adevărat. Ce dovadă mai elocventă de prietenie, decât aceste lacrămi de care Caragiale nu prea făcea uz în orice împrejurare! Durerea lui era sinceră şi adâncă. Din clipa aceea se leagă, cu sfinţenie, să apere persoana şi opera poetului de toate atacurile prietenilor sau neprietenilor.

In şedinţa „Junimii" dela 17/20 Martie 1884, fiind de faţă şi Alecsandri, se citiră câteva versuri de Eminescu. Caragiale spuse în auzul tuturor:

— Zeci de mii de galbeni de s'ar da, n'ai găsi în literatura românească înainte de Eminescu versuri aşa de frumoase.

Aceasta era o aluzie directă la Alecsandri şi ea trebue lămurită. Cineva, la o şedinţă anterioară a societăţii, spusese, cu privire la nişte versuri ale lui Alecsandri:

— Sute de galbeni s'ar fi plătit în literatura românească mai veche pentru asemenea versuri.

Alecsandri zâmbise semnificativ. Caragiale, care nu împărtăşea ideile junimistului exaltat de versurile lui Alecsandri, îşi notase acest lucru şi replica venise fulgerătoare. Se găseau totuşi şi printre ceilalţi junimişti oameni care aveau curajul să aducă unele obiecţii poeziei bardului. Printre ei era şi Vasile Pogor, autor al multor farse şi năzbâtii, care exclama, adeseori, cu jumătate de voce:

— Inspiraţie burgheză!

La rândul său, Alecsandri începe să atace pe autorul *Nopţii furtunoase*, a cărui piesă o aplaudase la citire. Intr'una din scrisorile adresate lui Ion Ghica, mult mai târziu, Alecsandri se exprimă prin aluzie cu privire la Caragiale, care în vremea aceea era director general al Teatrului Naţional din Bucureşti: „scena română a încăput pe mâna unor *soitarii*, unor foşti *sufleori*".

Incidentul dela Junimea a fost însemnat în carnetul său de către binevoitoarea gazdă, care era Titu Maiorescu, astfel: „Junimea, cu mare discuţie literară, Caragiale *agresiv şi nepoliticos cu Alecsandri*".

Atacurile lui Caragiale împotriva poeziei de „inspiraţie burgheză" a lui Alecsandri, erau o reacţie lesne de înţeles din punctul în care se situa autorul „Scrisorii pierdute". Era acea reacţie împotriva poeziei de circumstanţă, care inunda saloanele vremii. El nu înţelegea decât pe Eminescu, a cărui poezie o

savura, dar pe care Alecsandri n'o putea suferi. Alecsandri ignora deopotrivă atât pe Caragiale, cât şi pe Eminescu. Violentele atacuri ale lui Caragiale împotriva lui Alecsandri au deci ca bază nu numai prietenia pe care i-o purta lui Eminescu, ci şi convingerea că apără un geniu.

Cei doi adversari, Caragiale şi Alecsandri, nu-şi puteau ascunde antipatia nici atunci când ar fi trebuit să apară altfel, în societate sau la Curte. Cu prilejul unei vizite a lui Alecsandri la regina poetă Carmen Sylva, care aprecia mult pe bard, acesta, întâlnind pe Caragiale în salonul reginei, „s'ar fi schimbat la faţă de necaz şi de surprindere".

Caragiale şi-a făcut, din marea lui dragoste pentru Eminescu, un adversar şi în Alecsandri, punându-se astfel în conflict cu cei mai de seamă artişti ai vremii. Dacă ruperea relaţiilor cu Eminescu îl durea până la lacrămi, în ceea ce priveşte răceala cu Alecsandri, conştiinţa sa artistică scuza incidentul pe motive estetice. Vremea i-a dat dreptate.

Cu Eminescu e posibil să fi mai vorbit Caragiale, căci „odată cu năruirea conştiinţei sale", când poetul nu mai era decât o biată epavă umană, va fi uitat de cearta dintre ei şi-şi vor fi întins mâna, căutând să-şi reîmprospăteze vechi amintiri de pe vremea colaborării lor la „Timpul". Dar cât de dureroase vor fi fost pentru Caragiale astfel de momente în care-şi vedea prietenul prăbuşit şi distrus!

Din veniturile slujbei de revizor şcolar, Caragiale putea să-şi îngădue o vieaţă mai largă. Totuşi banii nu-i ajungeau, pentrucă I. L. Caragiale era grozav de cheltuitor.

Intr'o zi apare în cafeneaua Fialcovschi, unde câţiva prieteni profesori, printre care şi I. Suchianu, la care Caragiale ţinea mult, se sfătuiau să petreacă vacanţa împreună şi nu ştiau unde. Caragiale, auzind despre ce e vorba, le spuse repede celor trei amici:

— Aveţi fiecare din voi câte două sute de lei?

Fac șase sute; mai pun și eu două sute, fac opt; ei, cu suma asta numai eu vă promit să vă țin o lună și să vă fac să vedeți unul din cele mai frumoase județe de munte din țară, apoi orașul Sibiu cu aspect medieval, cum n'avem noi în țară și cu o galerie de tablouri originale din toate școlile, — lăsată danie comunei Sibiu împreună cu un palat, de ultimul vlăstar al familiei Brukental, — cum n'avem noi; iar drumul până acolo, pe șoseaua de pe valea Oltului, iarăși unic în toată țara.

Propunerea lui Caragiale era cât se poate de ispititoare și a fost acceptată îndată de cei trei amici. Peste două zile plecau la Pitești, unde nu se opresc decât ca să ia dejunul, căci aveau trăsură la îndemână și pe gratis, așa că pornesc îndată spre Rucăr. Intre Pitești și Curtea de Argeș, excursioniștii, în frunte cu revizorul, se opresc la un sat Tigveni, așezat pe malul Topologului. In marginea drumului era o cârciumă-han, în care excursioniștii intră îndată, ca să se mai răcorească. Ii servește o fată de o frumusețe așa de desăvârșită, încât îi farmecă pe toți. Amicii nu-și mai iau ochii dela ea și s'ar fi încurcat acolo, dacă nu venea vizitiul să le spună că trebue să se grăbească, pentru a ajunge pe lumină la Curtea de Argeș, deoarece drumurile nu prea sunt sigure prin partea locului.

Ieșind în curtea hanului, excursioniștii dau de un grup de flăcăi din sat care așteptau să iasă trecătorii, ca să intre ei înăuntru. Caragiale, sub impresia frumuseții fetei din cârciumă, exclamă cu admirație:

— Măi, dar frumoasă fată aveți voi la cârciuma voastră!

Unul din flăcăi îi răspunse, oarecum mișcat de această atenție deosebită a lui Caragiale:

— Ei, boierule, pentru fata asta o să se facă moarte de om!

Acest scurt dialog, conchide amicul său I. Suchianu, este geneza *Năpastei*. El exclude aserțiunea neserioasă de mai târziu că *Năpasta* ar fi scrisă sub

influenţa lui Tolstoi şi a altor scriitori ruşi. In vorbele flăcăului dela ţară, Caragiale a întrevăzut tema unei drame rurale, pe care a şi realizat-o.

In general, scrierile lui Caragiale sunt inspirate din realităţile mediului românesc. Arta lui este înrudită cu aceea a lui Creangă, numai că fiecare porneşte dela medii deosebite. Limba lui Creangă este aceea a ţăranilor din Humuleşti, pe când a lui Caragiale este limba orăşanului emfatic şi semidoct. Acţiunile se pretează minunat la mimică şi joc scenic. De aceea piesele lui Caragiale au succes. Tot atâta succes ar fi avut şi Creangă, dacă ar fi încercat să scrie teatru.

„Junimea" a avut de bună seamă o mare înrâurire asupra gândirii şi scrisului lui Caragiale. Mulţi dintre eroii nuvelelor şi schiţelor sale au circulat prin saloanele „Junimii" şi în societatea ieşană. Astfel, *Nirvana,* plină de idei sceptice, e influenţată, de sigur, de discuţiunile budiste pe care le provoca la „Junimea" Vasile Pogor, câştigat sufleteşte de această filosofie. Acest scepticism la Caragiale este confirmat şi de I. Negruzzi în catalogul său junimist, în care-l numeşte pe autorul *Scrisorii pierdute* un „june sceptic".

Cunoscuta frază a lui Farfuride din *Scrisoarea pierdută*: „La 12 trecute fix, am, n'am treabă, merg la Tribunal!" este una din obişnuitele glume ale lui Petre Missir, pe care Caragiale a reţinut-o în urma conversaţiilor avute cu el şi a utilizat-o în comedia sa. Tot aşa, expresia ilariantă „Vrem şi noi faliţii noştri!" este o reminescenţă junimistă, de pe urma conversaţiilor politico-economice din sânul societăţii. Ea e pusă în gura lui Caţavencu pentru a zeflemisi „moravurile electorale depe vremea colegiilor cenzitare", care s'au bucurat de o aspră critică din partea unor tineri junimişti politici. Expresiunea de *belfer* cu care erau porecliţi unii dintre junimiştii necăsătoriţi, se întâlneşte de asemenea des în scrierile lui Caragiale.

In *Scrisoarea pierdută* se află o scenă în care

cetăţeanul turmentat vorbeşte de o societate „ciclopedică, cooperativă“. Expresia aceasta se află pe o invitaţie oficială trimisă de Iacob Negruzzi cu ocazia unui banchet de aniversare al „Junimii“ şi a fost pusă de Caragiale în gura unuia dintre eroii *Scrisorii pierdute*.

In fine, *Caracudi*, eroul uneia din schiţele lui Caragiale, nu aminteşte altceva decât „faimoasa *Caracudă* din „Junimea“.

Pe lângă aceste incontestabile influenţe junimiste din tinereţea sa de scriitor, Caragiale a mai reţinut şi alte lucruri hazlii dela membrii celui mai select cenaclu literar al vremii, pe care le utiliza în convorbirile sale dela cafenea, amplificându-le şi dându-le drept personale, pentru a căpăta mai uşor un caracter de autenticitate. Nu arareori, satiricul punea el însuşi în discuţia membrilor „Junimii“ diferite probleme încurcate, pline de haz, sau şarade. De exemplu, într'o scrisoare adresată lui I. Negruzzi, îi pune următoarea problemă-şaradă:

— Care e culmea greşelii de punctuaţie?

Apoi, tot el răspunde:

— Să treci o gârlă pe virgule, în loc s'o treci pe *punte*...

Se ştie că I. L. Caragiale ţinea morţiş ca atunci când i se tipărea ceva în vreo gazetă sau revistă, să i se respecte punctuaţia şi să nu se scape vreo virgulă sau vreun punct, că altfel se făcea foc. Intr'o altă scrisoare trimisă lui Iacob Negruzzi, care dirija „Convorbiri Literare“, Caragiale scrie: „Pentruce nu mi-ai trimis a doua corectură, şi mi-ai lăsat opera plină de greşeli, greşeli compromiţătoare??“ Din cauza furiilor lui pentru lipsa unei virgule, îşi strică întreaga dispoziţie. De aceea prietenii luaseră obiceiul să-i zică, spre bătrâneţe, cu ironie: „Moş Virgulă“.

Amator de şarade, el pune într'o zi la „Junimea“ următoarea întrebare:

— Ce deosebire este între d-rul Kremnitz şi o sofa?

Cum nimeni nu ştie a-i răspunde, Caragiale dă tot el răspunsul, pe cât de neaşteptat, pe atât de plastic:

— Niciuna, sofaua este un *pat olog* şi doctorul de asemenea.

Sarcasmul, ca şi vocaţia râsului la Caragiale, era o necesitate organică. Coborîtor dintr'o „dinastie de oameni cu geniul râsului", Caragiale îşi risipeşte verva atât în relaţiile obişnuite cu oamenii, cât şi în scrierile sale literare care au rămas modele ale genului.

XII

In cercul „Junimii" îşi citeşte Caragiale cele mai de seamă piese ale sale, stârnind valuri de entuziasm. La farmecul acţiunii, al personajelor şi al dialogului lor, se adăoga farmecul vocii autorului. Caragiale era un admirabil temperament artistic. Citea ca nimeni altul şi ştia să accentueze de minune „ideile, simţămintele, expresiile, nuanţându-le sarcastic sau tragic, în genul artei lui *Novelli*, de care era îndrăgostit". Când citea, Caragiale vibra de emoţie. „Dialectica sa întrece pe cei mai mari maeştri ai rostirii interpretate". Reţinea de minune dialectele regionale ale tuturor ţinuturilor româneşti şi putea vorbi ca un Moldovean, Basarabean, Ardelean sau Oltean, cu un desăvârşit accent local. Dar ceea ce-i plăcea mai mult, era dialectul specific al mahalalei bucureştene, fără să uite a întovărăşi faptele cu o mimică perfect studiată. Cercetarea defectelor omeneşti îl face să interpreteze de minune chiar gesturile şi vorba oamenilor politici, a miniştrilor, şefilor de partid şi a parlamentarilor vremii.

Prima lectură a *Nopţii furtunoase* a făcut-o, după cum s'a văzut mai înainte, în cercul „Junimii" şi anume în casa lui I. Negruzzi, cucerind pe toţi cei de faţă. Hazul stârnit de piesă a fost extraordinar. Junimiştii luau pentru prima oară contact cu jargonul de mahala al Capitalei ţării şi în felul acesta se explică succesul lui Caragiale în cercul aşa de select al „Junimii".

De obiceiu, îndată după lectură, piesele apăreau în „Convorbiri literare“, care le asigura o largă răspândire în straturile culte ale societății românești.

Subiectul piesei *O noapte furtunoasă* este extras și diluat în comedie după o „gogoașă“ din „Almanahul Claponului“. E vorba de acel Ghiță Calup, băcan și gardist civic care, în piesă, se transformă în *Jupân Dumitrache Titircă Inimă Rea,* cherestegiu și căpitan în garda civică. Iată cuprinsul *gogoașei* din „Almanahul Claponului“:

Cetățeanul Ghiță Calup, băcan și gardist civic într'una din mahalalele Bucureștilor, e foarte gelos pe soția sa, care-l cam traduce. Băcanul are în prăvălie un tejghetar tânăr, pe nume Ilie, căruia patronul i-a dăruit de Sf. Ilie o legătură de gât prăzulie. Lui Jupân Dumitrache, venindu-i rândul să facă de gardă, prietenii îl sfătuiesc să trimită în locul lui pe Ilie. Dar jupânul nici nu vrea să audă:

— Nu-mi pasă să lipsesc de-acasă și un an de zile. Nu mi se simte lipsa. Ilie să trăiască! Am să-l fac tovarăș la parte.

In sfârșit, băcanul îl cheamă pe Ilie și-i atrage atenția să fie cu ochii în patru, dar mai cu seamă să aibă grijă de cucoană:

— Știi tu cum sunt femeile...

— Știu, jupâne...

— Ei! ia vezi... Păzește bine!

— Las pe mine, jupâne; cât o trăi Ilie, cinstea d-tale e cinste...

— Bravo, Ilie! Am să te fac tovarăș la parte!

A treia zi după Sf. Ilie, în timp ce se afla de gardă, pe Jupân Dumitrache îl apucă niște dureri și se întoarce acasă pe la ora unu din spre ziuă. După ce bate în poartă câtva timp, Ilie vine să-i deschidă. E zăpăcit de somn. Jupânul intră în odaie și-și găsește nevasta dormind cel mai nevinovat somn, cu fața la perete. Când băcanul dă să se culce, găsește pe plapoma sa „de dumicaton alb o legătură de gât prăzulie“, boțită. Jupânul nu bănuiește nimic, iar a

doua zi îl face atent pe Ilie să fie mai prevăzător cu lucrurile sale. Asta nu-l opreşte pe Jupân Dumitrache să-l ia de tovarăş pe Ilie, „la parte mai mare sau mai mică, după cum se întâmplă să-i vie rândul jupânului la gardă".

Intâmplarea hazlie povestită mai sus şi transformată în comedie, era firesc să placă în cercul „Junimii", unde gluma era savurată şi unde Creangă crease o atmosferă favorabilă unor astfel de îndeletniciri.

După cum se vede, Ghiţă Calup din „gogoaşă", se transformă în Jupân Dumitrache Titircă Inimă Rea, după cum Ilie, băiatul de prăvălie, se transformă în Chiriac, tejghetar şi om de încredere al lui Dumitrache. Pare-se că Jupân Dumitrache Titircă Inimă Rea a existat în carne şi oase, „că era bine cunoscut între oamenii îmbrăcaţi precupeţeşte", cu mondir, în „Bazaca de lângă piaţă şi că-l saluta cu respect şi temere, sergentul de dorobanţi Ion Niculescu, tistul gardiştilor de noapte din culoarea Roşie". Jupân Dumitrache e întâlnit în „Documente importante pentru facerea istoriei zaverei dela 3 August (1865)" şi în *Epoca ziar politic, literariu şi industriale* din 21 Aug. 1865, unde se găseşte un raport adresat Primăriei de către jandarmul Vasile Voicu, care scrie că „găsindu-se de gardă cu ceilalţi camarazi la uşa Ospelului, a văzut cum acea mulţime cu urlete, s'a repezit şi a spart uşa cu geamuri care conduce la catul de sus, şi unul numit *Dumitru Andrei poreclit Inimă Rea*, care se afla în mulţime, l-a apucat de piept, i-a rupt mondiru, l a dat în mâna unor necunoscuţi din ceată şi a strigat: „sus, băieţi, că sunt ciocoii în pod!" Printre alţi martori care semnează şi atestă cele de mai sus, sunt: *Trică Mitrică* şi *Ilie Chiriac*. Concluzia ce se trage de aici e că I. L. Caragiale a cunoscut pe Titircă Inimă Rea, de pe urma căruia a rămas şi un document prin care respinge învinuirile ce i se aduc, document care pare a fi desprins aidoma dintr'una din schiţele lui Caragiale: „Eu, în ziua de trei August, am venit în Piaţă

pe la opt de dimineaţă şi pe la opt ore şi jumătate am fost la D. Ministru Creţulescu să iau rezultatul Petiţiei ce dedesem pentru gheretele înfiinţate de Municipalitate în piaţă... De aci am plecat pe la nouă ore prin grădina Gişmigiu ca să mă întorc acasă prin Dudescu. Pe când însă treceam podul pe lângă casa Domnului colonel Boteanu în care se află astăzi Poliţia, d. Prefect mă strigă şi-mi face semn să mă urc sus..."

Iată o dovadă evidentă că eroii lui Caragiale sunt desprinşi din vieaţă, nu numai cu apucăturile lor, dar şi cu starea lor civilă, pentru a întări valoarea de document.

Piesa *O noapte furtunoasă* se reprezintă pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti la 18 Ianuarie 1879, adică aproape la un an dela intrarea lui Caragiale în cercul „Junimii", după ce mai întâi acelaşi teatru îi reprezintă piesele traduse: *Roma învinsă* a lui Alexandru Parodi şi *Lucreţia Borgia* a lui Victor Hugo.

Piesa originală a lui Caragiale e respinsă de comitetul Teatrului Naţional la prima lectură, după cum îşi aminteşte V. Gh. Morţun, pentrucă părerile asupra valorii ei erau împărţite. Fiind respinsă, „ea a apărut prima dată la Orfeu şi în urma reuşitei a atras atenţia domnilor din comitet, cari s'au grăbit s'o iee şi s'o joace mai apoi, siliţi poate de junii societari", cari vedeau în reprezentarea ei mai mult un succes bănesc, decât unul artistic. In comitetul de lectură al Teatrului Naţional se afla şi Vasile Alecsandri, care-i lăudase *Roma învinsă* şi cu care încă nu se certase Caragiale. V. Alecsandri a stăruit ca piesa să fie acceptată şi reprezentată, producând la premieră o reţetă de 2186 lei. Intr'o privinţă s'au realizat presupunerile junilor societari ai Naţionalului, care au văzut la început în piesa lui Caragiale un succes material. Asupra valorii ei estetice, critica vremii a fost cât se poate de aspră.

Aristiţa Romanescu care juca pe Spiridon, îşi

aminteşte că ea, împreună cu Julian, au luat pe Caragiale de mână în timpul reprezentaţiei şi l-au scos pe scenă, emoţionat şi prăpădit, în timp ce o parte a sălii îl fluiera. Titu Maiorescu înseamnă în carnetul său, cu acel scris lapidar care-i era caracteristic: *„Noaptea furtunoasă" a avut succes"*, de unde se poate trage concluzia că nu prea a avut. De altfel şi alte piese ale lui Caragiale au fost fluierate. Critica îl înjură în gura mare, pe coloane întregi de ziar. Insuşi prietenul şi asociatul său de odinioară dela *Naţiunea Română*, Frédéric Damé, cronicar dramatic la „Românul", scrie, cu răutate, în numărul de la 20 Ianuarie:

„Scena se petrece într'o casă de chirestigiu din Dealul Spirei. Chirestigiul, căpitan în garda naţională, are o nevastă, care este amorezată cu băiatul din prăvălie, numit Chiriac.

„Chiriac e certat cu iubita sa. Vine noaptea; chirestigiul e de gardă, Chiriac vine să se împace şi răuşeşte atât de bine, încât când chirestigiul trece pe sub fereastră ca să viziteze un post, nevasta sa îi urează noapte bună, fiind în braţele tânărului, care o sărută şi pe care-l vedem plecând după două ore ostenit şi cam desbrăcat. Chirestigiul întorcându-se acasă şi bănuind că vreun coconaş s'a introdus pe furiş în căminul său cel cinstit, găseşte în patul nevestei sale o cravată bărbătească, indiciu destul de lămurit. Nevasta sa are un amant, de sigur pe coconaşul care a ochit-o la *Union-Suisse*.

— Ei stăpâne, zice Chiriac, nu cunoşti cravata? E a mea.

— A ta? Bată-te să te bată! De ce nu-mi spuneai?

„Mărturisesc că mi-e cam ruşine să povestesc aici asemenea lucruri. Ei bine, erau o mie de persoane aseară, bărbaţi, femei, băieţi, fete chiar, care ascultau cu ruşine la desvoltarea acestor simţiminte înalte, prezentate în stilul cunoscut al *Claponului*.

„Or, acestea sunt moravurile ce trebuie înfăţişate

unui public pe o scenă care răsună încă de gândirile mărețe ale *Romei învinse?* Or în acest scop se cere o subvenție dela guvern? Auziam vorbindu-se că teatrul e o școală de morală, o instituțiune sacră menită să ridice gustul publicului. Dacă trebuie să ne orientăm după cele auzite și văzute aseară, mărturisesc și eu că se va ridica gustul publicului... spre moravurile cele rele".

Și după ce Damé compară piesa *O noapte furtunoasă* cu alte piese în care autorii menajează susceptibilitățile publicului, cronicarul își încheie articolul în felul acesta:

„Ca să mă rezum voiu zice că piesa de aseară este o încercare nenorocită a unui tânăr care arătase în traducerea *Romei Invinse* un adevărat talent de scriitor, căci ne pune în obligațiune, după ce am anunțat piesa, necunoscând-o, să zicem, după ce am văzut-o, cititorilor noștri: „Dacă aveți de gând să mergeți la teatru când se va reprezenta *O noapte furtunoasă*, lăsați-vă acasă nevestele și fetele".

In același an, *O noapte furtunoasă* e reprezentată și la Turnu-Severin, unde asistă și Titu Maiorescu. Acesta, ca să răspundă împotriva celor care au fluierat piesa, dă un banchet în onoarea autorului ei.

Oricine își poate închipui starea de suflet a lui Caragiale, care nu are nicio armă pentru a se apăra împotriva furiei censorilor moralei. Resemnat, afișând aceeași voie bună, continuă să frecventeze cafeneaua, să discute și să ironizeze, în așteptarea unui verdict mai drept. De sigur, amărăciunea sa o va fi împărtășit numai prietenilor săi intimi, iar aceștia îl vor fi încurajat, căci Caragiale nu se oprește aici. El pregătește o nouă surpriză, dar n'o împărtășește nimănui, nici chiar prietenilor, căci se teme să nu găsească în fiecare un Frédéric Damé.

Odată cu atacurile pe chestie de morală și estetică a piesei *O noapte furtunoasă*, se îndreaptă împotriva lui Caragiale și un atac vehement pe chestie națională și patriotică, mai ales când pe scenă se re-

prezintă o altă piesă a lui Caragiale, *Scrisoarea pierdută,* în care biciuieşte moravurile politice ale vremii. „Ce indignare din partea patrioţilor !" spunea Caragiale într'un articol de mai târziu. „Un ziar patriotic mă denunţa tuturor bunilor români ca pe un trădător, care denunţ micile noastre mizerii. La a doua reprezentaţie, am fost fluierat, huiduit şi ameninţat cu bătae în piaţa teatrului. Nişte tineri ofiţeri m'au scăpat de furia poporului. Piesa a fost scoasă din repertoriul teatrului".

Problema dacă *O noapte furtunoasă* este imorală sau nu, s'a desbătut mult în vremea primelor sale reprezentări şi s'a discutat încă şi după aceea, câştigând acel verdict drept pe care-l aştepta Caragiale. Azi ea e nelipsită din repertoriul Teatrului Naţional, ca şi celelalte piese ale lui Caragiale.

Şi acum să vedem piesa. Jupân Dumitrache e un om moale, puţin cam trecut, ridicol şi bădăran. Nevasta lui, Veta, e o femeie tânără. Nu e cultă, însă are oarecare bun simţ, ceea ce o scapă de ridicol. Chiriac, de asemeni, e un tânăr vioiu şi activ, simplu în expresii, ca orice tânăr trăit la mahala, însă în dragoste e un impulsiv. Are accese de cavalerism şi vrea să se sinucidă atunci când Veta, într'un moment de remuşcare, vrea să-l îndepărteze din inima ei. Vrând să smulgă din perete o spangă pentru a-şi pune capăt vieţii, Veta are o tresărire de spaimă. Nu vrea ca Chiriac să moară pentru ea. Se repede şi-l împiedecă dela gestul fatal. Că nu putem şti dacă Chiriac şi-ar fi dus până la capăt ameninţarea, nu mai interesează, odată ce gestul, ameninţare reală sau truc, şi-a atins scopul. In dragoste, gesturile energice conving, cu toate că sunt împănate de mult ridicol. Insă, în genere, scenele de dragoste au în ele ceva naiv şi ridicol. Dialogul dintre cei doi amanţi e la înălţimea simţămintelor lor, cu toate că expresiile sunt ridicole. Nu sunt de vină eroii, ci mediul incult în care îşi duc vieaţa. Jupân Dumitrache continuă însă să fie ridicol până la capăt, atât în simţăminte cât şi în

expresie, fapt care ne face cel mult să-l compătimim. Căci s'auzim cum vorbeşte: „Iaca, nişte papugii... nişte scârţa-scârţa pe hârtie! Ii ştim noi! Mănâncă pe datorie, bea pe veresie, trag lumea pe sfoară cu pişicherlicuri... şi seara... se gătesc frumos şi umblă după nevestele oamenilor să le facă cu ochiul. N'ai să mai ieşi cu o femeie pe uliţă, că se ia bagabonţii laie după dumneata. Un ăla... un prăpădit de amploiat, n'are chioară în pungă şi se ţine după nevestele negustorilor, să le spargă casele, domnule!" Sau: „una vorbim şi başca ne'nţelegem"; „să ştiu de bine că intru în cremenal!"; „numai ce mă pomenesc cu un ăla, cu un bagabont de amploiat"; „un coate goale"; „maţe-fripte"; „moftangiu"; „să am pardon de impresie"; „Bagabontul, nene, cu sticle'n ochi, cu giubenul în cap şi cu basmaua iac'aşa"; „am ambiţ", etc. Pe când Veta, frământată de pasiunea ei pentru Chiriac, iată cum îşi exprimă sentimentele: „Noapte bună, Spiridoane. Noapte bună!... Săracul Spiridon nu ştie el ce-i pe sufletul meu, nu ştie el cum râde de mine! Eu şi noapte bună!... *(merge încet la fereastra din dreapta uşii din fund, se uită în curte, apoi se 'ntoarce tot adâncită în gânduri)*. Ei, iaca nu vrea omul, nu vrea! dragoste cu sila nu se poate. Nu-i mai place, nu mai vrea... bine! n'o să mor nici eu!... De unde ştii? poate mai bine că s'a întâmplat aşa... A! de ce mai dă Dumnezeu omului fericire, dacă e să i-o ia înapoi!? De ce nu moare omul când e fericit? De ce am mai trăit eu să ajung la aşa ceva!? (plânge)".

Aceasta e Veta, femeie plină de conştiinţa iubirii şi suferinţii sale. Cine o poate condamna? Dragostea, discreţia şi delicateţea sufletului ei luminează toată piesa lui Caragiale, care n'a vrut să facă din Veta o femeie adulteră din viciu, ci o femeie cu sentimente adânc umane, care, prin iubire, se înalţă în ochii noştri.

Că I. L. Caragiale, îmboldit de demonul creaţiei din el caută să dea o formă cât mai desăvârşită

piesei *O noapte furtunoasă*, şlefuind cuvintele şi construind caractere, se vede şi din faptul consemnat de fostul său prieten I. Suchianu în amintirile sale, care arată că I. L. Caragiale a tăiat din piesă un act întreg şi l-a transformat într'o singură scenă, aceea a dialogului dintre Jupân Dumitrache şi Nae Ipingescu. Dar credem că problema e suficient lămurită azi, ca să mai insistăm asupra ei.

* * *

După un an (1880), Caragiale citeşte în cercul „Junimii" a doua lui piesă, *Conu Leonida faţă cu reacţiunea*, care este primită cu acelaşi entuziasm ca şi *O noapte furtunoasă*. Ea a plăcut în deosebi lui Creangă, care găsea de sigur în piesa lui Caragiale aderenţe cu scrisul său de ţăran luminat, căci iată ce scrie el cu privire la acest eveniment din cercul „Junimii":

„Auzisem că d. Caragiale, un tânăr din Ploeşti, va citi o piesă de teatru făcută de d-sa. Mi-a părut rău că din cauza bolirei, n'am putut vedea pe d. Maiorescu şi prietenii veniţi la Iaşi, pierzând o şedinţă care se zice că... a fost furtunoasă.

„Furtuna e bună în literatură, căci aprinde sângele, şi de, prostul de mine, sunt mehenghiu din fire, şi doream să aud şi eu pe tovarăşul nou care a citit piesa *Nr. 9* sau *O noapte furtunoasă*.

„Azi ne-am văzut şi ne-am împrietenit numai decât. Vesel şi glumeţ, domnul Caragiale s'a apucat să citească.

„Noi ne-am strâns ca găinile pe tărnaţ în jurul d-sale şi ascultam, ascultam...

„Fără nicio codire, glasul său de ţârcovnic înfăţoşează o babă şi un moşneag care sfătuiesc despre lege şi zavistie. Apoi s'au culcat, şi ce credeţi c'au visat? Curată scărmăneală... Apoi ţine, căci de frica zavistiei răstoarnă casa pe dos şi se umplu de mirare amândoi moşnegii, când văd ce a fost cu

adevărat. Dar trebuie să fi văzut şi să fi auzit pe d. Caragiale cum citea şi se strâmba, dar ce spun eu, juca mai abitir ca un actor".

Insemnările lui Creangă sunt cât se poate de plastice. Ele redau perfect de bine felul lui Caragiale de a citi şi de a interpreta pe eroii săi. In câteva cuvinte, Creangă, fin observator şi el, a tras liniile personalităţii lui Caragiale.

Noua piesă a lui Caragiale se reprezintă chiar în 1880, dar data precisă nu se cunoaşte. Ea va fi reluată mult mai târziu, la 16 Aprilie 1912, când se va reprezenta pe o scenă de mâna a doua, fapt care n'a putut contribui la succesul ei.

La 17 Ianuarie 1883 i se reprezintă lui Caragiale a treia piesă, *O soacră*, care de asemeni nu prea pare să fi avut succes, căci iată ce scrie acelaşi Frédéric Damé, la rubrica „Săptămâna teatrelor", din ziarul „Românul" dela 18 Februarie 1883: „Aseară am asistat la un spectacol alcătuit din două piese. Ceea ce trebuie scos în evidenţă este farsa fantezistă a d-lui Caragiale, cunoscutul autor şi traducător. Teatrul Naţional care vrea să încurajeze literatura dramatică românească, a făcut o bună alegere în mica piesetă a d-lui Caragiale. *O soacră* are calităţi prin reuşita unor personaje, cum e Fifina, originala soacră care susţine interesul spectacolului, Victor, chelnerul zăpăcit, din cauza unei iubiri provocată de citirea unor fascicole din romanele senzaţionale, şi care produce ilaritatea prin pretenţiile sale de a fi iubit de Iulia, nevasta lui Peruzeanu. Intreg spectacolul a fost apreciat de puţinul public care frecventează spectacolele dela Teatrul Naţional".

Comedia *O soacră* e o piesă ocazională. Caragiale a scris-o pentru un spectacol de binefacere al unor doamne din înalta societate a Capitalei, în urma stăruinţii lui Maiorescu, în casele căruia s'a ţinut

şedinţa numitei societăţi de doamne şi unde se afla acum şi sediul din Bucureşti al „Junimii". In acest sens, comitetul de doamne îi trimite lui Caragiale o adresă prin care-l roagă să scrie piesa, oferindu-se ca cei mai tineri membri ai societăţii s'o joace. Caragiale se execută, însă piesa neplăcând diletanţilor societăţii, se face apel la câţiva artişti ai Teatrului Naţional, care o reprezintă odată cu comedia *Moştenitorii*.

Piesa neavând succes, însuşi Caragiale se decide s'o scoată din circulaţie, lucru care nu-l împiedecă, totuşi, ca mai târziu s'o publice în volum, alături de celelalte piese ale sale.

In vremea aceea, Caragiale era, după cum ştim, revizor şcolar în judeţele Argeş şi Vâlcea şi se afla în plină desfăşurare a dramei sentimentale Eminescu, Caragiale, Veronica Micle, care i-a pricinuit multe nemulţumiri şi l-a făcut să-şi piardă pe cel mai bun dintre prieteni. Activitatea lui Caragiale din acest timp este puţin cunoscută, poate şi din faptul că singur căuta să se izoleze de oameni, pentru a nu mai pricinui dureri omului pe care-l preţuia aşa de mult. Nu se poate însă izola definitiv, căci Caragiale e un om sociabil şi demonul satiric din el îl împinge spre Capitală, unde, la cafeneaua Fialcovschi, se întâlneşte cu prieteni şi se descarcă pentru tot timpul petrecut în stricta izolare dela Piteşti. Având sentimentul că această escapadă în Capitală e provizorie, el risipeşte cât mai multă vervă satirică, criticând societatea cu apucăturile ei şi interesându-se de cele ce mai scriu gazetele despre dânsul. In Capitală nu stă mult, poate şi din faptul că nu vrea să se întâlnească cu Eminescu. De aceea e mereu pe drumuri, iar când prietenii se bat de ceasul morţii să găsească o localitate unde să-şi petreacă vacanţa, el găseşte îndată soluţia. Ii ia cu dânsul la Argeş. In felul acesta îi are lângă dânsul, e departe de Capitală, pot călători şi petrece cât vor. Caragiale găseşte în felul acesta prilejul de a uita. Fugind

însă de oameni şi de sine însuşi, el este tocmai în căutarea sa, căci de aici vor ieşi cele mai de seamă opere ale sale.

Prietenii sunt intrigaţi de lunga lui tăcere. Junimiştii îi cer lămuriri, când îl prind prin Capitală. Intr'o zi, întâlnindu-l Petre Carp, îl întreabă:

— Bine, măi Iancule, rău te-ai mai lenevit, nu mai scrii nimic.

— Ba scriu, coane Petrache!

— Nu vorbesc de moîturile tale, ci vreo piesă bună, că n'ai mai scris de ani de zile.

Caragiale îi răspunde atunci, ironic:

— Ştii una, coane Petrache? Stai d-ta doi, trei ani la guvern şi voiu scrie şi eu atunci o piesă în două, trei acte.

Ironia era destul de tare, dacă ţinem socoteală că şeful junimiştilor stătea foarte puţin la putere.

*
* *

La 1 Martie 1884, Caragiale reprezintă pe scena Teatrului Naţional opereta *Hatmanul Baltag,* prelucrată după cunoscuta nuvelă cu acelaşi titlu a lui N. Gane. Piesa aceasta e scrisă în colaborare cu Iacob Negruzzi, iar libretul muzical e compus de Eduard Caudella. In privinţa compunerii operetei naţionale *Hatmanul Baltag*, Iacob Negruzzi dă următoarele lămuriri: „Intr'o zi, Caragiale îmi propuse să scriem împreună o operă comică. Primind, împrumutarăm subiectul dintr'o nuvelă a lui Nicu Gane, — Hatmanul Baltag, — şi ne propuserăm să începem lucrul de îndată. Dar Caragiale se hotăra foarte greu să înceapă o lucrare şi adesea eram desperat când, cu toate îndemnurile mele, colaboratorul meu îmi tot repeta că trebuie să avem răbdare şi să aşteptăm momentul inspiraţiei. Insfârşit lucrarea începu. Caragiale făcu proza, eu versurile, iar înscenarea o combinarăm împreună".

Subiectul piesei lui Gane este următorul:

In Moldova de Jos se află o casă mare cât o cetate a unui boier anume Baltag, care a moştenit dela străbunii săi o moşie fără margini şi lăzi nenumărate cu bănet. Unul din străbunii săi tăiase cu baltagul o mulţime de Turci, încât Ciubăr-Vodă îi răsplătise vitejia, dându-i numele de Baltag şi moşie atâta cât o cuprinde cu ochii roată de pe culmea unui deal, iar pe deasupra şi rangul de hatman. Acest hatman era de o cruzime fără pereche. In pofta lui de a-şi lărgi moşia, alungă pe răzăşii din împrejurimi, iar pe cel mai colţos îl ucise, spânzurându-l de un copac. Strănepotul hatmanului, boierul de care vorbim, avea sângele hatmanului în vine, nu şi pofta lui de a înghiţi moşii răzăşeşti. Boierul Baltag era un om voinic, cu mustăţi până la urechi şi se înconjurase de o ceată de doisprezece ciraci, cu care făcea vânători pe moşiile sale şi pe urmă petreceau până când cădeau morţi beţi de băutură pe sub mese.

Intr'o zi, boierului Baltag îi căşună de însurătoare. Pasă-mi-te, pusese ochii pe fata vornicului Smereanu care, cunoscându-i puterea, n'are ce face şi-i dă fata. Dar fata, devenind hătmănească, puse tot mai multă stăpânire pe soţul său, obligându-l în cele din urmă să-şi alunge ciracii. Boierul se supuse. Dar din ziua aceea căzu tot mai mult sub autoritatea soţiei, la care se mai adăoga şi amestecul soacrei, precum şi greutăţile de tot felul. Veniturile moşiei începură să scază, lăzile secătuiră, iar casa hatmanului se umplu de copii. Văzându-se la aman, hatmanul se hotărî să termine cu vieaţa, însă hotărîrea îl părăsi, tocmai în clipa când să-şi taie beregata cu cuţitul, deşi căutase să-şi ameţească conştiinţa cu alcool. Insă poate tocmai din această pricină conştiinţa se ridică într'însul sub forma unei năluci care, deşi îl îndemna să termine mai repede cu vieaţa, îl îndârji pe hatman împotriva sa însăşi şi a soţiei. Se hotărî să fie energic şi punându-şi planul în aplicare, deveni iar stăpân pe sine. Cuvântul lui hotărît se

auzi în toată casa şi cu toate că n'a trăit în bogăţie, a avut deajuns ca s'o poată duce până la sfârşitul vieţii.

Eroii nuvelei sunt foarte slab schiţaţi şi n'au nici măcar nume, afară de Hatmanul Baltag care domină toată acţiunea. Caragiale le-a dat însă vieaţă şi o stare civilă. Soacra din nuvela lui Caragiale devine cucoana Arghiriţa, mătuşa hătmănesei, iar fata vornicului se numeşte Zulnia. Ea este aceea pe care hatmanul Baltag îşi pune ochii. In opereta lui Caragiale şi I. Negruzzi mai apar Comisul Stacan, Sotir şi câţiva ciraci care fac hazul piesei, cu năzbătiile şi dialogul lor viu din timpul lungilor petreceri la curtea hatmanului Baltag.

Piesa a avut succes, după cum îşi notează chiar I. Negruzzi în amintirile sale: „Reprezentată spre sfârşitul stagiunii, Hatmanul Baltag avu un mare succes, fiind în gustul publicului şi muzica şi textul şi jocul artiştilor (Iulian, Mateescu, Dăneasca). Reprezentaţiile au fost numeroase, cupletele se repetau pretutindeni, iar valsul *Un bărbat ce se respectă*, o fericită inspiraţie a compozitorului, se auzea în toate localurile publice şi se fluiera pe toate uliţele".

Critica vremii o primeşte de asemeni cu acelaşi elan. In fiecare seară, piesa se joacă cu acelaşi succes din seara premierei, iar sala geme de lume, în timp ce „aplauzele curg ca ploaia". Piesa are, de sigur, şi scene cam monotone, însă „muzica le poleieşte pe toate şi le face accesibile".

Opereta n'a mai fost trecută de atunci în repertoriul Teatrului Naţional. Se vede că „prea erau necăjiţi compozitorii din Bucureşti de succesul d-lui Caudella dela Iaşi".

Deşi piesa s'a bucurat de aprecierile entuziaste ale ziarelor, totuşi V. Alecsandri, cu care Caragiale avusese incidentul cunoscut din sânul „Junimii", contestă valoarea de autor a colaboratorului lui Iacob Negruzzi. Intr'o scrisoare adresată acestuia din urmă, Alecsandri scrie: „Cea mai plăcută veste

ce puteai să-mi dai până acum din ţară este improvizarea operei *Beizadea Epaminonda.* Aş dori foarte mult să o citesc şi să-ţi dau părerea mea asupra ei, deşi sunt încredinţat că trebuie să fie o piesă nimerită, de vreme ce te-ai lepădat de colaboratorul „Hatmanului Baltag".

XIII

După ce frecventase „Junimea" din Iaşi, Caragiale continuă să frecventeze şi şedinţele „Junimii" din Bucureşti, prezidate tot de Maiorescu, care se mutase cu catedra în Bucureşti. In casa lui Maiorescu, Caragiale era acelaşi om spiritual, gata să contribue cu râsul său, să arunce o ironie şi să satirizeze anumite persoane ale grupului. In casa lui Maiorescu din Bucureşti veneau şi mulţi oameni politici, aşa că I. L. Caragiale are ocazia să intuiască şi mai bine apucăturile lor, nutrind poate speranţa ca prin ajutorul lor să-şi câştige şi el un loc în parlament. El nu avea pasiunea politică în felul în care o avea Eminescu. El privea dela distanţă fenomenele politice şi le comenta cu spiritul lui polemic, fără a aduce „în slujba cauzei politice o integrală participare sufletească". Când nu se făcea literatură, în casele lui Maiorescu se făcea de bună seamă politică. Discuţiile erau aprinse. Caragiale, ignorat, stătea mai de o parte, în vreun colţ al salonului şi asculta, pufnind, elucubraţiile lui P. P. Carp, sau ale altor conservatori, iar când credea că trebue să spună şi el ceva, se ridica şi începea să vorbească cu causticitate, uimind auditoriul. Toţi erau de părerea că I. L. Caragiale are perfectă dreptate, mai ales când începea să le vorbească despre încercările zadarnice ale celor care mai credeau în triumful politicii conservatoare.

Noul sediu al „Junimii" bucureştene era pe strada Mercur, adică în casele magistrului. In casa din stra-

da Mercur citeşte pentru prima oară Caragiale noua sa piesă *O scrisoare pierdută*. Piesa e primită cu entuziasm, constituind pentru acea seară „un adevărat triumf". Petrache Carp, care nu prea era darnic în laude, i-a făcut atunci lui Caragiale cel mai frumos compliment:

— Am crezut până astăzi că eu sunt cel mai mare om din România, acum văd că eşti tu.

Elogiul acesta l-a încântat de sigur mult pe autor, iar la premiera piesei, care a avut loc pe scena Teatrului Naţional la 13 Noembrie 1884, au fost prezenţi toţi junimiştii. Dar cea mai mare satisfacţie a avut-o Caragiale atunci când în loja regală a zărit silueta de basm a reginei poete Carmen Sylva, care a onorat cu prezenţa ei regală toată reprezentaţia. Maiorescu, aflat într'o lojă apropiată, era la fel de încântat. Succesul piesei a fost desăvârşit, iar autorul ei a fost îndelung ovaţionat de sală.

Pentru prima oară, Caragiale, care era un om superstiţios, a avut ocazia să constate că ziua de 13 (Noembrie 1884) care — coincidenţă ciudată — cădea şi într'o marţi, îi poartă noroc.

Piesa *O scrisoare pierdută* a avut norocul să aibă şi o distribuţie dintre cele mai alese. Ion Petrescu a interpretat pe Trahanache, Catopol pe Farfuride, Niculescu pe Caţavencu, Mateescu pe Cetăţeanul turmentat, Julian pe Pristanda şi Aristiţa Romanescu pe Zoe Trahanache.

Chiar dela premieră, *O scrisoare pierdută* este socotită o capodoperă a literaturii dramatice româneşti şi succesul de atunci nu şi l-a desminţit niciodată. De unde până la *O scrisoare pierdută*, eroii celorlalte piese ale lui Caragiale au adeseori contururi inegale, în noua piesă eroii apar definitiv conturaţi. Caragiale îi şlefuieşte până la exacerbare, cu o răbdare de care numai el era capabil.

Intr'o seară, cu câteva săptămâni înainte de reprezentarea piesei sale *O scrisoare pierdută*, aflându-se în cafeneaua Coman din Bucureşti cu mai mulţi

prieteni, printre care P. Missir, Julian, marele comedian al societăţii dramatice din Bucureşti, I. Suchianu, care consemnează faptul ce-l relatăm, şi alţii, Caragiale le povesteşte subiectul piesei şi-i roagă să-l ajute la găsirea desnodământului satirei sale politico-sociale. Il interesa mai ales să ştie care dintre personajele piesei sale ar fi mai nimerit pentru a încheia actul al patrulea.

Petre Missir, prietenul devotat din primii ani ai vizitelor lui Caragiale la Iaşi, de ale cărui păreri Ion Luca ţinea întotdeauna socoteală, îi spune:

— Eu sunt pentru Caţavencu, căci ar fi păcat ca o canalie atât de politicastră să nu reuşească în alegeri!

Julian era de altă părere:

— Eu sunt pentru Farfuride, pentrucă aşa prost cum este, ar fi regretabil să nu reuşească.

I. Suchianu a dat următoarea soluţie:

— Eu sunt pentru amândoi, adică şi pentru Caţavencu şi pentru Farfuride.

Caragiale a ascultat cu atenţie părerile fiecăruia, dar fiindcă nu era mulţumit de soluţiile propuse, introduce în acţiune pe ilariantul Agamiţă Dandanache, spunându-i lui Suchianu la câtva timp după aceea:

— Am ales pe amândoi, cum ai spus tu în zeflemea, dar într'o singură persoană, pe Agamiţă Dandanache, mai prost ca Farfuride şi mai canalie decât Caţavencu. Asta-i culminaţie de teatru, ăsta-i desnodământul de surpriză, după care am umblat două luni şi nu-l puteam găsi!

Şi asta mai dovedeşte la Caragiale un perfect studiu al efectelor. El nu lasă să-i scape nimic, pentru a da o lucrare perfectă din toate punctele de vedere.

Maiorescu, care avea uşă deschisă la Palat, obţine ca I. L. Caragiale să-şi citească piesa în faţa Carmen Sylvei. Caragiale s'a prezentat în faţa reginei şi a făcut lectura piesei, însoţind-o de mimică şi creind „cea mai frumoasă serată la Palat". Terminând lectura, Carmen Sylva „l-a felicitat călduros pe Cara-

giale", calificând desnodământul piesei: „une vraie trouvaille".

Cunoscând cu câtă artă citea Caragiale, e dela sine înţeles impresia puternică pe care a produs-o lectura *Scrisorii pierdute* asupra Carmen Sylvei, această regină cu o vastă cultură clasică şi cu un suflet delicat de adevărată poetă. E sigur că I. L. Caragiale, ştiind pe cine are în faţa sa, a pus tot talentul pentru a crea reginei acea stare de încântare, care o făcea să scoată exclamaţii de admiraţie. Caragiale „avea un dar unic în a accentua ideile, simţămintele, expresiile, nuanţându-le sarcastic sau tragic, în genul artei lui Novelli..." Tipurile create de el erau vii şi toate purtau caracteristica artei sale, iar „dacă-l observai bine, îţi făcea impresia că interpretează ca un mare actor, când într'o profundă stare sentimentală sau dramatică, — şi atunci îl îneca plânsul, — când într'un moment de sarcasm şi cinism, când i se contractau muşchii feţii, transmiţând şi altora humorul său viguros sau amara sa ironie". Succesului din seara lecturii dela Palat, se datoreşte şi faptul că regina poetă a onorat cu augusta ei prezenţă premiera *Scrisorii pierdute*. Caragiale, cu toate că e sigur de succes, e într'o febră de nelinişte, care provine mai curând din încordarea aşteptării. Apoi mai e superstiţios din pricina acestei date fatidice: Marţi, 13 Noembrie. Intr'o scrisoare adresată lui Petre Missir, în ajunul premierei, nu scapă prilejul să-şi arate îngrijorarea: „Dragă, oameni ai extremelor, în „faza noastră trecătoare", noi or nu ne scriem de loc unul altuia, ori ne prea trecem din scris — şi mai cu seamă eu. Am primit scrisoarea ta şi mă grăbesc a-ţi răspunde, rugându-te chiar dela început a nu neglija cumva să-mi răspunzi. *Scrisoarea pierdută* se joacă pentru întâia oară Marţi 13 Noembrie. Acuma, răspunde, puteţi veni pentru întâia sau voiţi să rămâneţi pentru a doua. Mie, se'nţelege, mi-ar plăcea să fiţi la întâia. Ia vezi tu ce e de făcut, şi spune-mi să ştiu şi eu ce fac. In ziua plecării voa-

stre de acolo daţi-mi o depeşe: viu să vă iau dela gară. Pe aici multe se vorbesc despre piesa mea: unii îi promit succes enorm, serii lungi de reprezentaţii; alţii nu-i acordă mai mult ca trei, patru. Unii speră că o să cază cu desăvârşire, pe câtă vreme alţii speră că cu piesa asta mă fac, nu cumva, om. Ia ghici tu ce părere dintre aste toate împărtăşesc eu? Nu-i aşa că am oleacă de dreptate să împărtăşesc desperarea acestora din urmă? In sfârşit! ce-o da târgul şi norocul! Mai este o săptămână şi-mi văz visul cu ochii. Până atunci sânt extra-nervos. Sfera intelectuală în care m'a pus piesa aceasta, mai ales de când cu banchetul „Junimei" şi după aceea cu repetiţiile cari merg din ce în ce mai bine, mă fac incapabil să mai urmez vieaţa dela fabrica de tutun; aşa încât, ori îmi dă Directorul General un alt loc în Administraţia Centrală, — lucru la care se opun mai multe lichele — ori sânt silit să demisionez, şi să mă pun cu burta pe lucru pentru ca înainte de 15 Ianuarie să termin o altă piesă începută. Cu ceeace voi lua dela „Scrisoarea pierdută", şi cu premiul dela 15 Ianuarie (1200 lei) pe care dacă mă prezint la concurs, am toate şansele a-l câştiga, mi-aş putea încropi vieaţa până la o eventuală politicească înjghebare. Ce zici de asta?

„Mai cu seamă ce zici: 13 Noembrie, Marţi? Veniţi? Să v'aştept? Răspunde. Complimente la toţi, (ai catalogul, nu ţi-l mai înşir) mai cu seamă lui Morţun şi Panu (hors catalog), I. L. Caragiale".

Se vede că Missir şi ceilalţi au venit la premieră, căci în seara memorabilă, toţi junimiştii, în frunte cu Titu Maiorescu, sunt în sală.

Din scrisoarea de mai sus se vede că I. L. Caragiale părăsise funcţia de revizor şcolar şi ocupa una provizorie la fabrica de tutun, de unde aştepta să fie trecut funcţionar în Administraţia Centrală. Dar se vede că dorinţa neîmplinindu-i-se, Caragiale părăseşte postul dela fabrica de tutun, pentru a-l întâlni mult mai târziu, când nevoile vor fi mai mari, ca re-

gistrator în Direcţia Regiei Monopolurilor Statului.

El voia să fie în Capitală, cu o slujbă oricât de neînsemnată, numai pentru a se îngriji de piesele sale. Crescut între culise şi intuind scena, el a căpătat o rutină a teatrului, pe care chiar cei mai mari actori i-o recunosc. El dă indicaţiuni de felul cum trebue interpretate anumite situaţii, indică tonul şi mimica, asemeni unui perfect regisor. Nu lasă să-i scape niciun amănunt care ar contribui să aducă o scădere a ansamblului. Ca un căpitan pe vasul său, el stă neclintit în faţa personalului şi dă dispoziţii, cu o hotărîre fermă.

Critica dramatică a vremii vorbeşte în termeni superlativi despre succesul piesei *O scrisoare pierdută*. In ziarul *Familia*, un cronicar scrie fără rezerve: „Marţi, noul copil *(Scrisoarea pierdută)* a primit botezul de foc al rampei şi toate cele opt reprezentaţiuni cari au urmat neîntrerupt până Joi (27 Noembrie), au avut loc în faţa unei săli plină până la cel din urmă jeţ“. Publicul „nu se putea stăpâni de a nu râde şi de-a sublinia cu aplauze frenetice, fiecare cuvânt, fiecare frază, fiecare situaţiune, rechemând pe actori şi chiar aclamând pe autor nu odată, dar şi de mai multe ori în aceeaşi seară“. Sau în *Naţiunea* dela 17 Noembrie: „Impresia ce această piesă produce asupra publicului, este aproape aceeaşi (?) cu cea produsă de *Noaptea Furtunoasă*. Ca scenar, ca mânuire a acţiunii, piesa d-lui Caragiale este fără cusur şi poate rivaliza cu lucrările cele mai bune ale francezilor, atât este de înlănţuită acţiunea, şi atât de bine izvorăsc situaţiile una din alta. Putem spune fără teamă de a greşi că „O scrisoare pierdută“ este o lucrare superioară prin spiritul, observaţiunea şi technica sa. In definitiv, constat că această operă a d-lui Caragiale îi măreşte încă reputaţiunea câştigată de un dibaciu autor dramatic şi de un spiritual scriitor, fără a fi cu totul în desacord cu aceia cari susţin că după *Noaptea Furtunoasă*, ar fi fost bine ca d-sa să varieze genul“.

După strălucitul succes dela Bucureşti, piesa trece pe scena Teatrului Naţional din Iaşi şi se reprezintă în Decembrie 1884. Al Vlahuţă, care asistă la una din reprezentaţii, constată că piesa „e cumplit de prost jucată şi totuşi place lumii". Afirmaţia aceasta dovedeşte în tot cazul valoarea piesei, nu şi a interpreţilor ei. Totuşi, cu timpul, scena ieşană împrospătându-şi personalul cu elemente noui şi de valoare, ansamblul piesei va place lui Caragiale mai mult la Iaşi decât la Bucureşti. Printre cei care i-au făcut celebritatea la Iaşi, trebue socotit Mihai Arceleanu, un actor ieşit din şcoala lui Matei Millo, de neimitat în rolul lui Zaharia Trahanache, apoi pe Dinu Constantinescu, interpretul lui Caţavencu, pe Dimitrie Pruteanu, în rolul ipistatului Ghiţă Pristanda, pe C. Mămuleanu, interpretul lui Agamiţă Dandanache, pe Mihai Popovici şi apoi pe Mircea Pela în Farfuride şi pe Verona Cuzinski, care a creat inimitabil pe Cucoana Zoe Trahanache.

Ieşenii, încântaţi de piesa lui Caragiale, căutau să identifice anumite personaje ale piesei în „figuri din societatea ieşană". Acest lucru s'a întâmplat şi în alte oraşe ale ţării, fiecare pretinzând că poate identifica pe cutare personaj în prefectul Tipătescu, în Farfuride sau Caţavencu. Astfel, un cronicar din Piatra Neamţ, unde Caragiale a fost revizor şcolar, scrie că atunci „când au apărut pe scena Teatrului Naţional nemuritoarele sale capo-d'opere, *Noaptea furtunoasă* şi *Scrisoarea pierdută*, mulţi au crezut că această din urmă piesă a fost inspirată de moravurile şi vieaţa politică a oraşului nostru, din care şi-ar fi ales tipurile şi personagiile nepieritoare, rivalizând doar cu acele din teatrul şi epoca lui Molière. Dar acea părere s'a dovedit neîntemeiată".

Caragiale însuşi a desminţit acest lucru, spunând: „Se poate foarte bine ca *O scrisoare pierdută* să fie icoana fidelă a moravurilor politice din Piatra Neamţ, ca şi a oricărui alt oraş de provincie, dar nu m'am inspirat şi mai ales n'am vizat anumite per-

sonagii de acolo, căci, în materie de artă, plăsmuirea personagiilor este o creaţie datorită exclusiv imaginaţiunii, personalităţii şi talentului autorului, care le poate găsi în orice mediu, studiat adânc; destul numai ca ele să aibă vieaţă şi să reprezinte realitatea."

Caragiale exprima un adevăr permanent în legătură cu arta. Personajele sunt creaţia subiectivă a artistului şi îmbracă doar aspectele sociale şi politice ale timpului în care trăiesc. Cu cât sunt mai reale, cu atât ele îmbracă acel caracter de generalitate, care le face să fie uşor identificate oriunde. Caragiale s'a silit şi a reuşit să aducă pe scenă fiinţe vii, care nu mor aşa de uşor, chiar dacă condiţiunile de vieaţă şi mediu în care au trăit eroii, vor dispare cu timpul. Mulţi au afirmat că eroii lui Caragiale nu vor trăi şi vor muri odată cu dispariţia colegiilor cenzitare, când, „dispărând şi vechile moravuri electorale, va dispare implicit şi actualitatea comediei lui Caragiale, care în acest caz, va deveni un autor demodat".

Prezicerile acestor profeţi sceptici nu s'au realizat, ci dimpotrivă s'au accentuat. Moravurile au rămas aceleaşi şi biciuirea lor e o delectare plăcută pentru toţi acei care suferă de pe urma lor. Râd chiar cei biciuiţi, ascunzându-şi faţa în dosul palmei, căci se recunosc de minune în comicii eroi ai pieselor lui Caragiale.

S'a văzut că aceşti eroi de comedie nu sunt toţi la nivelul celor din *O scrisoare pierdută.* Intrebat de prieteni, de ce unii din ei suferă în structura lor, iar alţii îmbracă aşa de desăvârşite forme de manifestare, Caragiale răspunde, cu o peroraţie care, singură, poate fi un model al genului:

— Dar care meşteşug subţire nu e migălos — şi prin urmare greu? Îi trebuie multă răbdare, fireşte şi multă încăpăţânare cuiva până să poată birui rezistenţa materialului haotic al naturii fără margini, care, ca divină şi eternă ce este, n'are logică, nici intenţiune umană, să-l ordoneze în margini date într'un chip logic. Numai Dumnezeu şi compania lu-

minatului ştiu cât costă o pagină scrisă însfârşit pe curat.

Caragiale câştiga acum în deajuns, ca să poată duce o vieaţă ca lumea. Având asigurată ziua de mâine, el are încredere în vieaţă şi capătă în faţa semenilor săi un aer de superioritate, care se manifestă printr'o pornire de autoritară ocrotire. Cunoştinţa cu el se făcea uşor, pentrucă nu era un om încrezut şi primea mărturiile de simpatie drept un omagiu adus muncii sale.

Meloman desăvârşit, el se retrage cu cei mai intimi prieteni într'un local de noapte unde, până în ziuă, se îmbată de vorbă şi de muzică. Uneori Caragiale îngână arii întregi din opere celebre, spre uimirea prietenilor care nu-l ştiu să fi studiat vreodată muzica. Când e întrebat, Caragiale surâde şi închide în el secretul acestei pasiuni pentru minunata artă a cântecului.

* * *

Continuându-şi activitatea de autor dramatic, Caragiale scrie o nouă comedie *D'ale Carnavalului*. Inainte de a o reprezenta, Caragiale o citeşte mai întâi prietenilor, uimindu-i iarăşi cu vocea sa nuanţată după expresia fiecărui erou şi cu mimica adecuată. Arta lui de a citi este confirmată şi de C. Nottara în mărturisirile sale asupra teatrului: „Ah, dar să fi văzut cât de bine citea Caragiale! In special piesele lui, le interpreta desăvârşit, dedublându-se pentru fiecare rol".

Piesa *D'ale Carnavalului* a fost citită la 12 Martie 1885 şi în faţa Reginei Elisabeta, care ţinea să cunoască operele tuturor scriitorilor români. Regina avea însă nevoie de oarecare explicaţii în ce priveşte vocabularul mahalalei, péntrucă ea n'a luat niciodată contact direct cu acest vocabular. De altfel şi rangul, precum şi pregătirea ei la izvoarele clasice ale literaturii, o puneau în imposi-

bilitate să-l cunoască. De aceea lectura pieselor lui Caragiale era mult prelungită, pentru ca acesta să poată explica anumite expresii ale periferiei. Aceasta era la Caragiale mai mult o dorinţă intimă de a o face pe regină să guste toate subtilităţile comediei. Când înţelegea despre ce e vorba, regina izbucnea în hohote nestăpânite de râs şi exclama: „A, so!"

Caragiale, care ţinea să cunoască şi părerile actorilor care-i interpretau piesele, citeşte piesa *D'ale Carnavalului* şi în casa lui Nottara, de faţă fiind printre alţii Racoviţă, Vasilache, actorul Siderescu, care era şi un fel de aghiotant al lui Caragiale, precum şi o domnişoară Natalia P., prietena lui Stăncescu, fostul subdirector al Teatrului Naţional.

Intre Caragiale şi Stăncescu se ivise pe neaşteptate un conflict, provocat din pricina firii lesne iritabilă a lui Caragiale. Stăncescu avea păreri personale, opuse celor ale majorităţii oamenilor de teatru, care apreciau mult arta lui Caragiale. Pare-se că printre puţinii care nu înghiţeau comediile lui Caragiale erau şi Ion Ghica, probabil instigat de V. Alecsandri în scrisorile pe care i le trimetea, precum şi Gr. Gr. Cantacuzino. Aceştia, împreună cu Stăncescu, se exprimau cu dispreţ despre piesele lui Caragiale, numindu-le „piese mitocăneşti". Pricina, completează Nottara, „trebue căutată şi în atitudinea pe care o avea Caragiale faţă de aceşti boieri, care ţineau să păstreze oarecare distanţă între ei şi cei cu care veneau în contact. Ori Caragiale, cu firea lui expansivă, nu prea ţinea socoteală de aceste dorinţi boiereşti. Iată unul din motivele pentru care nu se bucura de prea multă admiraţie în cercul lor".

Citirea piesei în casa lui Nottara a avut un mare succes. Dintre toate persoanele care făceau haz de personajele piesei, aşa de bine conturate, numai una părea să nu fie încântată. Aceea era domnişoara Natalia P., prietena lui Stăncescu, căreia, la râsetele nestăpânite ale celor de faţă, nu-i tresărea niciun muşchiu al feţei. Stătea mai de o parte, îmbufnată

şi rece, zâmbind doar cu sarcasm când grupul se entuziasma de ilariantele situaţii ale eroilor din piesă.

Deodată, pe la mijlocul lecturii, Caragiale se opreşte brusc şi trântind caietul pe masă, spune:

— Nu mai citesc!

Prietenii, uimiţi, îl întreabă:

— De ce?

— Pentrucă eu, atunci când citesc, înţeleg să am umanitatea!

Apoi, întorcându-se spre Natalia P., îi spune furios:

— Ce-mi stai, domnişoară, ca un cârnat? Ce, te faci că nu înţelegi? Păi de piesa asta a făcut haz Regina României, care n'a trăit la mahala, slavă Domnului! Şi d-ta care te-ai născut şi ai trăit cot la cot cu iştia, te faci că nu pricepi?

La insistenţele prietenilor de a continua lectura, Caragiale a rămas neînduplecat.

Piesa *D'ale Carnavalului* s'a jucat pentru prima oară pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti, în seara de 8 Aprilie 1885. Ea fusese acceptată de comitetul de lectură al teatrului încă din 1884, cu toate că era mai slabă ca *O noapte furtunoasă*, care a fost respinsă la prima lectură. De altfel şi succesul ei scenic a fost sub nivelul *Nopţii furtunoase*. Acest nesucces — spune C. Bacalbaşa — a fost mult discutat de către critica de pe atunci; majoritatea criticilor i-au contestat piesei orice valoare. In schimb, comitetul teatrului o premiază cu 2000 lei. Pe de altă parte, Racoviţă-Sfinx, critic dramatic fără prea multă autoritate la „România Liberă", organizează, din răutate sau invidie, o cabală împotriva lui Caragiale. Se prea poate ca această cabală să fi fost determinată şi de neprietenii lui Caragiale, care înconjurau pe Stăncescu şi care-şi găsiseră omul potrivit pentru aceasta în neînsemnatul cronicar dramatic al „României Libere". La premieră, în sală izbucnesc fluierături, iar a doua zi, în presă, se deslănţuie un atac vehement împotriva piesei şi autorului ei, încât, din

cauza atmosferei nefavorabile creată în jurul piesei, direcţiunea Teatrului Naţional se hotărăşte s'o scoată de pe afiş la a treia reprezentaţie.

Racoviţă-Sfinx continuă cu atacurile, insultând pe Caragiale şi batjocorind piesa într'un articol plin de insanităţi:

„Şi ce piesă! O stupiditate murdară, culeasă din locurile unde se aruncă gunoiul. Femei de stradă de cea mai joasă speţă, bărbieri şi ipistaţi, în gura cărora se pun cuvinte insultătoare pentru mişcări ca cea dela 11 Februarie, pentru libertate şi egalitate, care sunt la baza organizaţiilor noastre politice. Palma primită dela public, care a fluierat, nu ne mulţumeşte; e de datoria ministrului instrucţiunei să puie în vederea direcţiunii ce *caragialiadă* a făcut, şi pe acest temei s'o schimbe, ca incapabilă şi nedemnă. Voim un teatru naţional, nu o gaşcă de-o opoziţie nedemnă, în care se insultă poporul şi instituţiile ţării. Cerem cu insistenţă ministerului instrucţiunii să intervie". Iar un ziar al unor tineri socialişti, cu data de 14 Aprilie 1885, referindu-se la cele scrise de alte ziare, scrie: „Ziarul *.* publică în numărul său de ieri două articole foarte drepte la adresa direcţiunii Teatrelor prin care critică drumul pe care a apucat şi supunerea pe care o arată unei oarecare găşti literare din Bucureşti.

„Avis celor în drept a lecui răul".

Printre cei care critică cu asprime piesa *D'ale Carnavalului* e şi Dobrogeanu-Gherea, cu care Caragiale se va împrieteni mai târziu când, împinşi de asprimile vieţii, vor lua în arendă, unul restaurantul gării Ploieşti, iar celălalt al gării Buzău. Prin revista socialistă „Drepturile omului", Gherea face obiecţia că, în deosebire de celelalte piese unde a arătat *răul* din societate, în *D'ale Carnavalului*, Caragiale, ieşind din cadrul mahalalei pe care o cunoaşte bine, alunecă într'un mediu necunoscut lui.

In faţa atacurilor vehemente, Caragiale încearcă,

de sigur, momente de deprimare. Verva lui alternează tot mai mult cu sarcasmul muşcător, în care se amestecă, pe lângă un fir de amărăciune, şi o mărinimoasă atitudine de resemnare. Prietenii îi iau apărarea. Doi dintre ei, Stemi şi Niger, se hotărăsc chiar să scoată o broşură, pe care o intitulează *Caragiale fluierat* şi în care se aduc neprecupeţite elogii operelor maestrului. Autorii broşurii, pentru a impresiona pe cei de rea credinţă şi pentru a demonstra autenticitatea eroilor piesei lui Caragiale, scriu că autorul, pentru a crea această piesă, „s'a dus la un bărbier în Dealul Spirei spre a-l surprinde în exerciţiul meseriei şi traiului său". Apărarea, în felul acesta, apare oarecum copilărească. Totuşi ea arată până unde mergeau cu spiritul de jertfă prietenii lui Caragiale şi cât de înverşunată era polemica în jurul piesei. Autorii amintitei broşuri, comentând atacul socialistului Gherea, arată că acesta, împreună cu socialiştii săi, nu-s mulţumiţi de piesa lui Caragiale, pentrucă n'a bătut în coarda „utopiilor" lor socialiste.

Gherea, vizat în felul acesta de apărătorii lui Caragiale, răspunde tot prin „Drepturile omului", afirmând că — dimpotrivă — Caragiale a exemplificat prin piesa sa teoriile socialiste, arătând decadenţa claselor sociale, dar că a combătut piesa *D'ale Carnavalului* numai pentru nepriceperea autorului în tratarea claselor muncitoreşti, dela care pretinde o „critică obiectivă".

Iar ca încheiere la această parte a activităţii de autor dramatic a lui Caragiale, e nemerit a reproduce aici părerile de mai târziu ale lui Gherea asupra operei dramatice a lui Caragiale: „Am spus mai de mult că reuşita comediilor d-lui Caragiale nu poate decât să ne bucure", căci in ele „vedem *începutul unui viitoriu mai bun pentru literatura noastră* în general şi în special pentru cea dramatică care până acuma fusese monopolizată ori de traducerile celor

mai proaste melodrame franţuzeşti, ori de drame patriotico-istorico-naţionale care întreceau până şi pomenitele melodrame prin stil umflat, prin scene prost întocmite şi prin lipsă înspăimântătoare de talent. Ivirea d-lui Caragiale pe arena literaturii dramatice şi mai ales reuşita lui nu putea să nu ne bucure".

E o restabilire a unui adevăr permanent care, de sigur, a influenţat oarecum asupra relaţiilor de mai târziu dintre Caragiale şi Dobrogeanu-Gherea.

XIV

Câştigând o ascensiune tot mai pronunţată în teatru, Caragiale se vede obiectul unei atenţii generale. In câteva rânduri, prieteni influenţi îi sugerează ideea de a lua direcţia Teatrului Naţional.

Caragiale, care cunoştea eşecurile unchilor săi şi ştia de câte riscuri e legată o asemenea sarcină, nu se arată prea entuziasmat de idee.

— Ce, vreţi să-mi aprindeţi paie în cap? exclamă el, apărându-se, când solicitările încep să se inteţească.

Dar prietenii nu-l lasă. Ei îi arată că e cel mai indicat pentru un astfel de post, pentrucă cunoaşte bucătăria scenei şi ştie să insufle actorilor încredere şi elan.

Refuzul său e o chestie de bun simţ. Caragiale ştie că el poate fi un bun autor, actor, sufleur, numai director de teatru nu. Unchii săi îi dovediseră că nimic nu e mai primejdios decât să-ţi iei răspunderea unei societăţi dramatice unde, mai presus decât talent, se cere un perfect simţ practic. De sigur îl tentează să încerce şi acest pas, dar i-e groază când se gândeşte la răspunderea care-i incumbă.

Pare-se că, în cele din urmă, obişnuindu-se cu gândul că ar putea, totuşi, să realizeze ceva, începe

să-şi schimbe atitudinea. In anul 1888, devenind vacant postul de director general al teatrelor, Caragiale revine brusc asupra refuzului şi, printr'o scrisoare adresată lui Titu Maiorescu, care era iarăşi ministru al Cultelor şi Instrucţiunii, cere să-l numească în postul vacant. El se bizuia pe relaţiile care le avea cu Maiorescu dela „Junimea" şi nici nu se îndoia că va fi satisfăcut. In scrisoare el spunea:

Excelenţă şi Prea Onorate D-le Maiorescu,

Niciodată umila mea persoană n'a apelat la un favor pentru mine. Este ceva, mai ales pentru acei care trăesc în ţara favo(ru)rilor şi favoriţilor! Deci nu-i mirare că şi eu am fost contaminat de o astfel de boală, pe care o credeam curabilă.

Ştiţi că pe vremuri am fost sufler la Teatrul Naţional, mai ştiţi că am tradus şi scris câteva piese, care se zice că au plăcut; mulţi, exagerând talentul meu de dramaturg, mi-au prezis un viitor frumos! Iertaţi-mi necredinţa de a nu mai crede în ghicitori, acum când dorinţa mea este să punem teatrul nostru naţional pe alte baze, aşa cum înţeleg s'o fac, dacă Excelenţa voastră va binevoi să mă numească într'un post unde, tot după spusa prietenilor, mie mi-ar sta bine.

Nu ştiu dacă trebue să-mi fac iluzii, să-mi curăţ hainele şi să-mi pregătesc una sută de cărţi de vizită, unde să adaug noul titlu.

Vedeţi Prea Onorate D-le Maiorescu, câtă transformare va săvârşi numirea mea într'o funcţie atât de subţire a statului.

Aştept decretul, dacă partizanii politici se vor îndura să vă lase să apreciaţi cum trebuie. Până atunci mă consolez cu promisiunea şi asigurările d-lui Negruzzi, că se va face.

Primiţi respectoase salutări dela un vechiu prieten al „Junimii".

I. L. Caragiale

După cum se vede, Caragiale cere postul de director general al teatrelor, numai pentrucă prietenii îi spun că în slujba aceasta „i-ar sta bine". El se îndoieşte de puterile sale şi din scrisoare lucrul apare destul de clar. De altfel şi Maiorescu se îndoieşte dacă Caragiale ar putea corespunde înaltului post ce-l solicită. Maiorescu îl ştie un om destul de cult, însă nemanierat, uneori lipsit de seriozitate. El nu se încadrează în acel gen de oameni serioşi, plini de morgă, a căror autoritate stă în câteva atribute fizice sau într'un vocabular select.

Caragiale îşi dă seama că făcând intervenţia către Maiorescu, e în joc însăşi demnitatea sa. Numirea în postul de director general al teatrelor nu mai e o chestie ca oricare alta, ci o ambiţie. Acum o vrea cu tot dinadinsul, căci simte că un eşec l-ar desarma şi l-ar face să piardă mult în ochii publicului şi ai prietenilor. El mai ştie că Maiorescu ar fi în stare să-i refuze postul, nu din răutate, ci pentrucă-l crede incapabil de a conduce un teatru. Dar Caragiale ştie să previe eventualele animozităţi care s'ar naşte din refuzul lui Maiorescu. De aceea o întoarce în ironie, iar ca încheiere oferă lui Maiorescu puntea de scăpare din greul impas, când îi scrie că aşteaptă decretul, „dacă partizanii politici se vor îndura să-l lase să aprecieze cum trebuie". De sigur, în acest caz, pentru Maiorescu ar fi o ieşire onorabilă din impas, iar Caragiale s'ar mulţumi, numai în ceea ce-l priveşte pe Maiorescu, să accepte scuza. Ambiţia nu-l va împiedeca însă să reacţioneze, eventual, contra celor care i-ar pune beţe în roate.

De altfel Caragiale a avut dreptate să se îndoiască. Nu numai partizanii politici erau împotriva sa, ci şi prietenii care, până acum, nu-l îndemnaseră să soli-

cite postul decât din admiraţie, fără însă să se aştepte ca I. L. Caragiale să ia lucrurile în serios.

Maiorescu primind scrisoarea, are un moment de surpriză şi multă vreme se gândeşte ce hotărîre să ia. De sigur, nu-l poate refuza tocmai pe Caragiale, omul format la şcoala sa literară şi unul din cei mai preţioşi amici ai „Junimii". Dar fiindcă tot Caragiale îi oferă o soluţie de arbitraj în persoana lui I. Negruzzi, Maiorescu cere părerea acestuia. I. Negruzzi, în faţa unui fapt atât de neaşteptat, ezită mult până să dea un referat judicios. Il cunoaşte bine pe Caragiale, au lucrat împreună la *Hatmanul Baltag* şi ştie cu câtă greutate se apuca de lucru prietenul său. Nu era, de asemeni, străin de faptul că I. L. Caragiale era născut şi crescut în teatru, că se pricepea în aranjarea rolurilor, a decorurilor şi a întregii bucătării scenice, dar nu şi-l putea închipui în postul răspunzător de director general. Indoiala sa şi-o traduce într'un referat care oglindeşte perfect de bine persoana lui Caragiale şi în urma căruia, autorul *Scrisorii pierdute* nu primeşte postul solicitat. Căutând să-şi motiveze părerea, I. Negruzzi a declarat mai pe urmă: „Fără şovăire, deşi eram cel mai bun prieten al lui Caragiale, eu îmi dădui părerea că ar fi mai bine să i se găsească o altă funcţiune mai potrivită caracterului său; prea era grea o administraţie atât de vastă şi de complicată pentru o natură predispusă la lucrări de imaginaţie, decât la o muncă istovitoare de administraţie şi la conducerea acelei „gens iritabilis", acelei clase de oameni susceptibili şi nervoşi cum sunt artiştii şi artistele dramatice.

„Părerea mea i-am spus-o lui Caragiale, în persoană şi el nu mi-a iertat-o. El era oarecum născut şi crescut în teatru, iubea teatrul peste măsură şi visul său, încă din întâia tinereţe, era să ajungă odată Director general al Teatrului Naţional din Bucureşti."

Totuşi, după alte stăruinţi ale lui Caragiale ca-

re-şi simţea demnitatea în joc în urma refuzului, Maiorescu cedează şi-l numeşte în postul cerut.

Se pare că numirea lui Caragiale în postul solicitat a venit de-acolo de unde nici autorul *Scrisorii pierdute* şi nici Maiorescu nu se aşteptau. I. Negruzzi pomenind de stăruinţele lui Caragiale pentru a obţine postul, nu arată, totuşi, în ce constau aceste stăruinţi. Le-a făcut Caragiale singur şi direct pe lângă Maiorescu, sau altcineva s'a făcut interpretul dorinţii sale? Un alt istoriograf arată cum s'a ajuns la numirea lui Caragiale în postul de director general al Teatrului Naţional din Bucureşti.

In acea vreme, ţara noastră avu cinstea să primească vizita lui Eduard VII. Printre alte localităţi din ţară, înaltul oaspete a vizitat şi Sinaia, unde Suveranii României au dat în onoarea prinţului şi o serată artistică, organizată cu mult gust şi pricepere de Caragiale şi — pare-se — şi de Al. Davilla. Drept răsplată pentru reuşita serbării, Regele Carol I i-a conferit lui Caragiale, *proprio moto*, „Coroana României". Regina Elisabeta şi-a manifestat atunci dorinţa de a-l vedea pe Caragiale cât mai curând director al Teatrului Naţional.

Covârşit de atenţie, Caragiale i-ar fi răspuns reginei:

— Majestate, aşa am crezut şi eu şi de aceea am solicitat acest loc dela d. Maiorescu, dar am fost refuzat.

Regina, surprinsă, i-ar fi spus:

— Am să te numesc atunci eu, căci pe mine nu cred să mă refuze Maiorescu.

Şi Caragiale e numit director general.

De sigur, nu mult după aceea, Maiorescu are ocazia să constate că nu s'a înşelat în părerile sale. I. Negruzzi însuşi, pe care Caragiale îl evita acum, scrie: „In curând (însă) avui mâhnirea să constat că nu mă înşelasem în prevederile mele. Teatrul mergea rău, tot mai rău. Caragiale, nemulţumit, desgustat, nu ştia cum să scape cât mai repede de lo-

cul pe care-l crezuse încântător şi îi procurase numai desamăgiri. De atunci încoace, relaţiile noastre se mai răciră; scrierile sale ulterioare el nu le mai publică în „Convorbiri Literare".

Ajuns în postul de director general, Caragiale îşi pune în gând să aplice un plan măreţ de realizări. Pentru asta îşi pune la contribuţie toată puterea sa de muncă şi tot talentul său, cu toate că acei politicianí de care pomeneşte în scrisoarea către Titu Maiorescu îi pun beţe în roate. Asta îl îndârjeşte şi îl desgustă, dar nu cedează aşa de uşor. Vrea să încerce totul şi pe urmă să se retragă în chip onorabil. E drept că în chestiunile de administraţie nu prea da dovadă de mare pricepere. In schimb reuşea să monteze admirabil piesele, fiind în privinţa aceasta „un precursor al lui Davilla". Până la dânsul, decorurile se prezentau cu uşile şi ferestrele zugrăvite, pentru a crea pieselor şi acea atmosferă de intimitate în propriul şi realul lor mediu. Organizează apoi fastul pieselor, sprijinit pe o vastă experienţă teatrală, încât cu drept cuvânt se poate spune că sub directoratul său începe în teatru o adevărată revoluţie în ce priveşte montarea pieselor. Ochiul său vigilent nu lasă să-i scape nimic. E iritabil şi puţin lipsit de manieră. Debutul în directorat şi-l face cu o straşnică palmă aplicată unui băieţaş din culise, care nu-l salutase. Pălmuitul de atunci este viitorul şef al cabinierilor dela Naţional, care a fost toată vieaţa lui mândru de palma pe care i-a dat-o Caragiale şi care, pentru a face plăcere celor ce voiau să-l asculte povestind despre fostul director, spunea mereu, cu un aer de mândrie: „uite, aici mi-a dat-o". Cu actorii era la fel de autoritar Caragiale, fapt care duse la oarecare încordare între el şi ei. Al. Davilla povesteşte în amintirile sale cât de mult se străduia Caragiale să-i deprindă să pronunţe corect şi să interpreteze real pe eroii pieselor. Astfel, la o repetiţie, auzind Davilla pe Miţa Ciucurescu pronunţând în loc de regele Pria*m*, re-

gele Prian, o întreabă de ce pronunţă aşa. Ea îi răspunde:

— Aşa e scris în rol.

— Dar cine era regele Priam? o întreabă Davilla.

— Eh! Vreun rege de-al lor, de-al Franţujilor! replică Miţa.

Davilla rămase surprins de atâta caducitate şi-i explică Miţei cine era regele Priam. Caragiale, care era de faţă, îi şopteşte lui Davilla:

— Mai spune-le şi tu, drăguţele, că eu m'am plictisit.

Se pare că I. Caragiale preţuia mult talentul Miţei şi ea era singura dintre toţi actorii care avea voie să nu ştie cine e regele Priam.

Funcţia de director îl apăsa mult pe Caragiale. Grijile îi dădeau dureri de cap şi nervi, fapt care-l obliga să plece scârbit dela teatru, pentru a se întâlni cu vreun prieten, cu care se refugia undeva, într'un colţ de cafenea sau restaurant, ca să-şi descarce sufletul. Pe neaşteptate, voia bună îl cucerea şi verva lui se desfăşura cu aceeaşi repeziciune care era una dintre calităţile lui. Printre multiplele ocazii care-l dispuneau repede la veselie, erau de sigur discuţiile şi muzica. El singur comanda orchestrei bucăţile pe care să le execute, după ce îşi făcea interpretat gândul cu o frântură fluierată sau cântată.

Dela un timp, slujba de director general îl apasă atât de mult, încât e hotărît s'o părăsească. Intrigile politice îi stingheresc toată activitatea. Caragiale e desgustat. Momentele lui de mulţumire sufletească sunt din ce în ce mai rare, dar ironia şi sarcasmul nu-l părăsesc. Cei care-l aud vorbind cu atâta volubilitate, nu mai văd în el acea veselie sgomotoasă şi seacă de altădată.

Din vremea Directoratului, Caragiale începe să-şi schimbe felul. Ironiile lui sunt din ce în mai tăioase, spiritele mai consistente, sarcasmul mai muşcător. Râsul lui e o crispare sarcastică. Are ceva

diabolic în el. Mușcă aproape cu răutate și cu sadism și nimeni nu-i poate rezista. Caragiale e o personalitate nouă, un alter-ego al ființei sale, căci în timp ce e mușcător și ironic, cealaltă personalitate a ființei sale e mărinimoasă, iertătoare. Pe scena teatrului e un om închis și posac, cu fruntea încruntată, pe când la cafenea, între prieteni, fruntea lui e descrețită și râsul îi stă comprimat în ochi și în obraji, căci Caragiale nu râde în gura mare. Râsul lui e mai mult o plăcere fiziologică, o satisfacție a întregii sale ființe care-l străbate ca un curent electric. Rar de tot râsul lui e sgomotos.

Gândul de a părăsi direcția Teatrului Național și-l împărtășește și prietenilor. De altfel, intrigile au crescut așa de mult în jurul lui, încât chiar de-ar vrea să mai rămâie pe loc, nu poate. Fostul lui colaborator, Iacob Negruzzi, crede a ști că intenția de a se retrage a lui Caragiale, după ce teatrul ajunsese foarte prost, mai stă și în „caracterul său autoritar, cât și în lipsa de autoritate — fiindcă fusese prea mult timp camaradul pe picior de egalitate cu cei mai mulți dintre actori“. Toate acestea i-au creat o atmosferă de nesuferit. Câțiva dintre cei mai de seamă actori, Grigore Manolescu, Aristița Romanescu, C. Nottara și alții, părăsesc teatrul. Foarte curând, Caragiale se vede redus numai la comici. Pe scenă se reprezintă numai farse ușoare, iar publicul ocolește din ce în ce mai mult teatrul. Nimeni nu se mai simte atras, căci pe afișe nu mai apare nicio piesă serioasă. Actorii joacă în fața scaunelor goale.

Singurele mulțumiri pe care le are Caragiale în această epocă, sunt unele atenții din partea Curții, care nu uită să-l invite la seratele sale. Oricât de amărît e Caragiale, verva și optimismul nu-l părăsesc. Face spirite și se delectează chiar la Curte. Fiind prezent împreună cu Davilla, la o audiție muzicală dela Curte, cei doi se pomenesc plasați chiar în spatele scaunului Reginei Elisabeta. Regina purta

o bluză de dantelă uşoară şi străvezie. Caragiale îi spune lui Davilla, cu o glumă din care nu lipseşte sarcasmul :

— I-ai văzut spatele, drăguţele? Dacă nu eram director general, nu mă poftea: scump, dar face!

Acesta era Caragiale chiar în momentele cele mai solemne: puţin lipsit de seriozitate, copilăros şi totuşi sarcastic. In manifestări de felul acesta, se vede psihologia omului pornit de jos şi ajuns cu mari sforţări la ranguri aşa de înalte. Se miră singur, că-i este dat să stea în spatele fotoliului regal, el, care sărea gardul de uluci la Ploieşti, ca să asiste pe gratis la spectacolele unchiului Iorgu. De sigur, amintindu-şi scene de felul acestora, în cele mai solemne împrejurări, Caragiale e împins să chicotească în pumni şi să se mire de transformarea sa. Nimic nu-l opreşte să-şi împărtăşească imediat gândul îmbăindu-l în sarcasmul lui usturător.

Reintegrat activităţii de director general, are prilejul însă să cugete altfel. Caragiale vede golul din jurul lui şi se înspăimântă. Dar nu se ştie vinovat. El şi-a pus tot sufletul să facă ceva. Aşa *a crezut* că e bine şi aşa a făcut. Faţă de conştiinţa sa n'are absolut nicio vină. Poate să-l atace oricine. Nu-mai impresionează nimic, ci doar îl scârbeşte. Alecsandri poate să scrie oricât că scena românească a încăput pe mâna unor *soitarii*, a unor foşti *sufleuri*. Caragiale a făcut ceea ce omeneşte a fost posibil, dar împrejurările au fost mai tari ca el. Deci se poate retrage.

Pe la sfârşitul anului 1888, Caragiale îşi dă demisia din postul de director general al Teatrului Naţional din Bucureşti, pe care-l părăseşte scârbit şi amărît.

Dar dacă funcţia de director general nu i-a adus satisfacţii, în schimb Caragiale, aflat în acest post, îşi găseşte tovarăşa de vieaţă. Aceasta nu e, precum poate s'ar crede, vreo actriţă care-i va fi plăcut lui Caragiale, ci o spectatoare, o simplă şi modestă spe-

ctatoare care, în clipa când îl cunoaşte pe directorul general, nici nu venise măcar să asiste din admiraţie la vreuna din piesele lui, ci doar s'o vadă pe Sarah Bernard care dădea o reprezentaţie la Teatrul Naţional din Bucureşti. Venise lume multă şi aleasă. La casă nu mai era niciun bilet. Secretarul Teatrului, Alexandru Brăiloiu, se afla în biroul său când un grup de domnişoare şi doamne îi invadează cabina. Grupul îl roagă cu insistenţă pe secretar să facă ce o şti şi să-l introducă şi pe el în sală. Brăiloiu tocmai explica duduilor că aceasta nu e cu putinţă, când în birou intră Caragiale, directorul general al teatrului. Ascultând surâzător şi cu multă bunăvoinţă, doleanţele domnişoarelor de a fi îngăduite măcar la galerie, Caragiale se înduplecă şi le face plăcerea. Mai mult încă, se oferă să le conducă şi, foarte familiar, ca şi cum ar fi cunoscut-o de multă vreme, ia la braţ pe una din întârziatele spectatoare, pentru a-i ajuta să urce scările spre galerie. Spectatoarea aceea va fi viitoarea doamnă Caragiale.

Urcând scările, Caragiale nu încetează de a fi curtenitor cu domnişoarele. Insă deodată, zărind o doamnă bătrână care urca cu anevoie scările, Caragiale părăseşte braţul tinerei şi frumoasei spectatoare de 19 ani, pentru a ajuta venerabilei persoane la urcatul scărilor. După ce găseşte un loc doamnei bătrâne, deranjând unul din studenţii sgomotoşi de care era plină galeria, vine să se intereseze şi de grupul tinerei domnişoare care-şi şi găsise locurile.

In timpul spectacolului, directorul general urcă de ma multe ori la galerie să se intereseze de protejatele sale. Făcându-se că se îngrijeşte mai mult de venerabila bătrână, el nu scapă să se intereseze şi de cealaltă persoană care-i câştigase subit inima. Văzându-l că se interesează cu atâta lipsă de discreţie de tânăra domnişoară, studenţii cei sgomotoşi care-l cunoşteau pe Caragiale, fac uşoare ironii asupra lui, şoptind chiar că el vine mai mult pentru persoana cea tânără, decât pentru bătrână.

Cunoştinţa aceasta întâmplătoare cu viitoarea lui soţie, a fost pentru Caragiale *le coup de foudre* care i-a adus singura mulţumire din scurta lui carieră de director general al teatrului.

La sfârşitul spectacolului, Caragiale cere voie tinerei persoane s'o conducă acasă sau măcar să-i acorde o vizită. Intrigată, însă plăcut suprinsă şi ea de această întâmplare, acceptă.

La câteva săptămâni după aceea, I. L. Caragiale cere mâna d-rei Alexandrina Burelli, tânăra spectatoare de 19 ani din seara reprezentaţiei cu Sarah Bernard şi, spre plăcuta surpriză a lui Caragiale, aceasta i-o acordă. Căsătoria se face repede şi Caragiale devine, vorba multora din eroii săi, familist.

D-na Alexandrina Caragiale are o genealogie vrednică de luat în seamă. Bunicul său, un De Castro, era Florentin şi se căsătorise cu o Rusoaică. In timpul rivalităţilor dintre statele neunificate ale Peninsulei Italice, Florentinul De Castro, împreună cu alte familii florentine, se refugiază la Constantinopol. O parte din fraţii şi surorile sale trec în Rusia, unde intră în relaţii cu mari familii din imperiul ţarist. Tatăl d-nei Caragiale, Gaetano Burelli, a stat în Franţa 25 de ani şi a urmat şcoala de Bele-Arte şi arhitectura, obţinând „diploma de argint". Gaetano Burelli, după cum îşi aminteşte văduva lui Caragiale, a fost adus în România de Generalul Florescu şi de principele Bibescu. Cât stătuse în Franţa, Gaetano Burelli îndeplinise şi funcţia de secretar al lui Lamartine. In România, Gaetano Burelli a venit cam pe timpul revoluţiei din 1848 şi aci „a fost efor şi restaurator de monumente istorice". Intrând în societatea bucureşteană, Gaetano Burelli cunoaşte câteva familii nobile. Cu vlăstarul uneia din aceste familii, Fălcoianu, se căsătoreşte şi trăieşte până la adânci bătrâneţe, la moşia sa din Pătârlagele, unde soţii Caragiale îl vizitează de multe ori. A murit la 1896.

D-na Alexandrina Caragiale îşi mai aminteşte că

în timpul vizitelor pe care le făceau bătrânului Gaetano Burelli la Pătârlagele, soţul său a cunoscut un ţăran foarte inteligent, anume Cuţiteiu, cu care Caragiale discuta foarte mult şi care a intrat, cu nume cu tot, într'una din cele mai caracteristice nuvele ale sale — în *Păcat*.

XV

Căutând să se redreseze cu acea voinţă care-i este caracteristică, fostul director general se angajează ca redactor la ziarul „Contemporanul", cu leafă de 500 lei pe lună, însă nu stă mult. Cauza plecării dela „Contemporanul", a rămas necunoscută. E posibil că I. L. Caragiale, om cu oarecare faimă şi lesne iritabil, să fi avut un conflict cu patronii şi, impulsiv cum e, părăseşte redacţia.

Tot pe atunci, I. L. Caragiale este numit, pentru scurt timp, în urma recomandaţiei lui Anghel Demetrescu, profesor suplinitor la liceul „Sfântul Gheorghe" din Calea Victoriei. Poetul Radu D. Rosetti, care i-a fost elev lui Caragiale în acea vreme, evocă lucruri plăcute despre profesorul său. Caragiale nu era un profesor ca oricare altul. Avea o „natură distinsă" şi preda învăţământul cu mult tact pedagogic. Cu elevii săi, profesorul Caragiale se purta delicat. Căuta să împace tendinţa intelectualistă care stăpânea în chip orgiac secolul XIX, cu pragmatica vieţii. „Şcoala lui pedagogică — îşi aminteşte poetul Radu D. Rosetti — ajunge la concluzia că nu elevul este vinovat atunci când nu ştie lecţia, ci profesorul, fiindcă n'a fost în stare să se facă îndeajuns înţeles de elev — şi atunci, fireşte, toată străduinţa lui tinde spre acest scop". Caragiale era, fără să ştie, un adept al activismului pedagogic, căci dădea posibilitate elevilor săi să cugete şi să activeze în sensul năzuinţelor lor interioare. El nu le pune zăgaz şi nu-i fixează în cadrul rigid al disciplinei

oarbe. De aceea pe niciunul dintre profesori nu-l iubesc elevii ca pe Caragiale. Pe niciunul „nu-l stimează mai mult, niciunuia nu-i răspund mai bine şi mai inteligent".

Intr'o splendidă dimineaţă de primăvară, îşi aminteşte cu duioşie Radu D. Rosetti, Caragiale explica elevilor, la lecţia de istorie, vieaţa lui Mihai Viteazul. In timpul vorbirii, observă că unul dintre elevi nu e atent la lecţie şi se uită pe fereastră, unde se vede un fragment de cer albastru şi câteva crengi legănate de caişi înfloriţi.

— Popescu Ion I — mai era un Popescu Ion II — ce-am spus acum?

Elevul revine din starea lui de contemplaţie şi începe să se bâlbâie.

— Dacă-mi spui drept unde te gândeai, te iert, îi spune profesorul.

— Ascultam mierloiul din pom, răspunde în cele din urmă elevul.

De afară venea într'adevăr un cântec minunat de pasăre.

— Bine, mă, Popăscule, începe să-l dojenească maestrul, eu fac aici diplomaţie înaltă, îmi sparg plămânii să vă explic politica lui Mihai Viteazu şi tu cu ochii la mierloi!?

Popescu Ion I începe să asculte cu atenţie lecţia profesorului, dar se vede că tot mai bine îi zice mierloiul din grădină, căci după câtva timp iar îl surprinde profesorul cu ochii pe geam.

— Ştiţi ce, le zice el deodată. Hai cel puţin s'o facem pe faţă. In grădină, s'auzim mierloiul.

Elevii, urmaţi de profesor, dau buzna in grădină ca să asculte cântecul păsării. Dar sgomotul crescând, mierloiul îşi ia sborul.

— Numai de nu l-ar împinge dracu să se ducă la Sfântul Sava, c'acolo sunt dascăli mai severi, le spune Caragiale elevilor, în glumă.

Apoi, revenind la datorie:

— Şi-acum, că v'am făcut o lecţie despre natură,

în aer liber, să ne reîntoarcem în clasă, la politica lui Mihai Viteazu! Popescu Ion I, vezi să fii atent de-astădată, că a doua oară nu se mai prinde: te iau de urechi când te-oiu mai vedea cu ochii pe fereastră.

S'a mai spus că I. L. Caragiale nu iubea natura. Ii plăcea dinamismul sufletesc, vieaţa, mişcarea, psihologia oamenilor, cărora le îngăduia anumite scăderi, dar nu le ierta prostia şi aroganţa. Se vede din întâmplarea de mai sus că el înţelegea oamenii şi le satisfăcea slăbiciunile, dar conştiinţa nu-l lăsa să se treacă la abuz, căci şi îngăduinţele cele mai mari îşi au limitele lor, peste care cel îngăduitor începe să se irite.

Ca profesor suplinitor la liceul „Sfântul Gheorghe", Caragiale este numai în trecere. E deajuns însă şi numai atâta, ca să se vadă câtă îngăduinţă şi înţelegere era la omul acesta, el însuşi hărţuit de soartă, căci tot în duioasele sale amintiri despre profesorul Caragiale, poetul Radu D. Rosetti îşi mai aminteşte încă de o întâmplare care desvălue caracterul marelui ironist. Era tot la o lecţie de istorie. Elevii scriseseră pe tablă datele lecţiei cu caractere greceşti, socotind că profesorul nu cunoaşte această limbă.

Intrând în clasă, Caragiale dă elevilor de scris o temă. Il surprinde însă rapiditatea cu care aceştia scriu lucrarea şi, întorcând capul spre tablă, observă trucul. Supărat, întrerupe lucrarea şi se duce să reclame directorului. Peste câteva minute, acesta soseşte în clasă, însoţit de Caragiale şi întreabă cine e autorul celor scrise pe tablă. Niciunul dintre elevi însă nu se ridică să-şi mărturisească vina, sau să-l divulge pe cel vinovat. Atunci Caragiale exclamă:

— Cum se poate, mă? Nu se găseşte printre voi nicio lichea să trădeze? E fenomenal! Bravo, picilor!

Intorcându-se apoi spre director, are cu dânsul o scurtă convorbire. In cele din urmă, acesta se adresează elevilor:

— Profesorul vostru mă roagă să vă iert, fiindcă, deşi puşlamale, aţi dat dovadă de caracter!

După plecarea directorului, Caragiale se adresează elevilor:

— Voi n'aţi auzit că eu sunt neam de grec?

La liceul „Sfântul Gheorghe", Caragiale fusese recomandat, după cum s'a văzut, ca suplinitor la catedra de istorie, de savantul Anghel Demetrescu, care cunoştea cultura dramaturgului nostru. Intorcându-se însă titularul catedrei din concediu, Caragiale îşi încetează lecţiile.

Era poate singura dată când regreta cu adevărat sincer că nu are studii universitare. Dar destinul îi pregătea alte favoruri.

* * *

In timpul acesta, o mare lovitură încearcă I. L. Caragiale prin moartea aceluia care-i fusese cel mai bun prieten. Eminescu, cu conştiinţa prăbuşită în neantul Nirvanei, expiază într'un cadru dureros de tragic. Moartea lui produce asupra lui Caragiale, care intenţionase în timpul directoratului său să-i reprezinte pe scena Teatrului Naţional piesa *Laïs,* o deprimare dintre cele mai dureroase.

Acum, când prietenul e mort, Caragiale are prilejul să-şi rememoreze totul. Il vede pe Eminescu cu douăzeci de ani în urmă, tânăr, slab, puţin desordonat, proaspăt angajat sufleur şi copist la Teatrul Naţional. Tânărul Moldovean, evadat din sânul familiei la mai puţin de 18 ani, îi înflăcărase de mult imaginaţia. Intre ei s'a legat cea mai strânsă şi duioasă prietenie, care n'a fost întunecată decât de acel episod tragic dela Iaşi, pe care Caragiale, cu căminul înjghebat, aproape l-a uitat. Numai pe marele său prieten nu l-a putut uita niciodată. Destinul lui în zig-zag l-a făcut pe Caragiale să sufere mult şi să se înduioşeze de soarta aceluia care, în sfârşit, se liniştise. Un mare clocot de vieaţă încremenea într'o nemişcare rece şi înfiorătoare.

Urmându-şi prietenul, încadrat între atâtea personaje în redingote, sincer înduioşaţi sau nu de soarta aceluia care-şi făcea ultima călătorie din lumea aceasta, Caragiale abia mai poate vedea din pricina lacrămilor. Tăcut, închis în sine, numai cu amintirea aceluia care i-a fost un mare prieten, el trece în revistă vieaţa sa, pregătind pateticul panegiric: „Generaţii întregi or să sue cu pompă dealul care duce la Şerban-Vodă, după ce vor fi umplut cu nimicul lor o vreme şi o bucată din care să scoţi un alt Eminescu, nu se va mai găsi poate".

Din clipa marei pierderi încercată prin moartea prietenului, Caragiale se angajează şi mai solemn să-i apere fiinţa şi opera de cei care mai încearcă s'o răstălmăcească. Prilejul i se oferă în mai multe rânduri. Cu o admirabilă ţinută, sprijinită pe vastitatea cunoştinţelor sale artistice, Caragiale, apărând pe Eminescu, se află chiar în materie. O serie de trei articole, publicate la răstimpuri mici, restabileşte valoarea permanentă a operei lui Eminescu, apărându-l totodată şi de acele inerente păcate care i-au frământat vieaţa. Amărăciunea lui Caragiale este cu atât mai mare, cu cât astfel de răfuieli trebue să le susţină cu oameni cunoscători în materie, cu critici autorizaţi, ca Haşdeu de-o pildă, care arunca vina morţii poetului pe lipsa de sprijin a membrilor „Junimii", vizând în special pe Maiorescu. Vorbind despre această penibilă sărăcie a lui Eminescu, Caragiale spune: „Imi vine destul de greu să contrazic nişte autorităţi în materie literară, ştiind bine cât le irită contrazicerea şi cât de primejdioasă e iritaţia lor pentru soarta şi reputaţia unor simpli muritori ca noi; dar trebue să spun odată că poetul de care e vorba a trăit material rău; sărăcia lui nu este o legendă: a fost o nenorocită realitate şi ea îl afecta foarte. Ce Dumnezeu! doar n'a trăit omul acesta acum câteva veacuri, ca să ne permitem cu atâta uşurinţă a băsni despre trista lui vieaţă! a trăit până mai eri, aci, cu noi, cu mine, zi cu zi, ani întregi.

Pe cine vrem noi să amăgim ?... S'a susţinut că dispreţuia averea. E un neadevăr — pe care nu-l poate spune decât sau cine n'a cunoscut pe poet, sau cine... vrea să spună un neadevăr — o afirm eu aci, cu siguranţa că afară de teorii fantaziste, psihologice, etnice, etice, estetice, ş. c. l. nu voiu putea căpăta nicio desminţire serioasă. L-am cunoscut, am trăit lângă el foarte aproape vreme îndelungată, şi ştiu cât de mult preţ punea pe plăcerile materiale ale vieţii. L-am văzut destul de adesea scrâşnind de lipsă. Contrarietatea patimilor, dorul vag de poet, acel dor de care se depărtează ţinta cu cât îi pare lui că se apropie de dânsa, îl aruncau ce-i drept în cea mai întunecată melancolie, dar nu-l zdrobeau niciodată ; lipsa materială însă îl excita, îl demoraliza, îl sfărâma cu desăvârşire... da, dar era prea mândru ca să se plângă de asta şi mai ales acelora ce trebuiau s'o înţeleagă nespusă... Ieri d'abia îl cunoşteau şi-l apreciau câţiva prieteni de aproape, şi astăzi e un nume la modă, universal cunoscut; ieri d'abia avea ce mânca, în lipsă absolută de subsistenţă, ameninţat de cea mai neagră mizerie şi astăzi se mănâncă mulţi bani, direct cu opera lui ; ieri d'abia haine şi hrană, astăzi statue şi monumente de bronz, de marmoră, de... hârtie velină — mai ştiu eu de ce!"

Scriind acestea, Caragiale răspundea tuturor celor care căutau să speculeze sărăcia lui Eminescu prezentând-o ca pe o stare metafizică propice geniului, care ar fi dispreţuit bunurile materiale, precum şi acelora (în speţă Maiorescu) care, răspunzând aluziilor cu privire la lipsa de ajutorare a „Junimii", se justificau cum puteau faţă de trista stare materială a poetului. Totodată, confirmând nenorocita realitate a sărăciei poetului, care lupta din greu cu lipsa şi o trăia intens, Caragiale aruncă între el şi Maiorescu prima punte de emancipare, ba mai mult, el, care nu putuse niciodată să se obişnuiască cu acel aer superior şi distant al magistrului, ridică un nou protest împotriva lui Maiorescu, când acesta introduce

Soţia dramaturgului: d-na Alexandrina I. L. Caragiale

cunoscutele modificări în textul poeziilor lui Eminescu. El se indignează pe omul „fără inimă şi cu spiritul îngust... care niciodată nu se poate uita pe sine, care nu poate avea nicio ridicare de suflet pe d'asupra egoismului strâmt, nicio emoţie..."

Tratând astfel amestecul lui Maiorescu în textul poeziilor lui Eminescu, Caragiale pune între el şi magistru, pentru totdeauna, ireparabilul, mai ales că-i atribue, cu o lipsă de decenţă neînţeleasă la Caragiale, intenţia de a stoarce bani din publicarea operelor marelui poet. Totuşi, din asta, personalitatea lui Caragiale apare tot mai conturată. El e omul libertar şi independent, credincios opiniilor sale, pe care le opune publicului şi prietenilor cei mai apropiaţi, cu riscul de a-i pierde. Respectul convingerilor proprii şi consecvenţa cu sine însuşi, sunt marca de onoare a caracterului lui Caragiale. El ştie întotdeauna ce riscă apărându-şi părerile, dar nu poate altfel. Ar fi să abdice dela demnitatea sa. Ca şi Eminescu, e mândru în sărăcie şi nu cerşeşte ajutorul nimănui. Cerând direcţia Teatrului Naţional dela Maiorescu, el o face cu convingerea că-şi cere un drept al său, pentrucă prea mult se simţea legat de teatru şi intriganţii căutau să-l izoleze. Relaţiile lui cu prietenii, când e nevoit să apeleze la un ajutor, sunt perfect normale. El împrumută bani, ca să-i restituie când va avea. Nu cerşeşte însă favoruri şi gratuităţi, căci are oroare de astfel de sisteme.

O mare uşurare încearcă I. L. Caragiale în sânul familiei, unde soţia sa, cu un rar simţ de înţelegere, pune totul în ordine, lucrează din zi până în noapte, coase ciorapii şi-şi aşteaptă soţul obosit şi preocupat. Cu firea ei plină de delicateţe, ea îl consolează şi-l întăreşte în lupta vieţii. El îi povesteşte totul, cu acea sinceritate pe care numai o căsnicie fericită o poate deştepta. Işi povesteşte vieaţa frământată, avatarurile tinereţii, inerentele greşeli. De sigur, s'a frământat multă vreme până când să-i împărtăşească soţiei faptul că, înainte de a se căsători cu ea, a avut

o legătură mai serioasă decât altele şi că de pe urma ei are un copil. Spre surprinderea lui, soţia primeşte noutatea cu un perfect calm, ba chiar îl sfătuieşte să aducă copilul în casă. In felul acesta nu va mai fi atâta vreme singură şi va avea un scop mai precis în vieaţă. Nobleţea caracterului soţiei îl înduioşează pe Caragiale. Şi-a cercetat bine soţia şi-i cunoaşte firea. Acceptarea ei e un admirabil act de jertfă faţă de soţ, de care simte că o leagă o afecţiune tot mai caldă. Matei e adus în casă. E un copil de patru pe cinci ani. Puţin cam timid, cu ceva straniu în ochii lui ca prunele, el este totuşi copia fidelă a chipului lui Caragiale. Soţia începe să şi-l apropie sufleteşte şi-i face educaţia cu o răbdare de admirabilă mamă. Ce fericire pe ea în ziua când Matei începe să pronunţe, nesilit, cuvântul mamă ! Ei i se pare la început cam ciudată această substituire, dar încetul cu încetul se obişnueşte şi are impresia că e chiar copilul ei. O afecţiune tot aşa de caldă, ca şi faţă de Caragiale, o leagă de acest copil nevinovat. Desigur, adeseori, soţia va fi încercat un dureros sentiment de sfâşiere intimă, dar Caragiale n'a avut ocazia să-i surprindă aceste momente de depresiune pe care ea a ştiut să şi le ascundă. Ele îi veneau, de altfel, numai atunci când soţul întârzia prea mult şi când, poate, ar fi trebuit să se arate mai atent, ştiind cu câtă resemnare îi îngrijeşte propriul copil. Intorcându-se târziu din oraş, Caragiale găsea copilul dormind. Numai pe soţie o găsea trează, reparând ceva de-ale casei, în timp ce mâncarea îi aştepta încă de aseară pe amândoi. Caragiale apreciază această resemnare admirabilă a soţiei şi e afectuos. Poate că îşi dă seama de faptul că ea suferă. O dojeneşte cu bunătate că prea se oboseşte cu lucrul la lumina lămpii, şi-şi strică privirile. Ea îl priveşte, înţelegătoare, cu un surâs fericit în colţul buzelor şi lasă lucrul de o parte. Vrea să apară tare şi demnă.

Reintegrat în confortabila linişte a casei, Caragiale nu mai e un om agresiv şi ironic, ci e un soţ ca

oricare altul, afectuos şi delicat. Ii dispare subit figura aceea înfuriată pe care numai cafeneaua i-o cunoaşte. Acasă aproape că nici nu glumeşte. Parcă s'ar teme să nu trezească vreo susceptibilitate în sufletul soţiei, uşor impresionabilă. Când o vede cu câtă abnegaţie face totul pentru casă, Caragiale uită tot veninul cafenelei şi, dacă e supărat, îşi câştigă repede calmul. El caută să fie cât mai bun, cât mai afectuos, iar uşoarele iritaţii sunt domolite cu răbdare de această brâvă soţie şi mamă. Caragiale îi este recunoscător pentru toate şi atunci are prilejul să constate cât de sus se aşează ea prin această nobilă atitudine şi-şi reproşează, intim şi sincer, că el n'a putut să fie ca şi ea, perfect în toate. Se gândeşte de sigur la inerenţele greşeli şi la acest copil, pe care deşi ea îl iubeşte, stă între ei ca un reproş tăcut. Şi cu toate acestea, Matei n'a fost niciodată prilej de discordie între soţi.

Caragiale nu rămâne însă multă vreme în intimitatea familiei. El e prea mult împătimit de vieaţa activă şi plină de venin a cafenelei. Intârzie mereu în oraş şi, când se întoarce acasă, îi pare rău. Dar simte că acesta e destinul lui. Nu se poate lipsi de otrava vieţii de cafenea. I-a intrat încet şi sigur în sânge. O iubeşte ca pe o amantă, ca pe o a doua soţie; e a doua lui casă. Fără ea, simte c'ar înnebuni. Il atrage ca morfina şi, când intră în ea, nu se mai lasă sccs. Soţia îi înţelege sufletul şi se închide tot mai mult în platoşa ei de resemnare. A citit de sigur despre sacrificiile soţiilor de mari artişti şi vrea să fie şi ea la înălţimea rolului de soţie a unui mare artist ca soţul ei, pentru care are o adevărată admiraţie. Inteligentă, ea îi ajută la lucru, îi sugerează idei şi-şi dă părerea asupra vreunei bucăţi literare scrisă de el. Imitând exemplul marilor artişti, Caragiale îşi citeşte întâi bucăţile literare în sânul familiei şi de multe ori nu lipseşte dela lectură nici bucătăreasa, transformată în opinie publică.

Caragiale munceşte mult şi greu. Adevărata lui

muncă începea de fapt după ce isprăvea de scris ceva. Se chinuia cu mintea să găsească forma cea mai clară şi mai uşoară, care să fie şi frumoasă în acelaşi timp. Abia după ce avea convingerea că totul e în ordine, era mulţumit. Dar nici atunci nu da tiparului produsul muncii sale, ci transcria din nou, cu acea caligrafie perfectă care-i era caracteristică şi dacă la urmă băga de seamă că titlul ar trebui schimbat, caligrafia din nou întregul articol. Munca aceasta nu-i aducea cine ştie ce venituri. Insă muncind şi agonisind cu sudoarea frunţii, el îşi vede de familie şi în sânul ei găseşte deplină mulţumire. Copilul a început să umple casa cu sburdălniciile lui. Caragiale, care nu prea-l râzgâie, dintr'un principiu pedagogic sănătos, îl ia totuşi pe genunchi, îl joacă şi-i cântă, sau îi vorbeşte cu o seriozitate comică. El îşi aminteşte atunci de educaţia pe care a primit-o dela tatăl său care, tot ca şi dânsul, ocupat prea mult înafară, se interesa foarte puţin de copil. Caragiale e decis însă să-şi vadă copilul crescând în principiile sănătoase ale pedagogiei individualiste, obişnuindu-l de pe acum cu felul de vieaţă de mai târziu. In intimitatea sufletului său, el doreşte să-l vază la adăpost de grijile vieţii, cu o cultură serioasă şi cu o situaţie socială care să nu-l facă niciodată să simtă umilinţa. El îl creşte în severe principii de austeritate, ceea ce va contribui poate să-l facă oarecum timid, poate chiar jenat că la baza ascensiunii lui stă lipsa şi modestia.

Având mai mult timp liber, Caragiale poate să se ocupe mai în de-aproape de familie. Soţia e mulţumită că-l are aproape şi-l lasă să lucreze în linişte, impunând şi copilului să nu strige prea tare, căci tăticul lucrează. Cu o precocitate rar întâlnită la copii, micul Matei se domoleşte şi tăticul poate să lucreze în linişte, nestingherit de nimeni. Insă după ce Caragiale termină lucrul, cafeneaua îl fură iar şi-l ţine în mrejele ei zile şi nopţi întregi.

XVI

De multă vreme îl preocupă pe Caragiale subiectul unei drame țărănești care să fie o încununare a carierei sale de autor dramatic. Săptămâni de zile și luni întregi se frământă cu mintea pentru a înnoda o acțiune dramatică rurală, având ca subiect iubirea. Personajele încep să se contureze cu greu, desprinzându-se din ceață cu o încetineală cosmică. In momentul când crede că ele au căpătat o definitivă consistență, Caragiale începe să scrie. Din clipa acestei hotărîri, el se închide în ființa lui și lucrează cu răbdare, dar și cu acea silă pe care i-o dă de obiceiu efortul intelectual al creației. Incet, încet, acțiunea crește, personajele capătă vieață și scenele se înmulțesc, spre satisfacția autorului. Totuși, stăpânit de acel simț autocritic care se vede în toată opera sa, Caragiale retușează mereu personajele, reface scenele și șlefuește cuvintele. In cele din urmă, drama e terminată. *Năpasta* poate primi botezul de foc al rampei. In ea a pus Caragiale toată puterea sa de creație, tot talentul și priceperea. Dar el cunoaște și capriciile publicului, așa că-și tempereazä entuziasmul. Piesa cea nouă a lui Caragiale introduce pe spectatori într'un mediu cu care nu sunt obișnuiți și lucrul acesta îl face pe autor să aștepte cu oarecare rezervă desfășurarea evenimentelor. Caragiale nici nu se îndoiește că a scris o piesă bună. Geneza ei stă în acea apariție luminoasă dela hanul din Tigveni. Vorbele flăcăului i-au rămas adânc întipărite în minte: „Ei, domnule, pentru fata asta o să se facă moarte de om!“ Caragiale a și prins firul unei drame în perspectivă și subiectul l-a urmărit cu persistență. Șase ani s'au scurs din ziua aceea. Șase ani i-au trebuit lui Caragiale pentru a descifra desfășurarea acelei drame întrevăzute la hanul din Tigveni. Anca, fata dela han (pe care dacă o cheamă așa sau altfel,

nu importă), este ţinta tuturor flăcăilor din sat. De ea e îndrăgostit Dumitru, un flăcău chipeş şi frumos, pe care şi ea îl iubeşte şi cu care se căsătoreşte; tot îndrăgostit de Anca e şi Dragomir, un ţăran mai isteţ, cu un ascuţit simţ practic (va fi negustor) şi tot de Anca e îndrăgostit, cu timiditate, şi învăţătorul satului, Gheorghe. Caragiale limitează în piesă numărul persoanelor, dar de sigur că de Anca e îndrăgostit tot satul, căci e frumoasă şi fatală. Ea nu-l preferă însă decât pe Dumitru, cu care se şi căsătoreşte. Dar Dragomir, care o iubea în taină şi nu voia ca Anca să fie a altuia, îl ucide într'o noapte pe Dumitru, iar ca să se pună la adăpost, îi scotoceşte buzunarele şi, puţinele lucruri pe care le găseşte, amnarul, tutunul şi luleaua mortului, le pune în buzunarul lui Ion, un ţăran degenerat, care în felul acesta e acuzat de uciderea lui Dumitru şi trimis la ocnă. După câtva timp, Dragomir îşi ajunge ţinta şi se căsătoreşte cu Anca, femeia mult dorită, care n'a încetat a-şi iubi soţul şi care nu poate crede că Ion dementul e ucigaşul. Anca îl bănueşte chiar pe Dragomir, însă n'are probe. Ion, singurul care ar putea vorbi, e la ocnă, şi are accese de demenţă şi epilepsie. Regimul din ocnă i-a agravat boala. In momentele lui de luciditate, Ion îşi dă seama că ispăşeşte o crimă pe care n'a comis-o. Insă, adus de fatalitate aci, adeseori îi vine să creadă că el e asasinul. Dela un timp îl munceşte gândul evadării. Sunt nouă ani de când ispăşeşte crima lui Dragomir, pe care şi el l-a bănuit dela început de uciderea lui Dumitru. Ar vrea deci ca înainte de împlinirea termenului de zece ani, după care pedeapsa pentru crima lui Dragomir ar fi prescrisă, să evadeze şi să-l dea de gol sau să-l pedepsească. De altfel, pe neaşteptate, şi Dragomir e cuprins de panică. Cu cât timpul prevăzut de lege pentru prescrierea pedepsei se apropie, cu atât anxietatea lui creşte. Se teme să nu evadeze Ion şi să-l învinuiască pe el. Dar iată că de ceea ce se teme, nu scapă. Intr'o noapte, nebunul Ion apare, în

carne şi oase, în prăvălia lui. Aici intervine un element nou. Nebunul îşi schimbă tactica. De ce nu s'ar sinucide în cârciuma lui Dragomir, căci tot nu mai e el bun la nimic, iar vina să cadă asupra cârciumarului? Repezindu-se şi luând un cuţit din prăvălie, el se înjunghie în inimă şi se prăbuşeşte. Planul izbuteşte. Anca alarmează autorităţile şi satul şi, cu concursul învăţătorului Gheorghe, Dragomir e arestat. Acum totul se clarifică. Dragomir ia drumul ocnei, iar Anca, răzbunată, e liberă, poate face ce vrea, poate chiar să se căsătorească cu învăţătorul, după cum i-a făgăduit adeseori, când plănuiau împreună să-l dea pe Dragomir de gol.

E o dramă simplă, umană, aşa cum e vieaţa în sine. Conştiinţa artistului intervine însă şi introduce elemente noi care, dacă nu complică, denaturează într'o anumită măsură linia simplă a acţiunii. Anca e o femeie care ştie ce vrea. Nu i se poate obiecta nimic. In schimb, Dragomir şi Ion sunt puşi în nişte situaţii puţin cam artificiale. Anxietatea lui Dragomir e justificată, numai dacă individul e bolnav. Dar el e sănătos şi cunoaşte legile. Poate că anxietatea lui să pornească dintr'o mustrare de conştiinţă, ca la Rascolnicoff de-o pildă, căci — legal — nimeni nu-l poate împovăra cu o faptă de care se poate apăra foarte uşor. Ion a recunoscut crima. Revenind asupra declaraţiilor sale, tot îl pot acuza lucrurile mortului găsite în buzunarul lui, iar accesele lui de demenţă fac puţin credibile disculpările. Deci Dragomir n'are de ce se teme în această privinţă. Ar mai rămâne mărturia Ancăi, dar şi pe ea o are la mână. A surprins-o cochetând cu învăţătorul. De sigur îl acuză, ca să se poată scăpa de el. N'are deci cine-l acuza cu temeinicie. Şi totuşi, Dragomir unelteşte să dispară un timp, până la transcrierea pedepsei şi pe urmă să apară, ferit de orice răspundere. Evenimentele îl depăşesc însă şi Caragiale, predându-l autorităţilor înainte de trecerea timpului de zece ani, satisface şi acea justiţie imanentă care in-

tervine întotdeauna în chip providenţial între oameni şi aduce revelaţii uluitoare. Că Dragomir, apărându-se în faţa juraţilor, ar mai putea să scape în ce priveşte moartea lui Ion, administrând probe, e sigur că conştiinţa lui sdruncinată în urma atâtor fapte uluitoare, l-ar îndemna să recunoască celălalt asasinat. Iar dacă nici aşa nu va face-o, îi rămâne pentru mai târziu cheia sinuciderii, căci sufletul lui, după încheierea dată de Caragiale, e serios sdruncinat.

Năpasta e citită mai intâi între prieteni, după un vechiu obiceiu al lui Caragiale, care făcea acest lucru din dorinţa de a nu prezenta nimic scenei până nu căpăta şi asigurările prietenilor în ce priveşte valoarea lucrării prezentate. La una din lecturile *Năpastei* a luat parte şi arhitectul Lecomte de Noüy, care se afla în ţara noastră pentru a restaura Mânăstirea Curtea de Argeş. Arhitectul începuse să cunoască puţin limba românească şi ascultând piesa, spune entuziasmat:

— C'est très bien, Caragiale! Savez-vous ce qu'il y manque? *Une toute petite note rose!*

Drama, astfel concepută şi pusă la punct, e acceptată cu entuziasm la Naţional şi, după serioase repetiţii, la reuşita cărora contribue şi Caragiale, e reprezentată pe scena Teatrului Naţional la 8 Februarie 1890. Interpretarea ei suferă însă de lipsa unor actori care să creeze rolurile dificile ale *Năpastei.* In faptul acesta stă, poate, explicaţia că *Năpasta* nu cunoaşte o soartă mai fericită ca a celorlalte piese ale lui Caragiale. Rezervele lui în privinţa succesului sunt deci justificate. Critica vremii, comentând piesa, o şi ponegreşte, o şi laudă. Un critic, judecând *Năpasta* în „Arhiva" dela Iaşi, observă că în piesă este adus un asasin care „este bine privit şi devine simpatic, iar morala e triplă imoralitate", încheind cu această caracterizare: „Aşa dar, drama *Năpasta* este o adevărată năpastă a dramei". Un altul scrie în „Adevărul": „In zadar mi-am dat osteneala pentru a găsi o explicaţie psihologică a acţiunii şi a caracte-

relor în *Năpasta*", iar mai departe: „...In sfârşit dar, *Năpasta* este o eroare dramatică a unui autor talentat". Criticul dela „Adevărul" găseşte, totuşi, ca o consolare inutilă pentru autor, că „din punctul de vedere literar, *Năpasta* este o operă de valoare". Şi, ca să-şi sprijine afirmaţiile pe elemente reale, criticul în chestiune, negând valoarea piesei ca realizare scenică, ia de martor „imensa majoritate a publicului care a judecat astfel".

Criticii se întrec parcă în a nega valoarea scenică a *Năpastei*. Un alt critic, iscălind Emil (Gârleanu?), scrie în „Naţiunea" dela 7 Februarie 1890: „In definitiv ce e *Năpasta*? Un succes sau o nereuşită? Mi se pare că nici una, nici alta. E o eroare literară a unui autor talentat. *Năpasta* nu va mări, nici va scădea în ochii publicului, talentul dramatic al lui Caragiale. *Năpasta* dovedeşte că, punându-se dintr'un punct de vedere fals, Caragiale a făcut o eroare literară scriind-o". Iar mai departe, criticul dela „Naţiunea", recunoscând valoarea literară a piesei, scrie: „In rezumat, *Năpasta*, din punct de vedere psihologic, mi se pare pierită, e o lucrare literară de valoare, dar care nefiind scenică, ca dramă, nu poate să nu obosească pe spectator. Singur rolul lui Ion scapă piesa..."

Un alt critic, comentând piesa, nu scapă prilejul să fie şi ironic: „*Năpasta* a căzut de şi-a frânt gâtul". Printre cei care se adaogă corului de negativişti ai piesei, sunt şi Maiorescu şi Carp, lucru explicabil în ceea ce-l priveşte mai ales pe Maiorescu, contra căruia Caragiale ridicase cunoscutele obiecţiuni cu privire la ciuntirea versurilor lui Eminescu şi la specularea operei marelui poet în avantajul său material, obiecţiuni care au dus, inevitabil, la ruperea relaţiilor dintre Caragiale şi magistru.

Negativiştii apăreau cu duiumul, poate şi dintr'un sentiment de invidie şi revanşă faţă de acela care pe mulţi i-a pus la locul lor. Au fost însă şi critici care au judecat altfel *Năpasta*. Printre ei, şi spre cin-

stea autorului, dacă judecăm valoarea lor, se pot număra: Gherea, Sofia Nădejde, Al. Odobescu şi N. Iorga. Insuşi actorii care au interpretat rolurile din *Năpasta*, se ridică să ia apărarea piesei şi să justifice felul cum au înţeles ei să interpreteze pe eroi. Aristiţa Romanescu care a interpretat pe Anca şi contra căreia se ridicaseră Maiorescu şi Carp, scrie în amintirile sale: „In această piesă m'am întâlnit cu cel mai mare nesucces din cariera mea, nesucces de care sunt vinovată, pentrucă-l prevedeam şi nu m'am dus spre el decât pentrucă autorul, de câte ori i-l prevesteam, îmi răspundea: „n'am cui să-l dau" — cuvinte blestemate, cu care mi s'a dat de multe ori în cap. Ca culme, critica, în frunte cu Maiorescu şi Carp, — contra cărora îmi luase apărarea Odobescu, — susţinea că piesa a căzut din pricina mea. Nu e vorba, m'am consolat cu timpul, când am văzut că piesa are aceeaşi soartă, oricine ar juca pe Anca".

Ce simţea şi cum se comporta Caragiale în faţa acestui insucces? Atitudinea lui, în tot timpul atacurilor, e o admirabilă resemnare, aproape o blazare, iar celor care caută să-l consoleze de insucces, le spune, flegmatic şi rece, ridicând din umeri, că totul se reduce la lipsa de înţelegere a oamenilor. Şi ca dovadă că e aşa, vine şi o întâmplare *din afară* care confirmă în totul părerile lui Caragiale. Un autor dramatic parisian, André de Lorde, utilizând tema dramei rurale a lui Caragiale „după povestirea subiectului făcută de un român", o reprezintă pe scena unui teatru popular pentru muncitori, sub titlul de *L'Idiot* şi localizarea are un desăvârşit succes. Prietenii, printre care Vlahuţă şi Delavrancea, îl sfătuiesc pe Caragiale să tragă la răspundere prin justiţie pe plagiator. Dar Caragiale nu vrea. El află adresa lui André de Lorde şi-i trimite o scrisoare în care îl felicită că „graţie lui, o piesă care n'a reuşit în Bucureşti, a reuşit la Paris".

Cu timpul însă, *Năpasta* câştigă simpatia publicului, găsind în Iancu Brezeanu, în Ion Petrescu

şi alţii, nişte interpreţi desăvârşiţi pentru rolul lui Ion. Valoarea *Năpastei* va fi restabilit oarecum şi juridiceşte de Delavrancea, cu ocazia procesului de plagiat Caragiale-Caion.

Se pare că I. L. Caragiale, amărît de felul cum i-au primit contemporanii una din cele mai desăvârşite lucrări dramatice ale sale, a intenţionat într'o vreme să transforme *Năpasta* în nuvelă, dacă n'ar fi fost oprit de prietenul său Al. Davilla, căruia Caragiale i-a rămas multă vreme recunoscător pentru asta. Viitorii interpreţi vor ridica piesa la nivelul artistic al dramelor clasice.

XVII

Bucurându-se de un nume adânc intrat în conştiinţa publică şi stăpân pe arta sa, Caragiale candidează la 14 Aprilie 1891, pentru unul din premiile literare ale Academiei, cu volumele *Teatru* şi *Năpasta.* Va fi fost îndemnat la asta şi de veşnicile greutăţi ale vieţii, de care Caragiale, refractar ideilor de slugărnicie, nu mai putea scăpa. Reprezentarea pieselor sale îi aducea ceva venituri, dar nu-i ajungeau. De aceea se va fi gândit că, pe lângă atâtea premii inutile pe care le acordă Academia la persoane cu totul insignifiante, i se va acorda şi lui unul, după atâtea răsunătoare discuţii în jurul persoanei şi operei sale.

Caragiale ignora, se vede, pentru prima oară faptul că se prezintă în faţa opiniei unor oameni care de mult îl pândesc şi-i invidiază ascensiunea, unii dintre academicieni nesfiindu-se să-l atace public, în articole şi cronici răutăcioase.

Poate că I. L. Caragiale anticipa în sine insuccesul candidaturii sale, dar voia să aibă o verificare sigură, pentru a-şi înfige apoi colţii mai cu temeiu în bătrânii academicieni. Şi, de va fi gândit aşa, nu s'a înşelat, căci în şedinţa Academiei, consacrată aproape în întregime discuţiei operei lui Caragiale, va fi res-

pins dela premiere. Dar să narăm memorabilele fapte din şedinţa Academiei dela 14 Aprilie 1891:

Discuţia asupra propunerii de premiere a lui Caragiale, o deschide B. P. Haşdeu care, contrar obiceiurilor Academiei, prezentând teatrul lui Caragiale, în calitate de raportor, nu se mulţumeşte numai cu înfăţişarea obiectivă a operei, ci se declară chiar ritos împotriva premierii. Propunând aceasta, B. P. Haşdeu îşi va fi amintit de acel atac al lui Caragiale cu privire la „dispreţuirea bunurilor materiale" pe care Haşdeu o atribuia, pe nedrept, lui Eminescu, care a suferit de foame şi a cunoscut mizeria ca orice muritor de rând. Luând cuvântul bătrânul academician Gh. Sion, autorul unei călătorii în Basarabia de Sud după Unire, se uneşte cu părerile exprimate de B. P. Haşdeu în ce priveşte propunerea de nepremiere a operei lui Caragiale. După Gh. Sion, se scoală Iacob Negruzzi, care încearcă o slabă apărare a operei lui Caragiale, ceea ce face ca discursul să fie sub nivelul bunelor sale intenţii. El arată că dramaturgul e criticat prea aspru, prea cu patimă; că e un valoros dramaturg şi un mare învăţat. In felul acesta, I. Negruzzi încearcă să netezească asperităţile dintre el şi colaboratorul său dela *Hatmanul Baltag* contra căruia soarta părea că a organizat o adevărată operă de distrugere şi pe care chiar el l-a prezentat defavorabil în referatul înaintat lui Maiorescu, când cu solicitarea postului de director general al Teatrului Naţional făcută de Caragiale. Tardiva sa remuşcare, îmbrăcată în forma slabă a unui discurs nconsistent, nu poate determina premiera operei lui Caragiale şi nu poate înlătura nici ridicolul în care ise plasează pentru posteritate venerabila inst tuţie.

In sfârşit se ridică, furtunos şi agresiv, Dimitrie A. Sturdza care începe să-l critice pe Caragiale din punct de vedere patriotic şi moral.

Procesul verbal al memorabilei şedinţe, inserând părerile furiosului academician, glăsuieşte:

„D. D. Sturdza se uneşte cu părerea d-lui Haşdeu

pentru motive pe cari mai ales Academia trebue să le aibă în vedere. Reprezentaţiunile teatrale nu sunt numai pentru a excita o plăcere trecătoare, momentană; ele trebuie să fie bazate pe un fundament moral. Scriitorii mari ca Shakespeare reprezintă tipuri de oameni răi şi depravaţi ca Richard III; dar îi prezintă aşa încât să inspire oroare pentru vieţile lor. Ei nu ne atrag spre dânşii, ci noi îi împingem dela inima noastră. Din acest punct de vedere, d. Haşdeu a dat o judecată dreaptă asupra operelor dramatice ale d-lui Caragiale. Este însă un alt moment, atins şi acela de onorabilul nostru confrate, care pe mine m'a revoltat în aceste lucrări: acel moment este potrivirea dintre scrierile d-lui Caragiale cu acele ale lui Brociner, ale doamnei Mite Kremnitz şi ale altor străini răuvoitori pentru Români. Avem mulţi inimici noi Românii, şi aceşti inimici s'au strâns în timpul modern, când România şi-a luat un avânt, pentru a denigra tot ce este românesc, pentru a face să se creadă peste tot locul că ce e românesc, e depravat şi înrăutăţit şi stricat.

...Un artist, un poet trebuie să iubească adevărul, frumosul şi binele; el nu poate şi nu trebuie să ia elementele rele din societate şi a le prezenta ca tipuri sau de urmărit, sau care înfăţişează naţiunea sa proprie, pe care cu intenţiune o înegreşte şi astfel face de-şi pierde iluziunea şi speranţa.

.. D. Caragiale să înveţe a respecta naţiunea sa, iar nu să-şi bată joc de ea".

D. A. Sturdza îşi încheie dizertaţia sa, cu declaraţia că „va vota în contra acordării premiului d-lui Caragiale atât ca Român cât şi ca membru al Academiei".

Propunerea e pusă la vot şi obţine următorul sufragiu: 3 voturi pentru premiere, 24 voturi contra. In schimb sunt premiate câteva lucrări mediocre, perfect încadrate în severele principii de morală ale Academiei. Odată cu I. L. Caragiale este respins dela premiere şi Dobrogeanu-Gherea.

E mai mult ca sigur că autorul *Scrisorii pierdute*

se îndoia că va fi premiat, aşa că nu manifestă nicio surpriză, ci doar un sentiment de amărăciune. El va satiriza pe academicieni, dar n'o va face din răutate, ci din conştiinţa că aşa sunt oamenii şi nimic nu-i poate schimba. Ei vor refuza şi altora ceea ce i-au refuzat lui. Eminescu, Creangă, Conta şi alţii, vor cunoaşte pe rând, soarta pe care a cunoscut-o Caragiale şi nu vor fi niciodată unşi cu mirul pământesc al sacerdoţilor Academiei şi nici nu vor fi număraţi printre quasi-nemuritorii venerabilei instanţe. In schimb vor fi premiaţi cei care s'au înfruptat din seva lor creatoare, comentatorii, istoriografii literari sau compilatorii lor.

Caragiale n'a uitat niciodată pe B. P. Haşdeu care a propus Academiei nepremierea sa şi se va răsbuna pe dânsul scriind acea impresionantă vizită la castelul Iulia Haşdeu dela Câmpina, unde va petrece „o zi nespus de încântătoare, ospătat de d. şi d-na Haşdeu, părinţii proprietarei".

Totuşi, sub impresia momentului, Caragiale care începuse de mult să polemizeze cu Haşdeu, continuă atacurile, într'o elegantă manieră, la care bătrânul filolog, literat şi spiritist, răspunde cu aceeaşi cavalerească atitudine. Polemica dintre ei va cunoaşte mai târziu un puternic reflux care va da incisivitate şi alură spadasină „Moftului Român".

Verdictul Academiei lărgeşte în jurul numelui lui Caragiale o aureolă cu mult mai splendidă decât dacă acesta ar fi fost premiat, căci premiile sunt făcute pentru muritori de rând şi Caragiale, premiat, s'ar fi amestecat în hilarul palmares al atâtor non-valori sanctificate. Pentru nemuritori ca el, nu există juriu pământesc să-i măsoare proporţiile. El creşte în conştiinţa publică cu o putere cosmică şi uraganul patimilor nu-i mai poate întuneca pătrunderea în acest imperiu larg cât un basm, al conştiinţii publice. El este de mult un consacrat. Are celebritate, prietenii durabile, vioiciune de spirit, autoritate critică şi literară. Academia nu-i mai putea da nimic prin pre-

miere, decât un ajutor material pentru a-şi întreţine amilia şi pentru a da o educaţie mai aleasă lui Ma-ei, copilul lui în vârstă de cinci ani.

XVIII

Caragiale a fost întotdeauna un observator atent al vieţii. Din examenul făcut cu minuţioasă grijă, au ieşit nuvelele şi schiţele sale care poartă pecetea geniului şi a maturităţii sale artistice. Piesele, cu calităţile şi scăderile lor, pe care critica vremii le-a desbătut cu amploare, iar viitorul le-a clasat cu grijă, făcând din unele adevărate capodopere ale literaturii dramatice româneşti, rămân o manifestare de tinereţe a lui Caragiale. Ele au fost o urmare firească a legăturilor pe care dramaturgul nostru le-a avut cu teatrul dela primul pas împlântat în realitatea vieţii. Nuvelele şi schiţele sale, precum şi versurile, marchează o nouă etapă a maestrului, de sigur şi cea mai rodnică, pentrucă în ele se reflectă adevăratul geniu satiric al lui Caragiale, acel geniu care a făcut şi deliciul cafenelei în vremea cât Caragiale şi-a făcut un cult din ea.

Necesitatea de a scrie la Caragiale pornea dintr'o conştiinţă de artist, excitată la maximum de aspectele societăţii omeneşti. Dacă multă vreme arta lui satirică e o artă verbală, care delectează sau usturâ, ea începe abia la maturitate să capete formele statornice ale realizării în scris.

Caragiale a început, de sigur, de multă vreme să-şi însemne întâmplările vieţii. *Jurnalul unui vechiu sufleur* a apărut în „Convorbiri literare“ încă din 1880—1881, sub titlul *Amintiri din teatru*. Au fost publicate acolo trei scrisori, cuprinzând amintirile din culise ale lui Caragiale, însă în *Note şi schiţe*, publicate la 1892 în Editura Librăriei Sfetea, a apărut numai prima scrisoare. Paul Zarifopol, regretatul prieten al lui Caragiale, le-a publicat în primul vo-

lum din *Opere*, în ordinea în care au apărut prima oară în „Convorbiri literare". E vorba acolo, pe lângă alte amintiri care luminează o parte a istoriei teatrului românesc, de unchii săi Costache şi Iorgu, dar mai ales de Iorgu, năzbâtiosul actor, iubitor de farse, care a înflăcărat mult imaginaţia scriitorului de mai târziu.

In 1889, deci după o pauză de aproximativ 9 ani, în care timp Caragiale a fost cu totul răpit de alcătuirea pieselor sale, apare tot în „Convorbiri literare" nuvela sa psihologică de amplă întindere *O făclie de Paşte*. Nuvela este concepută de Caragiale cam pe vremea când a conceput şi piesa *Năpasta*. Identitatea de mediu dintre nuvela *O făclie de Paşte* şi piesa *Năpasta*, dovedeşte că autorul le-a avut pe şantier în aceeaşi vreme, preocupat de sigur să dea la iveală o parte din drama vieţii rurale. Psihologia eroilor urmează liniile preocupărilor sale cu privire la forţele oarbe ale inconştientului şi patologiei. E sigur că în ordinea conceperii celor două drame rivale, *Năpasta* a fost cea dintâi care l-a preocupa pe autor şi numai după aceea a răsărit şi *Făclia de Paşte* care, cronologic, apare, totuşi, înaintea suratei sale mai mari. *Năpasta* va fi reprezentată abia peste câteva luni. Caragiale publică apoi la răstimpuri mici, schiţele şi nuvelele : *25 de minute*, *Grand Hotel „Victoria Română"* (ambele în „Convorbiri literare"), apoi *Păcat* şi *Om cu noroc*, adunate în broşură, la un loc cu *O făclie de Paşte*, în editura tipografiei „Gutenberg".

In scrierile sale, el atacă teme politice şi sociale, dând o expresie proprie junimismului, pe care îl părăseşte din clipa atacului îndreptat împotriva lui Maiorescu. De altfel junimismul pierduse mult prin scindarea lui şi nu mai era o mişcare de regenerare, ci un conservatorism eşuat cu totul pe plan politic. Pentru Caragiale, „Junimea" nu mai era acum decât o „gaşcă" literară. Ca să-şi arate opiniile în legătură cu această gaşcă, el ia atitudine publică împotriva „Ju-

Caragiale

nimii" printr'o conferinţă publică, intitulată sugestiv: „Gaşte şi gâşte literare", care înseamnă emanciparea definitivă a lui Caragiale de sub tutela „Junimii", despre care nici nu se mai vorbeşte mult după aceea, şi totodată ruperea oricăror relaţii cu junimiştii, dintre care nu i-a mai rămas niciun prieten. Impresia produsă de atacul lui Caragiale a fost penibilă. Duiliu Zamfirescu, care fusese adeseori ironizat la şedinţele „Junimii" de către Caragiale, încât se luase hotărîrea ca autorul *Vieţii la ţară* să-şi lase manuscrisul pe masă pentru ca fiecare să-şi însemne pe marginile lui impresiile din timpul lecturii, îi scrie lui Maiorescu la 29 Mai 1892: „Văd din jurnale că cel dintâi a ţinut o conferinţă, *Gaşte şi gâşte literare*, în care pare că s'a ocupat de decadenţa Junimii. In adevăr, ar fi ciudat de a asculta o asemenea dizertaţie ornitologică, ţinută de o pasăre aşa de curioasă cum e Caragiale. Eu socot că pe el l-a îndemnat numai împerecherea între cele două vorbe, *gaşte* şi *gâşte*, să se lege de lume, fiindcă altminteri, dacă decadenţa există, ar fi trebuit să o constate mai întâi la el. Ce păcat că nu se poate face nimic dintr'un asemenea om! Firea l-a înzestrat bine şi vieaţa l-a tentat cu toate prefăcătoriile şi bunurile ei: a fost sărac, a fost bogat; a avut slujbe, le-a pierdut; o fi iubit şi probabil o fi fost iubit, — dar niciodată nu şi-a uitat menirea, pe care cel ce l-a zămislit se pare că i-a suflat-o în ureche, după ce l-a gătit, zicându-i, cu un picior în spate: „du-te şi să fii trivial!"

In această vreme, Caragiale e preocupat, pe lângă altele, de apariţia unei reviste satirice, puţin cam în felul „Claponului" de altădată, dar mai serioasă şi mai tăioasă. Tipii de cafenea au evoluat şi s'au înmulţit, iar moravurile politico-sociale oferă încă un material dens, bun de speculat. Caragiale îşi spune gândul prietenilor. Cel mai entuziasmat de idee pare a fi Anton Bacalbaşa, căruia Caragiale îi face şi propunerea de colaborare. Caragiale s'a gândit la autorul lui *Moş Teacă*, al cărui umor îl pre-

ţuia, de sigur, ca la singurul om vrednic să ducă pe umeri, alături de el, o sarcină aşa de grea şi riscantă. Anton Bacalbaşa, care intenţiona şi el să scoată o revistă de umor, fapt pe care-l va şi pune în practică după despărţirea de Caragiale, primeşte să colaboreze alături de marele satiric, în calitate de prim-redactor. Numele revistei îl are Caragiale de mult: „Moftul Român".

La 24 Ianuarie 1893, primul număr din „Moftul Român", „revistă spiritistă naţională" şi „Organ bi-ebdomadar pentru răspândirea ştiinţelor oculte în Dacia-Traiană", apare cu următoarea prezentare făcută de Caragiale, care ţine loc şi de program:

Eu — Ce mai spun gazetele, nene?

Nenea — Mofturi!

Eu — Ce era azi la Cameră?

D. Deputat — Mofturi!

Un cerşetor degerat — Fă-ţi pomană: mor de foame.

Un domn cu burtă — Mofturi!

Un june cu revolverul în mână — Acriviţo! Dacă nu mă iubeşti, mă omor!

D-na Acriviţa — (făcând două gropiţe asasine în obraz) Mofturi!

Dr. Babeş — Feriţi-vă de apa nefiltrată, are germenii tuturor boalelor.

Un mitocan (fudul) — Mofturi!

Pacientul (foarte impacientat) — Doctore, mor!

Doctorul (foarte liniştit) — Mofturi!

Un spiritist (învârtind masa) — Ce este lumea?

Spiritul (răspunzând foarte cinic) — Moft!

X — Mâine seară e o eclipsă de lună.

Y — Mofturi!

Moft! Mofturi!

Iar mai departe, pe un ton patetic şi hilar:

„O, Moft! tu eşti pecetea şi deviza vremei noastre. Silabă vastă cu neţărmurit cuprins, în tine încap aşa de comod nenumărate înţelesuri: bucurii şi necazuri, merit şi infamie, vină şi păţenie, drept, datorie, sen-

timente, interese, convingeri, politică, choleră, lingoare, difterită, sibaritism, viţiuri distrugătoare, suferinţă, mizerie, talent şi imbecilitate, spirit şi spiritism, eclipse de lună şi de minte, trecut, prezent, viitor, toate, pe toate cu un singur cuvânt le numim noi Românii moderni, scurt: *Moft.* In genere naţiile mari au câte un dar sau vreo meteahnă specifică: Englezii au spleenul, Ruşii nihilismul, Francezii l'engouement, Ungurii şovinismul, Spaniolii morga, Italienii vendetta, etc.

„Românii au Moftul!

„Trăiască dar Moftul Român!

„Foaia ce apare astăzi, luându-şi acest titlu eminamente naţional, este copilul adevărat, prâslea cel alintat al acestui secol pe sfârşite, aşa de bogat de mofturi; sperăm că ea va fi formula sinceră şi exactă a spiritului nostru public.

„Şi acuma, dragă Moftule, mergi de-ţi fă şi tu rândul, în lumea asta. Locul tău aici este, a ta e vremea de astăzi. Aruncându-te la lumină, strigăm, cu toată căldura: Dumnezeul părinţilor noştri, el care a ştiut totdeauna să protege România, aibă-te în sfânta sa pază! dee-ţi norocul ce-l merită orice Moft Român pe acest pământ stropit cu sângele martirilor dela 11 Iunie 1848, 11 Februarie 1866, 8 August 1870 şi 14 Martie 1888!

„Publicului Român, care-ţi este tot sprijinul, îi zicem: ajută-ne şi Dumnezeu te va ajuta; iar ţie-ţi dorim: Moft Român să fii, dar caută pe cât se poate de nu fi Moft".

Revista prinde, deoarece autorii risipesc în paginile ei multă vervă satirică şi umor, trecând în revistă presa, armata, teatrul, justiţia şi toată actualitatea societăţii româneşti. Amintindu-şi de votul Academiei care-i refuzase premiul de literatură, Caragiale nu uită să atace, cu subtilă ironie, poeziile şi dicţionarul lui Haşdeu, pe care-l numeşte „magnum etymologicum clysterinum sau juridicum", ceea ce face să-şi atragă antipatia acestuia şi a prietenilor săi. De

altfel, în genere, activitatea dela „Moftul Român" a lui Caragiale este de natură a-i îndepărta prieteniile, iar nu de a le consolida, cu toate că el însuşi se auto-ironizează, ca de exemplu în acest răspuns dat unor atacuri din „Adevărul": „I. L. Caragiale, fost sufler, fost autor şi director de teatru, a contractat din copilărie multe din apucăturile actorilor: e tipul cabotinului literar".

Apoi, continuând auto-ironizarea, scrie: „Autor a multor opere de mare valoare pe cari are să le scrie... Dar nu! — nu va mai lucra nimic serios într'o ţară de mofturi, unde nu se încurajează arta şi literatura adevărată. De aceea îşi pune în gând să părăsească acest orient incult şi să se exileze de bună voie în Occidentul luminat — la Kécikemet.

„Singurul bucureştean care s'a alipit de fosta Junime literară din Iaşi — *rara avis*, gâscă rară!

„In politică lipsă totală de principii, totuşi o extremă consecuenţă.

„Votează regulat cu opoziţia, deşi îi este totdeauna antipatică.

„Posedă secretul de a-şi câştiga vrăjmaşi noi şi de a-şi pierde prieteni vechi.

„Dintre aceştia, puţinii cu cari încă nu s'a certat, îi găsesc oarecare merite ca prozator.

„Neavând un unchiu în America, a trebuit să se mulţumească cu o mătuşă în Europa.

„Şi-a făcut studiile la şcoala lumii unde nu se cer examene.

„Particularităţi: Meloman, ureche, memorie şi gust muzical bine desvoltate. Superstiţios; îi place să-i trosnească chibriturile: e semn că vin bani, de aceea nu uită niciodată să le usuce înainte de a le întrebuinţa".

In felul acesta, Caragiale îşi face portretul şi, cu toate că e ironic, spune aproape tot adevărul despre dânsul. Aluziile la „Junimea" sunt o tristă realitate. Caragiale, atacând pe Maiorescu şi emancipându-se de venerabila societate, şi-a pierdut, după cum s'a

văzut, multe simpatii. Rândurile celor ce-l vor încolţi, sporesc mereu şi Caragiale ştie acest lucru. In „Moftul Român“ îşi tipăreşte Caragiale parte din versurile şi schiţele sale umoristice. Antrenat de „comicăria ardeleană“, el creează hilarul portret al lui Marius Chicoş Rostogan, nume sub care se ascunde celebrul profesor şi pedagog V. Gr. Borgovan. Enciclopedia rostoganeană cunoaşte o magnifică amploare, căci scenele din vieaţa eroului ca pedagog, vor fi pentru Caragiale prilej să satirizeze o parte a şcolii româneşti, unde preţiosul şi comicul serios erau în plină înflorire. Caragiale va fi atacat cu înfocare de apărătorii şcoalei, pe motiv că-i scade prestigiul, iar apărarea lui va fi o scuză retorică, înfăşurată în poleială estetizantă. El n'a satirizat şcoala în ceea ce are ea tipic şi esenţial, ci în părţile ei cu adevărat slabe.

Dar în „Moftul Român“, pe lângă eroi cu aparenţă de seriozitate, vor apare, în travesti, vechii comici de mahala ai „Claponului“, Şotrocea şi Motocea, stabilindu-şi o stare civilă nouă şi definitivă: Lache şi Mache. Mahalagii prin structură, Lache şi Mache vor reedita scene vechi de mahala, pe muzică nouă, în calitate de moftangii. Ei creează vieaţa mahalalei în scene scurte şi dialogate, epuizând toată gama scandalizantă a adulterelor, păcălelilor, coincidenţelor fatale şi ilariante care frământă vieaţa mahalalei şi-i dau acea specificitate care seamănă leit cu tradiţia. Lumea aceasta a mahalalei nu e o creaţie proprie a lui Caragiale. Ea există în carne şi oase şi devine, voluntară, colaboratoarea lui Caragiale. El numai şlefueşte natura, creează copii după ea, parodiază.

Revista place, de sigur, la multă lume, prin conţinutul ei. Sunt însă şi dintre cei care, fiind satirizaţi de Caragiale, o repudiază, determinând un curent de opinie defavorabilă împotriva ei, mai ales pe chestia ironiilor străvezii la adresa armatei şi justiţiei. Caragiale însă, care niciodată n'a intenţionat decât să copieze natura, iar nu s'o caricaturizeze sau difor-

meze cu scopul vădit de a crea diversiuni, e trist. Adversarii nu scapă prilejul să-l atace la cel dintâi prilej oferit de satirele lui. Caragiale, cavaler, ridică mănuşa şi răspunde cu acea eleganţă spadasină ce-i este caracteristică. In redacţia „Moftului", stând de vorbă cu colaboratorul său, Caragiale exultă şi se indignează. Bacalbaşa caută să-l tempereze şi, când reuşeşte, încep să vorbească despre lucruri străine de revistă. Adeseori, Caragiale işi aduce aminte de Eminescu. Atunci întinde mâna pe raftul de-alături, unde se află volumul cu poeziile marelui şi nefericitului său prieten, şi începe să citească, rar, cu acea voce gravă şi muzicală pe care i-o cunosc toţi. In interpretarea sa, versurile poetului capătă o vieaţă nouă, devin topaze şi rubine sclipitoare. Bacalbaşa tace şi-l ascultă, având impresia că sunetul vocii lui Caragiale vine de undeva de departe şi este, poate, chiar geniul eminescian care vorbeşte, dur şi sonor, în micul megafon al volumului. Târziu, când ridică ochii pentru o verificare de impresie, îl vede pe Caragiale stând aplecat pe spatele fotoliului, cu ochii închişi şi cu volumul de versuri în mâna căzută, inertă, pe masă, recitând din memorie sublimele versuri ale lui Eminescu. Iar sub pleoapa sa, puţin încreţită de asprimea vremii şi ascunsă, o parte, sub ochelari, apare o lacrămă limpede şi amară. Bacalbaşa e impresionat atât de cadenţa versurilor, cât şi de starea lui Caragiale care, izolat de actualitate, a pornit la braţ cu Eminescu spre o cârciumă discretă, unde-i aşteaptă visul şi pierderea în irealitate.

Dar deodată Caragiale se trezeşte şi, surprins în această postură, surâde jenat:

— Am visat puţin! Iartă-mă!

Intors la realitatea vieţii, Caragiale devine activ şi nervos, trepidând de clocotul care se află în el.

Cu apariţia numărului 33 al „Moftului Român", Anton Bacalbaşa se retrage din postul de prim redactor al revistei. Justificând despărţirea de colaboratorul său, Caragiale publică următorul anunţ:

„Cu multă părere de rău anunţăm că d. A. Bacalbaşa s'a retras din redacţia „Moftului Român". Pierzând un aşa distins şi spiritual colaborator, ţinem a-i mărturisi în public mulţumirile noastre pentru cordialul şi dezinteresatul concurs ce l-a dat acestei foi până astăzi".

Retras dela „Moftul Român", Anton Bacalbaşa, punându-şi în practică vechea dorinţă de a avea o revistă de umor numai a sa, scoate la 26 Martie 1895 pe „Moş Teacă", polemizând cu fostul său tovarăş dela „Moftul Român" şi cu B. P. Haşdeu.

Caragiale, rămas singur, şi simţind că revista nu se mai poate susţine material, sistează apariţia ei la 23 Iunie acelaşi an, după 39 de numere apărute.

Cam în vremea apariţiei „Moftului Român", Caragiale, câştigat de ideile socialiste ale lui Gherea, începe să participe, împreună cu Tony Bacalbaşa, la întrunirile de duminecă ale muncitorimii. Dintr'un raport al consiliului general al Partidului Muncitorilor din România, fiind vorba despre desbaterile celui de-al doilea congres socialist, se desprind următoarele fapte certe: „La 18 Aprilie 1893 s'a început la club o serie de conferinţe...; au vorbit A. Bacalbaşa, I. L. Caragiale, etc." Insă, în politică, I. L. Caragiale nu punea aceeaşi pasiune ca în literatură, aşa că dispărea foarte repede. In schimb, Tony Bacalbaşa, furat de verva care se desfăşura la seratele literaro-artistice, la întruniri şi conferinţe, îşi eterniza şederea, uitând că „Moftul Român" aşteaptă să apară. Caragiale fierbea de necaz şi nerăbdare.

Obligat să facă singur bucătăria „Moftului" şi să scrie rubrica „Parnasul român" pe care o redacta obişnuit Bacalbaşa, Caragiale, se tânguieşte de ingratitudinea prietenului în astfel de versuri:

E destul că el lipseşte
Şi n'avem pentru Parnas
Niciun rând! deci de-astă dată
Fără versuri am rămas.

Iar în subsolul paginii, precum şi în interior, printre rubrici, inserează acest afiş, indicat din capul rândului pentru a fi mai lesne observat de cititor, de un deget întins:

☛ S'a pierdut!!!

Cu ocazia marelui Congres Socialist s'a pierdut un Tony.

Iată care-i sunt semnalmentele: „mic, nervos şi drăcos, se irită extrem; când glumeşti oricât de inocent asupra socialismului ştiinţific, atunci devine muşcător".

Implorând lumea să-l caute, Caragiale oferă aducătorului „o cutie cu Ghiveci-Iulian şi un abonament pe un an la „Moftul Român".

Tony era un colaborator într'adevăr preţios al „Moftului Român", pentrucă poseda „inventivitate şi sortilegiu", iar Caragiale, despărţindu-se de dânsul, a încercat, de sigur, un regret sincer. Poate că sistarea apariţiei „Moftului" a fost determinată, printre altele, şi de golul lăsat în redacţie prin plecarea lui Tony Bacalbaşa. Caragiale va mai participa şi la întrunirile socialiste din acel an, dar nu se va înscrie niciodată în partidul socialist.

Decesul „Moftului Român" nu va fi considerat de Caragiale definitiv, căci după şapte ani va reapare mai proaspăt şi mai incisiv ca în timpul primei sale apariţii.

XIX

La un an dela dispariţia „Moftului Român", Caragiale scoate, împreună cu I. Slavici şi G. Coşbuc, o foaie ilustrată pentru familie, intitulată „Vatra", care apare de două ori pe lună. Mai norocoasă decât celelalte încercări ale lui Caragiale, „Vatra" reuşeşte să se menţină pe picioare doi ani de zile. Scopul revistei, cristalizat în cele câteva rânduri lapidare de

pe frontispiciu, este discutat pe larg în articolul program din fruntea primului număr:

„Trebuie să ne întoarcem, pe cât mai e cu putinţă, la Vatra strămoşească, la obârşia culturală a noastră.

„Oare cum în desvoltarea limbii noastre, numai prin întoarcerea la graiul viu al poporului am putut să ajungem la stabilitate şi la unitate, şi în desvoltarea noastră actuală vom ajunge la statornicie şi la unitate numai dacă vom ţine în toate lucrările noastre seamă de gustul poporului, de felul lui de a vedea şi de a simţi, de firea lui, care e pretutindeni aceeaşi.

„Foaia aceasta nu e făcută pentru noi, ci pentru obştia cititorilor ei; nu dar pe placul nostru, ci potrivit cu gustul ei are să fie făcută Ne vom da deci silinţa să cunoaştem gustul cititorilor noştri, pe cât se poate şi pe cât se concordă şi cu părerile noastre, lectura, pe care ei însăşi doresc s'o aibă.

„Astfel ne vom aduna cu toţii, public şi scriitori, împrejurul *Vetrei* şi vom face un lucru potrivit cu propriul nostru fel de a fi".

Deşi apelul e semnat de toţi, se pare că el e mai mult concepţia Ardelenilor Slavici şi Coşbuc, căci nu întâlnim în el nervul şi ritmul caragialean. Incepând cu numărul doi din al doilea an de apariţie (1895), „Vatra" adaogă un supliment umoristic intitulat *Hazul*, care apare tot de două ori pe lună şi care e redactat de Tony Bacalbaşa, D. Tel. (D. Teleor), Th. D. Speranţia şi poate chiar de Caragiale, ascuns sub anonimat. Dar *Hazul* dispare după două luni de apariţie.

Colaborarea lui Caragiale la „Vatra" este mai mult anonimă. De altfel, revista nici nu era în genul lui satiric, ci doar o foaie de popularizare, destul de serioasă, a cărui ţinută morală ar fi satisfăcut chiar pe exigentul B. P. Haşdeu. Asta nu înseamnă însă că I. L. Caragiale nu-i înţelegea rostul, căci chiar în numărul doi al revistei publică o *Poveste*, pe care autorul o însoţeşte de următoarea notă explicativă, aşezată la sfârşitul textului: „Subscrisul roagă pe

onorata şi competenta critică românească să nu-i denunţe acest plagiat. E o poveste veche pe care o iscăleşte numai întrucât i s'a părut că nu-i rău s'o înnoiască". Motivul ei e împrumutat din Anton Pann.

In numărul trei al „Vetrei", la rubrica „Anecdote", Caragiale publică următoarea schiţă neiscălită: *Cum se înţeleg ţăranii :*

„Straja satului vine la casa unui ţăran şi-i bate în geam. Se încinge o conversaţie.

— Hei, mă din casă!
— Cine?
— Tu!
— Eu?
— Păi?
— Ce-i?
— Cum ce-i?
— Păi ce-i?
— Ai o scrisoare!
— Cine, mă?
— Tu.
— Eu?
— Păi cine?
— Ado'ncoa!
— Ce, mă?
— Scrisoarea.
— Ce scrisoare?
— Ştiu eu ce scrisoare!
— Trebuie să plăteşti!
— Ce, mă?
— Cum, ce?
— Ce să plătesc?
— Porto.
— Cine?
— Tu.
— Eu?
— Păi tu.
— Ce porto, mă?
— Iaca, porto.
— Cum aşa?

— Păi, știu!
— Nu-i plătită?
— Ce?
— Scrisoarea.
— Ehei!
— Cum, ehei?
— Ai să dai, mă?
— Ce?
— Bani.
— Ce bani?
— Porto.
— Cât, mă?
— Ce cât?
— Câți bani, mă?
— 15!
— 15?
— Păi!
— Dar de ce, mă?
— Nu știu.
— Iaca 15.
— Așa.
— Ei, dă mi-o.
— Ce, mă?
— Scrisoarea.
— Ce scrisoare?
— Care ai adus-o...
— Eu, mă?
— Păi cine.
— N'am adus-o.
— Păi cum?
— Nu-i la mine.
— Asta-i!
— Cum asta-i?
— Unde-i, mă?
— Cine?
— Scrisoarea.
— La primărie.
— Ba la dracu.
— Ba, așa.

— Păi cum?
— Să te duci să ţi-o iei".

Curând după aceea, în revista „Viaţa", condusă de Al. Vlahuţă şi Dr. Ureche, apare o replică aspră la quiproquoul neiscălit din „Vatra". Răspunsul e intitulat: „Ce cred ţăranii despre *Vatra* noastră" şi e semnat *El,* nume sub care se ascunde, pare-se, fostul său prieten Al. Vlahuţă, cu care Caragiale se cam răcise dela apariţia romanului *Dan,* pe care-l criticase sever faţă de prieteni:

„Ion, cu *Vatra* în mână, bate în geam lui Dumitru.
— He, mă Dumitre!
— Ce e, mă? Mă, Ioane, tu eşti, mă?
— Eu, mă.
— Da' ce, mă?
— Auzi, mă, cică suntem noi mă...
(Se reproduce în întregime quiproquoul din „Vatra").
— Ai priceput, mă?
— Nu, mă.
— Nici eu, mă.
— De loc, mă?
— Ba, parcă niţel, mă.
— Ei, ce, mă?
— Vrea să zică că noi suntem proşti, mă, şi el afurisit, împeliţat, mă...
— Noi proşti?
— Da, mă.
— Şi el deştept?
— Da, mă.
— Apoi cine a scris aia, mă?
— El, mă.
— Nu noi, mă?
— Nu, mă...
— Nici copiii noştri?
— Nici, mă.
— Nici neam de neamul nostru, mă?...
— Nici, mă...
— Poi, atunci?

— El e prost, mă...
— Cine, mă...
— Ciocoiul, mă... pricepi, mă?
— Cum nu, mă...
— Poi ce spune el că ne pricepem, mă?
— Fiindcă-i prost, mă...
— De ce o fi prost, mă?...
— De ce, de?
— C'aşa l-a lăsat Dumnezeu...
— Aşa, mă...“

Răspunsul lui Vlahuţă la scurtele şi sprintenele întrebări din anecdota „Vetrei“ este, după cum se vede, lipsit de estetică, iar pe alocuri injurios, ceea ce, de sigur, a supărat pe Caragiale care, într'un viitor număr al „Vetrei“, la rubrica „Felurimi“ dă răspuns acestei inabile parodii a lui Vlahuţă:

„Bucăţica din *Vatra* este, oricine deprins o poate vedea, un fel de *charge d'atelier*, cum o numesc francezii, care jucată, iar nu simplu citită, poate fi mai bine înţeleasă şi gustată. De altminteri în societăţi literare se obişnuieşte mult acest gen de jucărie fără importanţă nici pretenţie artistică, şi tocmai de aceea, a noastră s'a publicat la varietăţi, fără iscălitură; n'are să stea un autor să-şi iscălească toate fleacurile trecătoare.

„Pentrucă însă *Vatra* e luată peste picior de *Viaţa*, cu privire la această glumă proastă, autorul acesteia e dator să se dea pe faţă; e, de altminteri, o glumă veche populară, care nu e decât aranjată de dânsul.

„Am onoare a declara d-lui A. Vlahuţă că „ciocoiul cel prost“, autorul acestei *charge* sunt eu subscrisul.

„Acuma de ce oiu fi prost? D. A. Vlahuţă a spus-o: pentrucă aşa m'a făcut Dumnezeu. Deocamdată eu mă mulţumesc cu această lămurire — pentrucă cine se poate pune cu puterea lui Dumnezeu?...

„D. A. Vlahuţă persecută *Vatra*. De ce? Răspunsul e uşor de dat. D-sa nu poate înghiţi scrierile mediocre, necum pe cele proaste şi insipide şi o do-

vadă pozitivă despre asta sunt ultimele d-sale producţii proprii, pe care le-a aruncat în public.

„Important e pentru *Vatra*, în deosebi pentru mine: ce fac eu cu mănuşa pe care Al. Vlahuţă mi-a aruncat-o a doua oară?... o ridic, ori o mai las?

„Căci, între d-l Al. Vlahuţă şi mine, care se cheamă că suntem oameni copţi, un duel literar trebuie să se termine altfel decât cu focuri oarbe, trase în vânt spre înveselirea cronică a spectatorilor, şi mai la urmă cu îmbrăţişări şi pace bună. Noi suntem bărbaţi — când ne-am apuca la luptă, trebuie *sans trêve ni merci*, unul să lovească la mir pe celălalt, ca să nu se mai ridice multă vreme. Şi mă întreb atunci: ce folos aş avea eu să dobor pe d-l Al. Vlahuţă? şi dacă m'ar distruge, d-sa ce ar câştiga?... Dar îmi zic iar: poate că ar ieşi un câştig pentru spiritul public şi literatură din urmările unei asemenea afaceri.

„Aşa fiind, aştept cu oarecare emoţie a treia oară mănuşa.

„Dar dacă de acuma declar că mi-ar părea foarte rău să fiu silit a o ridica (că atunci o ridic), asta nu va să zică de loc că îmi va tremura mâna, nici că nu voiu putea fi, faţă cu interesantul meu provocator, de cea mai extremă cruzime de care pot fi capabil.

„Crez că stilul meu este destul de cavaleresc. Vechiul meu amic şi bravul meu provocator, nu socoti că ai aface cu un laş; ridică-ţi însă, te rog, singur mănuşa deocamdată; mai gândeşte-te şi hotărăşte ce ai să faci cu ea — mi-o mai arunci odată, sau o pui frumuşel în mână...

„Până atunci, te salut şi iscălesc cu toată stima,

I. L. Caragiale".

Vlahuţă, citind răspunsul lui Caragiale la provocarea sa, îi răspunde tot în acelaşi loc din „Viaţa", ironic şi duios în acelaşi timp:

„D-lui I. L. Caragiale (am ajuns să ne domnim !)

„Dacă ai fi voit să ştii numele autorului care te-a supărat aşa de grav, n'aveai decât să ni-l ceri şi ţi l-am fi spus bucuros. E un scriitor de mare talent, un scriitor foarte cunoscut şi foarte iubit de public: te asigur, Domnule Caragiale, că n'ai fi găsit în *El* un adversar, pe care lupta cu d-ta să-l poată face mai glorios. Aş dori însă să nu fiu rău înţeles: să nu cumva să-ţi închipui că eu îţi spun asta, ca să mă descarc de orice răspundere. Nu, Domnule Caragiale, te-ai înşela grozav dacă ai crede că tonul ameninţător cu care-mi scrii ar putea să mă turbure câtuşi de puţin. Dar eu ţiu — pentru respectul pe care-l datorez cititorilor — să restabilesc mai întâi adevărul, ş'apoi liber va fi D-l Caragiale să facă ce va pofti.

„D-l Al. Vlahuţă persecută *Vatra*". Nu e adevărat. Ii doresc din suflet tot succesul, şi recunosc că cele mai frumoase poezii, care se produc astăzi în literatura noastră, sunt ale d-lui Coşbuc: i-am spus-o poetului personal şi i-o spun şi aci, că nu mă pot sătura de a-i ceti şi admira poeziile publicate în *Vatra*.

„Ce fac eu cu mănuşa pe care d. Al. Vlahuţă mi-o aruncă a doua oară?" Fă cum vrei, Domnule Caragiale. Ridic-o, las-o dacă nu-ţi mai face trebuinţă; mănuşa e, probabil, a d-tale, — eu port, când port, $6^{1}/_{2}$ — şi pe cât ştiu, nici n'am aruncat, nici n'am pierdut vreuna.

„D-ta *declari* că, *dacă vei ridica mănuşa(?)*, vei fi cu mine „de cea mai extremă cruzime de care" poţi „fi capabil". Aceasta înseamnă că mă urăşti. Suntem două temperamente cu totul deosebite. Eu te privesc cu linişte şi te înţeleg. Loveşte-mă, prietene, dar nu încerca să mă târăşti într'o luptă inegală, căci chiar când vei fi cu mine „de cea mai extremă cruzime", eu tot nu te voiu putea urî. Ştiu că, de când am scris ultimul volum „Dan", vechea noastră

prietenie s'a rupt. Ştiu că'ntr'o noapte ai stat până'n ziuă ca să convingi pe câţiva amici ai noştri, că „Dan" este cea mai mare idioţie ce s'a scris în limba românească, şi că mai bine aş fi murit înainte de a-l scrie, — scăpa astfel literatura de o mare ruşine. Ştiu că te-ai văicărit până şi la oameni străini şi la şcolari... numai mie nu mi-ai spus nimic. Intreabă-i pe toţi acei care ţi-au ascultat strigătele de revoltă şi mi le-au comunicat, întreabă-i dacă au auzit vreun cuvânt rău din gura mea, despre meritele şi valoarea d tale literară. Dar adu-ţi aminte că-mi spuneai până acum un an : ... „Mă, numai eu şi cu tine suntem scriitori în ţara asta!" Şi astăzi găseşti că am batjocorit limba şi literatura românească cu ce-am scris ? şi mă pofteşti la un duel „sans trêve ni merci?" Merci!

„N'ai să mă convingi niciodată că tot ce scriu nu e stupid, mai lesne m'ai putea convinge că tot ce scrii d-ta e genial.

„Află, Domnule Caragiale, d-ta bunul şi vechiul meu prieten, că voiu scoate şi al doilea volum din „Dan" şi ţi-l voiu prezenta „c'o mică dedicaţie". D-ta îl vei găsi „stupid" şi pe acesta. Nu face nimic, — eu voiu lucra înainte, voiu scrie mereu, în speranţa că poate voiu izbuti vreodată să fac şi ceva bun. Aşa dar, vezi bine că n'am vreme de pierdut, şi că nici medievalele d-tale provocări, nici stilul d-tale „destul de cavaleresc" nu mă vor putea ispiti să-mi las munca mea liniştită, şi să mă apuc la luptă cu d-ta. Loveşte-te cu alţii „la mir", dacă aceasta *te amuză*; eu am altceva de făcut. Iată ultimul meu cuvânt în această afacere".

Incidentul dintre cei doi prieteni s'a oprit aici, iar mai târziu va dispare dintre ei orice urmă de răceală, şi-şi vor relua firul vechii prietenii, cu mai multă statornicie, ceea ce va prilejui pentru istoria literară o serie de scrisori-documente de cea mai covârşitoare importanţă. De sigur, Caragiale va fi

criticat faţă de prieteni romanul *Dan* al lui Vlahuţă, iar acesta, păstrând supărarea pentru o revanşă publică, va fi scris parodia din „Viaţa". In scrisoare o aruncă pe seama altui scriitor, „un scriitor de mare talent", ceea ce se prea poate. Insă întrucât nu-i divulgă numele, suntem îndrituiţi a crede că tot Al. Vlahuţă este autorul, sau în cel mai bun caz inspiratorul. Ceea ce e de reţinut, e că parodia l-a supărat pe Caragiale, lesne iritabil şi violent. El se şi crede provocat, căci a şi zărit mănuşa pe care i se pare că i-a aruncat-o Vlahuţă. Ca unul ce se ştia poate vinovat de părerile aspre asupra lui *Dan,* Caragiale a şi văzut în parodia din „Viaţa", un atac disimulat al lui Vlahuţă. Dar Caragiale, în vremea asta, e silit să ridice multe mănuşi, căci nu numai Vlahuţă i se pare că-l vizează, ci şi alţii. Printre ei e şi academicianul B. P. Haşdeu, care nu-l are la stomac pe Caragiale şi pe care-l vizează în câteva pamflete publicate în „Revista nouă", sub rubrica „Zacherlina". Aici, în „Zacherlina", B. P. Haşdeu stropea cu epitete şi insulte pe mulţi dintre literaţii şi politicienii vremii. Caragiale nu putea deci să scape obiectivului lui Haşdeu care, într'un număr din „Revista nouă" îl numeşte „garçon de talent şi numai atât". Atacându-l, Haşdeu a fost, cu toate astea, faţă de Caragiale mai drept decât alţii. El a recunoscut că are talent.

Cu firea lui veşnic în ofensivă, cu cinismul şi sarcasmul pe care-l desfăşura dintr'o nevoie organică de dreptate, care reducea pe mulţi la tăcere sau îi înverşuna împotriva sa, era fatal ca I. L. Caragiale să-şi creeze multe antipatii. Unele din aceste antipatii se transformau în campanii de ură şi inventivitate spadasină. Totuşi reuşea să aibă un cerc destul de larg de prieteni. Aproape n'a existat scriitor din generaţia sa care să nu fi cunoscut generozita-

tea sufletească a dramaturgului. Tinerii începători de talent roiau în jurul lui cu admirație și-i așteptau cuvântul cu religiozitate, căci dramaturgul era inepuizabil, atât în ce privește ideile sale izvorîte dintr'o solidă cultură generală, cât și în ce privește debitul anecdotic.

Caragiale avea darul să țină încordată atenția celor ce-l ascultau, ceasuri întregi. Și ceea ce e mai interesant, e că el nu căuta prilej anume de a vorbi. Prilejul i se prezenta dela sine. Vorbea cu aceeași volubilitate pe stradă, ca și în culise, la cafenea sau la restaurant. Uneori, angajat într'o discuție de artă, uita că era ora mesei și că acasă îl așteaptă o soție răbdătoare și un copil. Alteori îl apuca zorii zilei, la masă, cu prieteni vechi sau de ocazie, în jurul unei garafe cu vin. Se povestește că, într'o seară, intrând într'o bodegă cu unul din prietenii săi, au stat în picioare, în fața tejghelei, vorbind și cinstind, nu mai puțin de o noapte și o zi. In astfel de împrejurări, Caragiale nu cunoștea oboseala și, după ore întregi de vorbă, era tot vioiu și inepuizabil.

Era Caragiale un vicios? Căuta refugiul în bodegă sau cafenea dintr'o necesitate organică, din nevoia de a se neantiza? Nu. Caragiale bea oricât de mult, dar nu-și pierdea niciodată luciditatea și sprinteneala vorbei. Vinul era pentru dânsul un stimulent spre voie bună și discuție. Ii era deajuns numai să fie cu cineva, să-și descarce sufletul de o greutate, să lanseze un spirit sau o anecdotă nouă, sau să critice o atitudine de artă, o carte, un scriitor. La Caragiale se naștea întâi nevoia de comuniune, iar după asta veneau celelalte împrejurări stimulatoare de vorbă, care-l izolau complet de restul omenirii. Cu un prieten și cu un pahar de vin, Caragiale petrecea zile și nopți întregi, într'o atmosferă olimpică de voie bună și râs.

Caragiale își vizita prietenii și acasă, unde risipea aceeași vervă și unde crea îndată o călduroasă atmosferă intimă. Astfel vizita pe Ion Gorun, pe Coș-

buc, pe Anghel Demetrescu, pe Delavrancea, pe Ionescu-Gion, V. D. Păun, dr. Petraşcu, dr. C. Istrati şi pe alţii. Intr'o seară, aflându-se în casa lui Gorun, cu Iancu Brezeanu, actorul care a dat amploare lui Ion din *Năpasta*, cu Coşbuc şi alţii, Caragiale a intrat într'o discuţie amplă, trecând în re istă toată mişcarea literară a vremii. Prietenii erau entuziasmaţi de vederile largi ale lui Caragiale, mai ales că gazda îi trata din belşug cu divinul nectar de care se lăsau ameţiţi şi zeii. Timpul se scurgea repede şi nimeni nu observa aceasta. Când pe la geamuri au început să mijească zorii zilei, Caragiale nu epuizase încă ceea ce avea de spus. Vinul se terminase şi gazda era foarte neliniştită. Ridicându-se pentru o clipă dela masă, Gorun se duce şi-şi trezeşte servitoarea, ca să plece după vin. Servitoarea pleacă, dar după câtva timp se întoarce fără vin, spunând că nu s'a deschis încă nicio cârciumă.

— Fraţilor, le spune Gorun, dezolat, am terminat vinul şi am trimis servitoarea să cumpere altul, dar cârciumile din cartier nu s'au deschis încă.

Intrerupt din verva lui, care luase formele unui adevărat curs de literatură, Caragiale se ridică şi spune:

— Staţi că vă aduc eu vin.

Spre surprinderea tuturor, îşi ia pălăria şi pleacă. Peste cinci minute se întoarce cu o căldare plină cu apă, pe care o aşează lângă masă.

— Iată, v'am adus vin.

Apoi, turnând apă în pahare, spre hazul general, şi-a continuat vorba, cinstindu-se cu apă, ca şi cum ar fi fost vin, până când s'au deschis cârciumile şi au putut să se aprovizioneze cu vin.

Nu erau rare cazurile când Caragiale, inspirat subit de vreo frântură de muzică, începea să fluiere arii întregi de opere. E curios lucru că, mai adeseori, el nu le cânta din gură, ci le fluiera. E şi explicabil de altfel, căci avea o voce de ţârcovnic, melodioasă şi fermecătoare, dar nepotrivită pentru muzică. Odată, aflându-se în tovărăşia lui Iancu Bre-

zeanu, de care îl lega o prietenie statornică, I. L. Caragiale începu să fluiere o simfonie de Beethoven. La sfârșit, Caragiale îşi întrebă prietenul?

— Ei, îţi place, Iancule?

— Eh, îmi place... dar dacă nu înţeleg! îi răspunse genialul interpret al lui Ion. Eu nu prea bat cu muzica asta din opere.

Atunci Caragiale îi răspunse, împăciuitor:

— Nu-i nimic, Iancule. In curând se face ziuă şi mergem în piaţă. Acolo e de tine!

Sentimentalismul său cunoştea forme torenţiale, când sufletul ii patina în melancolie. Atunci Caragiale devenea patetic, elegiac şi trist. Vocea lui tărăgănată, cu accente stinse, în care mureau ecouri vag trezite la vieaţă, Caragiale era aşa de cucerit de clipa de înduioşare, încât avea lacrămi în ochi. In coșul pieptului simţea crescând un imens val de amărăciune sau o stâncă prismatică, rezistentă și dură. Această sensibilitate lirică îi prilejuia lui Caragiale o impecabilă causerie, care năucea pe cei prezenți. Și mâhnirile lui erau de durată. Sub impresia amărăciunii ce i se trezea în suflet, el vorbea toată noaptea numai în accente patetice, dramatice, cu aceeași volubilitate pe care i-o procura şi veselia. Caragiale îşi trăia porţia de vieaţă artistic şi eşuarea în platitudine îl durea. Greutăţile vieţii îl făceau să scrâșnească de amărăciune şi neputinţă, mai ales că în căsnicie venise de curând un nou oaspete, Lucky. Caragiale începe să se gândească serios la răspunderile pe care le are faţă de familie. Cu literatura şi cu venitul pieselor nu poate duce un traiu sigur, mai ales că inamicii s'au înmulţit şi-i pun beţe în roate. Din gazetărie de asemeni nu scoate cine ştie ce, iar când tipăreşte vreo revistă, rezultatul material e mai mult decât deficitar. Facturile la tipografie se înmulţesc şi Caragiale abia le mai poate face faţă. Cinstit însă, el plăteşte totul până la un ban, chiar dacă privaţiunile îi sdrobesc sufletul și elanurile. Din artă el n'are decât plăcerea sufletească,

beţia orgoliului satisfăcut, satisfacerea simţului estetic, devenit impulsiune şi realizare. Dar Caragiale trebue să şi trăiască. Ii trebue bani nu atât pentru el, cât pentru familie. El poate duce o vieaţă de privaţiuni şi fantezie, dar familia nu. O Florentină ca soţia lui nu e obişnuită cu lipsurile, dar ştie să le îndure cu o nobilă resemnare. Caragiale însă speră mereu că condiţiunile vieţii se vor schimba şi-şi consolează soţia, infuzându-i curaj şi răbdare. Nu se poate ca vieaţa asta să nu-i ofere şi o situaţie materială care să-i pună la adăpost de grija zilei de mâine. Caragiale are şi câteva rude bogate, o mătuşă fără copii şi putred de bogată, anume Mumuloaia, tot Ardeleancă, văduvă a unui frate de-al Catincăi L. Caragiale, cu care duce şi un proces de partaj ce speră să-i aducă o sumă importantă de bani. Nădejdea îl face să întrevadă o posibilitate de moştenire. A! să aibă bani, ce n'ar face! Mai întâi ar călători, căci, deşi are aproape 42 de ani, n'a ieşit încă din ţară. Apoi ar frecventa concertele. Pentru satisfacerea gustului său muzical, n'ar ezita să se ducă până la Leipzig, Roma sau Paris, mai ales când ar fi vorba de vreunul din maeştrii săi favoriţi. Apoi, ceea ce e mai mult ca sigur, ar părăsi ţara, unde are numai duşmănii şi amărăciuni şi s'ar stabili undeva, departe, într'o ţară din Apus. Dar câte n'ar face ?

Caragiale îşi dă seama că visează şi revine la realitate. Se luptă piept la piept cu vieaţa şi nu se lasă biruit. Prietenii nu văd la dânsul nicio slăbire a entuziasmului de a trăi, nicio decepţie. Mereu în vervă, spiritual şi tăios, Caragiale singur ştie cât îl costă asta. Intr'o zi constată că greutăţile vieţii l-au depăşit. Gândul acesta îl face pe Caragiale să încerce tot felul de experienţe. Niciuna nu dă însă rezultatele scontate. S'ar apuca de un comerţ, dar n'are curaj. Mai are ceva bani dela o neînsemnată moştenire, puşi acolo de o parte, pentru zile grele, ar sunt aşa de puţini, încât nu ştie dacă-i vor ajunge.

Nu-i e ruşine să întreprindă un comerţ oarecare. E treabă cinstită doar. Se sfătuieşte cu soţia, combină, socotesc cam ce-ar putea realiza dacă ar încerca să deschidă o mică berărie şi se hotărăsc să încerce. Caragiale berar! Ce-au să mai exulte duşmanii! Dar lui Caragiale prea puţin îi pasă de ceea ce vor zice ei. Vieaţa înainte de toate.

In Noembrie 1893, Caragiale este văzut pentru prima oară berar în strada Gabroveni. Dar, aşa cum prevăzuse dramaturgul, lucrurile merg slab. Nu lipsesc nici ironiile răuvoitorilor: „Cel mai statornic client al berăriei e însuşi Caragiale!" E drept că dramaturgul se prindea repede să ţie tovărăşie la un pahar cu bere, mai ales că prin berărie dădeau tot mai des prieteni scriitori fără parale. Patronul e bun, dă şi pe datorie, dar chitanţele se înmulţesc şi clienţii nu se prea grăbesc să-şi achite datoriile. Unii dintre ei dispar de-a-binelea.

Afacerea nu merge. După câteva luni, Caragiale închide berăria de pe strada Gabroveni şi pleacă la Iaşi să-şi încerce acolo norocul. La Iaşi, Caragiale avea cunoscuţi şi prieteni, aşa că spera să-i meargă mai bine. Unul din aceşti prieteni, Nicu Nanu, îi şi propusese că ar fi dispus să deschidă împreună o berărie în Grădina Creditului Urban.

Caragiale soseşte la Iaşi şi trage la hotelul *Buch*, unde ia înţelegere cu un ţal-chelner, Sigmund, interesându-se îndeaproape de posibilităţile deschiderii unei berării. Se vede că ţal chelnerul nu s'a arătat prea entuziasmat de ideea lui Caragiale, căci acesta, după două zile de şedere în capitala Moldovei, se convinge că Iaşul nu e un oraş comercial şi pleacă, după ce mai întâi trece pe la casieria Teatrului de unde încasează suma de zece lei şi patruzeci bani, drept tantiemă cuvenită din reprezentarea piesei sale *Năpasta*. Tot cu ocazia acestei vizite la Iaşi, trece şi pe la editura fraţilor Şaraga, cu care tratează editarea operelor sale, făcând următoarea:

Invoială

Subsemnatul I. L. Caragiale, publicist domiciliat în Bucureşti şi Fraţii Şaraga librari editori, domiciliaţi în Iaşi, am convenit:

1. Eu Caragiale am vândut d-lor Fraţii Şaraga dreptul de a edita şi tipări operele mele intitulate „Nuvele", conţinând: *Păcat*, *Făclia de Paşte*, *Poveste*, *Răzbunare*, etc. şi „Mofturi" din articolele mele din „Moftul Român" în condiţiunile următoare:

D-nii Şaraga vor edita şi tipări scrierile sus arătate în două volume cu titlurile următoare: Un volum intitulat *Nuvele*, altul *Mofturi*, în câte 6000 (şase mii) exemplare.

2. Preţul ediţiei I-a de câte 6000 (şase mii) exemplare l-am primit în suma de 500 (cinci sute) lei la facerea acestei învoieli şi mă oblig a acorda în aceleaşi condiţiuni d-lor Şaraga prelungirea indiferentă a învoielii de faţă, ori de câte ori mi-o vor cere, plătindu-mi anticipat pentru fiecare volum câte 250 lei (două sute cinci zeci lei) la punerea în vânzare a unei nouă ediţiuni tot de 6000 (şase mii) de exemplare. Fără altă învoială între noi, eu Caragiale mă oblig a nu mai da drept editură a acestor opere nimănui în limba română, nici în ţară, nici în străinătate.

Manuscrisul l-am predat d-lor Şaraga şi mă oblig a face corectura cuvenită.

3. Noi fraţii Şaraga ne obligăm a trimite d-lui Caragiale, din fiecare volum, la fiecare ediţie, câte 25 exemplare.

Făcut azi. . . . . la 20 Octombrie 1894.

I. L. Caragiale
Str. Colţei 78, Bucureşti

Intors în Bucureşti, Caragiale găseşte că tot aici e mai bine să continue comerţul. După câtva timp, deschide pe strada Şelari, lângă vechea cafenea „Collaro", o nouă berărie, numită „Bene Bibenti".

Inventiv până şi în redactarea firmei, Caragiale nu scapă din vedere că el e scriitor şi pare-se că acest „Bene Bibenti" e o disimulată aluzie la acel *Bene Merenti* pe care nimeni nu se grăbea să i-l dea pentru opera sa dramatică. La început, afacerile îi merg destul de bine lui Caragiale. Are clienţi şi e mulţumit. Soarta pare a-i surâde, deşi prietenii găsesc că îndeletnicirea lui Caragiale va duce, sigur, la scăderea prestigiului operei sale literare. Noua sa meserie este rău înţeleasă de contemporani. Ei nu văd că sub această neplăcută îndeletnicire, se ascunde un crud adevăr: Caragiale n'are ce mânca. Literatura, ca întotdeauna în ţara românească, n'a fost niciodată un mijloc de traiu. Caragiale s'a supus soartei tuturor scriitorilor români care pe lângă scris, au avut şi alte ocupaţii lucrative, din care şi-au scos hrana. La fel cu Caragiale proceda şi socialistul Gherea, ale cărui critici literare nu-i aduceau niciun ban şi care luase în arendă restaurantul gării Ploieşti. Noua îndeletnicire a lui Caragiale desamăgeşte nu numai pe bătrâni, ci şi pe tineri. Unul din aceştia, care pretinde că vorbeşte în numele generaţiei tinere, scrie în „Evenimentul Literar" dela 17 Ianuarie 1894: „In ţara noastră, nu de mult, s'a întâmplat un fapt foarte însemnat. Unul din cei mai de frunte scriitori ai noştri, unul din observatorii cei mai fini ai societăţii româneşti, s'a lăsat de literatură şi s'a apucat de negustorie. Acesta e cazul lui Caragiale. Pentru vremurile noastre, acesta nu-i un lucru rar; dacă nu mai toţi literaţii de azi, dar cel puţin foarte mulţi din ei *şi-au spânzurat lira în cui* pentru alte lire mai sunătoare... Cazul lui Caragiale nu e tot aşa, căci el are talent şi nu-i este permis să se ocupe cu *lire mai sunătoare*, părăsind lira adevărată", conchide autorul articolului.

Caragiale citeşte şi surâde. Oamenii, chiar când vorbesc în numele generaţiei tinere, sunt prea puţin inteligenţi ca să-i înţeleagă vieaţa şi să-l menajeze. Totuşi sunt şi oameni care-l înţeleg. Foarte mulţi prieteni, printre care St. O. Iosif, Iancu Brezeanu, D. Teleor şi alţii, vin zilnic la berărie şi-l provoacă pe Caragiale la discuţie. Patronul e cât se poate de afabil. Se aşează la masă cu ei, fără prea multe formalităţi, şi începe să discute. Prietenii aduc şi alţi cunoscuţi de-ai lor, aşa că numărul clienţilor creşte. Unii vin atraşi de faima numelui lui Caragiale, alţii curioşi să-l vadă în meseria de berar.

Intr'o zi, V. Pop, care nu-l cunoscuse până atunci pe Caragiale, e dus de St. O. Iosif la berăria „Bene Bibenti". Noul client, curios de a-l cunoaşte pe dramaturg, îşi aminteşte cum l-a auzit pentru prima dată pe Caragiale vorbind şi răspunzând, cu surâsul lui spiritual, unui consumator, care-l întrebase pe Caragiale dacă el e patronul berăriei.

— Da, domnule, eu sunt.

— Ah! d-ta eşti domnul Bibenti? Ia şezi colea; nu bei o bere?

— Nu, mulţumesc, nu beau, că d'aia îmi zice Bibenti, îi răspunde Caragiale.

Totuşi, patronul, ca să satisfacă dorinţa clientului, se aşează la masa lui şi-i răspunde, răbdător, la toate întrebările.

— Şi ai mulţi clienţi, domnule Bibenti?

— Vreo treizeci, dar între ăştia este unul care consumă singur cât toţi ceilalţi la un loc.

— Ce spui? Bea straşnic, şi cine e acel muşteriu?

— Eu! Căci eu singur am nevoie de mai multă bere decât ceilalţi.

— Păi bine, domnule Bibenti, ziceai că nu bei...

— Eu?... eu nu beau, domnule; eu... consum.

Boema literară a vremii începe să ocolească mai des cafenelele cu canapea şi fotolii de pluş, pentru a se întâlni în berăria lui Caragiale, care, pe neaşteptate,

se transformă în Academie de literatură. Maestrul trona în fruntea desbaterilor, în dubla lui calitate de artist şi berar. Uneori, prietenii care luau parte la masa lui, erau scutiţi de a mai plăti.

— Lasă, mă, le spunea Caragiale, ştiu că nu puteţi plăti. Am eu destui burtă-verzi dela care-mi scot paguba.

Intr'adevăr, în berărie intrau mulţi negustori şi samsari, cu pungile pline de bani. Erau fel de fel de mutre care dacă nu ofereau patronului plăcerea estetică a unei discuţii, îi lăsau bani buni în tejghea. Amintindu-şi de toate acestea, Tony Bacalbaşa, care păstrase legăturile de prietenie cu fostul său colaborator dela „Moftul Român" şi venea des prin berărie, scrie undeva: „O! Mutrele de-acolo! Parc'am să văd consilieri comunali burtoşi ca poloboacele lui Luther, expunându-şi rudimentul lor de cap privirilor altor gogoburţi, lăfăindu-se ca *încurajatori ai berăriei artistice*, privind pe Caragiale şi spunându-i cu aerul cela de bun protector:

— Mă, vere Caragiale, cum făcuşi comediile alea? Ştii ce? Să-mi faci şi mie una pentru dumneaiei, — că grozav e de inucalită la piesele altu.a!

Apoi, golind halbele, edilul comunei va clama:

— Mă, eu sunt negustor vechiu! Pe mine nu mă iei peste briceag, că te zmeiesc.

Caragiale îngăduia să i se vorbească astfel, căci n'avea ce face. De unde instinctele nestăpânite îi împingeau mâna să-i pălmuiască, aceasta se făcea moale şi strângea laba muşteriului. grasă ca şi punga în care îşi ţinea „biştarii". Totuşi Caragiale se va răzbuna într'o zi groaznic pe aceşti burtăverzi ai berăriei, care vor defila cu toţii în galeria minunatelor sale figuri din *Momente*.

Scriitorii, gazetarii care au trecut prin berăria „Bene Bibenti" a lui Caragiale, vor păstra multă vreme amintirea unui patron admirabil care, din milă pentru cei săraci, îi va scuti de plata consumaţiei. Caragiale a fost cel mai fantezist negustor al Bucu-

reştiului de odinioară, iar Asociaţia chelnerilor l-a ales, pentru faima lui, preşedintele ei de onoare. Prietenii i-au făcut şi unele epigrame. Astfel, Dumitru Teleor i-a scris următoarea epigramă, pe care mai târziu a tipărit-o şi într'o broşură:

Lui Caragiale

Şi erau în berărie:
Mese, scaune, pocale,
Chelneri, sticle şi butoaie
Şi nea Iancu Caragiale.

Iar Cincinat Pavelescu, care se simţea legat de Iancu Caragiale printr'o sumă de frumoase amintiri, a scris împreună cu scriitorul birtaş, această epigramă:

Iancu Luca Caragiale
Iţi dă berea cu măsură!
Face şi literatură...
Insă nu face parale!

Epigramistul cam avea dreptate. Iar dacă şi eroul epigramei recunoaşte aceasta, înseamnă că lipsa de parale a lui Caragiale era o tristă realitate, căci de unde la început lucrurile îi mergeau binişor, dela o vreme încep să dea îndărăt. De vină au fost, de sigur, şi prietenii, dar şi Caragiale, care prea des consumau fără să plătească. Dramaturgul nu se plângea însă nimănui. In toate împrejurările dădea dovadă de seninătate şi voie bună. Şi, de sigur, nu s'a întristat de loc când, în 1894, al treilea musafir, Ecaterina, a venit pe lume. In sănătatea lui, Caragiale va fi cinstit cu prietenii, creştineşte şi româneşte, un pahar de bere, urându-i toate fericirile de care el fusese lipsit în vieaţă. Poate că va fi vărsat şi o lacrămă de înduioşare, gândindu-se că s'ar putea să fie şi altfel.

Pela mijlocul anului 1895, afacerile mergându-i

din ce în ce mai prost, Caragiale coboară obloanele berăriei „Bene Bibenti“ din strada Şelari.

XX

La vârsta de patruzeci şi trei de ani, vieaţa lui Caragiale e încă oscilatorie. N'are o situaţie precisă şi norocul îl ocoleşte mereu. Totuşi munceşte şi se sbate, agonisind din greu o bucată de pâine. Până acum i-au căzut câteva moşteniri, dar prea puţin însemnate. Banii s'au dus. Caragiale, cheltuitor aproape până la risipă, nu prea avea intuiţia banului decât atunci când îi lipsea. Nu se poate spune, totuşi, că n'a câştigat. A avut venituri frumoase, dar greutăţile vieţii au fost mai mari decât prevederile sale. Cei trei copii cresc în modestie, sub supravegherea mamei şi surâsul tatei. Matei are zece ani şi poartă costum de marinar, Lucky are doi ani, e dolofan şi cuminte, iar Ecaterina un an.

Caragiale e mereu atent cu membrii familiei. E îngrijorat când îşi vede soţia indispusă şi-l apucă o adevărată panică atunci când vreun copil se îmbolnăveşte. Lucky a fost de câteva ori bolnav. Mama şi tatăl au tremurat de grijă şi au stat lângă patul lui ceasuri întregi până l-au văzut iar surâzând, cu faţa îmbujorată şi nobilă, care are ceva din trăsăturile mamei. In schimb, ceilalţi dau dovadă de mai multă robusticitate. Tatăl îi adoră. Nervozitatea lui dispare când îşi priveşte copiii. E atâta limpezime în ochii lor, încât se simte înduioşat. In ochii copiilor se vede pe el însuşi, copil nefericit şi greu încercat de vieaţă, şi atunci în sufletul lui creşte o rugă şi o speranţă pentru soarta lor. Induioşat, el îşi şterge pe furiş o geană şi trece la lucru. Acasă lucrează ore întregi şi mai ales noaptea, când copiii dorm. Soţia lucrează ceva până târziu, la lumina lămpii. Nu vrea să se culce înainte de a-şi termina el lucrul. Când în sfârşit îşi dă seama că ea se oboseşte prea mult, Caragiale lasă tocul, puţin cam

iritat, fără să treacă măsura, şi-şi dojeneşte soţia:

— Ei, frate, dar nu mai termini odată lucrul acela? Iţi oboseşti privirea. Culcă-te.

Ea îl priveşte cu aceeaşi duioşie şi ar vrea să-i spună să-şi îngrijească mai bine de privirea lui, care e mult mai obosită ca a ei, dar tace, fiindcă asta l-ar irita mai tare. Ii răspunde domol:

— Uite, numai să termin asta şi mă duc la culcare.

Atunci Caragiale se ridică de pe scaun şi vine să-i apuce mâna:

— Ce răbdătoare eşti tu! Cât n'aş da să am şi eu răbdarea ta!

Dar scenele acestea sunt rare. Caragiale e furat de vieaţă, de oameni, de gazetărie. A doua zi se scoală târziu şi iese în oraş. Banii pentru târguieli i-a încredinţat soţiei din ajun. In oraş, Caragiale se simte vioiu, scăpat oarecum de griji, însă, cu toate că prietenii îl reţin mereu, el nu-şi uită obligaţiile casnice. Dacă nu se poate duce la masă, el trimite pe cineva, un picol sau un birjar, cu un bileţel, să-şi anunţe soţia că e reţinut de „afaceri importante". Soţia citeşte biletul, înţelege şi tace. Ştie că soţul ei e cineva şi are obligaţii.

Intre prieteni, Caragiale uită cum trece timpul. Se lasă prins în tot felul de discuţii şi în toate dă tonul, căci are o cultură enciclopedică vastă. Il interesează descoperirile noui în domeniul ştiinţei şi tehnicei, e la curent cu tot ce se scrie şi se bucură când vede că a mai apărut ceva nou. E un cercetător asiduu al cărţilor şi revistelor. Când intră în vreo librărie, apoi nu mai iese. Ceasuri întregi răsfoieşte volumele din rafturi, cu ochelarii pe nas şi cu pălăria lui moale, care a luat o formă dintre cele mai originale, pe-o ureche.

Iubea mai ales cărţile vechi, pe care le răsfoia cu plăcere şi se lăsa captivat de frumuseţea cronicărească a limbii. Odată, Caragiale s'a dus la o rudă a soţiei sale, Smaranda col. Mateescu, care trăia la

ţară. Sosind la moşie, nici una nici alta, Caragiale se urcă în pod, unde ştia că gazda are multe lucruri şi cărţi vechi, amestecate printre mobile uzate stil „empire“. In pod a stat Caragiale 3—4 ore, răsfoind cărţile şi alegându-şi pe cele care-l interesau. Când l-au chemat la masă, el nu terminase încă răscolitul. Abia pe la ora 3 după amiază l-a răzbit şi pe el foamea. Atunci a ieşit în gura podului şi chemând o slujnică, i-a spus:

— Să-mi aduci o bucată de brânză cu ceapă şi un pahar cu vin, fiindcă mai am de lucru aici.

A plecat dela moşie cu un vraf întreg de cărţi vechi, pe care gazda i le-a dăruit, bucuroasă că scapă de ele.

Caragiale s'a îngrăşat puţin. Ţinuta lui însă nu e a unui aristocrat, ci mai mult a unui burghez liniştit. Când citeşte o carte, e de o aparentă linişte, care nu e trădată decât doar de repetatele accese guturale care indică măsura satisfacţiei sau nesatisfacţiei sale. Puţin adus de umeri, cu haina bine întinsă pe o osatură largă, Caragiale lasă impresia unui bibliofil pasionat. Costumul lui nu prea-şi păstrează formele imprimate de fierul de călcat, mai ales că I. L. Caragiale, veşnic fricos de răceală, poartă haine groase şi negre. Vesta e încreţită pe pântece şi numai homericile lui izbucniri de râs îi întind cutele. Intr'un buzunar al vestei poartă ceasul, un ceas mare şi greu, de argint, iar în altă parte tocul pentru ochelari. De câte ori e obligat să citească ceva, Caragiale îşi scoate ochelarii cu şnur şi-i pune cu un gest lent pe nas, ca să-i lase să cadă cu o mişcare blazată a mâinii, când lectura e sfârşită.

Singur pe stradă, el e preocupat veşnic. Merge cu capul în pământ şi cu bastonul fluturat dinapoi. Lumea îl cunoaşte şi-l salută cu respect; el răspunde grăbit, mai adeseori absent, ducând mâna la pălărie şi neterminând gestul. Pălăria lui are o formă ciudată. E o pălărie gris, moale, cu borurile ridicate pe de lături şi lăsată în faţă, peste ochi. Pălăria

aceasta a luat forma capricioaselor sale aspecte psihologice şi gestul neglijent cu care e trântită pe cap sau pe masă, o fac din zi în zi mai originală.

Caragiale nu prea schimbă des costumul. Doar primăvara, când merge la curse, îmbracă un costum alb, uşor, de in şi o pălărie de paiu, mare. Soţia are grijă să-i pregătească totul, deşi el nu prea ţine socoteală dacă haina e călcată sau nu. E prea ocupat, ca să mai fie reţinut şi de astfel de lucruri mărunte. El vede doar că totul e în regulă şi e mulţumit. Nici atunci când vede că banii se sfârşesc, nu prea se alarmează. Le ştie doar coloarea şi e sigur că-i va găsi. Când îi are, îi risipeşte repede, din cauza necumpătării în cheltuieli. Zilele lui de lipsă depăşesc pe cele în care are bani. Şi totuşi nu e desperat niciodată. Are prieteni care-l pot ajuta, are tantieme de ridicat dela casieria teatrului, sau o restanţă de leafă dela vreun ziar. Când epuizează totul, apelează la mai marii zilei, oferindu-şi serviciile. Astfel, odată, fiind în lipsă, s'a dus la Ministerul Instrucţiunii şi s'a oferit să scrie, în formă populară, o istorie a Românilor. Cincinat Pavelescu, povestind peripeţiile acestui demers, bagatelizează într'o măsură oarecare obligaţiile pe care şi le asuma Caragiale, când afirmă că demersul n'a fost decât un truc, pentru a putea scoate dela Minister ceva bani. Dar să-l lăsăm pe Cincinat să povestească, în felul lui umoristic, afacerea lui Caragiale cu istoria populară a Românilor, care n'a apărut niciodată. Primind propunerea lui Caragiale, ministrul se arată entuziasmat de idee şi-i acordă şi un avans de 5000 lei, numai să înceapă imediat lucrul. Caragiale ia banii şi face o excursie de trei săptămâni prin Moldova, după care, terminând suma, se opreşte la Piatra şi trimite Ministerului o telegramă: „Lucrarea gata. Trimiteţi încă 3000 lei".

Ministrul, primind telegrama, rămâne surprins. Intr'adevăr, avea şi de ce. Ca să termini o lucrare ca aceea proiectată de Caragiale, numai în trei săptă-

mâni, e într'adevăr un record. Ministrul cheamă un inspector şi-i spune :

— Să treci, ca din întâmplare, prin Piatra şi să vezi dacă în adevăr Caragiale a scris istoria Românilor, sau dacă măcar s'a apucat de ea.

Inspectorul ajunge în Piatra şi se abate pe la maestru, aşa cum îi recomandase ministrul.

— Ia ascultă, maestre, îi zice inspectorul, mai mult în glumă, ai strâns cel puţin materialul necesar pentru această lucrare ?

— L-am strâns ! Se poate să nu-l fi strâns ?

Apoi scoate dintr'un buzunar o cărticică, *Istoria Românilor* de Xenopol şi zice:

— Uite, aici am strâns tot materialul.

Bineînţeles, inspectorul s'a convins de opera lui Caragiale şi a raportat ministrului, care n'a mai dat niciun ban, dar nici Caragiale n'a mai scos lucrarea.

Tot în legătură cu lipsa lui de bani, se povesteşte că dramaturgul n'a ezitat să ceară şi Regelui Carol I, care-l chemase la Palat pentru a se întreţine cu el asupra unor chestiuni culturale, „cu împrumut", o mie de lei, zicându-i:

— Majestate, o să vă rog să mă împrumutaţi cu o mie de lei.

Râzând cu multă poftă, regele i-a spus lui Caragiale :

— Regele nu împrumută ; regele dă.

Caragiale a replicat:

— Dar Caragiale nu ia ; Caragiale numai împrumută.

Adevărată sau nu, scena arată starea de sărăcie în care ajunsese Caragiale. Nevoile îl apasă din greu. Prietenii l-au ajutat cât au putut, dar ghinionul îl paşte. De multe ori nu se alege decât cu o făgăduială. Intr'o zi, fiind la aman, Caragiale leagă cunoştinţă, la un aperitiv, cu un necunoscut care-i arată dela început o mare afecţiune. I-a văzut de sigur piesele şi vrea să-şi arate satisfacţia, cinstind pe maestru. Necunoscutul are bani şi face impresia că e o inimă largă şi bună. După ce plăteşte toată consumaţia,

necunoscutul se oferă să-l conducă pe Caragiale până acasă. Când să se despartă, Caragiale îşi aduce aminte că nu mai are niciun ban. Atunci, pe tonul cel mai natural, Caragiale se adresează admiratorului său necunoscut:

— N'ai putea să-mi împrumuţi ceva bani?

— Cam cât îţi trebue, coane Iancule?

— Cât de mult, că nu-mi strică! răspunde Caragiale.

— Atunci, te rog, coane Iancule, vino mâine la mine acasă, după prânz, şi-ţi voiu da banii.

A doua zi, Caragiale ia o birjă şi se duce la adresa indicată de admiratorul său. Ajungând însă la poartă, vede doliu. Atunci Caragiale, zărind un gardist, îl întreabă pentru cine-i doliul. Gardistul îi spune că e chiar pentru persoana pe care Caragiale o caută şi care în timpul nopţii a murit.

Desamăgit de o realitate aşa de crudă, Caragiale oftează:

— Aşa sunt eu născut... Om fără noroc!

Pentru a face faţă împrejurărilor, Caragiale ia în arendă, ca şi bunul său prieten Gherea, în Septembrie 1895, restaurantul gării Buzău. La inaugurare, îl invită şi pe Gherea, căruia îi spune jovial:

— Ai să vezi ce bine o să-mi meargă, dragă Costică. Toţi clienţii tăi au să te lase şi au să vină la mine.

Afacerile merg însă tot slab, deoarece Caragiale e mai mult în capitală decât în Buzău. Sărăcia se ţine scaiu de el.

Intr'o zi, aflându-se în Capitală pentru diferite afaceri şi întâlnindu-se cu prietenul său, epigramistul Teleor, îl ia repede la braţ şi-l antrenează spre cofetăria Grancea, de peste drum de Palatul Regal. Aici consumă câteva pateuri, icre negre şi alte delicatese, pe care le stropesc cu o apreciabilă cantitate de vin de Drăgăşani. Incălzindu-se, mai ales că afară era iarnă, cei doi prieteni simt cum le vine inspiraţia şi se decid să scrie, în colaborare, o poezie, pe care o intitulează *Prea sărac.* Versurile sunt scrise de

amândoi scriitorii, un vers al lui Caragiale, primul, alternând cu unul al lui Teleor. Iată primele două strofe:

Am zis iubitei mele: „Vino
La câmp s'auzi un pitpalac".
Ea: „Da, îmi place pitpalacul...
„Dar nu *merg; tu... ești prea sărac".*

Plimbându-mă'n singurătate,
O odă gloriei eu fac;
Dar gloria se depărtează.
„De ce fugi?" zic. — „Ești prea sărac!"

Tot cam de prin această vreme trebue să fie și schimbul de spirite versificate dintre cei doi amici. La o petrecere în doi, Caragiale, care n'avea niciun ban în buzunar, cere chelnerului, cu voce răspicată:

Ia mai adă un ulcior,
Că plătește... Teleor.

Dar cum nici Teleor nu se simțea așa de stăpân pe puterea buzunarului, răspunde:

Teleor n'are parale,
Dar plătește Caragiale.

Și, în sfârșit, Caragiale fredonează mereu acest catren care este leitmotivul celor înglodați în datorii:

Pentr'o datorie veche,
Ești fudul de o ureche,
Pentr'o datorie nouă,
Ești fudul de amândouă.

XXI

Ca berar, Caragiale nu pierde nicio clipă contactul cu literatura. El continuă să scrie la „Vatra" întâmplări şi schiţe hazlii, fără să le semneze. O face poate pentru a nu stingheri autoritatea morală a revistei, el, berarul Caragiale, sau poate din simpla plăcere de a fi anonim. Căci, polemizând cu Vlahuţă, îşi asumă, sub proprie iscălitură, răspunderea asupra celor publicate. „Vatra" însă îşi încetează apariţia cam în aceeaşi vreme cu coborîrea obloanelor berăriei „Bene Bibenti". Caragiale, berar la Buzău, se gândeşte să scoată iar, de astădată singur, o nouă revistă umoristică: „Nea Ion". Intr'o notă din „Vatra" agonizândă, se poate citi chiar:" D-l I. L. Caragiale va scoate zilele acestea o revistă umoristică intitulată: „*Nea Ion*". Revista însă nu apare, iar Caragiale, conservatorul de până acum, începe să colaboreze dela Buzău, încă din Octombrie 1895, la ziarul liberal „Gazeta Poporului", al lui Gh. D. Pallade, după ce mai întâi ceruse lui Gheorghe Panu, printr'o scrisoare trimisă la 8 Septembrie 1895, din Buzău, să fie înscris în partidul radical, căci vrea să participe la mişcarea politică. Coincidenţa face ca şi Tony Bacalbaşa, socialistul de odinioară, să devie colaboratorul ziarului conservator al lui Nicolae Filipescu, „Epoca", unde-şi semnează unele articole *Demiurg*. Cum oricine poate înţelege, între ziarul liberal şi cel conservator se purta o polemică la cuţite. In mod fatal, foştii prieteni de odinioară, Caragiale şi Tony, se văd antrenaţi în polemica dintre cele două ziare rivale. Pentru a se putea ocupa mai în de-aproape cu gazetăria, Caragiale îşi neglijează negustoria, pe care o lasă pe seama soţiei şi stă mai mult în Capitală, luâd masa cu prietenii sau animând vieaţa cafenelei. La început, atacurile dintre cei doi prieteni apar nesemnate, însă cu timpul, polemica în-

teţindu-se, autorii lor le vor semna. Pentru desfăşurarea ideilor polemice, cei doi foşti prieteni îşi vor alege fiecare în ziarul respectiv câte o rubrică din cele mai oropsite. Astfel Caragiale va alege rubrica *Inserţiuni şi reclame*, iar Bacalbaşa *Cutia cu scrisori*. Aceste rubrici, care nu prea erau citite până acum, încep să fie gustate cu deliciu de amatorii de scandal. Caragiale, sub iscălitura *i*, face, la 7 Noembrie 1895, unele aluzii pline de ironie la adresa lui Tony Bacalbaşa şi N. Filipescu: „Se înţelege că, precum jalba scrisă de grămătic o iscălea odinioară, cu pecetea de inel, boerul de bună credinţă — lumea schimbându-şi numai forma, — tot aşa şi astăzi: profesiunile de credinţă le scrie *cu îndelungă fidelitate* proletarul intelectual, iar boerul le subscrie cu *robustă convingere*".

Era, de sigur, o transparentă aluzie la unele articole scrise de Tony şi semnate probabil de N. Filipescu. Tony Bacalbaşa răspunde lui Caragiale cu vehemenţă, acuzând pe liberali că, determinând pe Caragiale să scrie ironia amintită, în loc să-i dea slujbuşoara solicitată, i-au încătuşat libera gândire şi exprimare.

Caragiale, atins în amorul lui propriu, nu-i rămâne dator lui Tony cu răspunsul. In numărul dela 11 Noembrie 1895 al „Gazetei Poporului", la rubrica *Inserţiuni şi reclame*, el scrie:

D-sale D-lui Tony Bacalbaşa, membru al partidului socialist ştiinţific, prim-redactor la „Epoca":

Dragă Tony,

Gluma ta din *Epoca* de eri nu e rea, este puţin inexactă: mai întâi n'am solicitat până acuma nimic, şi al doilea, când o voi face, voi solicita nu o slujbuşoară mică, ci două mari.

Oricum gluma ta e buna; una mai bună însă

mi-a făcut-o un birjar muscal, onorabilul *gaspadin Matuşef* când mi-a imputat că n'am destui copii.

La o aşa violenţă, nu puteam să răspund altfel decât cu o graţioasă întrebare:

— *A propos*, ce mai face madam Matuşef?

Ţi-oi răspunde şi ţie tot aşa de graţios.

Eu ţi-am mai spus, dar ai uitat se vede, că decesul unui scriitor nu se poate judeca după câte bune nu le scrie, ci după câte le scrie proaste. Dar să lăsăm asta, că e cam grea de'nţeles.

Cine nu ne cunoaşte pe amândoi o să crează, după mila ce-mi arăţi, că tu te bucuri de o sănătate înfloritoare, iar că eu d'abia mă mai mişc. Dar cine ne cunoaşte, are să găsească următoarele:

Tony e un băiat bun, care are, pe lângă multe calităţi, şi un cusur specific foarte caracteristic. Tony vede totdeauna mărite la alţii micile lui însuşiri proprii.

De exemplu:

Cine impută unui radical că este cu liberalii? — Tony, micul Lassale al conservatorilor.

Cine plânge pe un om reputat relativ sdravăn? — Robustul Tony, autorul unor opere fundamentale şi de *longue haleine,* pe care are să le scrie.

Cine face pe Sturdza veninos şi pe Stătescu verde?

— Bunul şi rumenul Tony, bujorul dovleacului.

In fine cine a făcut cea mai aspră critică despre urechile unui prinţ, voinic şi frumos băiat? Tot Tony, proprietarul celor mai cazoane urechi din presa ţivilă.

Apoi dé!

O strângere de mână dela al tău invidios prieten.

Caragiale

A doua zi, la *Cutia cu scrisori* a „Epocei", apare riposta lui Tony Bacalbaşa:

D-lui I. L. Caragiale, fost scriitor în activitate, actualmente în declin şi la „Gazeta Poporului".

Iubite amice şi coleg,

Am citit în „Gazeta Poporului" de aseară, la „Inserţii şi Reclame", opera ta de *longue haleine*, şi am găsit-o mai mult „reclamă" decât „inserţie".

Iţi faci un merit din faptul că operele tale sunt de *longue haleine*, iar ale mele nu.

Ei, şi ? valoarea operelor de artă nu se judecă după *respiraţia*, ci după *inspiraţia* autorului.

Cât pentru faptul că „un radical este cu liberalii", asta-i chestie de strategie politică, în care nu mă vâr. Dar eu n'am zis că eşti cu liberalii, ci că eşti la liberali.

Şi acum, cu tot respectul ce am pentru perii cărunţi — şi mai ales pentru perii căzuţi — cred că s'ar cuveni să-mi fii recunoscător că te-am deşteptat din letargie, fie chiar supărându-te.

O să-ţi treacă. Şi o să revii probabil la vechea ta părere, pe care eu n'o împărtăşesc decât pe jumătate, că „numai noi doi ştim să scrim, mă!"

Bon jour,
Tony.

P. S. Vino diseară să prânzim împreună tot ca eri, la Andreiu. Cu o singură condiţie: nu mai vreau să fiu păcălit. Plătesc eu mâncarea şi tu băutura.

Se pare că Tony era cam des tras pe sfoară de Caragiale. Mai întâi îl păcălea la plată, punându-l pe Tony să plătească băutura şi el mâncarea. Apoi

chestia cu „numai noi doi ştim să scrim, mă!“, o mai spunea şi altora, bunăoară lui Vlahuţă, înainte de a se certa. Pare-se însă că pe Tony îl preţuia mai mult ca pe oricare dintre prieteni, însă nu din punct de vedere literar, ci pentrucă era vesel şi cunoştea o mulţime de chestii cazone. Chiar în timpul celei mai înflăcărate polemici, ei nu uită că sunt prieteni şi, după ce în timpul zilei se atacă unul pe altul la *Inserţii şi reclame* şi la *Cutia cu scrisori*, asta nu-i împiedecă de loc ca seara să ia masa împreună.

La „Gazeta Poporului“, care era o foaie politică, lui Caragiale nu-i merge destul de bine, cu toată incisivitatea din articolele şi polemicele sale. S'a văzut că maestrul nici nu era de fapt înscris in partidul naţional liberal, căci doar cu câteva luni mai înainte făcuse cerere de înscriere în partidul radical al junimistului Gh. Panu, pe care-l preţuia încă dela Iaşi. Inscrierea în partidul radical o făcuse Caragiale dela Buzău, după o vizită mai lungă la Iaşi, pe la mijlocul anului 1895 şi era, probabil, sub impresia acestei vizite în care prieteni de-ai lui Panu îl vor fi îndemnat să se înregimenteze în partidul acestuia. Scrisoarea trimisă lui Panu e clară şi scurtă: „Suma de cunoştinţi ce am despre oameni şi despre lucruri, pe de o parte, iar pe de alta stima şi încrederea ce-mi insuflă talentul şi maturitatea spiritului d-tale, mi-au făcut convingerea că, pentru a lua parte la mişcarea noastră politică — lucru la care sunt hotărît în fine —, locul meu nu poate fi decât în partidul al cărui şef autorizat eşti d-ta“.

Inscris în partid, Caragiale înţelege să activeze, cu toate că nevoia îl face să scrie la o gazetă liberală ca „Gazeta Poporului“, la care nu aduce o ideologie de partid, ci doar munca sa spirituală. Peste doi ani dela înscrierea în partidul lui Panu, Cara-

giale, care nu vedea succesul partidului decât într'o fuziune care să-i dea mai multă tărie, susţine fuziunea dintre partidul radical şi conservator care, în esenţă, aveau aceeaşi ideologie.

In primăvara anului 1896, Caragiale, care nu ieşise din impasul greu al vieţii, cu tot venitul restaurantului din gara Buzău, adresează lui N. Filipescu, directorul ziarului „Epoca", aceluiaşi om pe care îl vizează destul de transparent în polemica dusă cu Tony că ar semna articolele acestuia, o scrisoare de colaborare: „Am să vă fac o propunere: iată, daţi-mi voe să iau asupra mea îngrijirea unui număr de ebdomadar de duminică al *Epocei*, destinat, afară de rubrica informaţiilor şi depeşilor politice, exclusiv producerilor literare. *Epoca* literară de duminică ar fi astfel aproape absolut străină de politică, se'nţelege aceasta în limitele discreţiei la care voi fi obligat, natural aflându-mă în casa d-tale. *Epoca* literară, totuşi, va avea şi ea un program bazat pe principiile: — întâi, că literatura este o artă destul de grea şi de serioasă pentru a nu putea fi profesată decât de artişti, şi deci încercările de amatori de orice vârstă nu pot fi clasate printre producerile literare; şi al doilea, că fără competenţă şi cunoştinţa de cauză, nu-i permis nimănui să facă ştiinţă, mai ales critică".

Drept încheiere, Caragiale promite şi concursul unor scriitori consacraţi.

La propunerea lui Caragiale, N. Filipescu răspunde afirmativ: „N'am decât două vorbe să-ţi răspund: îţi mulţumesc din partea cititorilor *Epocei*. Şi astfel *Epoca* literară va începe să apară duminică 14 Aprilie. Intr'un număr viitor, până atunci, amănunte. Iată-i titlul: *Epoca literară*, sub îngrijirea d-lui I. L. Caragiale".

Filipescu se ţine de cuvânt. In „Epoca" dela 7 Aprilie 1896 se descrie planul, formatul, directiva, se dă numele principalilor colaboratori (G. Panu, Anghel Demetrescu, P. Missir, Gh. Coşbuc, etc.) şi se speci-

fică că „Epoca literară“ „va publica mai cu seamă proză“, care „dela o vreme a fost cam părăsită. Poezia își va avea și dânsa rubrica sa“. De asemeni se arată că în paginile „Epocei literare“ vor fi reproduși și comentați și scriitori români mai vechi.

Și astfel „Epoca literară“ de sub conducerea lui Caragiale apare la 15 Aprilie 1896. Redactorul foii scrie un articol program intitulat: „Câteva cuvinte“, în care însă nu spune nimic din cele propuse în scrisoarea către Filipescu. Urmează apoi câteva mici articole, în majoritatea lor recenzii.

Caragiale scrie în „Epoca literară“ sub pseudonimul *A. Museus*, care are mai multe înțelesuri. Astfel, el ar vrea să arate că autorul e un copil al muzelor, sau o colecție — un muzeu de lucruri rare și în fine că n'ar dori decât să se amuze *(amuseus)*.

Sub titlul „Primul mănunchiu“, Caragiale, ascuns sub pseudonimul A. Museus, publică o sumă de parodii după poeziile lui Bolintineanu, Eminescu, Alecsandri, Coșbuc și alții. Pastișările lui Caragiale sunt cât se poate de izbutite și ele se pot încadra perfect în acea categorie *A la manière de...*, care a creat faima unor oameni ce s'au ocupat cu genul dificil al parodiei, unde ți se cere atâtea identități diferite. Astfel, parodiind *Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul*, Caragiale scrie:

La ospățul falnic, strânsă-i oaste multă;
Toți vorbesc în parte, — nimenia n'ascultă.

Sau dicționarul de mahala al atâtor eroi de carnaval, care în formă poetică are următoarea expresie:

Și apoi se scoală deodată'n picere
Și cu glas puternic, le strigă: „Tăcere!“
Se închin *vitejii: caii lor* nechez
Cu arme sfințite toți se într'armez.

Apărând săptămânal, „Epoca literară“ nu durează

însă decât foarte puţin. La 19 Mai acelaşi an îşi încetează apariţia pentru totdeauna, cu toate că la 10 Octombrie se făgădueşte în coloanele „Epocei" politice apariţia suplimentului literar redactat de Caragiale. In locul ei apare „Epoca" zilnică.

XXII

Vieaţa se înverşunează să-l persecute pe Caragiale. La Buzău, lucrurile încep să-i meargă prost. Rămânând dator unui podgorean pentru 2 vase cu vin, acesta îl ameninţă cu procesul. Vestea se răspândeşte repede şi ajunge şi la Palat. Regele Carol, auzind de aceasta, a făcut mult haz. In modul cel mai discret, a dat ordin să se achite datoria lui Caragiale, amintindu-i-se totodată dorinţa regelui ca maestrul să se lase de negoţ şi să scrie.

In Septembrie 1896, mergând din deficit în deficit, el lichidează şi restaurantul gării Buzău, reluându-şi ocupaţiile în Capitală, unde însă o duce extrem de greu. Totuşi el speră şi luptă. Prietenii care-l văd tot aşa de spontan, tot aşa de vesel şi satiric, îl felicită şi-i admiră atitudinea. Ei nu observă că toată această atitudine e o chestie de temperament, în dosul căreia se ascunde un suflet plin de fineţe şi melancolie.

— Mă, de geaba vorbiţi voi, le spune el câteodată, eu nu sunt satiric, sunt un sentimental.

In dosul satirei sale se ascunde un suflet impresionabil, gata să explodeze în lirism şi lacrămi. Sarcasmul său e un sarcasm de clovn. Râde ca să-şi ascundă o suferinţă. Şi câte suferinţi n'a îndurat în aceşti ani! Câte gânduri pline de o clocotitoare revoltă nu l-au sguduit în credinţele sale! Şi cu câtă artă de clovn genial şi-a ascuns clocotul intim! Rareori îi scapă o exclamare din care să se vadă că sufere

într'adevăr. Râsul lui e adeseori un râs cu lacrămi. Cineva îşi aminteşte că l-a văzut într'o seară pe Caragiale asistând la reprezentarea piesei *Moartea civilă*, în care juca actorul său favorit Novelli. „Era scena când Corado Almini povestea cum a scăpat din închisoare. Toată lumea avea lacrămi în ochi, numai Caragiale râdea par'că cu toate trăsăturile multe ale bogatei lui expresii. Şi încordarea aceasta de râs a feţei creştea mereu, până ce marele scriitor a izbucnit în hohote nestăpânite". Iar mai departe, martorul acestei scene, care nu era altcineva decât P. Locusteanu, uitându-se mai atent la Caragiale, a observat că el nu râdea, ci plângea. La lăsarea cortinei, îşi aminteşte Locusteanu, Caragiale i-a spus lui Gusty, care era alături de dânsul:

— Este extraordinar! Am văzut în rolul ăsta pe Rossi, am văzut şi pe Salvini, dar niciunul n'a fost atât de adânc, atât de sguduitor, atât de mare ca Novelli.

De sigur, un om cu un astfel de temperament, savant mascat, nu poate să nu fie greu încercat sufleteşte de mizeriile vieţii. Tantiemele ce i se cuvin din reprezentarea pieselor, ca şi drepturile sale de autor rezultate din desfacerea cărţilor de teatru şi nuvele, sunt ridicole. Colaborarea pe la diferite ziare îi aduce de asemeni prea puţin. Greutăţile casei sporesc, iar chiria le pune capăt la toate. Caragiale, care n'are casă, e nevoit să se mute des dintr'un cartier în altul. Preferă cartierele din apropierea centrului, pentru a fi mai aproape de redacţiile ziarelor şi de vieaţa cotidiană şi activă a cafenelei. Acum e întâlnit cu locuinţa în Strada Colţei, ca peste şase luni să se mute în strada Carol, iar peste alte şase, în Pitar Moşu. Vieaţa de nesiguranţă şi provizorat îl frământă şi-i dă insomnii. Insă între prieteni uită repede. Escapadele cu prietenii sunt singurele lui momente de mulţumire deplină, căci atunci uită o clipă de necazurile care-l aşteaptă.

Lunile se scurg fără a aduce vreo schimbare în

starea materială a scriitorului. Soluționarea procesului de partaj cu mătușa lui Mumuloaia, de care și-a legat toate speranțele, întârzie. Caragiale e silit să ducă o vieață de crude privațiuni.

In primăvara anului 1897, Caragiale este angajat de Gh. A. Scorțescu, colaborator la ziarul „Evenimentul" din Iași, cu un salar de 400 lei lunar și cu condiția de a trimite un articol pe săptămână. Mulțumit că a găsit un nou prilej de a adăoga ceva la bugetul familiei, Caragiale începe să scrie la ziarul ieșan „o serie de articole asupra organizării Teatrelor Naționale, articole care au avut pe vremurile acelea un mare răsunet și cărora le-a răspuns răposatul Ștefan Velescu prin coloanele ziarului „Epoca".

La „Evenimentul", Caragiale scrie timp de patru luni, după care, subit și fără nicio explicație, încetează de a mai scrie. Se plictisea repede în ambianța elementului comun. Chiar când vieața e grea, el caută variația. In această dorință de a varia, stă și o parte din secretul rezistenții lui morale. Nădejdea în ceva mai bun, netezește asperitatea și creează acea mulțumire artificială a omului vizionar. Caragiale, schimbând mereu mediul, redacțiile și prietenii, își creează un divertisment sufletesc lesne de explicat în situația lui precară.

Tot la Iași scoate Caragiale, în 1897, „Calendarul pentru Dacia", din desfacerea căruia își mai ameliorează traiul.

In timpul colaborării la „Evenimentul", Caragiale trimite Teatrului Național din Iași o scrisoare lungă, prin care se oferă să ție o conferință al cărei subiect îl pregătea cu minuțiozitate și pe care urma s'o trimită cât mai curând. Făcând propunerea, el roagă direcția Teatrului ieșan să facă o reclamă intensă în jurul acestei conferințe, pentru a nu se pomeni în fața unei săli goale. Din motive care nu se cunosc, Caragiale nu ține conferința, cu toată că reclamă s'a făcut suficientă.

In schimb ține în București câteva conferințe la

care însă participă foarte puţin public. Şt. O. Iosif, prietenul său mai mic de vis şi poezie, îşi aduce aminte cum a fost primită de publicul bucureştean o conferinţă a lui Caragiale, pe care acesta a ţinut-o la Ateneul Român: „Parcă-l văd. Apare pe scenă cu pălăria dată pe ceafă, cu ochelarii pe nas, cu mâinile date la spate — şi înaintează sprinten la rampă. Se uită puţin prin sală — era un dezastru! Sala cel puţin pe trei sferturi goală". Şi cu toate acestea, în jurul conferinţei se făcuse o reclamă abundentă. Zidurile Capitalei fuseseră acoperite cu mari afişe în care se aducea la cunoştinţa publicului bucureştean că marele Caragiale va ţine o conferinţă la „Ateneul Român".

Văzând sala goală, Caragiale se uită peste ochelari şi spune, zâmbind:

— A, prea bine!... Suntem în familie, care va să zică!

Şt. O. Iosif, furat de această amintire, povesteşte mai departe cum Caragiale a început să citească cu glasul lui sonor şi plin de farmec: „Ce-a fost apoi atunci, n'am să pot uita niciodată! Ce vervă diabolică, câtă strălucire în priviri, ce gesticulaţie extraordinară, ce manifestare superioară a genialităţii! Stăteam mut şi tremurând de emoţie în stal, când deodată răsună glasul lui spart şi răguşit:

— Da-ţi-mi o ţigară, frate! O ţigară!

„Zeci de mâini se'ntinseră deodată spre el, şi-i oferiră ţigara cerută. El o aprinse şi, după obiceiul lui, o mângâie puţintel mai întâi, apoi trase chibritul pe pantaloni şi o aprinse şi fumă cu sete.

„Pe urmă începu din nou să citească.

„Cred că un mag din zilele vechi nu putea să citească cu mai strălucită vervă".

Caragiale a fost lovit şi în calitate de conferenţiar. In special îl urmărea vechiul său adversar Al. Macedonski, care nu i-a iertat niciodată primele sale atacuri. La o altă conferinţă a lui Caragiale, Macedonski angajează vreo zece tineri care să fluiere conferinţa şi să-l întrerupă pe conferenţiar. In sfârşit,

Caragiale apare pe scenă şi începe să citească, furat el însuşi de farmecul vocii sale. Deodată zece fluierături de ţignal izbucnesc în sală. Intrigat, Caragiale se opreşte din citit şi priveşte sala peste ochelari. Sgomotul încetează. Dar de îndată ce conferenţiarul încearcă să continue conferinţa, fluierăturile izbucnesc din nou. Atunci Caragiale, foarte calm, se opreşte şi, după ce tinerii instigaţi de Macedonski se liniştesc, scoate şi el un ţignal din buzunar şi începe să fluiere. Apoi iar îşi continuă conferinţa. Tinerii atât aşteaptă. Fluierăturile izbucnesc din toate părţile sălii, spre indignarea puţinilor participanţi liniştiţi care au venit să asculte cuvântul vrăjit al maestrului. Caragiale scoate din nou fluierul şi începe să fluiere, cu aceeaşi vigoare pe care o puneau tinerii în fluierăturile lor comandate. Conferinţa se desfăşură în această alternanţă de fluierături de care şi publicul, obişnuit în sfârşit, începe să facă haz.

Terminând conferinţa, Caragiale se adresează fluierătorilor, cu un surâs maliţios, punându-şi fluierul în buzunar:

— Domnilor, sunt satisfăcut. Conferenţiar fluierat de public s'a mai văzut, dar public fluierat de conferenţiar, nu cred. La revedere!

Luându-şi pălăria, dispare grăbit de pe scenă, spre uluiala celor care primiseră o aşa de usturătoare lecţie. Spiritul său inventiv salvase conferinţa şi prestigiul său personal.

Scena, exagerată sau nu, arată până la evidenţă câtă înverşunare era în duşmanii lui Caragiale, care căutau să-l lovească în miezul vital al existenţei sale. Piesele merg slab. Aceeaşi opinie critică dela premieră le însoţeşte, cu toate realizările unor actori de mare anvergură, ca Iancu Brezeanu şi alţii. Desamăgit de insuccesul lor, Caragiale se hotărăşte să le retragă din repertoriul Teatrului Naţional. In acest scop, el adresează lui P. Grădişteanu, directorul general al Teatrului Naţional, o scrisoare în care spune: „Legea presei din 62, apoi cod. pen., precum şi le-

gea pentru organizarea Teatrelor consfinţesc, toate trele, proprietatea literară. Toate trei — cele d'intâiu două prevăzând chiar pedepse straşnice — opresc categoric pe ori-cine a reprezenta vre-o bucată de teatru fără învoirea expresă a autorului. Cu toate acestea, până la venirea dv., d-le director general, în fruntea Teatrului Naţional, cele trei legi, mai ales întru cât priveşte interesele subtiscălitului, au fost mereu călcate de către mai toate companiile artistice emigrătoare din ţară, ba chiar (lucru de necrezut!) de către Societăţile dramatice oficiale, stabile, din cele trei capitale ale Regatului-Român. Viu deci a pune drepturile mele de autor sub înalta dv. protecţiune şi a vă ruga, potrivit legilor, ca, uzând de toată autoritatea de care dispuneţi, să opriţi a mi se mai juca vre-o bucată a mea de către ori-cine, fie chiar de către Societăţile dramatice oficiale din Bucureşti, Iaşi şi Craiova.

„In afară de interesele mele materiale, cred că acele bucăţi literare sânt nişte încercări cu desăvârşire nenorocite, şi nu mai voiu, la vârsta mea, să mi se eschibeze pretenţiunile regretabile, şi pentru mine şi pentru public, ale uşurătăţei unei vârste puţin coapte; nu voiu să mai menţin prin senilitate greşelile datorite juvenilităţei, scuzabile întâia oară, de neiertat la urmă. Sunt hotărît a nu mai permite nimănui, cu nici un preţ, să reprezinte acele proaste glume puerile, de care nu m'aş putea vre-o dată căi în destul".

Şi — ironizează Caragiale — „fiindcă un jurisconsult ca dv. nu este obligat a cunoaşte numele tuturor scriitorilor naţionali, şi, fireşte, cu atât mai puţin ale tuturor scrierilor acestora", dramaturgul arată lista pieselor sale puse la index: *O soacră, Noaptea furtunoasă, Conu Leonida faţă cu reacţiunea, D'ale Carnavalului, Scrisoarea pierdută* şi *Năpasta.*

Era Caragiale convins de cele ce scria cu privire la piesele sale, catalogându-le drept încercări regretabile ale tinereţii? S'ar prea putea ca spiritul său

de autocritică să-l fi îndemnat a le socoti ca atare, acum când privea aceste realizări ale tinereţii dela o distanţă de aproape 20 de ani. Lucrul acesta s'a întâmplat şi cu Tolstoi, patriarhul dela Iasnaia Poliana care, la bătrâneţe, şi-a repudiat cele mai frumoase romane ale sale: *Ana Karenin* şi *In războiu*. Mai sigur e însă că I. L. Caragiale încearcă să-şi retragă piesele, pentrucă nu i se respectau drepturile de autor şi nu putea să intre încă în graţiile criticei. Faptul că face apel la legile penale, e un indiciu al acestei procedări neaşteptate. Lucrul acesta va reieşi din cele ce se vor povesti mai la vale.

Primind cererea lui Caragiale, P. Grădişteanu răspunde, surprins, dramaturgului, nu fără că fie şi el puţin ironic:

Iubite d-le Caragiale,

A fost, crede-mă, o *Năpaste* pentru mine ca să fiu bombardat director al teatrelor. Jurisconsult, senator şi... Director al teatrelor... Desigur o alegere mai nimerită s'ar fi putut face. Nu cred că puţina competinţă ce am arătat în ale literaturii şi dragostea ce am avut întotdeauna pentru teatru sunt titluri suficiente. Dar... *Năpaste*... ce vrei ?

„Năpasta, teamă mi-e, va cădea mai cu seamă asupra teatrului, dacă oamenii ca d-ta, scriitori de talent, ar refuza concursul lor scenei române. Fii pe pace, ea nu va ţine mult".

Apoi P. Grădişteanu îl sfătuieşte să nu retragă piesele care au succes, pentrucă el va da ordine să nu mai fie reprezentate decât pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti, căruia Caragiale e obligat să i le lase, deoarece s'au făcut cheltuieli cu decorurile şi cu repetiţiile. Apoi *Scrisoarea pierdută* şi *Noaptea furtunoasă* sunt două mărgăritare ale literaturii noastre dramatice".

Caragiale înconjurat de principalii eroi ai pieselor sale

La acest răspuns, firea nervoasă şi susceptibilă a lui Caragiale, explodează în următoarea replică :

Domnule,

Aţi primit dela mine, zilele trecute, o petiţiune timbrată şi, alaltă-eri, mi-aţi răspuns în mod neoficial, printr'o scrisoare intimă, cu toate că între dv. şi mine nu ştiam până acu să fi fost vre-o intimitate. Ar fi risipă de cerneală să reproduc textul acestor două documente, de vreme ce au fost publicate (ori când pot dovedi netăgăduit că *nu eu* le-am comunicat onorabilei Redacţiuni) în „Adevărul" de Joi, 3 Sept.

Deşi plină de jocuri de cuvinte picante şi cu totul neuzate ; deşi îmbibată de un cald sentimentalism tineresc, care fireşte şade bine la orice vârstă, şi deşi oarecum măgulitoare în formă pentru mine, scrisoarea dv. nu îmi convine deloc, ba chiar m'a supărat foarte — să mă scuzaţi. Aşa dar :

fiind-că, din răspunsul dv., pricep că, punând sub înalta-vă protecţie dreptul şi dignitatea mea de publicist, am nemerit rău ;

fiind-că mă domiresc astăzi că dv. reputat ca bărbat de inimă, nu vă puteţi lăsa mişcat de sentimentul adânc al aceluia care vine, în faţa lumei, să-şi renege greşelile şi rătăcirile dintr'o vârstă lipsită de teama răspunderii, — nişte rătăciri şi greşeli cărora, spre umilirea şi căinţa lui până la groapă, nu li s'ar putea şterge de istov urmele, din pricina unor blestemate şi diavoleşti născociri, — căci numai diavolul, cu duhul său cel rău, a putut, spre bătae de joc, însufla pe om să-şi vecinicească prostiile, ca şi cum prostia nu era, şi fără slovă şi tipar, destul de vecinică ;

fiind-că mă aflu în faţa unui director carele

crede că puterea-i n'are niciun frâu și care, mai crud decât un ne'nduplecat și nesățios de vaete inchizitor, m'amenință să nu mă ierte nici chiar când, bătându-mă, pocăit, cu pumnul în piept, mă leapăd de păcat, — în fața unui siluitor și batjocoritor de conștiințe, care vrea râzând să mă supună cu sălbătecie la o casnă mai sângeroasă decât toate, aruncându-mi mereu pe obraz, în vileag, rușinea de care tot caut plângând să mă spăl;

fiind-că văd că milă nu am să capăt dela dv. și ne'ndurându-mă totuși să cred că neroadele și spurcatele mele păcătoșii de tinerețe s'ar mai putea înfățișa publicului împotriva voinței mele anume, într'o lume unde s'ar mai găsi un pic de sfântă dreptate, un grăunte de minte nestrâmbată, o slabă umbră de omenie, am onoare să vă fac atent, domnule, la somațiunea ce v'am înaintat prin portărei, astăzi 7 Septembrie 1898. O puteți publica, dacă poftiți, și pe aceia.

Vă salut cu toată spaima ce trebue să-mi insufle un om în fața căruia cuvântul se pierde umilit, neavând nicio putere, și vă rog să știți că la aceasta nu am nevoie de niciun răspuns: destul c'ați fost dv. „bombardat" director al teatrelor, nu mai e nevoie să mă canonați sau să mă canoniți și pe mine cu proza dv. prea tinerească pe care la vârsta mea coaptă, n'o mai pot gusta.

Caragiale.

Conflictul, de orice natură o fi fost, pare că se aplanează, căci Caragiale nu-și va mai retrage piesele. Ba ceva mai mult, la 1 Februarie 1899, Teatrul Național va reprezenta o nouă piesă a dramaturgului: „100 de ani". Piesa aceasta e mai mult o alegorie de tablouri istorice din vieața poporului român, în care apar câteva fapte principale din sec. XIX. Ea e primită cu răceală de către public, iar

critica e cât se poate de severă. „Săptămâna trecută — scrie un critic — s'a dat la „Teatrul Naţional" cea mai nouă lucrare dramatică pe care a semnat-o I. L. Caragiale.

„Revista *100 de ani* a fost primită de presa noastră aproape în general, mai mult decât defavorabil pentru autorul ei.

„S'a observat şi cu drept cuvânt, că celebrul autor dramatic, literatul cu gust ales, a omis şi într'un mod prea intenţionat — unele părţi din istoria noastră care s'ar fi pretat mai mult decât oricare altele, gustului acelui public mare căruia era adresată revista.

„S'a mai observat că aşa cum era închebată revista istorică a celui mai celebru literat din ţară, era menită să rămâie în repertor".

Sunt şi critici care scriu în favoarea piesei. Unul dintre aceştia spune: „Caragiale n'are nicio răspundere de efectul şi elementele constitutive ale piesei, întrucât n'a pus nimic dela sine. Autorul revistei ar fi scos din marea magazie a trecutului nostru istoric, câteva tablouri prefăcute şi le-ar fi expus publicului în mod cronologic; că maestrul a semnat-o pentru bani, căci publicului nostru îi trebue farse, îi trebue defilări de armată, apoteoze, etc".

Caragiale e desamăgit. Ca să-l consoleze, deşi succesul material al piesei a întrecut pe al celorlalte, D. Teleor îi scrie ad-hoc o epigramă:

Piesa O sută d'ani
A căzut precum se ştie:
In comerţ n'ai avut şansă
Nici când ţineai berărie...

*
* *

Incercările lui Caragiale de a se pune la adăpost de grijile vieţii, nu reuşesc. Orgoliul lui e greu pus la încercare, dar nimeni nu vede la dânsul un gest de dezolare. E acelaşi om spiritual, cu chipul senin

şi frumos, inepuizabil în vervă şi comunicativ cu oricine. In toate faptele vieţii lui stărue această atitudine de artist genial care pare a dispreţui bunurile materiale, dar care, numai pentru dânsul sunt, în taină, o tristă realitate. Nevoit să scrie şi schimbând redacţiile ca mănuşile, el duce o vieaţă de privaţiune, pe care rar o schimbă pe una de provizorie satisfacţie materială. Cam în timpul când i se reprezintă piesa *100 de ani*, Caragiale începe să scrie la revista „Pagini literare" a lui Artur Stavri, alături de G. Coşbuc şi Al. Vlahuţă, cu care în cele din urmă se împăcase. Dar nici colaborarea aceasta nu-i aduce vreo îmbunătăţire a situaţiei materiale. Destinul lui potrivnic îl urmăreşte până la exacerbare. A fost de toate: sufleur, actor, autor dramatic, director general al Teatrului Naţional, gazetar, scriitor, berar, socialist, conservator, etc., etc. şi nu s'a ales cu nimic. I-a mai rămas doar să se facă funcţionar. Funcţionarul are o leafă sigură, duce un trai aproximativ ordonat, n'are pretenţii prea mari, dar are mulţumirile şi tabieturile lui. El ştie că leafa îi vine regulat şi-şi poate alcătui un buget sigur, pe care nu-l desechilibrează decât foarte rar nevoia unui costum de haine, a unei rochii pentru nevastă şi la zece ani odată un voiaj cu peripeţii şi istericale.

Probabil că I. L. Caragiale a precumpănit toate acestea şi s'a hotărît, în sfârşit, să ceară o funcţie la stat. In anul 1899 el ocupă într'adevăr postul de registrator la Regia Monopolurilor Statului, iar prin luna August a aceluiaşi an, numele lui I. L. Caragiale „e trecut pe tablou între Bălănescu N., subşef de birou şi Curtius V., subşef de serviciu".

Acum are o leafă pe care o primeşte regulat şi Caragiale e, aparent, mulţumit, cu toate că leafa se volatilizează repede. Ca să-şi poată satisface nevoile lui de petrecere, o transformă în chenzine, iar la sfârşitul lunii se alege cu o mână de gologani care se duc repede. Se consolează însă că leafa viitoare va intra întreagă în bugetul casei. Dar asta e tot

aşa de problematic, pe cât de problematice sunt toate acţiunile şi împrejurările vieţii lui. Găurile bugetare sunt acoperite cu veniturile precare ale operelor sale şi cu cele încasate din publicistică. El ştie că o leafă de funcţionar nu poate să satisfacă nevoile vieţii lui debordante, căci îl strivesc celebritatea, relaţiile cu artiştii şi petrecerile prelungite, la care se mai adaogă cele ale casei, cu educaţia copiilor şi întreţinerea lor.

La 10 Septembrie 1899, Caragiale, presimţind că leafa dela R. M. S. nu-i decât un accesoriu, se gândeşte să colaboreze la „Universul". Intr'o zi se prezintă la biroul lui Cazzavillan, directorul ziarului. Directorul, cunoscându-i celebritatea şi bănuind scopul vizitei lui Caragiale, îl pofteşte să ia loc şi-l întreabă foarte afabil, cu accentul lui italienesc:

— Ce este, domnule Caragiale?

— Imi trebuie parale, domnule Cazzavillan, îi răspunde dramaturgul. Am venit să te întreb dacă poţi să-mi dai 25 lei pe un foileton.

— Dau bucuros. Dă-mi foiletonul.

— Ţi-l dau mâine.

— Bine, domnule Caragiale, îi răspunde liniştit Cazzavillan. Mâine ai banii.

— Apăi nu aşa! îi ripostează Caragiale. Banii îmi trebuiesc acum.

Cazzavillan, tot aşa de liniştit, îi răspunde:

— Nu te supăra, domnule Caragiale, dar nu pot! Eu pe datorie nu vând. Imi dai foiletonul, mâine îţi dau şi eu banii. Mai mult, dacă vrei, eu sunt dispus să-ţi plătesc 50 lei un foileton în loc de 25 cât ai cerut, cu condiţia să-mi dai, timp de un an, în fiecare săptămână câte unul.

— Vreau! se grăbeşte să răspundă Caragiale.

— Foarte bine, adaogă Cazzavillan. De câte ori ai să-mi aduci un foileton, eu am să-ţi dau 25 de lei.

— Cum 25? întreabă Caragiale, surprins. Parcă adineaori ai spus 50.

— Da, 50. Dar d-ta ai să primeşti numai câte 25 de lei de foileton. Iar după un an, când va fi gata un volum, am să-ţi dau odată de atâtea ori 25 de lei câte foiletoane ai publicat în *Universul*.

Lui Caragiale îi place socoteala Italianului şi începe să colaboreze, săptămânal, la „Universul", scriind cronici, articole şi schiţe. Treaba merge bine, dar Caragiale e cheltuitor şi are nevoie de bani mulţi.

Intr'o zi, se prezintă iar în biroul lui Cazzavillan, cu intenţia de a strica contractul.

— Domnule Cazzavillan, îi spune el, sunt într'o mare încurcătură şi am venit să te rog să-mi dai suma care s'a strâns până acum la d-ta...

— Ce sumă? îl întreabă, nedumerit, Cazzavillan.

— Restul de 25 de lei de fiecare foileton publicat până acum.

— A, nu, frate. Suma aceasta nu pot să ţi-o dau decât la sfârşitul anului, îi spune directorul „Universului", cu o fermă hotărîre în glas.

— Dar îmi trebuie, domnule director! Dacă nu mi-o dai, nu mai pot să colaborez!

— Cum vrei, domnule Caragiale. Eu suma aceea nu pot să ţi-o dau decât la sfârşitul anului şi numai dacă vei publica în fiecare săptămână câte un foileton în „Universul".

Enervat de încăpăţânarea Italianului, Caragiale iese repede din birou, hotărît să nu mai trimită niciun articol la „Universul". Totuşi, în săptămâna care urmă, foiletonul lui Caragiale apăru în locul ce-i fusese rezervat, potrivit învoielii.

La sfârşitul anului, Cazzavillan şi-a ţinut cuvântul şi a plătit lui Caragiale restul de 25 lei de fiecare foileton publicat în „Universul" timp de 52 de săptămâni.

Colaborarea lui Caragiale la „Universul" este una dintre cele mai rodnice. El inaugurează în pomenitul ziar două rubrici: „Politica şi Literatura" şi „Morala şi Educaţia", în care se publică multe scrisori

schimbate între Caragiale şi Vlahuţă. Aceste scrisori care au avut un mare răsunet în vremea aceea, apar apoi în volumul *Dreptate* al lui Vlahuţă, şi în *Abu-Hasan* şi *Momente* ale lui Caragiale.

Cei doi prieteni sunt acum nedespărţiţi. Caragiale, fire de Moldovean, binevoitor şi larg la suflet, e un om liniştit, agreabil la vorbă şi îngăduitor. I-a dovedit-o lui Caragiale încă de când îi răspunsese prin „Viaţa" la atacul vehement al acestuia. Dramaturgul s'a convins în sfârşit de firea deschisă a lui Vlahuţă şi de-acum înainte vor fi văzuţi numai împreună. Multe gânduri vor schimba între ei. De sigur, cele mai frumoase au rămas cunoscute numai de ei, în desele plimbări şi petreceri. Caragiale, iritabil şi lesne supărăcios, se lua după firea liniştită a lui Vlahuţă, care ştia să se izoleze de oameni pentru a visa şi admira un peisaj, un colţ de mare, un răsărit de lună sau o scenă idilică. Deseori, Vlahuţă îl va scoate pe Caragiale din aerul îmbâcsit al cafenelei şi vor vagabonda pe străzile capitalei, schimbând idei şi impresii. Vlahuţă a exercitat asupra firii lui Caragiale o mare influenţă. El l-a făcut să cunoască farmecul naturii, muzica şoptitoare a vântului, ospitalitatea moldovenească şi toată gama de poezie patriarhală. Vlahuţă ştia să şi petreacă. Atunci se înflăcăra şi vorbea patetic, cu o înduioşare pe care numai un suflet de Moldovean o poate avea.

Caragiale îl preţuia. Tovărăşia lui îi era necesară şi ea îi amintea de aceea pe care o avusese cu Eminescu, în depărtatele zile ale colaborării lor dela „Timpul". Caragiale, care nu cunoscuse decât vieaţa în sine, dinamismul fiinţelor, psihologia şi vocabularul care i-au creat celebritatea, avea acum putinţa să cunoască şi cealaltă latură a sufletului omenesc: poezia, cântul, frumuseţea. In schiţele lui începe să se împletească acum sarcasmul cu duioşia. Mici funcţionari ridicoli, în sufletele cărora cele mai neînsemnate întâmplări se transformă în catastrofă, încep să defileze în minunatele lui schiţe, cu justificarea psiho-

logică a faptelor. Aceste fiinţe ridicole şi pedante au un fond de duioşie, de omenesc, ceea ce le face să îmbrăţişeze universalitatea, să devie tipice. In *Universul* apar, rând pe rând: „Despre Cometă“, „Emulaţiune“, „Premiul întâi“, „Telegrame“, „Proces-Verbal“, „C. F. R.“, „Accelerat Nr. 17“, „Urgent“, „High-Life“, „Succes“, „Amici“, „Five O'clock“, „Cum devine cineva revoluţionar şi om politic“, „Atmosferă încărcată“, „Tempora“, „1 Aprilie“, „La Paşti“, „O zi solemnă“, „Domnul Goe“, „La moşi“, „Dascăl Prost“, „Situaţiunea“, „Intârziere“, „Amicul X.“, etc., etc.

Convorbirile dintre Caragiale şi Vlahuţă erau străbătute de fiorul inspiraţiei, de acel fluid care le da sens şi mişcare. Vlahuţă ştia să stimuleze pe dramaturg, să-i smulgă păreri în legătură cu arta, închegând în felul acesta seria unei lungi corespondenţe care se va tipări, treptat, în „Universul“ şi se va statornici apoi în volum. Astfel, într'una din aceste scrisori, Vlahuţă îl întreabă pe Caragiale:

— Poate un artist, un literat bunăoară, să se coboare în arena luptelor politice fără niciun neajuns pentru seninătatea lui, pentru mândria lui, pentru arta lui?

Caragiale răspunde:

— In vremea asta aşa de tulbure, de acră şi lipsită de orice credinţă, rostul literaţilor ar fi, cred eu, s'o limpezească, s'o îndulcească şi să-i inspire un pic de credinţă.

Apoi, revenind la chestiune, Caragiale nu găseşte inoportun amestecul poetului în vâltoarea luptelor politice, „căci putem găsi exemple din care se arată clar că sbuciumul luptelor politice a ajutat mult pe unii poeţi, ca poeţi. Că li-o fi fost asta spre fericirea lor particulară, nu am să întreb; de asta, încă odată, lor să le pese; mie nu-mi pasă de loc... Aducând în politică numai pornirea temperamentului lor dârz, oarba sinceritate a patimii, fireşte că nu puteau birui pe un teren unde judecata limpede şi socoteala rece

trebuiesc să biruiască; ia, să vedem însă, cât au folosit ca poeţi tocmai din cauza neliniştii şi nefericirii lor... Desgustul, scrâşneala acestor „biruiţi“ au fost izvorul atâtor minunate opere... Indignarea, a zis unul, face versul, şi... proza, adaug eu. Din desgustul şi scrâşneala aceea pentru ticăloşiile vremii lui, în cari s'a fost tăvălit, a eşit evocarea strălucită a trecutului spre luminarea viitorului“.

Şi Caragiale adaogă:

— Nu crede cumva, după cele de mai sus, că aş fi partizanul artei cu tendinţă. Nu! să ferească Dumnezeu! Am rămas, cum mă ştii, partizanul neînduplecat al tendinţei cu artă...

Vlahuţă, extinzând subiectul asupra influenţei poetului în tinerime, îi cere maestrului o precizare, la care acesta răspunde:

— Tu crezi că voi, literaţii şi artiştii, „prin cinstea, prin căldura sincerităţii, pe care le puneţi până şi în greşelile voastre, sunteţi mai aproape de sufletul tinerimii, şi că, de multe ori, din umbra în care trăiţi, voi o puteţi călăuzi, ş'o călăuziţi în adevăr, mai mult chiar decât povăţuitorii şi dascălii ei direcţi“. Imi pare rău că nu pot crede ca tine; nu pot zice că aşa este, fiindcă din nenorocire, nu e aşa, deşi aşa ar trebui să fie. Ştiu şi eu că tinerimea care, pe băncile Universităţilor, se prepară astăzi a fi mâine classă dirigentă a naţiei, ar trebui să-şi cultive nu numai inteligenţa prin înalte ştiinţe, ci şi caracterul şi sentimentele — ceeace pe româneşte se spune cu un singur cuvânt: Omenia — prin cultivarea frumoaselor litere şi a artelor nobile... Dela cele dintâi ar învăţa să înţeleagă şi să deslege problemele vieţii publice, la care vor fi chemaţi mâine; iar dela cele din urmă ar învăţa „să-şi consacre existenţa la combaterea prejudecăţilor funeste, la îndepărtarea opiniilor strâmte, la luminarea spiritului naţiei, la curăţirea gustului ei, inspirându-i frumoase sentimente şi idei nobile“.

Iar mai departe, cu înflăcărare:

— Da! aşa ar trebui să fie, ştiu şi eu. Dar, ia vezi, aşa e? Nu literaţii, nici artiştii, pot avea la noi vre-o influenţă asupra tinerimii, ci cu totul altcineva. Acel altcineva stăpâneşte astăzi exclusiv sufletul acestei tinerimi, şi nu „prin cinstea şi căldura sincerităţii pe cari voi le puneţi până şi în greşelile voastre", ci prin exaltarea prejudecăţilor funeste, prin coborîrea gustului, prin avilirea minţii, inspirându-i cu metodă rece idei strâmte şi josnice sentimente... Nu! nu voi, literaţii şi artiştii, vă puteţi bucura de a fi exercitat vreo influenţă asupra tinerimii din vremea noastră; nu. De asta se poate bucura cu prisos altă seamă de oameni. Mult o să mai meargă aşa?... Să sperăm că nu. In orice caz, la vârsta mea, nu mai pot spera să văd şi eu fericita prefacere.

Vlahuţă îi obiectează atunci:

— Şi tu, care ai avea, nu îndoială, ci aproape siguranţă că Eminescu, intrând în politică va ajunge el, de-ajuns, şi mare şi puternic, şi tot ce-i va pofti inima — dar, de scris nu va mai scrie, şi în nici un caz nu va mai fi poetul pe care-l admiri — tu, care ai şti asta de mai înainte, spune ce l-ai povăţui?

Caragiale răspunde:

— Mai întâi, eu nu cred că Eminescu, dacă ar mai trăi, „intrând în lupta politică şi ajungând mare şi puternic", n'ar mai scrie şi ar înceta să fie poetul pe care-l admirăm. Ba, iartă-mă, cred tocmai conrariul. De ce să ne amăgim cu un optimism exagerat? Trăim într'o societate unde îi trebuie cuiva, fără nume de familie ori avere, de două ori minte ca să nu treacă de prost; într'o vreme când, fără avere sau nume de familie, i se poate tăgădui talentului nu numai viitorul, ci şi trecutul. Astfel, sunt convins că succesul politic i-ar folosi mult bietului literat, admirat până ieri numai de un cerc strâmt de intimi; i-ar ridica de pe cap presiunea nimicniciei lui sociale, înălţându-l, dela umila lui josnică treaptă,

în vaza lumii. Aceasta i-ar da omului încredere în sine şi prin urmare, demnitate, şi l-ar ajuta să-şi ridice glasul în faţa concetăţenilor, să devie un poet şi mai admirabil, admirat şi dincolo de marginile strâmtului cerc de intimi... Intr'un cuvânt, talentul literar i-ar fi consacrat de succesul politic şi n'ar mai avea nevoie să aştepte o moarte nenorocită pentru a deveni popular. Dar să zicem chiar că aş avea îndoiala pe care mi-o presupui tu, „aproape siguranţa că poetul, aruncându-se în vâltoarea politică, n'ar mai scrie". Ei! şi?... Politica este ca şi însurătoarea... Când i-a abătut unui om şi vine a-ţi spune: „M'am hotărît să mă însor; ce povaţă-mi dai?" — nu mai sta la gânduri. Una singură are să ţi-o primească; dă-i-o şi te mântuie: „Foarte bine faci că te strângi de pe drumuri!... Să-ţi fie într'un ceas bun, cu ajutorul lui Dumnezeu!" Aşa şi cu politica... Să presupunem că Eminescu (pe care, dealtminteri, îl ştim ce pasionat fanatic era de politică) ar trăi şi ar veni să-mi spună aşa hotărît cum zici tu:

„Până mai deunăzi stam de-oparte şi mă uitam cu desgust; dar, încetul cu încetul, desgustul s'a prefăcut în durere, într'o durere ce par'că nu mai încape în versuri, încât încep să mă întreb dacă nu e o *datorie* să intru în luptă..." Ce aş putea să-i spun?... să-l povăţuesc a-şi înghiţi durerea şi a nu încerca uşurarea ce-i pare omului (ca şi mie) că şi-a găsit-o? Cum adică? De hatârul meu, pentru a-mi da versuri cari să mă amuze pe mine când am vreme de pierdut să renunţe el la irezistibila-i pornire sufletească, la îndemnul strigător al conştiinţei sale revoltate?... Să-i zic: „Nu! tu eşti artist, tu eşti menit să rabzi durerea şi să nu cauţi uşurarea ei! Tu eşti poet! Dacă te laşi pornirii tale de cetăţean, n'ai să ne mai scrii versuri, şi atunci, noi ce ne facem fără versurile tale? Cu ce ne mai petrecem noi mâine, şi cu ce-şi mai petrec poimâne moştenitorii noştri? Nu! tu să nu te-amesteci în politică; tu să stai de-oparte!"

Apoi, Caragiale, înduioşat de soarta poetului, îi spune lui Vlahuţă că l-ar sfătui pe Eminescu aşa:

— Pleacă îndată şi intră în vâltoarea luptei! căci dacă mai stai de-oparte „cu perdelele lăsate la masa ta de brad", după ce vei fi trăit prost, ai să mori şi mai prost, nenorocitule! Or să te îngroape cu talerul, ca pe cerşetoarele paralitice din mahala; şi altă mângâiere nu-ţi va mai rămânea decât că, peste două-treizeci de ani, cine ştie cine o să te ia sub epitropie, să-ţi facă prefeţe, interpretări, comentări şi busturi, ţie, făcându-şi, lui, carieră!

In sfârşit, Vlahuţă cere ultima deslușire:

— Un poet intrat în politică — poate spune tot ce are pe suflet şi deschis?

Caragiale răspunde:

— Mai întâi, scurt: nu numai că politica ne împiedică să spunem ce avem pe inimă; şi un literat, chiar neînscris într'un partid, nu poate să-şi spună gândul lui întreg. Iar dacă e o mare fericire, cum zici tu, să-şi poată spune cineva ce are pe inimă, gândul lui întreg, apoi trebuie să mărturisim că bietului muritor, această fericire, ca şi multe altele, îi e dat numai s'o dorească. Ia să vedem acum mai pe larg. Să luăm un literat care n'a făcut şi nu face politică deloc, deşi frate-său mai mare e fruntaş într'un partid, om de puternic sprijin al cabinetului. Se întâmplă că partidul fratelui, stând la putere peste măsura răbdării opoziţiei, a făcut o sumă de greşeli politice şi se găseşte la un moment foarte slăbit în faţa opiniei publice. Fără a face politică, literatul nostru a constatat şi el, ca toată lumea, acele greşeli — cam prea vădite călcări de lege, cam prea violente abuzuri de putere, cam prea exagerată favorizare a unor interese personale sau de coterie în dauna celor publice... In culmea crizei, când partidul lui nenea se înţepeneşte'n călcâie, iar lumea toată dă năvală să l răstoarne, literatul nostru însoară flăcăul într'un oraş de provincie; iar nun mare este chiar nenea, unchiul ginerichii... E o caldă sărbătoare de familie.

După cununie, pe când toţi sunt în culmea veseliei la masă, nunul mare ridică un toast pentru viitorul tinilor; dar n'apucă să-l termine, şi iată că i se aduce pe tavă o telegramă urgentă din Bucureşti. Nunul cere pardon după regulă, mesenilor, deschide telegrama, îşi aruncă ochii pe hârtie şi, cu privirea rătăcită, exclamă:

„— Mişeii! mizerabilii! infamii!

„— Ce e? ce e? întreabă toţi.

„Mari turburări de stradă în capitală... Intervenţia armatei... Răniţi, morţi... In momentul acesta, prezidentul consiliului merge cu demisia la cap, unde sunt chemaţi capii opoziţiei spre consultare...

Iar mai departe, Caragiale spune:

— Te 'ntreb dacă poate el să spună măcar atâta mâhnitului patriot: „Nene, nu te puteai aştepta la mai bine..., că nu era cu putinţă să mai meargă mult. Aveţi ce meritaţi! prea aţi fost, cum să zic? din cale afară!" Evident că nu va trebui să facă figură de circumstanţă şi să zică măcar atât: „Ci nu te mai tulbura, nene! Ei! Şi? Zi că o să cădeţi! Aţi stat destul la putere... Aţi desfăşurat o activitate foarte frumoasă... Veţi cădea mândri! Veţi cădea în picioare..." Care va să zică şi frăţia, nu numai politica, poate împiedica pe un literat de a spune tot ce-i stă pe inimă, gândul lui întreg...

Accesele de sensibilitate, în tovărăşia lui Vlahuţă, devin mai dese. Caragiale începe să fie liric. Transformarea pe care n'a putut o face Eminescu în sufletul lui, o face acum Vlahuţă. Caragiale se lasă din ce în ce mai mult furat de visuri, de frumuseţe neinterpretată şi are ocazia să-şi descarce sufletul mai des. Se plânge lui Vlahuţă că toată vieaţa lui a fost un ghinionist, un om fără noroc.

Intr'o zi de primăvară, aflându-se la Sinaia şi plimbându-se cu Al. Vlahuţă şi cu Paul Bujor pe bulevardul care duce la parc, se opresc în faţa unui negustor de fructe, atraşi de frumuseţea unor rumene portocale.

— Să luăm o portocală, propune Vlahuţă.

— Cu plăcere.

Incep să-şi aleagă fiecare câte una mai chipeşă şi mai atrăgătoare. Vlahuţă nemereşte una coaptă şi dulce, în vreme ce Caragiale dă peste una stricată. Negustorul îl îndeamnă să aleagă alta. Caragiale încearcă, dar dă tot peste una proastă.

— Mai încercaţi odată, îi spune negustorul, care-l cunoştea pe Caragiale.

— N'am noroc, îi spune el, cu un suspin. Nu eşti d-ta de vină.

Apoi, luându-şi prietenii la braţ şi pornind mai departe, le spune:

— Aşa sunt eu, om fără noroc! Copil al ghinionului. Pe ce pun mâna, se usucă sau se veştejeşte.

In vorbele lui e un orgoliu amar. Vocea îi e voalată de tristeţe. Vlahuţă caută să-l liniştească, spunându-i că fiecare om încearcă în vieaţă decepţii, dar nu înseamnă ca din asta să tragă concluzii prea pesimiste. Vieaţa are şi alte înfăţişări, numai să ştii să te împaci cu toate. Ii mai spune că e un scriitor mare, că pe lângă duşmani are şi prieteni adevăraţi. Câţiva admiratori îi şi pregătesc jubileul de 25 ani de activitate literară şi artistică. Cincinat Pavelescu, cucerit de mult de popularitatea lui Caragiale şi fermecat de cele publicate de dramaturg în „Universul“, îi scrie următoarea epigramă:

Şi fiindcă-mi place numai *versul*
Rare ori citesc *jurnale.*
Dar când nu vrea să-mi vie *somnul*
Atunci cumpăr *Universul,*
Fiindcă întrânsul scrie *domnul*
Caragiale!

XXIII

La 24 Februarie 1901, prietenii şi admiratorii lui Caragiale se hotărăsc să-l sărbătorească pe drama-

turg la Ateneul Român, pentru cei 25 de ani de activitate literară şi artistică. Caragiale are mulţumirea sufletească să constate că contemporanii nu l-au uitat. Printre cei ce iau parte la sărbătorirea lui, artişti, ziarişti, literaţi şi alţi intelectuali, sunt: Gh. Ranetti, Radu Rosetti, B. Delavrancea şi Tache Ionescu. In cinstea sărbătoritului apare şi un ziar ocazional, intitulat *Caragiale*. Primit pe scena Ateneului cu ovaţii, Caragiale citeşte câteva nuvele şi schiţe, care sunt un adevărat regal de proză literară. Sala îl ovaţionează după fiecare. Caragiale are lacrămi de bucurie în ochi când, după cele câteva cuvinte de urare rostite de C. I. Stăncescu directorul Ateneului, şi profesorul Paulian din Turnu-Severin, V. A. Urechie îi oferă două daruri: un pergament din partea Ateneului din Dorohoi şi o splendidă pană de aur din partea Ateneului din Bucureşti. Toţi sunt impresionaţi de acest omagiu şi mai ales de emoţia sărbătoritului care, în sfârşit, se bucură de o reală recunoaştere a meritelor sale, merite pe care opinia publică i le-a recunoscut de mult, dar pe care vicisitudinile vieţii şi duşmanii au căutat să i le conteste. De sigur, reflecţiile lui Caragiale în aceste momente sunt sub impresia momentului de frumuseţe şi adulaţiune.

Printre atâţia spectatori care se bucură intens de această emoţionantă scenă festivă, in sală sunt patru spectatori care se bucură mai mult decât toţi. Nimeni nu-i bănuieşte, decât câţiva prieteni, căci, modeşti, s'au aşezat într'un colţ de unde să nu fie prea mult văzuţi, pentrucă li-e teamă de popularitate. Aceştia sunt soţia sărbătoritului şi cei trei copii, Matei de şaisprezece ani, Lucky de şapte şi Ecaterina de şase. Lucky şi Ecaterina nu prea înţeleg de ce tatăl lor e înconjurat de atâta lume şi de ce fiecare se grăbeşte să-i strângă mâna. Atunci mama, înduioşată, le explică în şoaptă că aceasta e o mare cinste care i se face tăticului. Copiii clatină din cap, în semn că au înţeles şi privesc mai departe desfăşurarea sărbă-

toririi, cu ochii mari şi senini. Matei, cu figura serioasă şi cu fruntea frământată de un gând, priveşte întunecat înaintea lui, căci el înţelege mai multe. I se pare că oamenii aceia care-l înconjoară pe tatăl său, îl depărtează oarecum de familie, îl fură afecţiunii lor sincere şi duioase. Tatăl său nu mai e un om ca oricare. E un geniu şi e al tuturor. El ar vrea ca tatăl să fie mai mult al lor, să stea mai mult în familie, pentru a se bucura mai intens de căldura lui sufletească. Mama, în schimb, resemnată de mult cu privire la îndatoririle sociale ale soţului, e sincer înduioşată şi batista îi e udă de lacrămi. Apoi prietenii soţului vin s'o felicite şi pe ea. O spaimă şi o teamă o cuprinde, făcând-o să-i ţâşnească sângele în obraji. Ea nu prea e obişnuită cu societatea asta în redingotă. Se sileşte totuşi să pară naturală şi să primească, cu seninătate şi zâmbet, urările ce i se adresează.

In seara aceleiaşi zile, prietenii organizează în cinstea sărbătoritului un banchet de 60 persoane, în sala restaurantului „Gheanţu" din strada Sărindar. Banchetul e prezidat de Petre Grădişteanu, care ţine primul discurs. Iau parte Delavrancea, care pe atunci era primar al Capitalei, Constantin Mille, etc., etc. Nou prilej pentru prieteni şi admiratori de a-şi manifesta afecţiunea pentru maestru. Lipsesc numai vechii prieteni dela „Junimea", cu care maestrul se certase. Nu ia parte nici Missir şi nici Iacob Negruzzi. S'au ridicat mulţi şi au elogiat meritele lui Caragiale. Printre alţii, Take Ionescu, care de mult dorea să-l atragă pe sărbătorit în partidul său, a ţinut un splendid toast, în care a spus că dela Caragiale *începe teatrul românesc* şi a încheiat numindu-l „Molière al României". Dar cel mai impresionant toast l-a ţinut actorul Iancu Brezeanu, care a spus: „Oricâte târnoseli şi jurăminte de amor veţi face dv. astăseară ilustrului, marelui, uriaşului dramaturg Caragiale, cel mai fericit în aceste momente fără seamă, nu e

I. L. Caragiale și Iancu Brezeanu

nici călăul, nici victima, nici d. Caragiale, nici publicul, ci eu, domnilor, actoraşul Brezeanu.

„Pricina o ghiciţi uşor, o! voi loji, staluri şi mărețe figuri de galerie.

„M'a învrednicit ursitoarea şi amuleta maicei mele, să joc principalele role în trei piese ale gigantului autor, pe Ipingescu din *Noaptea Furtunoasă*, pe Cetățeanul turmentat din *Scrisoarea Pierdută* şi Catindatul din *D'ale Carnavalului*.

„Mai zilele trecute ducându-mă prin strada Marcu Aureliu să dau unei mătuşi ale mele nişte hârtie vânătă să-şi lipească crăpăturile giurgiuvelelor, mă întâlnesc aşa *parplezir* şi *parhazar* cu amicul nostru d. Nae Ipingescu.

„S'am pardon de impresie, onorabile, îmi zise, oprindu-mă în loc, păi ce te-ai apucat musiu să mă prezanţi în Comedii d'alea la Teatru să mă faci de râsu maalalei?

„Eu ziseiu atunci cu o seriozitate sinceră şi prietenească:

— „Nu te supăra, d-le Nae. Marele nostru Caragiale punându-te pe scenă, te-a arătat veacurilor viitoare ca pe cel mai splendid şi interesant tip al unei anumite epoci, ţi-a dat o bucată din imortalitatea lui, te-a dat drept pildă generaţiilor ce vor veni, subiect de vecinică admiraţie şi neisprăvită veselie.

„Iar d. Nae, părând pentru prima oară că înţelege, surâse cu îndurare, îmi strânse mâna cu căldură şi zise cu emoţie:

— „Rezon, rezon, Nene Iancule...

„Abia făcui o cotitură şi iacă-mă piept în piept cu Cetăţeanul Turmentat care tocmai ieşea clătinându-se dela d-l Niţă Stere. Primele vorbe ce îmi adresă, fură acestea:

— „Onorabile, ce mai face Conu Iancu?... Conu Iancu jubilentu?

— „Bine, zic eu, jubilează, şi astă seară cu un pahar în mână vom vota cu toţii pe această mare glorie a literelor neamului românesc.

— „Litre... Bravos! Să trăiască, da fiindcă-i vorba de litre, eu, eu pentru cine votez?

— „Mai întrebi, cetăţene? Pentru acela care te-a făcut atât de simpatic şi atât de cinstit, cu tot nevinovatul tău viţiu, pentru Iancu Caragiale care te-a fixat pentru totdeauna gata a lupta cu entuziasm pentru apărarea drepturilor tale cetăţeneşti.

„In sfârşit astăzi toată ziua, o animaţie mare domnea peste tot. Toată lumea nu vorbea decât de marele eveniment: banchetul de astă seară al lui Caragiale.

„In faţa unei frizerii din Podul Beilicului stă gata să intre vechiul nostru prieten Catindatul — nepotul lui nenea Iancu din Ploieşti. Cum mă văzu, mă întrebă, ţinându-se cu o mână de măsea:

— „Da ce-i, nene, tămbălăul ăsta pentru domnul Iancu?

— „Ce să fie, domnule dela Percepţie? E o sărbătoare unică în felul ei. E sărbătoarea dragostei şi admiraţiei pentru acela care, râzând şi glumind, a adus cel mai mare serviciu ţării sale.

— „Serios?

— „Parol! Domnule dela Percepţie, zici că te doare măseaua. Te doare rău?

— „Mersi, neică, mi-a trecut!

Recunoaşterea publică a meritelor lui Caragiale indispun pe cei care unelteau împotriva lui din umbră şi-i pregătesc o surpriză care-l va costa mult pe Caragiale, făcându-l să se scârbească de oameni, dar care-l va înălţa în ochii lor şi mai sus, asemeni unui zeu.

*
* *

Prima lovitură după emoţionanta sa sărbătorire, o primeşte Caragiale de acolo de unde se aştepta mai puţin. La 30 Martie 1901, deci abia la o lună dela sărbătorire, i se aduce acasă, în strada Pitar Moşu Nr. 4, următoarea înştiinţare:

D-lui I. Caragiale, *registrator*,

Postul de registrator ce ocupaţi în administraţiunea centrală fiind suprimat prin bugetul exerciţiului 1901—1902, cu regret vă facem cunoscut că rămâneţi în disponibilitate pe ziua de 1 Aprilie 1901.

Director general,
D. Mănescu

Suprimarea postului lui Caragiale era o consecinţă a crizei ce venea după seceta din vara anului 1899. Pentru Caragiale, această punere în disponibilitate n'a fost o surpriză, căci cunoştea intenţiile guvernului de a comprima bugetul prin suprimări de posturi şi reduceri de lefuri. Şi fiindcă făcuse ceva economii din banii pe care-i încasase dela *Universul*, în urma respectării angajamentului luat, scoate a doua serie din „Moftul Român" la 1 Aprilie 1901. Chiar în primul număr al *Moftului*, Caragiale publică următoarea scrisoare

D-sale D-lui Director General al Regiei M. S.

Prea Stimate Domn,

Inţeleg şi, dacă voiţi, împărtăşesc chiar regretul dv. pentru aceea ce mi-aţi făcut cunoscut pe ziua de 1 Aprilie. Trebuie însă să ne resemnăm: ţara are atâta nevoie de economii! Când mă gândesc că numai prin suprimarea postului meu de registrator, regatul face o economie enormă! Dv., ca om de calcule, veţi înţelege îndată.

In adevăr, eu primeam efectiv pe lună lei 389, bani 50; asta face câte 4.674 lei, bani 50 pe an. Ei! dacă slujeam 30 de ani, asta făcea

140.220 lei; dacă apoi, după acei 30 de ani, slujiţi fără să fi fost lovit de vre-o penalitate, care să mă facă a'mi pierde dreptul la pensiune, m'aş fi retras, regulându-mi acest drept, şi aş fi profitat de el încă, să nu zic alţi 30 de ani, dar măcar 25, câte 300 lei pe lună, 3600 pe an, şi asta face un condeiu de 90.000. Care va să zică: 140.220 leafă, şi 90.000 pensiune fac un total de 230.220.

Să nu regretăm dar, stimate domnule, când prin sacrificiul nostru, fie chiar silit, se poate aduce atâta folos statului, înecat aproape în ruină prin atâtea risipe, atâtea lefuri exagerate şi pensiuni exorbitante.

Convins că împărtăşiţi şi dv. sentimentele mele patriotice, sunt şi rămân al dv., devotat servitor.

I. L. Caragiale
fost impegat cl. I în ad-ţia centrală
R. M. S.

Că a fost afectat mult prin scoaterea lui din slujbă, se poate vedea din numeroasele spirite publicate în „Moftul Român". Astfel sunt: *Art. 116*, comedioară în trei scene şi *Petiţia*, semnate de L. Van. Tin (Levantin), aluzie la originea lui de Grec, pentru care mulţi chiar îi şi ziceau *Grecu:*

Aţi aruncat pe lefegii,
In drum cu dame şi copii;
Le-aţi smuls modestul lor dejun.
Le-aţi smuls şi francul de tutun.

Miniştri cruzi! Mai bine aţi
Fi hotărît să suprimaţi
Atâtea mii de sinecuri,
Nu pânea la atâtea guri.

„Moftul Român" nu mai este, ca prima oară, o

revistă „spiritistă“, ci o revistă „umoristică şi literară“, care apare odată pe săptămână, cu colaborarea celor mai de seamă scriitori ai vremii. Tendinţa revistei este tot satirizarea societăţii.

Chiar dela primele numere, Caragiale începe să polemizeze cu vechiul său amic Dumitru Teleor, pe care-l învinuia că ar fi pastişat o cunoscută epigramă a lui A. C. Cuza, scriind aceste 3 articole.

Iată primul articol:

Cazu Cuza

I

Am publicat în numărul trecut o epigramă inedită a popularului Teleor, căruia, precum se ştie în cercurile literare dela Berăria Cooperativă, i se zice de către amicii invidioşi *Ţaţa*, pentru limba lui prea înţepătoare. Epiprama ţaţei era adresată unui burghez parvenit, care cu cât se înalţă, cu atât pare poetului mai mic: foarte ingenioasă epigrama ţaţei!

Ce se întâmplă însă, spre marea noastră mirare?

Un confrate din Iaşi, „Evenimentul“, vine şi ne spune că un oarecare domn Cuza, scrisese mai de mult, în epigramele sale, una aproape la fel cu a *Ţaţei* şi o citează întreagă:

Teleor Ţaţa.

E lucru natural,
Iubitul meu amic:
Cu cât te înalţi mai sus,
Cu atât te văz mai mic.

Domnul Cuza

Te-ai înălţat atât de sus,
Iubitul meu amic:
Incât să nu te miri de-mi pari,
De jos, atât de mic.

Am rămas trăsniţi de nedumerire, zdrobiţi de ruşinea că fusesem atât de ignoranţi în istoria politică şi literară a Patriei: să nu ştiu că răposatul domnu Cuza, pe lângă unirea principatelor, împroprietărirea ţăranilor şi secularizarea mânăstirilor închinate, mai făcuse şi epigrame.

— Nu se poate! am zis; desigur „Evenimentul" a fost indus în eroare.

Dar iată că din toate părţile ţării ne sosesc telegrame, scrisori şi cărţi poştale, prin care ni se confirmă aserţiunea ziarului ieşean.

Toată această monstruoasă corespondenţă este în versuri mai mult sau mai puţin răutăcioase la adresa ţaţei.

Ca să se înţeleagă mai bine aceste răutăţi, trebuie să spunem că ţaţa, vechiu impegat la ministerul instrucţiei publice, prin bugetul cel nou al acestui departament, a fost favorizat, adică n'a fost suprimat, ci numai retrogradat din şef de masă, copist.

Iată acum câte-va mostre din acele răutăţi la adresa ţaţei:

Precum scânteia licăreşte
De zgândăreşti o leacă spuza,
Oricine-ar zgândări găseşte
Sub Teleor pe A.C.Cuza

*

E natural că te-a redus
La gradul de copist,
Când copiezi aşa exact,
Ferventule Cuzist!

*

Ajunul Paştelui!... redus!!
Lui Teleor îi crapă buza!!!
Atunci!!! e'ngrozitor de spus!!!
Făcu apel la A.C.Cuza!!!!

*

Teleor, dragă țățică,
Te prinsei, mânca-ți-ai muza,
Și nu cu ocaua mică,
Ci cu ocaua lui Cuza.

Disperați, am alergat la Teleor.

— Ce ne-ai făcut, țațo? Și i-am spus totul.

Țața, cu mult sânge rece, ne-a răspuns că este dinastic și nici n'a fost cuzist, că nici nu vrea să știe că a existat vreodată un domn Cuza.

— Bine, toate astea sunt frumoase, cum le spui D-ta, dar ori și cum pentru cititorii noștri, ar trebui să avem o scuză.

— Cine se sCuză se A.C.Cuză! răspunse Țața imperturbabil.

2

Cititorii noștri știu ce nenorocire literară ni s'a întâmplat din cauza ignoranței mele în materie de istorie literară; am primit de bună credință de la amicul meu Teleor, ca a d-sale proprie, originală și inedită o epigramă, pe care D l Cuza o publicase de mult și care se găsește în toate antologiile didactice.

Dar asta n'a fost destul; se vede în adevăr că o nenorocire nu vine niciodată singură, căci iată că tot amicul meu Teleor s'a supărat de asta. In două numere consecutive ale „Secolului XX" se leagă de mine:

Epigrame

Lui I. L. Caragiale

Si după ce pe la Regie
Fuseși atâta timp mai mare,
Este păcat să-ți zică lumea
Că n'ai și tu nițică sare.

*
* *

P'acest „Moft Român" ce-odată
Făcea onoare acestei nații,
A început dela o vreme,
Să-l redacteze abonații.

Şi a doua zi, alta şi mai răutăcioasă:

Tot Lui Caragiale

Ai fost funcționar cinstit
Tu, la Regie, cât îmi pare,
Căci văd că nu ai profitat
Nici de tutun și nici de sare.

Cu toată mâhnirea ce simt că amicul meu d. Teleor nu-mi găseşte nici un pic de sare, tot am mângâiere văzându-l cum recunoaşte că am fost cinstit şi n'am profitat de sare străină.

Ca semn de recunoştinţă, dar, mă simt dator a-i dedica aceste:

Epigrame

Lui Teleor

Că n'am destulă sare-a mea
Te rog, amice a mă s'Cuza;
Dar c'aş fura-o altuia,
Nu cred să poți a m'A'Cuza.

Aceluiaş Teleor

Nu zic... Poate că n'am haz,
Dar, te rog, admite-mi sCuza,
Scumpe-amice: 'n orice caz
Eu sunt eu, și — nu sunt Cuza.

Caragiale

3

Cititorii noştri au urmărit, de sigur, procesul literar pe care l-am consemnat în două numere subt acest titlu: *Cazu-Cuza.*

Se părea că în acest proces domnul Cuza avea toată dreptatea şi că amicul Teleor era ameninţat să fie osândit de tribunalul republicei literelor.

Dar iată un avocat nou se prezintă să apere pe amicul Teleor; el face apel la opinia publică şi aşterne o magistrală pledoarie prin „Evenimentul" din Iaşi în favoarea amicului nostru.

Iată în rezumat modul ingenios de apărare al acestui eminent avocat:

„Teleor nu poate fi nici acuzat, necum osândit, că ar fi răpit bunul d-lui Cuza. Pentru ce? Pentru simplul cuvânt că acel bun nu era al d-lui Cuza. Poate cineva răpi dela cineva ceea ce acest cineva nu are? Sau dacă acest cineva are acel ceva fără să fie al lui, atunci opinia publică trebuie să osândească mai întâi pe acel cineva care a răpit acel ceva dela altcineva... Prin urmare, să lăsăm deocamdată, onor. Curte, pe Teleor, şi să regulăm pe Domnul Cuza".

Şi, după această pledoarie de înaltă ştiinţă, avocatul produce în faţa Onor. Curţi, următoarele documente:

Neamţul

(Fliegende Blaetter, de acum 16 ani)

Manch Kleiner um sich gross zu zeigen
Hat versucht, empor zu steigen
Aus ein Gerüst
Ach! Wenn er doch wüst,
Dass man in der Höh'noch kleiner ist.

(urmează epigramele: A. C. Cuza, 1886 şi Teleor, 1901)

Şi în fine avocatul lui Teleor, ca să dispună şi

mai bine pe Onor Curte în favoarea clientului său, ilustrează apărarea cu un truc ingenios...

Așează cele trei epigrame la rând, pe a lui Cuza întâi, apoi pe cea nemțească și la fine pe a lui Teleor, apoi își încheie pledoaria:

„Putem zice, Onor Curte, punând pe Cuza de o parte și pe Teleor de alta, iar pe neamțul la mijloc, că bietul neamț șede răstignit ca Domnul Christos între doi epigramiști români".

Redacția „Moftului Român" începe să fie asaltată de propuneri de colaborare, încât Caragiale, ostenit, abia mai are timp să citească aceste producții sosite din toate colțurile țării. De sigur, sunt lucruri submediocre, banalități literare și spirite răsuflate. Ca să pună capăt tempestei pseudo-literare, Caragiale înseamnă în „Moftul Român", următoarele rânduri: „Dumnezeule! o fi vre-o țară pe lume în care să bântuie mai cu furie ca la noi grafomania și spanacografia?

„Neghiobul! în loc să dea de pomană la un biet cerșetor, mai bine dă un gologan pe o carte poștală, ori trei pe un timbru, ca să ne trimată nouă spurcăciunile lui mintale cu rugămintea de a le publica în cel mai apropiat număr, și în orice caz a-i răspunde la Poșta Redacției!

„Vezi dumneata! După ce ne plictisește cu inepțiile d-sale, mai vrea domnul să-i ținem și socoteală de ele și să stăm în corespondență cu d-sa!

„Apoi dacă-i așa, să răspundem odată și bine, la unul pentru toți:

„*Poșta Redacției:* Stimate Domnule Spanacopolu, spiritul și producțiunile dumitale beletristice or fi poate bune în cercul amicilor și familiei dumitale. Du-te cu ele în familia dumitale!"

Câteodată, după cum se vede, Caragiale era cât se poate de crud cu cei care-l plictiseau, oferindu-i colaborarea și cerându-i răspuns la *Poșta Redacției.* Dar el era crud cu întreaga societate. Iată, bunăoară, aceste „Fericiri ale veacului XX":

„Fericiţi cei suprimaţi (din posturi; n. n.) căci aceia vor avea timp mai mult de plimbat, la întoarcerea primăverii.

„Fericiţi cei emigraţi, căci aceia vor vedea şi America.

„Fericiţi cei repetenţi, căci acelora le va veni mai uşor la anul.

„Fericiţi cei fără un picior, căci aceia vor face economie de o ghiată şi un ciorap.

„Fericiţi cei ce fac trei ani armata, căci aceia vor avea mai mult timp preţuri pe jumătate şi unele locuri gratis.

„Fericiţi cei golani, căci aceia se vor muta mai uşor de Sft. Gheorghe.

„Fericiţi cei fără cap, căci aceia nu-şi vor mai pierde timpul, neavând ce-şi bate.

Biciuind moravurile societăţii româneşti, cu acea causticitate drăcească şi cu acel spirit inventiv care-i era caracteristic, el face o schiţare realistă şi sugestivă a acestei societăţi. Pe Român şi pe Româncă ni-i arată astfel:

„Moftangiul este eminamente român; cu toate astea, înainte de a fi patriot, el este moftangiu.

„Moftangiul este patriot hotărît, naţionalist exclusiv, român până în măduva oaselor! Toată lumea trebuie s'o ştie!

„Moftangiul se găseşte în toate clasele sociale, speţa lui furnică pe toate căile de comunicaţie, afară de rare excepţii, cu bilet gratuit şi e încuibată din cele mai mândre palate până în cea mai modestă odaie de hotel garni!

„Moftangiul român este:

„Din clasele primare până la bacalaureat anarhist.

„Dela bacalaureat până la primul examen de universitate — socialist.

„Dela primul examen până la licenţă progresist.

„Dela licenţă până la slujbă liberal.

„Dela slujbă până la pensie — conservator.

„Dela pensie încolo împărtăşeşte principiile tinerimii universitare... Fii sigur că ai să-l găseşti oriunde e vre-o manifestaţie mai mult sau mai puţin politică ori nepoliticoasă a studenţilor mai mult sau mai puţin Români!“

Adevărurile crude exprimate de Caragiale se dovedesc a avea o valoare permanentă. A studiat bine oamenii iar cuvintele lui, în afară de duhul satiric, au substanţa adevărului. Romànca este:

„Fiică de arendaş, de negustoraş, de funcţionăraş, de avocăţel, de popă, să fi fost popă bulgăroiu, sârboteiu sau grecoteiu.

„Moftangioaică este romànca şi prin urmare nobilă et par consequence nu poate suferi mojicia.

„Moftangioaica română vorbeşte româneşte numai *avec les domestiques*, încolo franţuzeşte — acu ia lecţii de limba engleză.

„Moftangioaica îşi opreşte cupeul d'a curmezişul stradei.

„Moftangioaica săracă este foarte discretă; de aceia nu dispreţueşte fondurile secrete, ba chiar din contra.

„Pentru cine conspiră, e prudent să evite pe moftangioaica română.

„Moftangioaica e amatoare de înmormântare de lux. Trecând prin faţa cluburilor, jalnic scoate capul afară din cupeu. După cimitir, un *tour au bois*, cu ochii plânşi şi cu chipul încadrat în dantelă neagră, este obligatoriu:

— Moft, sufer în genere de stomach.

„Ea e abonată la *L'Independance Roumaine* şi trebuie să figureze neaparat în carnetul lui Claymoor.

„Fiecare moftangioaică spune bucuros de fir în păr toată conversaţia care a avut-o cu Princesa moştenitoare, aproape o jumătate de ceas la balul din urmă dela Cotroceni.

„Câte moftangioaice au fost la bal, că nu lipseşte una! Vezi dumneata câte jumătăţi de ceasuri a ţinut acest bal minunat.

— Când vorbeşte de regina, zice: *la pauvre!*
— Culmea ambiţiei — un minister pentru bărbat şi un secretariat pentru amic.
— Când vezi două moftangioaice mestecându-şi alifia de pe buze şi tocându-se cu multă căldură, să ştii că nu se pot suferi...
— Ah, ma chère, je ne puis la sentir!"

A doua serie din „Moftul Român" apare în 31 numere şi în două formate. La 18 Noembrie, acelaşi an, dispare, deoarece resursele materiale sunt şi ele pe sfârşite. Caragiale care, o vreme, câştigase suficient, având leafă dela R. M. S., plată pentru articolele sale din „Universul" şi ceva jetoane ca membru în comitetul de lectură al Teatrului Naţional, începe iar să dea înapoi. „Moftul Român" se susţinuse aproape numai din abonamente şi din vânzarea la chioşcuri. Când însă veniturile revistei încep să ia destinaţia altor nevoi, Caragiale o suspendă. De altfel era şi amărît de veşnica amânare a procesului de partaj pe care-l ducea de ani de zile cu mătuşa lui, Mumuloaia, de pe urma căreia, dacă-l câştiga, vroia să-şi aranjeze o altfel de vieaţă.

Deocamdată, pentru a face faţă împrejurărilor, Caragiale deschide iar în piaţa Teatrului Naţional o berărie, „Gambrinus", de unde luaseră şi prietenii obiceiul de a-i spune domnul Caragiale-Gambrinus. Negustoria îi merge tot slab, de altfel ca de atâtea ori când Caragiale se apucă de afaceri comerciale. A! De-ar câştiga procesul! Ce n'ar face? Ar scăpa de mizerie şi de duşmani şi s'ar izola, pentru a începe o vieaţă nouă. Deşi are 51 de ani, în el clocoteşte încă avântul tinereţii pe care nu şi l-a trăit şi dorul nestăpânit după acel ceva care i-a lipsit o vieaţă întreagă. De mult îl preocupă gândul de a părăsi ţara şi de a se expatria, din pricina răutăţii oamenilor şi a nerecunoştinţei oficialităţii. Apoi îl mai supără şi o uşoară accelerare a cordului, care-l face să se gândească serios la sănătatea lui. I-ar trebui un

refugiu care să-l pună la adăpost de atacurile duşmanilor şi un medic cu reputaţie. Ori lucrurile astea nu sunt cu putinţă în ţară. După asta ar mai veni şi celelalte: concerte, plimbări, tihnă şi integrare desăvârşită în mediul familiei, pe care multă vreme are convingerea că a neglijat-o.

Dar realitatea e mai crudă decât orice închipuire. Duşmanii ascunşi în umbră îi pregătesc una dintre cele mai amare decepţii: procesul lui de plagiat.

XXIV

In mijlocul familiei, Caragiale gustă deliciile unei vieţi de mic gentilom. Copiii sunt toată bucuria lui. Lucky e un impulsiv, gata să încrucişeze sabia lui de lemn cu bastonul tatălui, în timp ce Matei e mai tăcut.

Matei a început de mult să fie o personalitate. Judecăţile lui impresionează pe tată, care-şi vede întrupate în fiu toate aspiraţiunile lui neîmplinite. Fiul se simte oarecum jenat de democratismul tatălui său, de acest exces de afabilitate care adună în jurul lui fel de fel de oameni. Matei neglijează poate faptul că tatăl său exercită o influenţă aproape magnetică asupra întregii contemporaneităţi şi că în orbita marei lui personalităţi se lasă atraşi, ca fluturii, tot felul de viitoare genii sau talente ratate. De sigur, privind în tangentă pe cei ce gravitează în jurul tatălui său, Matei nu poate să nu încerce şi un sentiment de orgoliu. Tatăl său e cineva. Mintea lui care începe să sesizeze legile aspre ale vieţii, se lasă prinsă în tot felul de speculaţii, iar acolo unde mărăcinişul ideilor se încurcă, ea capătă aripi şi îmbracă formele largi şi colorate ale imaginaţiei. Matei e o fire impresionabilă. In gesturile lui delicate, în grija pentru exterior şi în vocabularul lui înflorit şi doct, nu se vede nimic din alura tatălui. Fiul are o gândire aristocrată, o logică de om bine intenţionat în vieaţă, dar

jenat de popularitatea tatălui şi de vocabularul lui puţin cam periferic. In timp ce tatăl, natural şi stăpânit de retorica vorbei sale necizelate, clocoteşte de revoltă, ironizează şi biciuieşte fără rezervă sau oprire, fiul se gândeşte mult până să spună ceva. Dar şi atunci, judecata lui e deosebită de a tatălui. El selecţionează vorba, nu se înflăcărează şi nu urăşte. Din ironia tatălui său a păstrat doar sensul, intenţia, nu şi vocabularul. E o ironie de calitate superioară, care nu atinge, o ironie de manieră aristocratică. Atunci când va începe să scrie, amara lui ironie va impresiona, dar nu va răni. Matei suferă din pricina lipsei de maniere a tatălui. El e un pudic, un ins căruia nu-i place să audă vorbindu-i-se pe faţă de anumite lucruri lipsite de decenţă. Şi, adeseori, gândindu-se la toate acestea, regretă că soarta nu i-a dat o obârşie cu blazon. Tatăl îi ghiceşte sbuciumul şi ar vrea să-i vorbească aşa cum trebue, risipindu-i fumurile, dar n'are curaj. Poate că chiar el regretă că nu i-a putut oferi fiului acel blazon de nobleţe, din lipsa căruia a avut şi el mult de suferit în vieaţă. N'au fost rare prilejurile când Caragiale a simţit distanţa dintre el şi aristocraţii junimişti. De aceea a fost ironic şi sarcastic. Inconjurat de prieteni şi de admiraţia publicului, Caragiale îşi dă seama, totuşi, adeseori, cât de singur e în vieaţă. Atunci se gândeşte la familia lui, la admirabila lui soţie şi la copii, şi face amara reflecţie că, împreună, nu sunt decât o oază într'un deşert. El însuşi e izvorul dela care mulţi se adapă şi pleacă mai departe, adeseori fără să schiţeze o mulţumire. Şi el, pe oaza lui, rămâne mai departe, singur. Atunci se întoarce spre soţie şi copii, căutând în sufletul lui acele vorbe şlefuite ca nişte diamante, pentru a crea atmosfera intimă a familiei, de care fiecare din ei se simte fericit. Luându-l pe Matei aproape, îi vorbeşte de răutatea oamenilor, de falsitatea sentimentelor lor şi-i adaogă că el, dacă n'ar fi biciuit în dreapta şi în stânga, n'ar fi fost nimic în vieaţă şi

astăzi toţi l-ar ocoli. Aşa, a biciuit în toate părţile şi a făcut multe spinări să se aplece. Ii mai spune, părinteşte, că societatea omenească e rău alcătuită, că cel mai tare învinge în vieaţă, iar cel umil rămâne veşnic o târîtură, chiar dacă divinitatea a pus în el un grăunte de lumină. Acest grăunte e ca talantul din biblie care dacă nu e pus în valoare, nu mai foloseşte nimănui. Dar, adaogă el, cu un amar surâs, mai înainte de toate e vieaţa. Chiar dacă Natura n'a pus nimic în tine, trebue să încerci, să lupţi şi să cucereşti. Cei mari şi puternici tremură în faţa forţei. Fii tare şi energic pentru a cuceri vieaţa.

In ochii lui Matei sclipeşte atunci o privire de inteligenţă care-i confirmă tatălui că ideile sale au prins. Totuşi fiul riscă, cu un fel de nobilă resemnare, regretul că soarta n'a fost altfel cu ei. Copilul trăieşte modest. Adeseori suferă când vede la colegii lui, feciori de bani gata, acea nepăsare aristocratică, însoţită de siguranţă în gesturi, de sfidare a vieţii şi de risipă în toate. Matei a fost obişnuit de tatăl său cu modestia, dar nu şi cu resemnarea, chiar dacă tatăl a cultivat-o uneori. Deci Matei nu se poate resemna uşor. El îi împărtăşeşte tatălui regretul că nu s'au născut bogaţi, cu un blazon de nobleţe, pentru a nu mai suferi umilinţe. Dar dacă nu poate altfel, Matei se îngrijeşte de pe acum de exteriorul său, fără să uite a se instrui. Tatăl îi ghiceşte gândurile şi caută să-l tempereze, fără a-l jigni. Poate că fiul a fost puţin râzgâiat. E şi explicabil. Dar aceasta n'a făcut-o tatăl nici într'un caz. Afecţiunea lui pentru copii e un sentiment adânc, dar aproape inexprimat. Caragiale a fost prea mult prins în vârtejul vieţii, ca să fie patetic şi atent cu copiii săi. Poate că, stând prea mult departe de copii, îi iubeşte mai mult, însă sentimentul lui patern nu e manifestat sgomotos, ci printr'o discretă şi furtivă mângâiere pe creştet, sau cel mult printr'o laudă exagerată, care conţine ceva din sarcasmul său. Aceea care a sădit în sufletul lui Matei aristocratismul de care dă dovadă, e mama

sa vitregă, această admirabilă și sobră femeie care a știut să dea creștere aleasă copiilor și să insufle încredere și curaj soțului. Figura ei apare într'o lumină de splendidă resemnare și înțelegere, pe care, poate, nici soțul n'a știut s'o cultive în deajuns. El era prea orbit de gloria sa, prea mult angajat față de prieteni, iar de familie uita. Poate că, cuprins de remușcare față de ea, niciodată nu pomenea între prieteni de soție sau de copii. In sufletul lui însă cultiva acest sanctuar sfânt și in mijlocul lui se consola de asprimile carierei. Atitudinea lui față de familie are o explicație psihologică adâncă. El era conștient de privațiunile pe care le îndura, știa că acasă veghează o soție bună și înțelegătoare, iar copiii sunt în de-aproape supraveghiați. Dacă personalitatea sa țâșnește in perspectiva unui vast tablou, dominând toată suprafața și orbind pe toți admiratorii, mai de-o parte, într'un colț sacru, familia stă nevăzută, dar prezentă, urmărind, atentă, mersul printre oameni al aceluia care i-a dat ființă. Mulți sunt înclinați să creadă că I. L. Caragiale a pus puțin preț pe familie. De vină e marea lui personalitate, care n'a îngăduit să se poată vedea și alături, ceea ce a adus lui Caragiale nedreapta insinuare că familia juca un rol secundar in vieața lui. Nimic mai neadevărat. Caragiale a fost un perfect soț și un admirabil tată. Ipohondria lui era o boală ca oricare alta. Dar el a fost în toate împrejurările ipohondru și coleric. Surescitarea în care trăia, justifică în deajuns această manie. De altfel, Caragiale avea și alte manii. Era superstițios și impresionabil. Se temea de răceală, de curent, de microbi, iar când mergea cu trenul, imaginația lui începea să și depene amănuntele unei catastrofe posibile. De aceea era precaut. Când pleca la drum, își obliga familia să-i depeșeze zilnic, pentru a fi sigur că nu s'a întâmplat ceva neașteptat în lipsa lui, iar dacă nu primea telegrama, era neliniștit și surescitat. Il înnebunea nesiguranța. Voia să fie întotdeauna bine

informat, pentru a putea lucra. Altfel nu era capabil de nimic. La cinematograf nu se ducea, pentrucă se temea de incendiu şi-şi obliga şi familia să se abţină. Când auzea de vreo epidemie, îl cuprindea un fel de teroare. Se temea pe el şi-şi temea şi familia. Prin anul 1890, când Bucureştiul a fost bântuit de holeră, Caragiale, trecând într'o seară, pe la miezul nopţii, cu prietenul său Costache Bacalbaşa, prin dreptul hotelului „Union", vede câţiva hamali scoţând din hotel cadavrul unui om care murise de groaznicul flagel. Impresionat peste măsură de acest incident, Caragiale începe să tremure şi izbucnind în plâns, îşi roagă prietenul să-l conducă acasă.

Familia era pentru Caragiale un admirabil refugiu. Aci se liniştea şi căpăta încredere în vieaţă. Soţia îl aştepta, răbdătoare, pregătindu-şi copiii pentru vieaţă. Ea le insufla nobilele sentimente pe care le moştenise din familie, corija temele lui Matei şi-l asculta, atentă, povestindu-şi lecţiile sau întâmplările dela şcoală. Caragiale era impresionat de grija aceasta excesivă a soţiei pentru copii. Noaptea, târziu, găsind-o lucrând ceva la lumina slabă a lămpii, o oprea cu blândeţe dela lucru, pentru a-i menaja privirile. Atitudinea lui Matei, care pe zi ce trecea îmbrăca un veşmânt de aristocratică ţinută, nu-l neliniştea pe Caragiale. Ii plăcea chiar să-l vază progresând în felul acesta. Totuşi, în sufletul său exista oarecare temere. Matei se depărta de concepţiile lui de vieaţă. Luându-l la braţ, ca pe un prieten mare, îi vorbea iar despre societatea omenească şi-l iscodea, vrând să-i afle înclinările.

Intr'o zi, Matei exprimându-şi faţă de părinte amărăciunea că nu au şi ei un rang social şi că va munci pentru a câştiga unul, Caragiale îi spune fiului, cu oarecare iritaţie:

— Zadarnic, fiule! N'ai să poţi face nimic.

Apoi, descoperindu-şi capul şi bătându-se cu palma pe creştet, adaogă:

— Uite, a rămas aici urma tavei cu plăcinte pe care au purtat'o strămoşii noştri!

XXV

In sesiunea din 1902 a Academiei Române, Caragiale, sperând că rivalităţile dintre el şi unii membri ai venerabilei instituţii au mai cedat, se prezintă din nou la premiere, de astădată cu volumul *Momente*, pentru premiul Năsturel-Herescu de 4000 lei. Volumul se bucurase la apariţie de aprecieri aproape unanim favorabile.

Prezentându-l Academiei, Ollănescu-Ascanio, raportorul propunerii de premiere, spune între altele despre autor: „Cu darul său minunat de observaţiune, autorul pătrunde lesne în intimitatea personagiilor sale, le descoperă părţile stângace sau mucalite şi le prezintă apoi aşa cum îi apar, în cadrul realităţii, cu portul, cu graiul, cu apucăturile, cu înclinările lor sufleteşti. Impresiunea plăcută ce lasă este totdeauna purtătoare de învăţăminte, iar râsul ce ne zguduie chiar fără de voie citindu-le, este o dovadă mai mult că poetul străbun avea dreptate zicând: *„castigat ridendo mores“*.

„Lucrarea lui Caragiale este cu totul reuşită; mai mult, ea dă dovadă că talentul celui mai popular şi mai hazliu dintre autorii noştri dramatici este, pe acest atât de alunecos tărâm, tot aşa de vioiu, de tânăr şi de plăcut ca în *Noaptea Furtunoasă* şi în *Scrisoarea Pierdută*... toţi câţi s'au cercat să-l imiteze, s'au trudit în zadar, căci el este inimitabil.

„Cum vedem, lucrarea se prezintă cu o valoare în totul deosebită printre lucrările literare apărute în anul trecut, ale căror merite suntem chemaţi a le proclama şi răsplăti. Această scriere este deci un giuvaer din comoara făurită de Caragiale literaturii române“.

Academia, prin votul său, respinge însă pentru a doua oară pe Caragiale dela premiere. Nu-i trecuse animozitatea, mai ales că în „Moftul Român", cu un an mai în urmă, o atacase într'o poezie-pamflet adresată „Amicului meu Gion":

Ei, da, Gion!.. Academia
este oarbă ca toți orbii...
Declarămu-ne'mpotrivă-i
și strigăm urbi et orbi,
Că ctitoriceasca țâfnă
îi dă brânci p'un povârniș,
Care-o duce drept la bae...
E un fel de (va t'fair'fiche)

Se pare că şi Caragiale a prevăzut că va fi respins a doua oară. Amărăciunea îl consumă, cu atât mai mult cu cât familia se află în suferință, căci berăria nu aduce atât cât ar trebui. Ca să umple golurile bugetare, scoate „Calendarul Moftului Român" şi ţine câteva conferinţe la Ateneu, sau citeşte din opera sa. Dar veniturile sunt insuficiente.

Omul acesta era parcă anume sortit să fie prigonit de vieaţă. E drept că şi el prigonise pe mulţi, dar nu-i lovise în miezul vital al existenţii. Duşmanii se vede că cunoşteau greutăţile vieţii lui Caragiale, căci, neputându-l lovi altfel din pricina causticităţii şi spiritului său imbatabil, îl loveau tocmai acolo unde credeau ei că-l vor îngenunchia: în existenţa sa. Scos din slujbă, înlăturat dela premiu şi boicotat în activitatea sa publică, prin denigrarea operei, Caragiale vede că se urmăreşte suprimarea lui. De sigur toate astea îl fac să sufere. Lumea e neîndurătoare, atacă cu laşitate, pe la spate. El n'a procedat aşa. A luptat drept şi cinstit. A spus adevărul pe faţă. Că adevărurile spuse de el au fost crude şi dureroase, n'a fost vina lui, ci a societăţii. Caragiale, acuzat de imoralitate în artă, era poate cel mai moral

desvăluind cangrena societăţii, putreziciunea morală, viciul, prostia şi îngâmfarea.

Arta pentru el era un mijloc de a-şi etala gândurile, cu sinceritate, cu dureroasă sinceritate. El era convins că arta cere o conştiinţă, că „fără un perfect simţ de moralitate literară nu poţi scrie lucruri de seamă". Când era întrebat ce condiţiuni se cer pentru realizarea unei opere de artă, el răspundea cu plăcere că, în literatură, ca în orice activitate publică, „se pretinde o cinste profesională, un prestigiu de atelier". Intr'o convorbire cu d. N. Iorga, Caragiale arată în mod teoretic ce e arta:

— Arta? Să vedeţi ce e arta.

Maestrul scoate un băţ de chibrit, îl frânge în bucăţi şi construeşte un schelet omenesc. După aceasta, deplasează unul din beţişoare şi întreaga construcţie se risipeşte.

— Vedeţi? Asta e arta. E de ajuns ca o linie să nu fie cum trebuie, pentru ca întreaga lucrare să iasă boccie.

In altă parte, Caragiale spune despre artă:

— O operă de artă este o fiinţă, căreia insuflatorul de vieaţă nu este, nu poate fi decât talentul. Fără această flacără de vieaţă, flacără mai misterioasă şi mai nedefinită decât chiar razele lui Roentgen, poţi căpăta lucruri artificiale, nu opere artistice, şi nimic nu e mai altceva, faţă cu artisticul, decât artificialul.

In continuare, Caragiale spune cu convingere:

— Intre artistic şi artificial e mare deosebire. Pentru a face o operă de artă, o operă viabilă, trebuie talent, talent şi iar talent. Am zis dintr'adins viabilă, pentru ca dintru început să eliminăm din discuţie ideea de durabilitate, atât de străină în discuţie. Adesea literaţii fac greşeala de amestecă în cercetările lor despre chestiuni intelectuale, întrebarea: Opera aceasta rămâne? Cât timp va rămânea? Aşa întrebări sunt absolut în afară de chestie. Intrebarea noastră, faţă cu o lucrare de artă, nu poate fi decât

aceasta: opera aceasta *viează?* Căci încă odată, dacă are vieaţă, aibă-o pentru azi, mâine sau pentru veacuri — ea va fi trăit, şi asta e condiţia fiinţei: vieaţa, nu durata vieţii.

Şi mai departe:

— Mă rog, între o insectă care trăieşte o singură zi la umbra unei piramide eghiptene şi piramida aceea, care este deosebirea cea mai adâncă? Dimensiunile? densitatea şi soliditatea structurii materiale? Durabilitatea în timp? De sigur nu. Deosebirea cea mai adâncă între ele e că insecta e vie, iar piramida nu. Piramida e de granit, insecta de nişte ţesuturi mucoase! insecta d'abia se vede şi piramida e piramidală; insecta, născută azi dimineaţă, va muri deseară; iar piramida e o veche cunoştinţă a soarelui, şi poate că va mai sta neclintită şi rece pe temelia ei până mult după ce soarele va fi încetat a-i mai putea trimite măcar o rază de căldură şi de lumină. Da, dar piramida stă şi va sta; iar insecta va muri, însă trăieşte. Aşa e şi cu opera de artă. Ea trebuie să trăiască, să vieze, şi ca toate fiinţele va avea şi ea o durată în timp. Nu am putea cu toate acestea să ducem prea departe comparaţia aceasta, fiindcă ne-am lovi de o deosebire mare, care există între fiinţa propriu zisă şi fiinţa operă de artă. E o ciudată deosebire.

Plin de viziunea acestei trăiri a operei de artă, Caragiale spune, magistral:

— Opera de artă capătă insuflarea de vieaţă dela talent. Vieaţa aceasta este însă numai latentă; pentru ca să devie patentă, trebuie concursul unei inteligenţi, unei priceperi şi judecăţi ale altuia.

Caragiale şi-a spus părerile şi în legătură cu romanul, cu nuvela, cu drama, ca entităţi deosebite, dar unice prin structura care le menţine echilibrul şi statornicia în vieaţă. Romanul faţă de nuvelă este pentru el „ca un stejar pe lângă o răsură altoită“, în timp ce nuvela, pe lângă roman, este „ca o camee pe lângă o statuie“. In esenţă, romanul nu este

vieaţa unui singur individ, „ci a unei societăţi întregi, cu tot cortegiul ei de necazuri, de porniri, de devotamente, de meschinării, de dragoste, ură, răutate, bunătate, invidie, admiraţie, de josnic, de sublim, de brutal, de eteric, de egoist, de altruist", adică de „toate varietăţile de cari sufletul omului, în virtuozitatea lui cunoscută, este capabil".

Despre dramă, Caragiale spune: Drama „este romanul în acţiune".

Opera de artă, după Caragiale, nu poate fi socotită ca atare decât atunci când doi ochi pricepuţi se apleacă asupra ei. Abia atunci ea va începe să vieze şi va atrage şi privirile altora. „Câtă vreme — spune Caragiale — n'au domnit capo-d'opere, atârnate într'un ungher pe peretele unei taverne! Doi ochi pricepuţi le-au redeşteptat la viaţă". Cât trebuie să regretăm că vitregia vremurilor a distrus cărţile unice ale bibliotecii din Alexandria, templul minunat dela Efes şi alte minuni ale civilizaţiei vechi! Au dispărut fără putinţă de a fi recunoscute, „ca şi boabele de grâu dintr'un lan dat pradă flăcărilor.

Caragiale era cât se poate de necruţător cu cei care maimuţăreau arta. Când maestrul nu putea suferi pe cineva, îi exagera defectele printr'o diluată pseudo-elogiere. Avea o deosebită antipatie pentru poezia lirică. Pe Eminescu îl aducea întotdeauna în discuţie ca om, povestind despre el anecdote, întâmplări, fără a-i comenta opera. In schimb vorbea cu admiraţie de Coşbuc şi de alţi poeţi români. Admiraţia lui pentru Coşbuc şi-o manifesta chiar şi în sânul familiei, citind, seara, din opera lui, cu acel glas muzical şi sigur, cu inflexiuni minunate.

Necruţător a fost Caragiale şi cu amicul său Delavrancea, din opera căruia nu-i plăcea decât „Sultănica", pe care o considera o capodoperă. Restul, spunea el, „nu fac nicio ceapă degerată".

Despre Ollănescu-Ascanio, traducătorul lui „Ruy Blas" care se juca la Naţional, spunea, înfuriat:

— Ăsta poet? Lasă-mă că mor! Ăsta nu ştie

ce e un vers şi ce e o rimă. Operele lui sunt vorbărie goală. Multe volume, ce e drept, dar pline de incorectitudini şi de aberaţii.

Nu numai cu scriitorii români a fost Caragiale necruţător, ci şi cu cei străini. Pe când în primul caz, această atitudine poate foarte bine să fie cauzată de relaţiile personale, în al doilea caz ea nu poate porni decât dintr'o convingere intelectuală. Şi aci, chestiunea stilului şi a gramaticii juca rolul cel mai de seamă în aprecierea lui Caragiale. El „îşi bătea joc de stilul rece al clasicilor francezi", dar în fond, estetica lui se circumscria aceleia a lui Boileau. Detractor înfocat al romantismului, era împotriva abuzului exagerat de adjective. Orice inovaţie în literatură era privită de el cu un justificat scepticism, cu antipatie chiar. Pentru el, marca unui scriitor mare o constituia simplitatea şi sinceritatea. Adeseori, citind pe „Oedip Rege" al lui Sofocle, avea lacrimi în ochi. Nefericitul erou grec i-a rămas o lectură favorită până în pragul morţii. Autorii lui preferaţi erau Herodot, Plutarc, Dante şi Machiavelli. Până în ultimii ani se încânta cu „discursurile naive şi delicate ale ingenuei Agnes" din „l'Ecole des femmes".

Poate pentru faptul că maestrul era necruţător cu novatorii din artă, aceştia nu se sfiau să-l atace la rândul lor. Rând pe rând, Caragiale primeşte lovituri, dar nu se pleacă. Indepărtat din slujbă, refuzat de Academie, acuzat în surdină de plagiat, nimic nu-i sdruncina aparenta seninătate şi jovialitate. Amărăciunea şi orgoliul jignit îi dau armură de nobleţe. In resemnarea lui, care ascunde o forţă vulcanică, stă tăria de a sfida şi muşca. In clipele acelea e olimpic. Matei, fiul său, care urmează cursurile liceului „Sf. Gheorghe" sub direcţia lui Anghel Demetrescu, îi urmăreşte atunci gesturile cu atenţie şi parcă vede în tatăl său un alt om, un om asemeni celui făurit de imaginaţia sa în clipele amărăciunilor sale care sunt mai expresive decât ale tatălui, prin raportare la vârstă. Colegii de şcoală îl fac

adeseori să sufere prin sfidătoarea lor încredere şi aroganţă, căci mai toţi sunt copiii acelor oameni cu trecere şi situaţii care lovesc în existenţa tatălui. Dar fiul n'are de unde să ştie toate astea, căci tatăl său nu se plânge niciodată în familie şi mai ales faţă de copii, de eşecurile sale. El bănuieşte numai, cu acea intuiţie ascuţită pe care i-a dat-o natura, că tatăl său sufere. Atunci ar vrea să se apropie de el, să-l întrebe ce are de e aşa de ursuz, dar ştie că tatăl nu-i va spune nimic, sau va scăpa prin vreo expresie generică, în felul aceleia cu tavaua purtată pe creştet de strămoşii săi. Căci el nu uită că asta l-a jignit şi l-a făcut să sufere. Sensibilitatea lui a fost greu pusă la încercare. Plasticitatea expresiei tatălui a devenit pentru el o suferinţă. In momente penibile pentru structura lui sufletească, el începe să simtă pe creştet tablaua cu plăcinte a strămoşilor. Şi atunci, impresionabilitatea lui izbucneşte în clocote de revoltă sufletească şi chiar în lacrămi.

Caragiale nu bănuieşte însă nimic din sbuciumul fiului său. El e prea mult prins în vârtejul vieţii. Duşmanii s'au înmulţit. Cei fără curaj asmuţă din umbră. Sărbătorirea lui cu câteva luni mai în urmă, îi îndârjise şi mai rău. Omul acesta trebuia doborît, căci prea mult loc ocupa cu marea sa personalitate, în timp ce ei rămâneau mereu în umbră. Dar cum să-l doboare ? Caragiale era un adversar primejdios. Trebuia procedat cu prudenţă. In existenţă îl loviseră destul de mult, dar nu-l îngenunchiaseră. Caragiale răbdase cu un rar stoicism. Trebuia lovit în opera sa. Atunci poate că l-ar fi îngenunchiat definitiv. Şi iată că prilejul cel mult aşteptat se ivi :

In publicistica română de pe atunci apăruse un tânăr bătăios, cu oarecari idei personale asupra artei şi culturii în genere, care scria articole destul de îndrăsneţe şi afişa o ambiţie fără egal. Se numea C. A. Ionescu şi iscălea pe scurt *Caion*. In istoria literară e cunoscut mai mult după acest nume din

urmă, Caion, prescurtat dela C. A. Ionescu. Tânărul publicist, care nu se sfia să atace în scrisul său oameni destul de sus puşi şi cu o reputaţie unanim recunoscută, atacase, cu câteva luni mai în urmă, pe când Caragiale mai scotea încă „Moftul Român", personalitatea prinţului Bibescu, într'un articol destul de fulminant. Prinţul, simţindu-se jignit, îi trimisese martori. Caragiale, care nu aproba procedeul prinţului de a se duela cu un „copil" de proporţiile infime ale lui Caion, scrisese în „Moftul Român" dela 12 August 1901, sub semnătura *Mizilic*, un articol intitulat „Duelul Prinţul Bibescu — Caion", în care spunea:

„Prinţul Gh. Bibescu a avut deunăzi o idee poznaşă de tot: a trimis martori D-lui C. A. Ionescu. Bine, prinţe, eşti om serios; de ce-ţi pui mintea cu copiii? Adică cum vine asta? O lighioană de purice se agaţă de dumneata şi, în loc s'o prinzi frumos şi s'o striveşti între degete, ori s'o dai niţel cu nasul prin zacherlină, îi ceri satisfacţie prin arme!? Nu, domnule Bibescu, nu pot admite în ruptul capului că un purice poate fi provocat la duel de un om... Uite, junele Caion a 'nţeles această absurditate şi, — dela 'nălţimea celor nouăsprezece ani neîmpliniţi, a aruncat prin ziare această superbă apostrofă:

— Nu mă bat, pentrucă eu nu ştiu să mânuesc armele; *eu sunt un simplu soldat al ştiinţei!*

„Auzi răţoială la piciul! Nu, Caionică dragă, nu; tu nu poţi fi soldat al ştiinţii: 1) pentrucă n'ai 21 de ani şi 2) pentrucă eşti slab de constituţie. Dacă însă îţi place uniforma şi vrei să fii cazon cu orice preţ, poţi să te angajezi cel mult: copil de trupă al ştiinţii".

Mai departe, Caragiale sfătuieşte pe Bibescu să doboare pe Caion prin simplul mijloc de a reproduce fragmente din articolul lui Caion. In felul acesta va termina repede cu el, căci „Caion e ridicul, şi dumneata ştii, D-le Bibescu, că ridiculul ucide mai grozav decât toate puştile şi iataganele din lume".

„Când vei avea gust, deci, prinţe, să aplici vreunui

Caion o corecţiune meritată, lasă sabia în teacă şi păstreaz-o pentru scopuri mai nobile; iar pe Caionul, care crezi că te-a ofensat, vâră-l cu nasu în... ce-a scris.

„Spune-i că... nu însemnează altceva decât că domnul Mucea, care n'are mustăţi, nici talent n'are; şi mai spune-i că ştiinţa mănâncă trânteală dacă o avea în armata ei numai soldaţi ca el".

Articolul lui Caragiale, cum era şi de aşteptat, l-a atins mult în orgoliul său nestăpânit pe Caion, care n'a uitat niciodată că a fost insultat de maestru. Pornit împotriva lui Caragiale şi aţâţat şi de duşmanii acestuia, Caion acuză pe Caragiale, într'un articol publicat în Noembrie 1902 în „Revista Literară" a lui Th. M. Stoenescu, al cărui redactor era Caion, că a plagiat piesa sa „Năpasta" după un scriitor ungur, Kemény Istvan, foarte puţin cunoscut, care fusese tradus în româneşte şi publicat de Alex. Bogdan, la 1848, într'o tipografie din Braşov. Iată ce scrie Caion cu privire la acest pretins plagiat, în articolul său plin de platitudine:

„Când năzbâtioşii ceia de locuitori ai Galiei, pătrunseră taman în Roma şi erau cât p'aci să urce şi treptele Capitoliului, locuitorii cetăţii eterne fugiră ca puii de potârniche pe unde D-zeu găsiră.

„O speţă ciudată de oameni rămase locului, aceştia fură senatorii, cari credeau în mintea lor de mandarini, că bărbile lor albe vor impune respect barbarilor; s'a întâmplat însă tocmai altfel: cu bărbi cu tot au fost morfoliţiţi de către neciopliţii ceia de năvălitori.

„Această speţă de mandarini, înfloreşte şi în literatura românească şi unul din ei este şi domnul Caragiale[1]).

„Bea domnul Caragiale, lumea zice că face spirit; varsă domnul Caragiale din pricina vinului, lumea

---

[1]) Caion mai insultase şi alţi scriitori români, ca: St. O. Iosif, Ilarie Chendi, etc.

zice că face spirit; poate că dă spirt afară, dar spirit ne-a ferit Domnul sfânt să vedem.

„Când înjură domnul Caragiale, iarăşi lumea aplaudă şi zice că dumnealui face satiră populară.

„Poate n'om fi noi populari şi d'aia nu prea apreciem meritul acestui domn, care întreaga sa vieaţă n'a făcut decât spirit, care e un surogat de alcool. Se spunea odată că-i original nevoie mare şi că tot ce a scris nu e decât produsul capului dumnealui şi al năzdrăvanului cela de rachiu. Acum şi această faimă a sburat, căci capo-d'opera sa *Năpasta* nu-i decât o plagiatură după o dramă ungurească, intitulată *Nenorocul* şi datorită unui Kemény Istvan, dramă tălmăcită pe româneşte de către Alexandru Bogdan în anul 1848, la Braşov.

„Subiectul ambelor drame este la fel, dar numele schimbate, încolo e furat pe d'antregul din sacul lui Kemény, care a rămas un necunoscut, pe când domnul Caragiale cu drama ungurului a devenit un mandarin literar de care nimeni — crede d-sa — nu trebue să se atingă.

„Am dat de drama lui Kemény anul acesta când vizitam Braşovul; este dânsa foarte rară, şi aceasta domnul Caragiale o ştia când s'a apucat să scrie năzbâtioasa ceia de *Năpastă* şi nici gând n'avea că taman după atâta vreme, plagiatul dumnealui va ieşi la iveală şi-l va ustura taman ca necuratul cela de spirt, ce dumnealui obişnuieşte a-l pune în scrierile sale".

Apoi Caion face o paralelă între cele două piese, din care dă un fragment pe două coloane. Asemănarea este perfectă. Însă se va vedea mai târziu că la mijloc nu e decât o mistificare abil mânuită de Caion, căci piesa Ungurului nici nu există.

După această „răstignire" pe două coloane, Caion termină acuzarea în felul acesta:

„Domnul Caragiale plagiază; atunci, Doamne, cine mai e cinstit în ţara asta?

„Şi domnul Caragiale, tocmai ca şi Caligula, primeşte să fie sărbătorit; acum câteva luni primea felicitările ţării cu o seninătate marmoreiană.

„Aveam probele plagiatului acesta de multă vreme, dar acum m'am hotărît să demasc pe acela care ştie numai să sfideze.

„Şi cu ce mă rog atâta laudă pe dumnealui? Cu *Năpasta* care-i o plagiatură, sau celelalte piese ale sale, simple trivialităţi?"

Mai dând încă o probă de plagiat pe două coloane, Caion întreabă, sentenţios:

„Ei, domnilor admiratori ai lui Caragiale, cum găsiţi aceasta?"

E lesne de închipuit ecoul formidabil ce a produs în public acuzaţia de plagiat a lui Caion. In special duşmanii au prilejul să clameze: „Caragiale, marele Caragiale, un simplu plagiator!" Chiar prietenii stau la îndoială dacă să creadă sau nu cele puse pe seama dramaturgului care, senin, în berăria sa, nu dă nicio atenţie ecoului stârnit de acuzarea lui Caion, căci se ştie nevinovat. Prietenii care vin pe la berăria „Gambrinus", să-l vadă pe maestru, sunt uimiţi de calmul lui.

— De ce nu reacţionezi? îl întreabă ei. De ce nu dai o explicaţie?

— N'am de dat nicio explicaţie! le răspunde el, placid, cu o ridicătură din umeri.

— Dar eşti acuzat de plagiat!

Zadarnic. Caragiale e mai neclintit ca o stâncă. Atunci prietenii iau singuri hotărîrea să-l apere, scriind diferite articole şi dând varii explicaţii. De geaba însă. Publicul începe să se înflăcăreze. A fost minţit când i s'a prezentat drept originală o piesă plagiată. Explicaţiile prietenilor încurcă mai rău lucrurile, căci le lipsesc probele. Caion, numai triumfătorul Caion e în posesia lor şi le ţine la dispoziţia oricui vrea să se convingă de adevărul celor spuse de el. El e stăpân pe situaţie şi, ca dovadă că nu se teme de nimic, e gata să publice un nou articol, în care să aducă noui dovezi de plagiat.

Intr'adevăr, Caion nu întârzie mult şi publică în „Revista Literară" dela 10 Decembrie 1901 al doilea articol, intitulat „Domnul Caragiale n'a plagiat, a co-

piat", în care publică alte dovezi de plagiat. Articolul întrece în vehemenţă, în insulte şi în murdării primul articol, deoarece Caragiale e numit „hoţ" şi „pungaş".

De data aceasta, Caragiale începe să se enerveze şi să-şi iasă din ale lui. Văzând curentul de opinie defavorabilă ce i se creează pe neaşteptate, se hotărăşte să părăsească strategica espectativă în care stătuse până acum şi să treacă la fapte. El începe să dea explicaţii verbale, căutând să-şi convingă prietenii de netemeinicia acuzaţiilor lui Caion. Prietenii, bineînţeles, nici nu se îndoiesc că dramaturgul ar putea fi în stare de o asemenea faptă, dar e opinia publică, sunt duşmanii, pe care nu-i poţi convinge cu explicaţii. Ei cer o deplină satisfacţie, vor să aibă dovada că n'au fost induşi în eroare. Atunci Caragiale se hotărăşte a se adresa justiţiei. Inainte însă de a face acţiunea de dare în judecată, el ţine să se consfătuiască cu prietenul său Delavrancea, căruia vrea să-i încredinţeze procesul. El îi scrie: „Dragă Barbule, rogu-te de treci pe la mine în astă seară, pentru a-ţi arăta petiţia ce vreau s'o prezint d-lui preşedinte al Curţii cu Juri, împotriva lui Th. Stoenescu şi acelui blestemat de Caion, care crede că prin intenţiuni şi îndrăzneli de limbaj poate distruge o muncă cinstită şi nepătată. Nu ştiu dacă ai citit al doilea articol care este de o îndrăzneală fără pereche în publicistica românească. Dar să vedem ce vor face când vor trebui să răspundă de faptele lor. Mă stăpânesc, însă nu mai merge, e prea, ca să nu zic foarte, foarte, aşa cum trebuie să fii cu aceşti necioplţi scribuleţi. Cu dragoste de frate, Iancu".

Delavrancea soseşte şi Caragiale îi prezintă petiţia care se află astăzi la dosarul afacerii păstrat la Tribunalul Ilfov. Petiţiunea e scrisă cu acea caligrafie perfectă care era pasiunea lui Caragiale şi e impresionant de modestă în conţinut. Iat-o în întregime:

Domnule Preşedinte,

Domnii Constantin Al. Ionescu, domiciliat în Bucureşti, strada Lucaci No. 10 şi Th. M. Stoenescu, domiciliat tot aici, strada Arcului No. 105, primul ca autor, iar al doilea ca director în două articole publicate în „Revista Literară", în numerile dela 30 Noembrie şi 10 Decembrie (numere pe care le alătur aci), m'au defăimat şi calomniat, adăogând la injuriile triviale ce-mi adresează şi afirmaţiunea că eu am furat una din operile mele — drama *Năpasta* — după o lucrare dramatică a unui probabil închipuit autor maghiar Kemény Istvan.

Ca urmare a unei asemenea calomnii, vă rog, Domnule Preşedinte, a cita pe sus numiţii Domni înaintea Onor. Curţii cu Juraţi, la cea mai apropiată seziune, ca să răspunză în faţa Justiţiei de pagubele morale şi materiale ce mi-au cauzat cu o îndrăzneală ne mai pomenită până astăzi în publicistica noastră.

Mă înscriu ca parte civilă contra acestor calomniatori cu suma de lei 20.000. Primiţi, vă rog, Domnule Preşedinte, asigurarea profundului respect ce vă port.

Ion Luca Caragiale

Autor dramatic, publicist şi comerciant.
Str. Rotari 15 Bucureşti.

Cu toate acestea, Caion nu se intimidează. Intr'un articol publicat în „Forţa Morală" din 13 Ianuarie 1902, aduce lui Caragiale o nouă acuzare de plagiat. De data aceasta e vorba de valoroasa comedie *Scrisoarea Pierdută*, care ar fi o simplă localizare după o necunoscută piesă a lui Victorien Sardou, intitulată *Rabagas*.

„*Rabagas* — spune Caion — e o piesă mediocră

care zace şi acum uitată în cartoanele *Comediei Franceze* şi în rafturile librăriei pariziene *Michel Levy*.

După ce Caion procedează şi de data aceasta în felul obişnuit, punând pe Caragiale pe două coloane, şi analizând fals comedia lui Caragiale, ca să poată scoate ceea ce-i trebue, adică asemănarea cu piesa franţuzească, încheie:

„Judecătorul să-mi fie cititorii: Are domnul Caragiale vre-un pic de originalitate? Este dumnealui un excelent localizator? Dar acest merit îl are şi d. Gusty, şi atunci, pentru ce şi-a dat piesa aceasta drept originală?

„Nu e păcat de Dumnezeu să înşeli pe d. Maiorescu şi să-i dai să facă studii asupra unei localizări?

„Este drept să înşeli pe d. Gherea?

„Inşelarea acestor critici este foarte explicabilă. Versaţi în literatura germană, ei au luat drept originală localizarea d-lui Caragiale.

„In lături bătrâni ai minciunei, lăsaţi sufletul tânăr să iubească adevărul".

Caion, primind între timp citaţia prin care era chemat în faţa Curţii cu Juraţi pentru judecarea procesului care se sorocise la 5 Martie 1902, vede că gluma se îngroaşă şi caută să-şi salveze situaţia, retractând că ar exista vreun Kemény şi o dramă *Nenorocul*, dar că *Năpasta* ar fi plagiată după opera lui Tolstoi, *Puterea Intunerecului*. Articolul său „Tolstoi-Kemény şi d. I. L. Caragiale" apare în revista „Rodica" dela 3 Martie 1902, scoasă chiar de Caion în vederea procesului, deci cu două zile înainte de judecată. Se vede că acuzatul îşi dădea seama de consecinţe, susţinând un plagiat inexistent şi găsind un alibi într'o operă reală ca aceea a lui Tolstoi, din care, folosind procedeul lui Caion, s'ar putea scoate concluzii de plagiat pentru orice operă din lume.

In ziua procesului, acuzaţii se sbat ca peştele pe

uscat căutând, fie să iasă din cauză, fie să obţină amânarea procesului. Astfel Th. M. Stoenescu, directorul revistei în care Caion publicase dovezile de plagiat, se desolidarizează de redactorul său şi cere să fie scos din cauză. Curtea respinge însă pretenţia lui. La cererea lui Caion de a i se da o păsuire pentru a prezenta o traducere a operei lui Tolstoi *La puissance des ténèbres*, Curtea admite amânarea procesului pentru ziua de 11 Martie 1902.

La a doua înfăţişare, o mare afluenţă de public, scandalizată de îndrăsnelile lui Caion, care învinuia de plagiat pe unul din cei mai populari oameni ai vremii, vine să ia cu asalt sala Curţii cu Juraţi, pentru a asista la desbateri. Faptul acesta face pe preşedinte să ia măsuri. Intrarea în sală nu se va face decât pe baza unor bilete de liberă intrare. Cu toate acestea, pe lângă cei admişi, gazetari, artişti, scriitori, critici dramatici şi prieteni de-ai maestrului sau de-ai lui Caion, în sală pătrund şi oameni străini de proces, atraşi de sigur de popularitatea lui Caragiale, încât nu mai e niciun loc liber.

Curtea este în plenul ei. Ministerul Public este reprezentat prin chiar procurorul Tribunalului, I. Mumuianu. Juraţii sunt şi ei prezenţi. Nu lipseşte niciunul, căci fiecare nutreşte dorinţa că va fi tras la sorţi, pentru a se putea lăuda că şi-a spus cuvântul într'un proces care a stârnit atâta vâlvă.

Caragiale e asistat de avocaţii Delavrancea şi Petre Grădişteanu. Th. M. Stoenescu e şi el prezent, fiind asistat de avocatul Moldovanu. Lipseşte numai principalul acuzat, Caion. El a trimis Curţii o cerere prin care arată că nu se poate prezenta în instanţă, fiind „suferind de o gripă cu forme nervoase şi are nevoie de cinci sau zece zile căutare". In încheiere, el cere o nouă amânare a procesului. Cererea sa este citită în şedinţă de grefierul Sachelarie.

Preşedintele dă cuvântul lui Delavrancea care, în

numele părţii civile, se opune la amânarea procesului. El declară că motivul invocat de Caion e un simplu pretext şi un subterfugiu prin care speră să să se sustragă sancţiunii justiţiei, cu atât mai mult cu cât are informaţia că acuzatul este sănătos tun. In continuare, Delavrancea adaogă că inculpatul nu va aduce niciodată traducerea operei lui Tolstoi. De aceea, pentru a nu se amâna procesul, „am fost prevăzători şi am adus noi acea traducere, legalizată". In încheiere, Delavrancea cere ca procesul să se judece în lipsa principalului inculpat. La această cerere se asociază şi al doilea avocat al părţii civile, Petre Grădişteanu.

Avocatul Moldovanu, apărând pe inculpatul Th. M. Stoenescu, se uneşte de asemeni cu cererea părţii civile, cerând să nu se amâne procesul, deoarece clientul său doreşte să se judece. Totodată, apărătorul lui Stoenescu depune pe masa Curţii câteva dovezi scrise din care se poate vedea că Th. M. Stoenescu a fost indus în eroare de Caion când i-a admis să publice articolele încriminate în revista sa.

Delavrancea, ridicându-se, întreabă :

— Să declare atunci Th. Stoenescu ce crede în această privinţă. E vorba de reparaţiune şi de învăţătură, atât pentru directori cât şi pentru prim-redactori.

Th. M. Stoenescu răspunde:

— Confirm în totul cele spuse de avocatul meu.

— Regreţi ? îl întreabă Delavrancea.

— Regret!

In urma acestui lapidar dialog, partea civilă declară că-şi retrage pretenţiunile în ceea ce priveşte pe inculpatul Th. M. Stoenescu.

Preşedintele dă cuvântul Ministerului Public care, de asemeni, declară că nu-şi însuşeşte acţiunea în ceea ce-l priveşte pe Stoenescu. Curtea, în faţa acestor declaraţiuni, îl scoate din cauză pe Stoenescu, anunţând în acelaşi timp că C. A. Ionescu-Caion va fi judecat în lipsă. Juraţii, spre marele lor regret, sunt

concediaţi, deoarece procedura prevede că inculpaţii lipsă la proces sunt judecaţi numai de Curte, fără juraţi. Totuşi, niciunul nu părăseşte sala. Sunt momente de justificată emoţiune.

Procedura preliminară fiind terminată, preşedintele Curţii dă cuvântul părţii civile, reprezentată prin Delavrancea. Maestrul retoricei parlamentare şi al barei se ridică grav dela locul lui şi păşeşte în spaţiul gol al incintei. Cu ceafa încordată, placid şi cu părul lui leonin care-i dă o figură cu totul originală, maestrul este ţinta a zeci de priviri pline de admiraţie. Ochii săi sclipesc în fulgere, iar fruntea sa olimpică e adânc preocupată de pledoaria pe care trebue s'o ţină în apărarea marelui său prieten.

Apărarea sa este o capodoperă a genului retoric şi ea merită să fie cunoscută. Delavrancea începe să vorbească cu un ton liniştit şi grav care, pe măsură ce pledoaria avansează, devine tot mai sonor şi mai plin de nuanţe, ca să se transforme în uragan cu trăsnete şi fulgere. Inimile sunt captivate, electrizate. Doamnele din elita artistică a Capitalei simt că se află în faţa unui geniu al retoricii. Deşi nu e vorba de un proces pasional, cu drame de amor, totuşi lumea care asistă la desbateri trăieşte momente de mare tensiune sufletească:

„Onorată Curte, cazul pe care-l judecaţi dovedeşte, din nenorocire, că o natură rea nu se îndreaptă de învăţătură, că învăţământul umanitar şi universitar uneori înmulţeşte naturile perverse cu îndeletniciri desonorante. Prin calomnie, se poate vătăma un om în onoarea lui, se poate sdruncina în mijloacele lui de existenţă, dar se poate, când ura nu mai are margini, să izbească în onoarea, în mijloacele de existenţă şi în raţiunea de a fi a cuiva.

„Pe un Caragiale, care şi-a închinat viaţa întreagă dramaturgiei naţionale, a-l acuza că a furat capetele lui de operă, va să zică a-i păta onoarea lui, a-i împuţina mijloacele lui de existenţă, a-i spulbera chiar şi raţiunea lui de a fi fost până astăzi, şi de

a fi şi de astăzi înainte. Ce-i mai rămâne din onoare, când îi răpeşti renumele? Ce vor mai produce operele teatrale, când le tăgădueşti atracţiunea originalităţii lor? Şi ce semnificare ar mai avea o asemenea existenţă pentru el însuşi şi pentru ceilalţi — să convingi opinia publică că credinţa ei în dramaturgul ei a fost o tristă iluzie şi o lungă înşelăciune?

„Caragiale putea fi criticat. Dar oricare ar fi fost forma criticii, răutatea ar fi fost boantă şi ura fără efect.

„Ce i-ar fi păsat autorului glorificat de un potop de atacuri, fie şi nedemne, de aluziuni, fie şi înveninate, de patimile oarbe, fie şi desfrânate? Ceea ce se dobândeşte cu ştiinţă, cu răbdare, cu muncă şi cu talent, nu se clatină de furia celui dintâi venit şi nici de un duşman de valoare, când pasiunea este singurul mobil al luptei întreprinse. Chiar dacă, trecând marginile destul de destrămate ale polemicilor noastre, Caragiale ar fi fost acuzat, mi-e greu să pronunţ cuvântul, ar fi fost acuzat că a furat, — chiar dacă ne-ar fi fost dat, cum din nenorocire s'a întâmplat, să-l vedem pus într'o revistă alăturea de Zdrelea şi Mărunţelu, cu neruşinata concluzie: „Zdrelea şi Mărunţelu şi-au luat pedeapsa, iar Caragiale este sărbătorit de opinia publică pentru jafurile sale literare“, — chiar în această revoltătoare ipoteză aş fi sfătuit pe amicul meu să tacă, să nu scrie, să nu se plângă justiţiei, ca opinia publică să veştejească pe calomniatori.

„Când însă Caion trece şi această măsură, şi plăsmuind aparenţe cari pot înşela pe marea majoritate a cititorilor, când nu mai e vorba de o acuzaţiune de cea mai mare gravitate, ci de nişte fapte materiale, în virtutea cărora deocamdată Caragiale este zugrăvit ca un plagiator, ca un autor fără scrupul, ca un fur ordinar, ca un jefuitor al muncii şi al talentului unui autor străin... problema se schimbă. Să încep cu partea finală a calomniilor, cu a doua calomnie ce ni s'a adus în faţa juraţilor şi a publicului din această sală, când îndrăsneţul acuzator a

afirmat că furtul literar s'a săvârşit din opera lui Tolstoi: *La puissance des ténèbres*. Când şi-a văzut toată clădirea infamiei spulberată de dovezile noastre, ameţeala vinovatului prins l-a făcut să declare, în şedinţa trecută, că Tolstoi a scris o operă sub pseudonimul de Kemény, că Kemény e Tolstoi, că „Nenorocul" este „La puissance de ténèbres", că „Năpasta" lui Caragiale este... regret că trebue să pronunţ cuvântul... furată după „La Puissance des ténèbres".

„La subiect nicio asemănare posibilă. In spiritul general, afirm că aceşti autori, Tolstoi şi Caragiale, pornesc dela două inspiraţiuni cari se exclud una pe alta. Lume deosebită — deşi ţărani; suflete deosebite, contrarii; porniri profunde, dar diametral opuse. „La puissance des ténèbres"! Infiorătoarea putere a întunecimii! Conştiinţe distruse, bigotisme, abis al beznei. Credinţă, crimă, cruzime, nesimţire, lacrimi, şi nimeni nu-şi dă seama de ce face, de ce vrea: crimele se săvârşesc de cei cari nu vor să le săvârşească; şi cei cari nu vor crimele, nu le-ar săvârşi. In această genial-monstruoasă epopee a crimei, se invoacă imaginea divină a lui Christ şi crucea se pune de ucigaşi pe pieptul victimelor. Religie şi nelegiuire! Ce asemănare ar fi posibilă cu drama lui Caragiale? Niciuna, Caragiale nu se ocupă de întunecimea minţii. Aci, o femeie de voinţă extraordinară în serviciul dreptăţii, vrea cu orice preţ să descopere şi să pedepsească pe asasinul primului său bărbat. Anca e toată drama. In înverşunarea ei d'a descoperi crima, consimte să se mărite cu acela pe care-l bănuia că e ucigaşul, în scop d'a descoperi teribilul adevăr. Conflictul psihologic, de o emoţiune profund tragică, nu urmăreşte, dela început şi până la sfârşit, decât un scop, justiţia! Tolstoi şi-a propus să dovedească, în înfiorătoarea lui dramă, puterea întunecimii şi triumful credinţei simple şi profunde, în Akim, care crede, şi nu bea, nu fumează. Caragiale a creat un caracter, pe Anca, şi prin Anca triumfă dreptatea omenească. In Tolstoi

lumea e vânturată în vârtejul întunecimii, al inconştienţei, în valurile bigotismului, ale credinţei, ale sensualităţii, — şi mişcat de trebuinţe materiale, asociază, fără să-şi dea seama, crima cu religia.

„Ţăranii lui Caragiale sunt conştienţi, ageri la minte, ştiu ce fac, ştiu ce vor, şi prin capul niciunuia nu i-ar trece ideea să-şi închine victima sau să-i pue crucea pe piept după ce ar fi doborît-o sub loviturile de cuţit.

„Şi să nu se invoace tinereţea lui Caion. Ar fi o ofensă adusă tinereţii şi tinerimii. Tinereţea e graţioasă, e generoasă, e entuziastă. Greşelile unui tânăr se resimt de inocenţă şi desinteresare, iar nu de calcul, de ură şi de perversitate.

„Copilărie e. . să inventezi un autor, o dramă şi un traducător, în scop de a înjosi pe un scriitor ilustru ? Copilărie e... să fabrici documente, să le îngălbeneşti la lumânare, să le imprimi cu litere kirilice şi să afirmi că le-ai rupt dintr'un volum pe care-l posezi, făgăduind a-l dărui Academiei ? Copilărie e... să anunţi lumii că ai publicat deja trei volume în limba franceză ?

„Copilăria ar fi cel puţin desinteresată. La calomniatorul Caion, în tot ceea ce-a făcut... interes, perversitate, patimă şi egoism ! Are interes evident să pară savant. Inşală „Noua Revistă Română". Are interes evident să pară deja un scriitor însemnat, publică pe coperta unei broşuri o serie de opere imaginare, ca şi cum ar fi editate de un librar din Paris.

„Dacă ar fi izbutit să înşele — şi aceasta a voit — opinia publică, şi-ar fi săturat vanitatea şi ar fi crescut enorm în consideraţia lumii. Falsurile lui dar au logica perversului, iar nu capriţiile inocente ale tinereţii.

„Renumele lui Caragiale, operele lui Caragiale, spiritul lui Caragiale, îl prigonesc, îi răscolesc ura.

„Simte un mizerabil interes de a-şi potoli această ură provocată de invidie. Are un interes. Şi nu

copilăreşte caută să şi-l satisfacă, căci nu se opreşte la critică, oricât de rea, de murdară şi înverşunată ar fi fost ea. Domnilor, se poate face o critică dreaptă sau nu, pătimaşă sau senină, o critică filologică, o critică estetică. Se poate să urmăreşti într'un autor pe lângă estetica lui şi etica lui şi să te ridici la o critică filosofică. Mai mult, pe lângă toate aceste raporturi, se poate să studiezi epoca omului, ca pe lângă omul în sine să strângi de aproape toate cauzele cari au determinat idealitatea autorului şi natura continuă a operelor, ca şi cum ai face un capitol din istoria naţională. Astfel s'ar înfăţişa critica cu aspect cam pretenţios de critică ştiinţifică.

„Oricare fel de critică s'ar fi încumetat acuzatul să încerce în contra lui Caragiale, şi oricât venin de mititel neputincios şi rău ar fi vărsat în cadrul încercării sale, Caragiale ar fi rămas senin, ar fi surâs, cel mult poate ar fi aruncat vre-o scânteie de spirit, dacă ar fi crezut că patima adversarului merită o scânteie din spiritul său. Dar nimeni, domnilor, nici în România, nici aiurea, nu poate fi aşa de mare, încât un fals combinat cu documente, cu probe de fapt, şi pus pe 2 coloane să nu-l expue la discredit şi la dispreţul publicului. Faţă de documentele din care reiese furtul, de orice natură ar fi el, numai justiţia te poate apăra, dacă documentele sunt false şi tu nevinovat.

„Răspunsul lui Caragiale n'ar fi răsturnat faptele concrete, ba ar fi contribuit la desonorarea lui. Numai justiţia este în stare să salveze onoarea cuiva, când calomnia şi falsurile sunt dovedite.

„In politică, violenţa, uneori confundându-se cu calomnia, ura şi înverşunarea, au explicaţiunea lor, dacă nu chiar scuza.

„Un om însemnat, înzestrat cu un temperament robust şi cu un real talent în politică, nu reprezintă numai voinţa lui, sentimentalitatea lui, aspiraţiunile lui, credinţele lui, ci în el se însumează pornirea

tuturor partizanilor. El e o sumă de voințe, de sentimente, de aspirațiuni, de credințe. Și patimile de pretutindenea, cu întreaga sumă a impulsivităților, se concentrează în acest campion. In fața lui, un adversar identic de covârșit de toate energiile sufletești ale coreligionarilor săi. Din aceste cauze, uneori se întâmplă descărcări de o violență extraordinară. In asemenea descărcări, în confuziunea pasiunilor, uneori scapără și calomnia. Și totuși, justiția trebue să-și facă datoria, căci altfel, sub pretext de patimi politice, moravurile s'ar scobori și mai mult, iar vieața publică s'ar desonora până la sălbătăcii.

„Dar în artă, în literatură, ce explicațiune ușurătoare ar avea calomnia? Ura personală a unui invidios? Da, știu că strălucitul talent al lui Caragiale a stârnit în câțiva pernicioși pasiuni oarbe. Lumina lui stânge acele slăbuțe licăriri, slăbuțe ca fosforescențele chibriturilor trase pe perete. Renumele lui, fără voia lui, proiectează o umbră groasă peste unele nume care nu merită să trăiască. Aceasta este cauza calomniei și a falsurilor.

„Cum, domnilor? Un popor întreg admiră pe Caragiale. Admirațiunea trece peste Carpați. Bunul lui nume trece peste hotarele neamului românesc. Și pe acest om să-l acuzi, sprijinit pe falsuri, că operele lui sunt jafuri literare? Dar asta înseamnă a izbi în credința, în admirațiunea și în fala românilor. Și ce s'ar fi întâmplat dacă criticul impostor n'ar fi fost prins? Ce s'ar fi întâmplat dacă n'adunam noi această mulțime de probe? O mândrie a țării ar fi fost veștejită, nu numai Caragiale înfierat. Și ce idee și-ar fi făcut străinii de noi Românii? Că suntem un popor care ne sărbătorim pungașii, că gloriile noastre se întemeiază pe jaf, că geniul nostru este o rușine, că n'avem nici conștiință, nici demnitate.

„Și când mă gândesc că omul acesta a veghiat jumătate din nopțile sale pentru a ne crea o dramaturgie națională... cu cât talentul lui e mai mare și

osteneala mai covârşitoare... cu atât calomnia e mai odioasă şi încercarea mai demnă de asprimea legilor! A! Ştiu, cunosc acuzaţiunile puerile ce s'au adus lui Caragiale.

„Ai atacat Libertăţile Publice!“

„Ai batjocorit Constituţia!“

„Ai zeflemisit egalitatea!“

„Ai ponegrit Democraţia!“

„Nu, domnilor, spiritul profund şi ascuţit al lui Caragiale a denunţat şarlatania şi uşurinţa, a rechemat la realitate pe naivii svăpăiaţi, a zugrăvit zăpăceala şi denaturarea spiritului naţional. Rolul lui a fost de a contribui în parte la însănătoşirea vieţii noastre publice.

„Şi, în fond, dramaturgia lui nu e răutate, ci iubire. Caragiale nu urăşte pe Caţavencu, pe Dandanache, pe Ipingescu, pe Conul Leonida. El nu-şi calomniază nici persoanele create de el. Par'că il văd retras într'un colţ, scânteindu-i gândirea de pătrundere, surâzând de sinceră şi bună plăcere: îşi ascultă eroii pretutindenea, cu dragoste îi studiază, îi rotunjeşte în mintea lui, îi descarcă de partea banal-indiferentă şi îi reduce la sufletul lor real-estetic, etern-real.

„Aşa şi-a studiat tipurile, şi animat şi de o altă dragoste, de enorma dragoste de limba românească, s'a jertfit ei frământând-o pentru a-i spori viaţa, puterea, farmecul. A muncit din greu; şi-a robit tot talentul şi toată inteligenţa lui pentru fala noastră a tuturora; şi trăind din greu, n'a întins mâna nimănui şi nu s'a plâns niciodată de ingratitudinea acelora de cari a depins soarta poporului român, nici de răutatea multora care n'au înţeles că viaţa unui popor atârnă nu numai de desvoltarea lui materială, ci şi de înălţarea geniului lui. Şi acum când Caragiale stă resignat la o parte şi trăieşte din muncă aspră, cinstită şi demnă!.. să-l izbim, să-l pătăm... să-l înfăţişăm lumii ca pe un fur ordinar... Ii produce ceva teatrul, teatrul lui care a înveselit şi în-

sănătoşit, să-l calomniem... să comitem falsuri... să-l jecmănim şi de acest venit, pentru care şi-a jertfit viaţa întreagă... Caragiale a prezentat chiar în anul acesta un volum la Academie... pe el!... să convingem pe toţi că e un scriitor de contrabandă.

„Dar, termin, domnilor, rugându-vă să nu pierdeţi din vedere cine e calomniatorul şi cine e calomniatul, să vă gândiţi la mijloacele întrebuinţate de calomniator pentru a pipăi bine gradul lui de perversitate; să vă închipuiţi suferinţele morale ale calomniatului, călătoriile şi cheltuielile pe cari a trebuit să le facă cu adunarea probelor, pentru ca pe lângă osânda ce se cuvine vinovatului, să acordaţi despăgubirile ce se cuvin nevinovatului şi pe cari le-am formulat în scris în plângerea noastră".

Delavrancea îşi sfârşeşte pledoaria cu acea siguranţă a omului stăpân pe sine, nuanţând ultimele cuvinte într'o gravitate de tonuri potolite şi domoale, ca omul care şi-a făcut datoria şi nu mai are ce spune. Sala nu şi-a revenit încă din uluiala în care a aruncat-o oratorul. Abia când preşedintele pronunţă sentinţa de condamnare, în sală se produce o uşoară rumoare şi destindere. Caion e condamnat la 3 luni închisoare, 10.000 lei despăgubiri civile şi 500 lei amendă.

Delavrancea, cel dintâi, se duce şi-i întinde mâna lui Caragiale, care are lacrămi de emoţie în ochi, felicitându-l. Indată, cei doi prieteni, oratorul şi dramaturgul, sunt înconjuraţi de cei care au participat la desbateri şi care încearcă o deplină satisfacţie pentru condamnarea lui Caion şi reabilitarea lui Caragiale.

Dramaturgul e mulţumit, dar în fondul lui sufletesc suferă. El n'a urmărit prin proces condamnarea lui Caion, ci doar dovedirea falsurilor sale. Insă justiţia are legile ei, care nu ţin seamă de ceea ce crede, în intimitatea sa sufletească, un om asupra

căruia se revarsă valul de răutate, ci dă satisfacţie unei întregi societăţi ultragiată în credinţele ei.

* * *

Judecat şi condamnat în lipsă, Caion face opoziţie contra sentinţei de condamnare. Procesul se fixează din nou pentru ziua de 11 Iunie 1902, când acuzatul se prezintă în instanţă asistat de avocaţii : Danielopol, Mitescu, Brăileanu şi Tanoviceanu. Partea civilă e reprezentată tot de Delavrancea.

Curtea e prezidată de V. Râmniceanu.

După citirea actului de acuzare, făcută cu glas răspicat de către grefier, preşedintele întreabă pe acuzatul Caion:

— Stăruieşti, domnule Caion, că d. Caragiale e plagiator ?

Caion: Stăruiesc că d. Caragiale a plagiat. D-sa, în „Moftul Român" m'a trimis o vară întreagă la Constantinopol; am voit şi eu să-l trimit pe d-sa la Braşov. Am vrut ca prin glumă să-l fac să mă dea în judecată. Kemény Istvan nu este decât Tolstoi. D-l Caragiale a plagiat pe Tolstoi.

Preşedintele: De ce n'ai spus aceasta dela început?

Caion: Pentrucă toată vara d. Caragiale m'a insultat prin „Moftul Român", m'a făcut de tot râsul prin cuvinte pe care nu le pot reproduce înaintea Curţii. D-l Caragiale s'a purtat nedemn cu mine şi eu am vrut să mă răzbun. Dumnealui e vinovatul, eu nu sunt decât victima şcoalei sale.

Preşedintele: D-le Caragiale, aţi scris ceva contra d-lui Caion?

Caragiale: N'am scris pe timpul verii, deoarece plecând la Sinaia, am lăsat la revista mea „Moftul Român" ca locţiitor pe Ranetti, în care aveam toată încrederea. Articolele contra d-lui Caion nu au fost scrise de mine, dar mi le citea Ranetti înainte de a le publica. Declar pe onoare că nu am niciun ame-

stec în cele ce s'au scris contra d-lui Caion, pe care nu-l cunosc decât acum, în acest proces.

La aceste afirmaţii ale lui Caragiale, Caion protestează, spunând că chiar dacă n'au fost scrise de Caragiale, în tot cazul au fost inspirate de dânsul.

Preşedintele: De ce aţi recurs, domnule Caion, la manopera d'a vorbi de o carte cu litere cirilice şi de numele lui Kemény, în loc să vorbiţi de Tolstoi?

Caion: Pentru a determina polemica.

Delavrancea: (intervenind) Să ne spue acuzatul de ce a crezut mai desonorant să acuze pe Caragiale că a plagiat după Kemény decât după Tolstoi?

Caion: „Năpasta" d-lui Caragiale din *Puterea Intunerecului* e a lui Tolstoi.

Delavrancea: Nu crede acuzatul că asta constitue un fals?

La această întrebare a lui Delavrancea, apărătorii lui Caion protestează, spunând că în felul acesta se torturează inculpatul.

Preşedintele: Dacă întrebările nu le-aş fi găsit bune, nu le puneam.

Delavrancea: Să ne spue acuzatul unde a imprimat foile cu literele cirilice prezentate în instanţă.

Caion: Imprimatul acestor foi l-am făcut, pentru ca farsa să fie mai completă, utilizând o tipografie proprie.

Văzând că inculpatul vine cu răspunsuri ocolite sau evasive, partea civilă renunţă la restul interogatoriului lui Caion.

Preşedintele dă atunci cuvântul lui Delavrancea, care repetă pledoaria dela procesul din sesiunea trecută, adăogând că actele publicate de Caion au fost aşa de abil plăsmuite, încât erau sdrobitoare pentru Caragiale. „Câţi mai rămăseseră neclintiţi în convingerea lor că chiar paginile lui Kemény nu dovediseră plagiatul, furtul? Zece, cincisprezece, cel mult; adică numai aceia cari cunoşteau profund, în toată complexitatea lui sufletească, pe incomparabilul nostru dramaturg. Dar ceilalţi? Dar miile lui de

lectori? Dar massa... mândria lui şi echivalentul valorii lui actuale, ce va fi gândit? Ce pot gândi oamenii în faţa faptelor concrete, în faţa probelor materiale, în faţa documentelor? Acestei mulţimi se cuvine o probă contrarie, tot aşa de materială ca şi proba acuzaţiunii, altfel calomniatul ar fi învins, pe nedrept, dar învins".

Mai departe arată că inculpatul „a înţeles că pentru a răni pe un Caragiale avea nevoie de nişte aparenţe palpabile, de nişte probe de fapt care scapă de sub puterea argumentelor obişnuite". Pentru aceasta „a inventat un autor, a inventat un traducător, a plăsmuit câteva pagini pe cari le-a şi tipărit cu litere cirilice şi s'a încercat astfel, armat de probe materiale, să sgudue şi să distrugă o falā naţională".

Intrând în miezul pledoariei, Delavrancea se referă a acuzaţia de plagiat după Tolstoi:

„Acest Caion — aflând că d. Caragiale după două luni de muncă a strâns toate dovezile legale şi ştiinţifice cu care să convingă justiţia şi opinia publică că o dramă ungurească *Nenorocul* este o invenţie, că traducător Bogdan nu există, că Ungurii n'au avut niciun autor dramatic Istvan Kemény, şi că documentele publicate sunt... un fals..., de spaimă... a schimbat tactica. A scos o revistă *Rodica*, numai în vederea procesului — şi fiţi siguri că va înceta după rezolvarea procesului — şi în această revistă a recunoscut, sub propria sa iscălitură, că Kemény este o invenţie, că tot ce a plăsmuit ar fi o cursă întinsă lui Caragiale, de teama că la orice altfel de critică Caragiale n'ar fi răspuns. Nu, domnilor, nu e vorba despre o cursă, ci despre un fals, în scop de a calomnia şi veşteji prin mijloace necinstite, pe una din cele mai luminoase figuri literare. In pornirea lui deplorabilă, a combinat toate mijloacele, toate aparenţele, — şi ura şi invidia decrepitului moral, fatal a ajuns la cel din urmă grad de perversitate: la concepţia unui volum imprimat cu litere cirilice. Când şi-a văzut însă toată clădirea infamiei spulberată de

dovezile noastre, în şedinţa trecută, a afirmat că Tolstoi a scris o operă sub *pseudonimul Kemény*, că Kemény e Tolstoi, că *Nenorocul* este *La puissance des ténèbres*, că *Năpasta* lui Caragiale este... regret că trebue să pronunţ iar cuvântul... furată după *La puissance des ténèbres*".

Şi după ce Delavrancea compară *La puissance des ténèbres* cu *Năpasta*, arătând că nu există nicio asemănare, revine la Kemény, care de fapt constitue motivul procesului:

„Am fost la Braşov, am fost la Buda-Pesta. Caragiale a alergat în toate părţile; s'a trudit; a cheltuit; s'a adresat la toate autorităţile competinte; şi astăzi posedăm un lung şir de dovezi despre perversitatea calomniatorului şi despre falsurile plăsmuite. In primul rând, domnilor, vă prezentăm un catalog de tot ce s'a tipărit la Braşov, dela 1835 şi până la 1886, lucrare datorită lui Julius Gross, profesor şi bibliotecar. In acest *Kronstaedler Drucke* nu găsim nici pe dramaturgul Kemény Istvan, nici pe traducătorul Alex. Bogdan şi nici drama *Nenorocul*".

Apoi Delavrancea dă o sumă de dovezi despre neexistenţa lui Kemény Istvan şi a *Nenorocului*. In sfârşit, arată cum Caion a plăsmuit foile cu litere cirilice:

„Foile trebuiau să aibă aerul de vechime, ca dela 1848. Şi hârtia modernă a fost supusă la tortură: a fost artificial îngălbenită; flacăra la care au fost expuse foile, a ars o bucăţică din ele".

Spulberând toate dovezile lui Caion, Delavrancea cere un verdict de condamnare, care să aducă totala reabilitare a operei marelui Caragiale.

Preşedintele Curţii dă apoi cuvântul procurorului Slătineanu care, arătând toată culpabilitatea lui Caion, cere un verdict de condamnare.

Din partea inculpatului ia cuvântul, în apărare, avocatul Danielopol care spune că „n'a văzut pe cineva dând în judecată pe altul pentrucă a spus că n'ar fi

tocmai original în scrierile sale". In ceea ce priveşte procesul de faţă, îl consideră pur şi simplu o intrigă a lui Caragiale. S'a mai întâmplat să fie şi alţi scriitori atacaţi în scrierile lor, dar aceştia n'au sesizat justiţia pentru atâta lucru. Dă de exemplu cazul d-lui profesor N. Iorga, care a publicat în ziarul „Timpul" câteva articole împotriva lui I. Heliade Rădulescu, dar fiul acestuia n'a sesizat justiţia. Citând câteva fraze din „Moftul Român", apărătorul conchide că clientul lui a fost provocat de Caragiale.

Caragiale: N'am scris eu.

Danielopol: Chiar dacă n'ai scris, eşti răspunzător în calitate de director. Numai cei dela „Adevărul", când sunt strânşi cu uşa, spun că n'au scris ei, ci ăla...

In continuare, avocatul Danielopol face o teorie personală asupra originalităţii în artă, spunând că dacă s'ar ţine socoteală de toţi cei care scriu, prozatori, oameni de ştiinţă şi chiar profesori universitari, atunci cu toţii sunt nişte plagiatori, căci, în genere, toţi spun ceea ce a mai fost spus odată. Deci d. Caragiale „nu trebue să se supere, căci e în bună companie". Toţi cei care copiază, ajung academicieni, profesori universitari, parlamentari, etc.

Preşedintele: Domnule Danielopol, nu vă pot tolera să insultaţi corpul atât de select şi respectat al profesorilor noştri universitari, din care faceţi şi dvs. parte, căci dacă mai repetaţi aceste insulte, vă ridic cuvântul.

Avocatul declară că n'a vrut să jignească pe nimeni şi, terminându-şi pledoaria, cere achitarea lui Caion.

Avocatul Băleanu face o paralelă între drama *Năpasta* şi opera *La puissance des ténèbres* a lui Tolstoi, spunând că plagiatul ar fi cu putinţă.

Orele fiind înaintate, iar juraţii obosiţi, preşedintele suspendă şedinţa. Curtea părăseşte sala, iar juraţii sunt introduşi într'o cameră alăturată. In tim-

pul acesta se naşte un viu schimb de cuvinte între N. Iorga, O. Densuşianu şi Danielopol.

La redeschiderea şedinţei, preşedintele dă cuvântul, în replică, părţii civile.

Delavrancea: Constat că apărarea se pune pe terenul circumstanţelor uşurătoare. Protestez cu energie, în numele tuturor, contra afirmaţiunii că profesorii noştri universitari, academicieni şi oameni de stat, sunt nişte furi şi nişte impostori. Problema aceasta trebue retrasă, căci noi nu cerem un verdict de răzbunare, ci un verdict de dreptate. Văd că partea civilă nu şi-a schimbat de loc atitudinea. Din graţia părţii civile se discută azi Tolstoi. Am venit cu traducerea piesei, legalizată la ministerul de externe. Am făcut asta pentru că ştiam că nu veţi avea curajul să spuneţi ce-aţi spus astăzi. Cerând zece mii de lei, Caragiale a trebuit să cheltuiască, a fost pus pe drumuri pentru ca să dovedească falsurile dv. Cer ca juraţii să apere o cinste, o reputaţie şi o glorie a ţării, iar verdictul să cureţe această reputaţie şi glorie de murdăria acestei calomnii.

Desbaterile se prelungesc. Preşedintele anunţă o şedinţă de noapte. Juraţii se resemnează. Ei sunt pe deplin convinşi de ceea ce au de făcut, însă avocaţii mai au de spus câte ceva. Să-i lăsăm să-şi facă meseria.

In şedinţa de noapte se dă cuvântul avocatului Tanoviceanu, care spune: „Deşi s'ar crede splendidă pledoaria d-lui Delavrancea, nu numai clientul, dar chiar apărătorii merită o pedeapsă. Ar trebui mai întâi să fie loviţi criminalii cei mari şi în urmă cei mici, care s'au format la şcoala altora. Nu se loveşte un tânăr în cariera lui, în viitorul lui. E straniu acest proces în care se cere trimiterea în puşcărie a cuiva, pentrucă a acuzat de plagiat. N'aţi câştigat când aţi făcut atâta sgomot în jurul unei critici, care aproape n'a fost citită. Nu cred din două puncte de vedere, întâi că despre *Năpasta* n'aş putea dori să se vorbească de ea ca valoare literară, şi al doilea

Caragiale văzut de Murnu

pentrucă acest sgomot nu este demn de sufletul unui artist. Voi dovedi că este o asemănare foarte mare, ca să nu zic un plagiat. Al doilea, voi examina textele, chiar de n'ar fi vorba de plagiat, şi menţin că nu era locul să se facă sgomotul ce s'a făcut.

„In Italia, în Franţa, în Germania, prin calomnie se înţelege acuzaţia ce s'ar aduce cuiva despre un fapt care ar aduce o pedeapsă. La noi Românii mai ales nu se admite să se facă ceea ce s'a făcut de d. Caragiale, când poporul zice: „Gura lumii numai pământul o astupă“, sau „Frunză verde lobodă, gura lumii slobodă“.

„In ce priveşte *Năpasta*, criticul dela „Naţiunea“ o numeşte o eroare a autorului, în care se răsfrânge literatura rusească a lui Dostoiewsky. In „Adevărul“, într'o critică a lui Ventura, se spune: *nu sunt dintre aceia cari sunt obişnuiţi a mirosi a plagiat*. In „Lupta“, d. Iorga spune că romanele ruseşti au o mare influenţă asupra scriitorilor de pretutindeni. In „L'Independence Roumaine“, I. Florescu spune că există oarecare asemănare cu piesa lui Sardou — „Fedora“. In fine, Gherea, care a revenit de două ori asupra *Năpastei*, găseşte şi el o oarecare asemănare cu romanul lui Dostoiewsky „Crimă şi pedeapsă“, dar nu e plagiată“.

Mai departe, avocatul Tanoviceanu spune: „Un eveniment nu se judecă având în vedere mediul în care s'au petrecut faptele. Caion este victima mediului social în care trăieşte“.

In concluzie, apărătorul cere achitarea lui Caion.

La urmă de tot ia cuvântul avocatul Miclescu, care se uneşte cu cele spuse de antevorbitorii săi şi arată că inculpatul a fost provocat de Caragiale, numindu-l în toate felurile prin revista sa. „Caion este un eminent tânăr student, care a simţit în el vocaţiunea literaturii. A fost provocat şi a ripostat cum a putut, acuzându-l pe Caragiale că a plagiat drama sa *Năpasta*“. Cere achitarea.

Materia procesului fiind epuizată, preşedintele de-

clară închiderea desbaterilor. La ora unu şi jumătate după miezul nopţii, Juraţii aduc un verdict negativ, în urma căruia Curtea achită pe Caion.

Caragiale e mulţumit de sentinţă. El n'a urmărit prin acest proces decât să dovedească răutatea oamenilor care au aţâţat împotriva sa pe un tânăr neexperimentat, înarmându-l cu arme false. Acum toate armele s'au frânt. Personalitatea lui Caragiale a crescut enorm în cursul acestor zile de încordare. Prietenilor care vin a doua zi la „Gambrinus" să-l felicite, el le spune:

— Port cu mine impresia cea mai bună dela Curtea cu Juri. Sentinţa e excelentă. Eu n'am făcut proces din răutate, nici din răzbunare. Pe cine să mă răzbun? Pe Caion?... Am voit să se dovedească în faţa poporului că acuzaţia de plagiat a fost o impertinenţă de copil. Atât. Juraţii au făcut bine că nu l-au condamnat.

Ziarele, dela cel mai neînsemnat până la cel mai mare, au publicat cu amploare desbaterile procesului Caragiale-Caion, unanimitatea lor trecând de partea lui Caragiale. Era satisfacţia cea mai deplină pe care opinia publică ţinea să i-o acorde dramaturgului iubit. Numai duşmanii nu vor înţelege aceasta, căci lucrurile nu se vor opri aici. Insă Caragiale nu se va mai sinchisi de aceste nimicuri, căci soarta, în sfârşit, îşi va întoarce din plin faţa către dânsul, acordându-i ceea ce-i refuzase, cu înverşunare, o vieaţă întreagă.

* * *

La puţin timp după terminarea procesului, Caion scoate o broşură în care, pe lângă reeditarea primelor acuzaţiuni de plagiat după opera lui Tolstoi, aduce şi altele noui.

După ce pune iar pe două coloane textele pieselor *Puterea întunerecului* şi *Năpasta*, conchide:

„Au putut duşmanii mei să mă sfâşie şi calomnieze

înaintea Curţii, pentrucă mă ştiau bolnav şi în neputinţă de a veni să spun justiţiei adevărul.

„Au putut dânşii, a putut d. Grădişteanu, care era convins de nevinovăţia sufletească a lui Candiano (Caion), să mă acuze pe mine de perversitate...“

Continuând pe acest ton jalnic, Caion se resemnează: „Oricât ar falsifica adevărul d. Delavrancea, clientul său rămâne tot plagiatorul Caragiale şi pe care vremea îl va pune acolo unde trebuie să stea. Timpul este cel mai bun răsbunător şi amic al adevărului, el îşi va lua această sarcină. Indrăzneala aceasta (plagierea), să se ştie, a fost apărată în 1902 de acei cari se pretind că sunt ceva în această Valahie...“

„Să se scrie: în 1902 nu se permite în România să se spue adevărul. Lupta acestei coaliţii este câinească; dânsa nu tinde la luminarea adevărului, ci la distrugerea celuia care a avut curagiu.

„Şi la această *Maffie* s'au asociat şi agramaţii, toţi schilozii intelectuali şi *trupeşti*“.

Incurajându-se, Caion se înflăcărează: „Vocea'mi este vibrândă, nu de frică, ci de emoţiunea indignării. Toţi s'au repezit asupra unui singur om şi, după ce au batjocorit şi intimidat pe Stoenescu, care nu are alt defect decât că este fricos, au căutat să facă acelaş lucru şi cu mine.

„Afle însă şi cofetarii şi calfele de istorici şi mediocrităţile, că mai uşor garda moare decât se predă“.

Apoi, tot mai patetic: „Mi-am încredinţat o misiune sacră, să apăr adevărul. Ei bine, în apărarea lui voiesc să mor!“

Caragiale nu mai are însă nimic de răspuns. El priveşte cu un surâs de compătimire încercările disperate ale lui Caion de a-l atrage din nou într'o polemică. Maestrul nu-i dă nicio atenţie şi nici chiar cu prietenii nu mai aduce vorba despre asta. In faţa nepăsării lui Caragiale însă, Caion fierbe. El scoate o nouă broşură, în care critică vehement lucrările lui Caragiale: „D-l Caragiale, fără în-

doială un talent, e departe de a fi un bun pictor al mentalității românești. In piesele sale coboară pe Român lângă fiarele sălbatice. Pe deregător îl face bețiv și coruptibil, iar pe candidat, hoț și corupător. Dacă aceste două vicii ar fi existat, urma ca întreaga organizație socială și națională să dispară după un scurt timp *(Scrisoarea pierdută)*. Vremea a probat contrariul...

„Dacă d. Caragiale cunoștea poporul românesc, piesele sale ar fi fost antipozii celor scrise de d-sa..."

Eroii pieselor marelui dramaturg sunt caracterizați „o lume de răi și de mișei", „caractere false", etc.

In același loc, Caion se răzbună și pe Delavrancea, fostul apărător al lui Caragiale în răsunătorul proces: „Delavrancea, deși ieșit din cele mai joase straturi populare, voind să afecteze o cultură superioară, aleargă după degenerați și ne creiază tipuri monstruoase".

Elucubrațiile lui Caion nu mai sunt însă luate în seamă de nimeni. Gloria lui, creată efemer de o întâmplare pe care a știut s'o speculeze, a murit odată cu verdictul juraților. Dar, afirmând că vremea îl va pune pe Caragiale acolo unde trebue să stea, a avut parcă ceva profetic în vocea sa. Insă nu așa cum a gândit. *Scrisoarea Pierdută* a lui Caragiale a venit pe scena Teatrului Național din București, în anul 1938, pentru a 250 oară.

XXVI

Caragiale era de multă vreme desgustat de oameni și de vieața pe care o ducea. După ce fusese de toate în vieață, se vedea acuma condamnat să-și încheie ultimii ani într'o berărie care, de bine de rău, îi asigura o modestă existență. In forul lui intim dorea de mult să se izoleze de oameni, fie printr'un voiaj mai lung în străinătate, ca să uite amă-

răciunile de tot felul, fie chiar printr'o expatriere, dacă soarta l-ar fi ajutat să câştige procesul cu mătuşa lui, Mumuloaia. Caragiale spera s'o determine la o împăciuire, în schimbul unei despăgubiri, dar bătrâna se lăsa cu greu.

Cu toate loviturile ce-l încercau, Caragiale nu-şi pierdea însă cumpătul. Afişa faţă de oricine aceeaşi vioiciune de spirit, aceeaşi sprinteneală în vorbă şi faptă, chiar dacă era obligat de soartă să fie berar. Asprimile vieţii îi înăspriseră mult chipul şi-i încovoiaseră trupul. Avea o faţă boţită, aspră şi imobilă. In schimb, ochii lui mari şi negri, aveau o licărire de fulger. Erau vioi şi inteligenţi, cu privirile pătrunzătoare şi ascuţite. E greu de redat sclipirea lor, vioiciunea, pătrunderea şi mai ales profunzimea lor. Cu toată asprimea trăsăturilor, chipul lui Caragiale era frumos „în regularitatea şi proporţionalitatea trăsăturilor". In schimb, expresiunea lor suferea de pe urma acestei imobilităţi. Mergea agale, cu un mers sigur şi cu ţinuta înălţată, în care, totuşi, nu se vedea nimic silit, iar când stătea la taifas, vorbea nuanţat, în cuvinte şlefuite, urmărind la fiecare pas un efect. Mai întotdeauna, vorba lui era „încărcată de ascuţişuri şi subînţelesuri, de semi-tonuri şi semi-vibrări, de freamăte potolite şi de haz stăpânit". Vorbea veşnic în paradoxe şi o convorbire cu dânsul era întotdeauna o reconfortare spirituală, deoarece era sugestivă şi interesantă. In timp ce vorbea, el studia oamenii, vorbele, mişcările şi ideile lor. O mare pasiune a lui era să se uite la cei ce-i treceau pe dinainte, sau la cei ce-l înconjurau, ca să-i asculte anecdotele şi spiritele. Când vreo figură îl interesa în chip deosebit, îşi atingea prietenul cu cotul şi spunea numai atât:

— Ai văzut?

Era deajuns, ca să înţelegi ce voia să spună. De altfel, Caragiale dădea imediat explicaţii:

— Măi! Natura nu lucrează niciodată după tipare, ci-l toarnă pe fiecare după calapodul deosebit. Unul

e sucit într'un fel, altul într'alt fel, fiecare'n felul lui, încât nu te mai saturi să-i vezi şi să-ţi faci haz de ei.

Analizând societatea omenească cu „mintea“, nu cu „inima“, Caragiale nu plângea depravarea ei, ci râdea de dânsa. Vorbind de tipurile introduse în piesele sale, el spunea:

— Aşa sunt oamenii de rând, aşa au fost întotdeauna şi aşa o să şi rămâie în vecii vecilor, unii proşti, alţii mişei, nişte pocitanii, care râd cu poftă când se văd pe ei înşişi aşa cum sunt în adevăr.

Adeseori, desgustat de moravurile societăţii, el zicea cu un ton blazat:

— Aci la noi, minciuna, laşitatea, uneltirea mişelească, seducţia, adulterul — sunt nimicuri pline de haz, de care râd toţi cu multă poftă.

Caragiale era mereu necruţător cu oamenii. Le spunea adevărul în faţă şi-şi arăta nemulţumirea, cu multă revoltă în cuvinte, când îl contraria ceva. „Era destul să i te uiţi în faţă, pentru ca să simţi adâncul dispreţ“ care se contura „în zâmbetul lui sarcastic şi'n agerii lui ochi“. El nu spunea niciodată ceea ce i se părea că nu e deajuns de bine conturat în gândurile sale:

— Ori tac, zicea el, şi râd pe'nfundate, ori îi batjocoresc, ca să râdă şi ei înşişi de sine!

Ca un magician, el a pus în faţa fiecăruia dintre eroii săi o oglindă, în care, văzându-se aşa cum sunt, râd şi ei cu mare poftă, ca de o mare năstruşnicie. Aşa au râs, râd şi vor râde mulţi dintre cei cărora Caragiale le-a pus în faţă oglinda respectivă.

De când cu procesul de plagiat, între Caragiale şi Delavrancea se legase o prietenie şi mai trainică. Maestrul barei era nelipsit dela „Gambrinus“. Caragiale îşi iubea prietenul şi nu de puţine ori i-a spus tot ce crede despre societatea românească, despre ingratitudinea unor oameni care l-au urmărit o vieaţă întreagă, numai pentru ca ei să ajungă sus, iar el, după ce a creat atâtea opere nemuritoare, să-şi pe-

treacă restul vieții într'o berărie. Delavrancea îi vorbea atunci cu însuflețire, căutând să-i demonstreze dramaturgului că gloria nu cunoaște legile societății omenești, că laurii ei înfășoară tot așa de bine o frunte plecată, în dosul căreia sălășluește geniul, ca și a unui rege. Ba câteodată, laurii gloriei modeste strălucesc în timp mai puternic decât o coroană de aur regală. Caragiale își asculta prietenul cu un zâmbet sarcastic și, văzându-l vorbind cu atâta patos despre glorie, neglijând partea de mizerie a vieții, începea să-l tachineze. In ultima vreme, Delavrancea dăduse teatrului românesc piesele sale istorice. Caragiale aprecia mult teatrul prietenului său, însă nu rareori îi spunea:

— Bine, măi Barbule, ce ești tu: autor dramatic sau astrolog? Ce fel de piese teatrale or fi fiind *Luceafărul*, *Apus de soare*, *Viforul?* Asta-i curată astrologie!

Delavrancea nu se supăra de spiritele lui Caragiale, deoarece știa că nu sunt pornite din răutate. Când îi venea bine, răspundea și el cu unul la fel, dar mai adeseori era furat de pateticul ideilor sale cu caracter de generalitate.

Autorul *Luceafărului* își dădea seama că prietenul său e un om al vremii. Boem în toată înfățișarea lui, ca și în ordinea ideilor, om agreabil la petrecere, spirit vioiu și pornit întotdeauna spre critică, Caragiale era aproape întotdeauna în ofensivă. Disprețuia superficialitatea în artă, șubrezenia ideilor, politica de partid, societatea cu moravurile ei, aroganța și prostia. Vedea că în jurul lui se petrec fapte reprobabile și adeseori striga cu amărăciune în glas:

— Țară e asta, mă?

Când se aprindea, ochii îi licăreau, sfredelitori, și în piept îi clocotea revolta. Era un spirit nestabil, de o impresionabilitate ușor iritabilă și puțin cam egoist, pe care nu-l intimida decât o forță mai puternică decât a sa. Caragiale avea „un suflet ciudat“, „veșnic în frământare, plin de inegalități și de

contradicţii“, „bun şi rău, sceptic şi cucernic, milos şi crud, temerar şi fricos — duh răzvrătit, împotriva lui mai mult decât împotriva lumii“. In sufletul lui se petrecea un conflict tragic. In el se luptau „instinctele clasice cele mai sigure cu pornirile romantice cele mai cutezătoare“. Işi scria încă articolele cu acea caligrafie perfectă care era o excelentă dovadă a ordinei ideilor sale. „Cântărea de o sută de ori cuvântul pe care-l cobora pe hârtie“, apoi îl „citea cu o dicţiune fără greş, pentru a-l distruge la cea mai slabă îndoială despre adevărul corespondenţei lui cu ideia sa ori cu armonia operei“. In faţa hârtiei albe, încerca un sentiment de oroare şi de răspundere, pentrucă era convins că „ceea ce leagă pe hârtie, rămâne aşa pe vecii vecilor“. Când scria, avea senzaţia ciudată că „pe umărul lui, pe lucrul lui din ceasul acela hotărîtor, se pleacă privirea neîndurată a veacurilor viitoare“.

Fiul său Luca îşi aminteşte în însemnările sale de mai târziu că tatăl său „scria în tăcere şi adeseori spunea că se simte sub imboldul unei puteri străine“. Scriind, Caragiale vorbea tare, gesticula, zâmbea sau se încrunta, după felul dialogului eroilor săi. Nu se ridica dela masa de lucru până când opera nu era terminată. Cei din casă îl vedeau ursuz, închis, cu ceva ciudat de încordat în fiinţa lui gravă. In timp ce scria, fuma mereu ţigări groase, izolându-se într'un adevărat nor de fum. Când, în sfârşit, termina lucrul, era intoxicat de tutun şi intra într'o stare letargică de somnolenţă care ţinea câteva zile. El spunea adeseori:

— Eroii mă persecută... forfotesc în mintea mea... vorbesc... le văd gesturile; le aud cuvintele. Dar nu ştiu exact nici ce spun, nici ce vor şi, pe urmă, m'apuc să-i scriu, şi-i las să-şi spuie singuri păsul.

De cele mai multe ori, Caragiale, care scria în silă, cu neplăcere chiar, îşi blestema, „meşteşugul ingrat“, afurisind clipa în care s'a gândit să facă literatură.

Vlahuţă afirmă undeva că maestrul, când auzea de scris, lua „figura osânditului care merge la spânzurătoare“, iar când fiul său Luca, în anii exilului dela Berlin, văzându-l migălind aşa de mult o bucată literară, îl întreabă de ce se osteneşte atâta, Caragiale îi răspunde placid:

— Imi pieptăn stilul!

La berăria „Gambrinus“, unde se aduna acum tot ceea ce era mai select în artă şi literatură, Caragiale trona. Era înconjurat de simpatii şi admiratori. Obosit de frecuşul cu vieaţa, se lăsa mai greu scos din bârlogul lui. Când se aşeza la o masă din berărie cu prietenii, îl cucerea îndată acea bună dispoziţie de petrecere şi vorbă, încât nimeni nu l-ar fi mai putut scula de pe scaun.

Intr'un rând se reprezenta pe scena Teatrului Naţional *Scrisoarea pierdută*. Sala era ticsită până la ultimul loc şi publicul era entuziasmat de piesă. La sfârşitul actului întâiu, o furtună de aplauze făcu să se cutremure teatrul. Cortina se ridica mereu şi artiştii apăreau la rampă, dar publicul striga mereu:

— Autorul! Autorul!

Caragiale lipsea însă. Se afla în berăria lui, cu mai mulţi prieteni, şi era într'una din acele dispoziţii drăceşti, care-i ţinea pe toţi captivaţi. Deodată îşi face apariţia în local unul din cunoscuţii săi, care se apropie entuziasmat de dramaturg şi-i spune:

— Maestre, publicul te-aclamă! Du-te de-i mulţumeşte!

Dar Caragiale, in loc să se scoale, se supără foc şi loveşte cu pumnul în masă:

— Şi ce-i, mă? Ce-i dacă m'aplaudă? Lasă-i să aplaude! Cum îţi permiţi să vii să mă superi pe mine, când stau liniştit cu prietenii! In ţara asta, dacă ai scris o piesă de teatru, nu mai poţi bea o bere liniştit! Lasă-mă'n pace! Nu mă duc să mulţumesc nimănui!

Şi nu s'a urnit de pe scaunul său.

In timpul liber, Caragiale se interesa de procesul

său de partaj. Lucrurile mergeau încet şi faptul acesta îl enerva. Incepuse să se obişnuiască cu ideea altei vieţi şi-l obseda gândul unui voiaj de durată, în timpul căruia să mai cunoască şi altă lume, sau să-şi realizeze una din marele şi ascunsele lui pasiuni: frecventarea concertelor clasice din marile centre apusene. Când îşi spunea gândul vreunui prieten, privirile lui se voalau de tristeţe şi pierdeau acea strălucire care-i făcea fosforescenţi şi vii. Dorinţa lui de a călători nu se lega de lucruri moarte, de peisaje şi în general de ceea ce numim natură, nu-l atrăgea poezia apusurilor de soare, nostalgia valurilor legănate sau chemarea codrului, deşi Vlahuţă îl ademenise adeseori cu farmecul naturii, ci mecanismul vieţii omeneşti, structura intimă a lucrurilor, acea vieaţă aparte pe care numai artistul o vede.

— Pe mine, spunea el, natura mă lasă rece, nu mă impresionează, nu mă atrage, şi de aceea nici n'o descriu... Natura nu-mi produce nicio emoţie estetică. Eu sunt un om de cafenea. Nu mă atrage decât mecanismul omenesc şi simt o plăcere să-i demontez resoartele. Natura moartă nu mă impresionează. N'o contemplez şi n'o zugrăvesc. Asta-i treaba pictorului, nu a mea.

Apoi, cu un suspin în care se amestecau vagi nostalgii după acea vieaţă pe care şi-o dorea, el zicea:

— Eu mă mulţumesc cu litografii şi cărţi poştale ilustrate admirabil. Când am citit prima oară *Satira a patra*, mi-am adus aminte că l-am văzut pe Eminescu stând pierdut, ceasuri întregi, cu ochii ţintă pe un album nemţesc cu fotografiile castelurilor medievale rămase pe malurile Rinului. Castelul singuratic, oglindindu-se în fundul apei clare... Luna bălaie străbate prin ferestrele arcate şi durează o cărare de văpaie dela un ţărm la altul... lebedele albe domnitoare peste ape... cavalerul singur suspinând, priveşte balconul, pe când dulce seara picură chitara...

Şi, cu o revenire bruscă la realitate:

— Mă rog, eu am credinţa că Eminescu a scris *Satira a patra* cu albumul nemţesc dinainte...

Că maestrul nu iubea natura, o mai mărturiseşte Ion Slavici, în amintirile sale. Caragiale şi Slavici au stat odată o vară întreagă la Buşteni, în umbra răcoroasă a brazilor şi sub poala Caraimanului împlântat cu creştetul în nori. In timp ce Slavici, cu alţi prieteni, făceau dese excursiuni spre Dihamul, Urlătoare, Azuga şi Poiana Ţapului, Caragiale îşi petrecea timpul prin vreun restaurant, sau mişcându-se foarte puţin prin parc, pe şosea sau pe peronul gării, unde se adunau vilegiaturiştii ca să asiste la sosirea sau plecarea trenurilor. Când i se propunea o excursie, se eschiva, râzând, spunând că nu ncearcă nicio plăcere să se obosească pe coclauri. In schimb se lăsa încântat „de muzică, de pictură, de arhitectură, de balet, de tot ceea ce e frumos şi căuta în toate proporţiuni măreţe, împărţire simetrică şi armonie desăvârşită".

A! Dacă şi-ar fi putut realiza planul de a pleca! Ce lucruri măreţe îi deschidea lumea! Săli de artă, teatre, expoziţii, monumente, concerte!

Când Jean Bart îi împărtăşeşte maestrului, cu câţiva ani mai târziu, în restaurantul lui Gherea din Ploieşti, intenţia de a pleca în America, Caragiale îi spune cu acea voce tunătoare şi totuşi armonioasă:

— Mă băiete! dacă te duci în America, n'ai să caşti gura la niciun monument de artă. Că n'ai ce vedea acolo. Aia sunt copii, n'au ajuns încă la artă. In loc de frumuseţi, ai să întâlneşti curiozităţi. Caută de vezi miracolul în natura americană. Mie să-mi trimiţi o carte postală ilustrată dela Niagara şi să-mi aduci o bucată de lemn petrificat dela Yellowstone. Dar acolo să te duci numaidecât. Regiunea asta vulcanică, a geizerilor, cu izvoare care ţâşnesc clocotind în mijlocul pădurilor petrificate, este cea mai ciudată bucată din coaja pământului.

Şi spunând acestea, ochii lui căpătau acea strălu-

cire ciudată, în dosul căreia se ascundea veşnica lui tentaţie pentru evadarea din sine.

XXVII

Visurile lui Caragiale încep să se realizeze tocmai într'un moment când se aştepta mai puţin. Trăise prea mult cu închipuirea acea vieaţă nouă care începuse de mult să-l preocupe, pentru ca să mai creadă că se poate realiza vreodată. Există însă o recompensă a tuturor eforturilor omeneşti. E o recompensă pe care dacă nu ţi-o aduc oamenii, ţi-o oferă, larg, întâmplarea şi divinitatea. Recompensa aceasta e cu atât mai mare, cu cât ai conştiinţa că nu datoreşti nimănui nimic. In cazul lui Caragiale, ea are o adâncă semnificaţie, când ştiut este că el n'a alergat după „recunoaşterea publicului şi nu a râvnit sgomotul aplauzelor. A fugit de glorie şi a sdrobit în picioare ambiţia de popularitate. Nu a cerut răsplată şi nu a aşteptat sărbătoriri, idolatrizări improvizate. A căutat să dea lumii ce i-a dictat geniul — şi atât."

Plictisit de amânările nesfârşite ale procesului său de partaj, el cade în cele din urmă la învoială cu mătuşa lui, Mumuloaia, şi renunţă la proces, în schimbul unei despăgubiri de 150.000 lei, pe care îi şi primeşte îndată, în anul 1904.

Cum a încasat banii, Caragiale a şi plecat în străinătate. Insă procesul de partaj îl mai duceau şi alţi pretendenţi. Aceştia nu s'au mulţumit să cadă la învoială, cum căzuse Caragiale, ci au continuat să se judece, reuşind în cele din urmă să câştige procesul. Caragiale a căzut din nou la parte şi a mai încasat încă 250.000 lei. Iar o altă mătuşă a lui, femeie bătrână, care n'avea ce face cu banii, i-a dat lui Caragiale şi partea ei, alţi 250.000 lei.

Caragiale era salvat. Acum putea face ce vrea cu banii săi. Dar nu mai vrea să-i risipească în felul

de până acum. Işi dă seama că e unica posibilitate când poate să schimbe vieaţa sbuciumată de până acum, pe una de plăceri artistice şi de adevărată vieaţă cumpătată. Caragiale închide porţile berăriei *Gambrinus* şi se sfătueşte cu soţia în privinţa celor ce au de făcut. El ar vrea să părăsească ţara şi să se stabilească undeva, departe, într'o ţară cu oameni mai înţelegători. E desgustat până la saturaţie de oamenii din jurul său.

— Nu mai pot trăi aici. Prea e grea duhoarea! îi spune el unui prieten.

Soţia aprobă tot ce spune el. De multă vreme aşteaptă clipa aceasta, în care soţul să fie numai al ei, să-l îngrijească cu atenţiile ei delicate şi să se bucure în linişte de farmecul vieţii conjugale. Până azi, soţul ei a fost mai mult al altora. De azi înainte e numai al ei şi al copiilor. Matei a împlinit optsprezece ani. El gustă din plin, alături de părinţii săi, satisfacţia că-şi poate schimba vieaţa. Iar mai ales când aude că vor şi călători, bucuria adolescentului crescut în modestie, nu mai are margini. Lucky s'a ridicat şi el. Are unsprezece ani. E fericit că pleacă. Orgoliul creşte în ei şi le dă putinţa de a visa şi nădăjdui. Matei are veleităţi heraldice. Face miniaturi şi picturi. In străinătate speră să-şi desăvârşească studiile.

Printre alte temeiuri care l-au determinat pe Caragiale să părăsească ţara, trebue socotit şi vechea lui pasiune pentru muzică, acea pasiune care i s'a cuibărit în inimă încă de pe vremea când mama sa, acum decedată, cânta la Haimanale ariile ei ardeleneşti, când privea munţii în zare. Această pasiune pentru muzică l-a făcut deseori pe Caragiale să spună cu tristeţe:

— Ce n'aş da să ştiu şi eu cânta barem din trişcă!

Iar când e întrebat ce-ar fi compus, dacă ar fi ştiut să cânte, el răspunde:

— Mare lucru, poate nu; aş fi umplut însă lumea

cu marşuri, da'ştii, marşuri să scoale universul, să-l ridice în sus!

Ii plăcea muzica aleasă. Nu putea suferi orice fel de muzică. In special preţuia opera. Insă adevărata lui pasiune era tot muzica instrumentală. Când auzea de simfoniile lui Beethowen, lăsa totul la o parte ca să le poată asculta. Le ştia pasaj cu pasaj şi le fredona, inspirat. Ca şi în literatură, Caragiale avea păreri personale despre muzică. Era un mare detractor al modernismului şi nu gusta decât deliciile muzicii clasice. Pentru maestru, „muzica se sfârşea cu Beethowen şi mai înflorea, odată, izolată în *Nebunul* de Schumann". Fără o cultură muzicală specială, el asculta vrăjit acele armonii divin împerechiate ale clasicilor, şi atunci faţa lui expresivă, „se imobiliza într'o expresie luminoasă", iar în ochi avea lacrămi. Multă vreme după aceea, fredona arii întregi şi trăia momente de pură delectare artistică.

Odată hotărîrea luată de a părăsi ţara, Caragiale porneşte spre Germania. In drum, el se opreşte câtva timp la Blaj, unde-l aşteptau câţiva prieteni intimi, printre care I. Scurtu, Ranetti şi alţii. In compania lor, Caragiale petrece câteva zile de adevărată beţie sufletească. Se întâlneau cu toţii la o cafenea din centru şi începeau să discute despre literatură.

Dela Blaj, Caragiale se îndreaptă spre Buda-Pesta, unde de asemeni se opreşte un timp, ca să viziteze sălile de artă.

Dela Buda-Pesta, trecând numai prin Germania — pleacă spre Franţa, unde e găzduit de un bun prieten, Legrad, într'o vilă dintr'un mare oraş industrial.

După două luni de şedere în Franţa, se întoarce la Berlin, unde se stabileşte. Caragiale începe să cunoască gustul pâinii străine. El scrie unui prieten: „Plânge-mă. In acest moment pun în gură prima *franzelă* a exilului". Dar, încercând să caute o justificare mai psihologică exilului său, Caragiale nu se

sfieşte să-i spună lui Matei, care e încântat de frumuseţile Berlinului: „Am fugit din ţară de proşti!“

La Berlin, familia Caragiale închiriază un apartament modern în Willmersdorf, un cartier vesel, pe Innsbrukerstrasse Nr. 1. Pe Lucky îl înscrie la Bismarckgymnasium, iar Matei îşi continuă studiile în heraldică. Ecaterina e încă la şcoala primară.

In noua lui vieaţă, Caragiale e liniştit şi mulţumit, dar dorul de prieteni, de adevăraţii lui prieteni, nu-l lasă în pace. Neputând să-i aibă lângă dânsul, el le scrie lungi scrisori din care se degajează nostalgia lui pentru vieaţa ce-au dus-o împreună, nu fără să-şi ascundă satisfacţia că vieaţa pe care o duce în prezent, e o vieaţă nouă, confortabilă şi plină de mulţumire. Auzind de reuniunile cercurilor studenţeşti româneşti din capitala Germaniei, Caragiale începe să le frecventeze în dorul ţării sale. Aici îl întâlneşte pentru prima oară poetul Octavian Goga pe Caragiale, în 1904. Studenţii urmau mai toţi politehnica. Intr'o seară, povesteşte Octavian Goga, Caragiale îşi face apariţia între studenţii români. Un student vorbea despre politica externă a României care, după el, ar fi trebuit îndreptată spre Balcani.

Intrerupând pe vorbitor, mai mult în glumă, Caragiale spune că „ochii poporului român au a se îndrepta spre Nord“.

Studenţii l-au înconjurat atunci pe Caragiale din toate părţile şi l-au rugat să le vorbească ceva despre artă. Exprimându-şi părerea că nu prea ar avea cu cine să discute despre acest subiect, studenţii „îi atrag atenţia că ar fi cineva de faţă, care nu ar fi prea străin“ de artă.

— Să poftească încoace să stăm la taifas, spune Caragiale, uitându-se peste capetele studenţilor, să-l vadă pe acela care nu e străin de problemele artistice. Dar despre două lucruri să nu vorbim: despre muzică şi despre teatru, că eu la astea mă pricep.

Şi Octavian Goga a ieşit în faţă.

N'avea de unde să prevadă pe atunci maestrul că, mai târziu, căzând „întâmplător la o masă de berărie din Bucureşti, unde se afla şi Nerva Hodoş", în mână cu volumul de poezii proaspăt tipărit al „cântăreţului fără ţară", va afla „că Octavian Goga din Berlin, e acelaş Octavian Goga de pe volumul de poezii tipărit la Budapesta". Intâlnindu-l în stradă pe poet, la câteva zile după aceea, Caragiale l-a îmbrăţişat şi l-a sărutat, mustrându-l:

— Mi-ai tras chiulul, arhitectule!...

La Berlin, Caragiale trăieşte într'unul din cele mai vesele cartiere. Işi poate satisface acum orice plăcere şi în special pe aceea a audierii concertelor. Când aude că la Leipzig se dă un concert simfonic, îşi ia familia pe care o adoră şi pleacă să audă concertul.

Intr'un rând, fiind vizitat la Berlin de Vasile Pârvan, care era întovărăşit de Simionescu-Râmniceanu şi Traian Bratu, Caragiale s'a bucurat aşa de mult de revedere, încât i-a reţinut la masă şi le-a vorbit tot timpul cu acel duh satiric care fusese faima cafenelei din Bucureşti.

In timpul serii, Caragiale şi-a invitat prietenii la un concert unde, timp de două ore, au savurat minunatele simfonii beethoweniene. Tot timpul Caragiale a fost transportat şi a uitat că alături de dânsul sunt trei prieteni care au venit într'adins să-l vadă pe maestru. Ieşind dela concert, Caragiale şi-a luat prietenii la braţ şi le-a spus, încă sub influenţa muzicii divine:

— Măi, eu am fost un om fără noroc! Până şi cariera în viaţă mi-am greşit-o, făcându-mă... scriitor!

Văzând nedumerirea prietenilor, el le spune cu hotărîre:

— Da, căci eu sunt o fire foarte sensibilă la muzică... Trebuia să mă fac muzician.

Deşi departe de ţară, el tot se mai interesează cu patimă de ceea ce se petrece acolo în urmă. Priete-

Caragiale în luxosul său apartament dela Berlin

nii îi dau toate amănuntele şi-şi împărtăşesc regretul că nu-l au tot timpul în mijlocul lor, ca să se înfrupte din marele lui spirit. Vlahuţă îi scrie în dese rânduri să se întoarcă şi să se stabilească în ţară. Dar Caragiale, care se simte foarte mulţumit în capitala Germaniei, nici nu se gândeşte să părăsească vieaţa liniştită pe care o duce. Intr'o scrisoare adresată bunului său prieten din Bucureşti, Caragiale scrie:

„Pentru nimic în lume n'aş părăsi acest colţ de vieaţă străină, pentru a mă reîntoarce în patrie. Să mai văd ceeace am văzut, să mai sufăr ceeace am suferit, aceleaşi mutre, aceleaşi fosile cari conduc vieaţa publică, otrăvindu-te numai cu privirile lor stupide şi bănuitoare? Nu, dragul meu, nu. M'am exilat şi atâta tot. Aerul de aici îmi prieşte, sunt mulţumit cu ai mei şi n'am ce căuta într'o ţară unde linguşirea şi hoţia sunt virtuţi, iar munca şi talentul viţii demne de compătimit".

La Berlin primeşte aproape toate publicaţiile care se tipăresc în ţară. Le răsfoieşte cu nerăbdare, pentru a afla „noutatea" pe care mereu a dorit-o sufletul său. Dacă îi cade în mână ceva excepţional, bucuria lui explodează în cuvinte de elogiu. Când Ion Minulescu publică în revista „Convorbiri Critice" a lui M. Dragomirescu poezia *Clopotele*, Caragiale, căruia i-a plăcut nespus de mult, i-a scris directorului să-i comunice amănunte asupra autorului.

Omul acesta, izolat de societatea în care s'a născut şi a trăit, şi pe care a părăsit-o scârbit, nu poate, totuşi, să nu-şi aducă aminte cu plăcere de sbuciumul lui sufletesc, de eşecurile şi amărăciunile lui, ca şi de puţinele bucurii care i-au fost hărăzite. La Berlin stă mai mult în sânul familiei şi rar are prilejul să se întâlnească cu vreun prieten aflat în drum spre ţară. In Berlin sunt puţini Români. Dar şi aceia sunt studenţi. Românul preferă mai mult Parisul. Berlinul e un oraş sobru, unde firea Românului se acomodează cu greu. El preferă atmosfera

Parisului, mai legeră şi mai apropiată de firea lui veselă. De aceea Caragiale începe să încerce din zi în zi tot mai mult nostalgia ţării. Ar vrea să se repeadă pentru câteva zile în ţară, să-şi vadă prietenii, să mai stea o noapte la taifas cu Vlahuţă, cu Delavrancea sau cu Gherea, să asculte o muzică naţională, căci acum, după audiţia atâtor concerte, parcă începe să guste şi farmecul muzicii populare româneşti.

Prilejul de a se întoarce în ţară i-l oferă, în 1905, starea sănătăţii surorii sale Lenş. Caragiale aleargă la căpătâiul ei, împreună cu soţia, şi nefericita soră îşi dă ultima suflare în braţele celor dragi. După îndeplinirea celor creştineşti pentru sufletul surorii sale, Caragiale se întoarce la Berlin şi, după câtva timp de reculegere, începe să colaboreze, sub anonimat, la revistele literare din ţară. Trăind mai liniştit şi având totul la îndemână, el părăseşte geniul greoiu al psihologiei complicate din nuvelele sale şi începe să scrie poezii, revenind la primele sale încercări lirice. Astfel, pe la începutul anului 1907, el trimite două poezii, *Litania* şi *Semnul,* una lui Rodion pentru „Opinia" din Iaşi şi alta lui St. Antim pentru „Ordinea" din Bucureşti, punându-le totodată în vedere să păstreze discreţia. In scrisorile pe care le trimite, el fixează şi data apariţiei, potrivind aşa fel ca poeziile să apară în ambele ziare în aceeaşi zi.

Directorii celor două ziare au respectat dorinţa lui Caragiale de a rămâne anonim. In gestul acesta al marelui dramaturg, trebue văzut nu numai un scrupul de conştiinţă artistică, ci şi reflexul acelui desgust de oameni şi de părerile lor. Nu vrea să mai apară în faţa lor, să fie judecat şi interpretat. A fost deajuns răstignit. Acum vrea să-şi creeze mitul! Şi în dorinţa aceasta, Caragiale pune toată discreţia. Insă duhul lui, mai puternic decât el, îl va trăda.

*
* *

In vara anului 1907, îndemnat de nişte „daraveli“, probabil în legătură cu ultimele desbateri ale procesului de partaj, Caragiale are prilejul să plece iar spre ţară. Instalat în trenul Berlin-Bucureşti, el se gândeşte să se oprească o zi, două la Iaşi, pentru a vizita nişte prieteni şi în special familia Ronetti Roman. De Ronetti Roman, autorul lui *Manasse*, îl lega o prietenie durabilă. Prin anii 1903—1905, Caragiale susţinuse împământenirea lui Ronetti Roman şi făcuse chiar un proiect de lege. Insă curentul antisemit fiind mai puternic, proiectul de lege nu reuşise să obţină votul adunării deputaţilor.

La Iaşi, Caragiale soseşte joi seara, la 24 Mai, şi este întâmpinat în gară de prietenii săi. Dimineaţa zilei următoare şi-o consacră Caragiale vizitei la ziarul „Opinia“. Confraţii sunt foarte fericiţi de această vizită neaşteptată. Vreo trei, patru ceasuri îi ţine numai în palavre, uitând că-i aşteaptă condeiele şi topurile de hârtie pentru a face bucătăria ziarului. Pe la amiază, Caragiale se hotărăşte în sfârşit să părăsească redacţia.

— Domnilor, de-acu vă las, zice el.

Redactorii îl petrec până la uşă, regretând că nu-l mai pot reţine, căci îi fermecase maestrul cu verva lui în cele trei patru, ceasuri cât îi ţinuse de vorbă.

Dela Iaşi, Caragiale se îndreaptă spre Bucureşti, unde-l aşteptau alţi prieteni şi mai ales Alexandru Vlahuţă, cu care legase în ultimii ani o prietenie dintre cele mai duioase. Intâlnirea dintre cei doi prieteni este cât se poate de emoţionantă. In familia lui Vlahuţă „domnea cultul lui Caragiale“. Dorinţele maestrului erau împlinite cu o grabă discretă de către Vlahuţă şi soţia acestuia. După ce Caragiale petrece în casa prietenului său clipe de neuitată comuniune, cei doi prieteni se duc să-l viziteze şi pe Gherea, care era berar la Ploieşti. Jean Bart, care întâmplător se afla în berăria lui Dobrogeanu-Gherea din gara Ploieşti, povesteşte clipele de neuitat ale acestei întrevederi: „Nu pot uita seara aceea

în care am văzut acolo pentru ultima dată pe Caragiale. Pleca la Berlin. Vlahuţă îl avusese în gazdă câteva zile şi-l petrecuse până la Ploieşti". In restaurantul gării, Gherea întinsese o masă prietenească în cinstea marelui său amic. Caragiale era foarte bine dispus. Numai prietenii erau trişti că rămân iar fără dânsul. Maestrul i-a uluit din nou cu verva sa şi le-a vorbit de frumuseţile Berlinului, de concertele la care participase, de ordinea din ţara germană şi de problemele muncitoreşti care agitau imperiul Kaizerului. Era pe vremea când în ţara noastră începuseră încă din primăvară mişcările ţărăneşti, asupra cărora Caragiale şi-a spus şi el cuvântul în broşura sa intitulată: „Din primăvară până'n toamnă". Vorbind de educaţia socialistă a muncitorimii germane, Caragiale le va fi spus prietenilor anecdota la modă cu privire la Kaizer şi doleanţele muncitorimii germane, care circula în tot imperiul. Se spune că, într'un rând, aducându-i-se la cunoştinţă doleanţele muncitorimii germane social-democrate, Kaizerul ar fi spus cu voce răspicată:

— Muncitorimea să-şi mai scuture praful de pe ghete, ca să ajungă la pretenţiunile ei!

La câteva zile după ce Kaizerul se pronunţase aşa de dârz, un convoiu uriaş de muncitori, într'o ordine din cele mai desăvârşite, începe să defileze prin faţa palatului imperial. In clipa când ajungeau în dreptul palatului, muncitorii se aplecau şi-şi ştergeau ghetele de praf „în cel mai pacinic semn demonstrativ".

— Iată ce înseamnă educaţia socialistă a muncitorimii germane, strigă Caragiale în extaz. Aceasta e opera de ani de zile a lui Liebknecht, B. bel, Singer şi a celorlalţi conducători ai social-democraţiei germane!... In schimb, voi, socialiştii români, sunteţi numai oamenii frazelor... Numai atunci când veţi suferi ca Hristos şi veţi răbda ca să vi se ţintuiască palma în cuie, numai atunci durerea voastră va fi sinceră.

In timpul petrecerii din restaurantul lui Gherea, Vlahuţă aduce vorba despre o călătorie pe care intenţionează s'o facă în Egipt şi-i cere lămuriri lui Jean Bart asupra mersului vapoarelor.

Atunci Caragiale, care-şi sorbea berea, trânti paharul cu sgomot pe masă şi săgetându-i cu privirea, spuse cu dârzenie :

— Măi ! Cum vă puteţi hotărî să mergeţi în Orient ? Nu pot înţelege cum vă poate atrage barbaria de acolo.

— Cum ? Pe dv. nu vă atrage Orientul ? îl întrebă, sfios, Jean Bart.

— Eu în Orient ? Să mă ferească Dumnezeu. Nu m'aş duce pentru nimic în lume. Acolo n'ai nici măcar siguranţa vieţii. Eu când plec din ordinea şi civilizaţia Berlinului meu, încep a simţi mirosul supărător al Orientului din gara Vienei. Şi mirosul ăla acru, special de Orient, mă supără tot mai tare cu cât scobor la vale : Buda-Pesta, Bucureşti, Constanţa şi tot mai acru trebue să fie înainte : Stambul, Pireu, Alexandria, Cairo. Trebue să ai o fire de primitiv, ca să-ţi placă să te întorci de bună voe înapoi la barbarie.

Convorbirea e tot mai vioaie, tot mai sugestivă. Insă şi clipele cele mai fericite din vieaţă au un sfârşit. Caragiale se ridică să plece. Trenul Bucureşti-Berlin e în gară. Prietenii se îmbrăţişează şi se despart în lacrămi. Caragiale urcă în vagon cu o sprinteneală sportivă, în pofida celor 55 de ani ai săi. De pe peron, prietenii mai zăresc din goana trenului o pălărie cu o formă ciudată — pălăria lui Caragiale — agitându-se în semn de rămas bun.

XXVIII

Intors la Berlin, Caragiale îşi reia vieaţa liniştită în sânul familiei. Călătoria în ţară i-a făcut mult bine. S'a întors cu o doză de entuziasm şi cu ceva din

febra care l-a stăpânit tot timpul şederii în ţară. Se simte vioiu, plin de agerime spirituală şi dornic de muncă. Vieaţa pasivă nu-i pentru dânsul. El e un om activ. Se apucă de muncă şi srie câteva fabule, „Duel“, „Bietul Ion“, „Temelia“, „Talmud“, „Mângâiere“, etc., dintre care cele mai multe sunt în legătură cu revoltele ţărăneşti din 1907 şi pe care începe să le publice în revista „Convorbiri Critice“ a lui M. Dragomirescu, sub semnătura: *Un mare anonim*.

Ascunzându-se sub anonimat, el gustă o nouă plăcere intelectuală, aceea de a fi singurul admirator al operei sale. Totuşi, ziarele, veşnic doritoare de reclamă, sensaţii şi noutăţi, ghicesc îndată cine se ascunde sub anonimat. La această demascare contribue şi o notă inabilă a directorului „Convorbirilor Critice“, pusă în josul fabulei *Duel*: „Această bucată se datoreşte celui mai mare scriitor, în viaţă, al nostru. Dar, din motive pe cari le pot înţelege lesne cei ce cunosc critica d-lui M. Dragomirescu asupra fabulei „Plugul şi tunul“ de George Ranetti, acest scriitor a dorit să-i păstrăm anonimatul. I-l păstrăm; şi de aceea ne şi putem îngădui să-i dăm primul loc al revistei unde ar trebui să strălucească de drept“.

Primul ziar care desvălue pe „marele anonim“, e „Opinia“ din Iaşi. In numărul dela 11 Iulie 1907, dr. Blumenberg scrie: „*Opinia* a fost cea dintâi care a anunţat că maestrul Caragiale îşi reia activitatea literară şi că va înzestra din nou teatrul cu opere originale. Ziarele din Capitală au adăogat apoi oarecari detalii, dând şi numele a două piese noi pe care le-ar fi avut gata ilustrul scriitor, de a cărui lungă tăcere ţara e cu drept cuvânt îngrijată. Se afirmă că piesele vor fi depuse la comitetul Teatrului Naţional din Bucureşti.

„Iată însă că maestrul apare, de fapt, pe arena publicităţii. Dar întocmai ca în fabula ştiută, s'a întâmplat şi de astă dată. S'au cutremurat munţii şi s'a născut un... şoarece, — adică o fabulă în locul

celor două piese originale. Apropierea e cam trivială, dar decepţia nu e nici ea mică, ori cât de drăguţă şi de delicioasă ar fi spirituala producţiune a d-lui Caragiale".

După câteva zile, ziarul „Opinia" publică telegrama de desminţire a lui Caragiale:

Aţi fost mistificat, nu sunt autorul fabulei. Rog stăruitor să desminţiţi. Scrisoare urmează. Caragiale.

De sigur, graba cu care Caragiale desminte că ar fi autorul fabulei, întăreşte şi mai mult convingerea redactorului că nu s'a înşelat în afirmaţiunea sa. Telegrama lui Caragiale e însoţită de această notă: „In aşteptarea scrisorii d-lui Caragiale, înregistrăm desminţirea cu regretul de a fi făcut o neplăcere ilustrului scriitor, dar şi cu mulţumirea de a-i fi dat ocaziunea de a desminţi o... fabulă — ca să nu zicem o legendă — că d-sa ar fi autorul drăguţei fabule cu pricina".

Iată şi scrisoarea pe care o trimite Caragiale din Berlin:

Berlin *Vineri, 13/26 Iulie 1907.*

Prea stimate Domnule Prim-Redactor,

In preţiosul dv. ziar (No. 191, 11 Iulie) găsesc o notiţă destul de mâhnitoare pentru mine, în care afirmaţi cu cea mai senină certitudine că eu aş fi autorul unei mici fabule ce o şi publicaţi în întregul ei. Precum îndată v'am telegrafiat astăzi, aţi fost mistificaţi: *nu-i sunt eu autorul;* n'aş putea scrie aşa ceva, nu doar că n'aş fi în stare să fac şi eu o fabulă mediocră (nu se supere adevăratul autor, a d-sale îmi pare convenabilă la limită, *lege artis,* şi asta — cred eu — e destul de frumos astăzi în literatura noastră), ci fiindcă acuma lucrez la una din comediile mele, pe care aş dori să o prezint pentru viitoarea stagiune teatrală. Dar dv. mă şi mustraţi — şi

încă atât de aspru! — că nu vă dau chiar acuma, pentru stagiunea balneară, nu una, ci amândouă piesele despre care am avut imprudenta indiscreţiune, într'un moment de expansiune colegială, să vă vorbesc ceva. Să mă iertaţi! Până la iarnă nu pot, cu toată dragostea ce aş avea să nu vă contrariez, adică — mai bine să spun drept — cu toată teama de a vă da motiv, nu numai pretext ca de astă dată să mă maltrataţi încă odată, poate şi mai aspru...

...Rugându-vă stăruitor să bine voiţi a publica aceste rânduri şi a desminţi categoric că eu aş fi autorul fabulei ce, desigur amăgiţi, mi-aţi atribuit-o, vă trimit cele mai distinse salutări.

Al dv.
Caragiale

P. S. *Fac apel la bunele dv. sentimente de colegialitate şi vă rog a-mi răspunde printr'un cuvânt dacă vă convine sau nu a accepta rugămintea îndoită cu care termin scrisoarea mea.*

Scrisoarea trimisă de Caragiale este publicată, însă ciuntită, fapt care mânie rău pe maestru. Mânia lui sporeşte şi mai mult, când „Opinia“ îl provoacă din nou în numărul dela 20 Iulie: „Revista *Convorbiri* a publicat mica fabulă pe care am reprodus-o: „Tunul şi plugul“, indicând într'o notă sugestivă că e scrisă de „cel mai mare scriitor român în viaţă“. Primul gând al tuturor s'a îndreptat fireşte spre d. Caragiale. După puţine zile în adevăr apăru — şi s'a repetat apoi în mai multe numere cu literă cursivă — o notiţă în ziarul „Patria“ [1]), afirmând că în „Convorbiri“

[1]) Nota din „Patria“ dela 4 Iulie 1907 sună astfel: „Putem anunţa că autorul Fabulei, sub care nu s'a pus drept iscălitură decât cuvintele: Un mare anonim, este cel mai mare scriitor în viaţă al României, d. L. Caragiale. Vestea e straşnică pentru literatura noastră şi aşteptăm cu bucurie lucruri noi de ale eminentului dramaturg în revista „Convorbiri“ căreia i-a reuşit să-i dobândească colaborarea. E un succes acesta, nu glumă!“

s'a publicat prima „lucrare" — anonimă încă — a d-lui I. L. Caragiale şi că maestrul va colabora şi pe viitor la această publicaţiune în chip regulat. Fireşte, — am crezut, căci lucrul nu era din cale afară de extra-ordinar. Ni s'a părut puţin cam... enervant — dovadă că maestrul însuşi e enervat cetind legenda... fabulei sale — ca în aşteptarea în adevăr nervoasă a mult doritelor sale piese de teatru, revistele şi ziarele să publice reclama... colaborării lui Caragiale cu mici fabule şi parodii.

„Iată însă că desminţirea vine, energică, neîndoielnică şi categorică.

„De unde însă s'a născut şi s'a acreditat fabula... fabulei lui Caragiale?".

In numărul următor, „Opinia" publică:

„Un coleg dela un ziar bucureştean ne asigură pe cale... particulară că fabula *Plugul şi tunul* publicată în „Convorbiri" e scrisă în adevăr de I. L. Caragiale. Această ştire o are din cercurile revistei în chestiune. Nefiind autorizaţi a publica numele colegului care menţine afirmarea, credem că e momentul oportun să declarăm incidentul închis. Literatura viitoare va găsi prin Antologii o fabulă mai mult scrisă de „un mare anonim".

La această provocare, Caragiale răspunde prin „Liberalul" din Iaşi:

Stimate Domnule Confrate,

Apelând la sentimentele dv. colegiale, vă rog călduros, dacă e posibil, să bine-voiţi a publica în coloanele „Liberalului", absolut *întocmai* următoarea scrisoare, pe care, de teama ciuntirii, nu mai am curajul s'o adresez unde s'ar cuveni:

Domniei-Sale D-lui Doctor Blumenberg
Criticul literar dela „Opinia"—Iaşi

Prea stimate Domnule Doctor Blumenberg,

Daţi-mi voe, vă rog, să vă spun că, publicând zilele trecute ciuntită o scrisoare a mea către d. prim-redactor al „Opiniei", aţi comis (scuzaţi-mi cuvântul exact!) o mare necuviinţă literară. Cu respectul şi teama datorite de un comun publicist unui eminent om de litere, critic, etc., sânt — prea stimate Domnule Blumenberg, al d-voastră servitor.

Caragiale
publicist român

Iar la articolul „Opiniei" din 22 Iulie, Caragiale răspunde tot prin „Liberalul":

Stimate Domnule Redactor şi Confrate,

Eminentul nostru critic d. Blumenberg, după ce mi-a publicat ciuntită o scrisoare zilele trecute — revine în „Opinia" dela 22 Iulie asupra incidentului cu fabula din „Convorbiri" atribuită pe nedrept mie: d-sa susţine, potrivit afirmaţiei unui confrate bucureştean, că „cu toate desminţirile mele, tot eu aş fi autorul acelei fabule" şi găseşte momentul oportun spre a „declara incidentul închis".

Cu tot respectul, cutez a spune eminentului nostru critic, d. doctor Blumenberg, că apucătura d-sale mi se pare cam violentă. Nu! După regulile cuviinţei elementare, incidentul nu poate fi declarat închis, aşa *à la cavalière,* până nu spun şi eu câteva cuvinte pe care sunt dator a le spune.

Mă rog, stimate confrate, ce pagubă aş fi avut eu dacă, scriind acea fabulă, o şi iscăleam? De sigur, modesta mea carieră literară nu pierdea nimica, dacă publicam câteva rânduri decente mai mult. Dar opera? ar fi păgubit ceva? Din contra, cred eu; poate, cum criticii noştri (între care fireşte trebue să

număr în primul loc pe eminentul d. dr. Blumenberg) au arătat totdeauna oarecare blândeţe faţă cu ceea ce am putut produce, fabula era să fie întâmpinată cu mai puţină asprime, dacă nu, ca atâtea altele ale mele, prin extremă amabilitate, cu vederea. Căci să nu uit a spune şi aci: fabula aceea mi se pare mie convenabilă, *lege artis*, la limită, lucru destul de frumos astăzi în vasta noastră literatură; — altminteri nici n'o trimeteam la „Convorbiri"; — fiindcă de trimes, eu am trimis-o, dar... între trimis, şi comis, este o considerabilă deosebire.

Vă întreb, prin urmare, pe dumneavoastră: pot eu lăsa, fără a protesta din toate puterile, pe eminentul nostru critic d. dr. Blumenberg să afirme mereu şi cu necontestata-i autoritate să impună la toată lumea credinţa că nu-i altul care s'ascunde sub vălul anonimatului decât eu? Neaparat că nu. Căci oricât de încântat trebue să fiu de atenţia ce mi-a acordat eminentul nostru critic, d. dr. Blumenberg, nu pot îngădui, printr'o culpabilă fatalitate, să mi se atribuie paternitatea operelor altuia, mai ales când, cum e cazul, eu le recunosc o apreciabilă valoare.

Inţeleg bine cât atârnă succesele şi reputaţia unui mic publicist de dispoziţia bună sau rea, de capriciile chiar ale unui eminent critic ca d. dr. Blumenberg, care, pe lângă atâtea mari merite, dispune după plac de organul unui partid de guvernământ; dar cu toată teama ce trebuie să-mi inspire un aşa bărbat — ilustraţiune a vremii — mă văd silit de astă dată a-i contraria capriciul, fiindcă, în lumea asta, afară de d-sa şi de mine, mai este cineva, anume autorul adevărat: acesta, voind pentru înalte raţiuni ce-l privesc, să păstreze strict anonimatul, mi-a încredinţat mie, pe cuvântul de onoare profesională, soarta publicării mai multor opere; prin urmare, trebue să am cu atât mai multă omenie faţă cu omul care cunoaşte că nu eu sunt autorul operelor lui, cu cât ştiu bine că el n'ar putea deocamdată eşi descoperit în faţa lumii să reclame împotriva vreunei imposturi.

După ce am spus acestea cum eram dator, cred eu că am putea considera incidentul închis, afară numai dacă eminentul nostru critic, d. dr. Blumenberg, n'ar voi să-l redeschidă.

Mulţumindu-vă de ospitalitatea ce-mi acordaţi în coloanele dv. sânt, stimate d-le redactor şi confrate, îndatoratul dv. servitor.

Caragiale, publicist român.

Doctorul Blumenberg răspunde iar, dar cam supărat, prin „Opinia" dela 5 August 1907: „D. Caragiale întrebuinţează la adresa mea cunoscuta-i ironie caustică — lucrul nu mă supără, din contra —; d-sa *îmi ciunteşte* chiar numele — lucru ce mă feresc a califica — mai cu seamă când eu n'am nicio vină dacă numele meu nu aminteşte *pe vr'un scoborîtor al eroilor care au luptat pentru Patrida, sau ai acelora care au dus în numele semilunei lupta contra creştinătăţii;* ceva mai mult, d-sa îmi atribue un rol ce nu-l am la gazetă".

In sfârşit, Caragiale dă următoarea replică prin „Liberalul":

Stimate Domnule Redactor şi Confrate,

După informaţiile primite din Iaşi, pe eminentul critic care atâta vreme m'a persecutat cu tachinările sale maliţioase, atribuindu-mi în ruptul capului, cu toate desminţirile mele, nişte opere ale altcuiva, — eu ştiam că-l chiamă d. dr. Blumenberg, şi iată că acuma, prin *Opinia* (212, 5 Aug.) îmi răspunde d. dr. Blumenfeld. Pasă-mi-te, căci altminteri ar trebui să presupun că „Opinia" are doi doctori critici —, pe d. dr. Blumenfeld şi pe d. dr. Blumenberg —, pasă-mi-te că informatorul meu mi-a dat numele criticului, nu ciuntindu-l, cum (să mă erte!) zice greşit d. dr. Blumenfeld, ci pocindu-l.

Cu voia d-lui doctor Blumenfeld, pe româneşte, a ciunti va să zică: a reteza o parte dintr'un tot, a

împuţina, a mutila un întreg (cum a fost cazul cu publicarea scrisorii mele în „Opinia"), dar pentru a schimba o parte cu alta, a deforma ceva, (cum e cazul cu Blumenfeld—Blumenberg), sau pentru a anina la un întreg o parte străină (cum ar fi, de ex., când în loc de Blumenberg, am zice Blumenbergeanu), — se zice, pe româneşte, a poci.

După această mică digresiune linguistică, ce nu mi se pare nepotrivită aci, mă grăbesc a declara, ca să isprăvim odată neisprăvita dispută, că mă simt deplin satisfăcut cu răspunsul d-lui dr. Blumenfeld — afară de un singur punct şi anume: d-sa, contrariat, se vede că, din greşala informatorului meu, l-am chemat *bona fide*, d. dr. Blumenberg, face aluziuni răutăcioase la fizionomia numelui meu, grecească ori turcească. Aci d. dr. Blumenfeld abuzează de spiritul d-sale, prinzându-mă la strâmt: d-sa, care poartă un nume de fizionomie germană, face cu mine anti-elenism şi anti-islamism, ştiind bine cum ştie toată lumea, că eu, care o vieaţă întreagă de publicist n'am făcut niciodată anti-germanism, n'am să mă apuc fireşte a-l face acum de dragul d-sale... Asta nu e de loc gentil din partea d-lui dr. Blumenfeld — îmi pare rău!

Incolo, ce e drept, răspunsul d-sale îmi convine nu se poate mai bine. Care va să zică, ne-am înţeles: eminentul critic, în sfârşit mă crede că nu eu sânt autorul fabulelor din *Convorbiri*. Sunt pe deplin mulţumit... Cât despre dorinţa d-sale de a afla dela mine numai decât numele autorului anonim, regret că nu i-o pot satisface, şi-l rog foarte respectuos, asupra acestei chestiuni să-mi dee bună pace. In definitiv, criticii literari, orcât de autorizaţi, n'au dreptul, cred eu, să pună la tortură pe cineva care le tăinueşte pe un anonim încăpăţânat, ca nişte straşnici agenţi ai siguranţei pe o gazdă de răufăcători cărora le-au perdut urma, sau, ca să vorbim mai dulce, ca nişte copii răsgâiaţi pe mama care le ţine ascunsă cheia dela dulapul cu zaharicale.

Nu! Numele anonimului nimeni n'are dreptul să mi-l smulgă, căci eu n'am dreptul să-l destăinuesc până el însuşi nu mă desleagă de cuvântul de onoare ce-mi ţin. Desminţind cât mi-a stat în putinţă aserţiunea eronată a atâtor mistificaţi, mi-am îndeplinit o îndoită datorie de conştiinţă profesională către mine, de omenie către acela. De acum zică ce vor pofti criticii mai mult sau mai puţin eminenţi, fie d. dr. Blumenfeld, fie d. dr. Blumenberg, fie şi d. dr. Blumensthal — eu nu mai am nimica de zis... Căci, mai la urmă, am şi alte treburi.

Mulţumindu-vă, stimate Domnule Redactor şi Confrate, de larga dv. ospitalitate de care pare-mi-se am cam abuzat, rămân îndatoratul dv. servitor,

Caragiale, publicist român.

Intr'adevăr Caragiale nu mai dă niciun răspuns şi-şi „caută de treabă". El continuă să scrie şi să publice la „Convorbiri Critice" până la 15 Aprilie 1908. Mai târziu, Caragiale a mărturisit că sub semnătura *Un mare anonim* se ascundea el însuşi.

*
* *

Departe de ţară, Caragiale se interesează îndeaproape de tot ceea ce se întâmplă acolo, în lumea care l-a făcut să cunoască atât culmile gloriei pământeşti, cât şi abisul eşecurilor. Mişcările ţărăneşti dela 1907, l-au preocupat foarte mult pe Caragiale. Cu această ocazie, el scrie broşura; *1907*, sau *Din Primăvară până'n toamnă*, în care-şi expune punctul său de vedere.

Cauzele revoltelor ţărăneşti dela 1907, Caragiale le vede în felul de guvernare al partidelor politice şi în situaţiunea rea a societăţii: „Partidele politice, în înţelesul european al cuvântului, adică întemeiate pe tradiţiune, pe interese vechi sau nouă de clase şi prin urmare pe programe de principii şi idei, nu există în România. Cele două aşa numite partide

istorice cari alternează la putere, nu sunt, în realitate, decât două facţiuni având fiecare, nu partizani, ci clientelă. Iar clientela este plebea incapabilă de muncă".

In consecinţă: „Administraţia este compusă din două mari armate. Una stă la putere şi se hrăneşte; alta aşteaptă flămânzind în opoziţie. Când cei hrăniţi au devenit impotenţi prin hrănire excesivă, iar cei flămânzi au ajuns la complectă famină, încep turburările de stradă... Plebea, clienţii, cu studenţii universitari şi cu şcolarii din licee cer numaidecât răsturnarea guvernului. Facţiunea dela putere, supranutrită, este incapabilă a mai ţinea piept torentului popular, adică facţiunii răzvrătite de foame".

Vorbind despre chemarea la putere a uneia dintre cele două facţiuni, liberali sau conservatori, Caragiale arată cum toate aşezările administrative din ţară încep să se schimbe, pentru ca societatea să îmbrace caracterele ideologice ale partidului chemat să guverneze: „Care va să zică, în loc să derive guvernul din majoritatea reprezentanţei naţionale, derivă unanimitatea acesteia dela guvern".

Iată cum a luat naştere oligarhia: „Impărţită în două bande, ce se numesc cu pretenţie „istorice" — liberali şi conservatori — bande mai nesocotite decât nişte seminţii barbare în trecere, fără respect de lege, fără milă de omenire, fără frică de Dumnezeu, — această oligarhie legiferează, administrează, calcă astăzi legile pe cari le-a făcut eri, preface mâine legile făcute azi, ca poimâne să le calce şi pe acelea, fără spirit de continuitate şi fără altă sistemă decât numai împăcarea momentană a exclusivelor ei interese, pentru perpetuarea sacrei organizaţiuni numite aci democratice".

Care e remediul?

„Ţara are nevoie de o fundamentală reformă politică. Abolirea alcătuirei politice de uzurpare, desfiinţarea celei mai odioase sisteme boereşti, fără boeri şi boernaşi număraţi, ci cu nenumăraţi ciocoi şi cio-

clovine, — şi intrarea întregei ţări în stăpânirea dreptului ei întreg de a hotărî asupra avutului şi onoarei ei, asupra soartei şi destinelor ei, după voinţa lui Dumnezeu, numai prin voinţa ei".

Dar această reformă radicală în politică nu se poate face decât printr'o lovitură de stat, pentru care trebue „un bărbat întreg", energic.

„Şi este unul care ar putea-o face... El ar avea tot prestigiul cerut în aşa înalte împrejurări — Regele".

De pe urma acestei broşuri, Caragiale a avut multe neplăceri. Intre altele, „un eminent bărbat politic — se plânge Caragiale — mi-a tăgăduit scurt, fiindcă sunt „artist", dreptul de a gândi măcar asupra împrejurărilor sociale" cari au determinat răscoalele. Motivele apariţiei broşurei *Din primăvară până'n toamnă*, le împărtăşeşte d-rului Urechia printr'o scrisoare în care spune: „Eu cred că între cele câteva sute de broşuri despre împrejurările noastre, nu broşura mea va fi fost cea mai neroadă ca gândire şi mai proastă ca stil sau ca factură. Multe am învăţat de când trăiesc în mijlocul Europei civilizate — unde e dreptate la tribunale, fiindcă este şi pe stradă, şi între toate una mai ales, că omul trebuie să spună europeneşte, nu greco-ţigăneşte, ceeace crede.

„Ceeace crez, am spus şi am să mai spun, ăsta e numai capitolul prim al unei serii mari — ori la ce pagube m'aş expune".

Şi mai departe, Caragiale arătând cum până acum vieaţa lui publică a fost oprimată de boieri şi ciocoi, continuă:

„De ce astăzi, la bătrâneţe, să nu fiu leal, să nu le dau dreptate oamenilor arătând pe faţă de ce sentimente sânt animat faţă de actuala lor organizare de Stat? de ce să nu arăt lumii cum am văzut eu împrejurările sociale şi politice la cari am asistat, ca istoric, nu numai ca simplu comediante!

„Şi deşi mamelucăria mă va huidui în unison, poate să am norocul ca în mulţimea lumii cinstite, inteligente şi desinteresate să găsesc câteva aprobări, cari

să mă plătească cu prisos de necazurile îndelungatei mele proscripţiuni".

In altă scrisoare, trimisă tot d-rului Urechia, Caragiale scrie în legătură cu apariţia broşurei:

„Sunt de altminteri prea cuminte şi destul de convins că le-am aruncat o bombă explozibilă tocmai la punctul slab al fortăreţei lor, ca să m'aştept să-mi dea bomboane. Ceea ce aş dori să ştiu dela tine este ce impresie a făcut asupra publicului imparţial, care ştie tot ce-i spun tot aşa de bine ca mine şi ca tine, şi care, ca de regulă, e foarte mulţumit când îşi aude propriile păreri cuminţi exprimate nebuneşte de unul care se suie pe un *trèteau* să le declame în gura mare lumii întregi.

„Tu zici că nu le pasă politicienilor că-i arăt goi în faţa publicului nostru. Eu crez că nu puţin rău le face asta acum când dau zăpăciţi din colţ în colţ, desperaţi că nu pot opri consumarea falimentului absurdei lor sisteme. Ţi'nchipui tu ce harababură are să fie în Camere? Nu vezi ce moft a ieşit din faimoasa comisie? Nu înţelegi că între ei chiar sunt mare parte interesaţi acum a se da de partea părerilor generale, exprimate prin broşura mea? Căci cei mai inteligenţi pricep că a luat apă corabia, şi cei mai de treabă sunt sătui de flibusteria politică, şi cei nemulţumiţi speră ca în schimbare, să sosească şi pentru dânşii ceasuri mai bune.

Spunând acestea, Caragiale era în slujba adevărului. Deşi era înscris în partidul conservator încă din 1897 şi i-a rămas devotat până la moarte, el nu s'a ferit, totuşi, să desvăluie plaga care domnea în acest partid, ca şi in cel liberal, pe care-l ocolise dintr'un sentiment de mândrie.

Despre societatea omenească, Caragiale spune: „In genere statele au fost rezultatul necesar al societăţilor omeneşti. Societatea a fost rădăcina vie din care a ieşit ca un rod specific statul; ea a fost temelia pe care el s'a clădit potrivit. Societăţile s'au desvoltat pe calea materială, morală şi intelectuală, după ap-

titudinile şi apucăturile lor de rasă, după condiţiile pământului lor şi după energia cu care au putut conserva şi apăra câştigurile lor de orice fel. Din mersul treptat al acestei desvoltări, au rezultat încet formele politice, prefacerile relaţiilor între statul cu aşezăminte de formă fixată şi societatea mergând mereu înainte. Intre deosebitele aptitudini ale societăţilor, mai ales una este care ajută mult la desvoltarea statului, adică la întărirea şi prosperarea puterii publice, aptitudinea politică.

„Cucerirea bunurilor naturale, perfecţionarea păstrării şi prefacerii altora, înmulţirea schimbului lor, prin cultivarea ştiinţelor şi artelor utile; apoi expresiunea monumentală a gândirilor, concepţiunilor şi simţirilor intime şi sociale, prin cultivarea literelor, artelor frumoase şi filozofiei, într'un cuvânt tot ce constitue patrimoniul civilizaţiei, ridicat la cea mai înaltă treaptă şi ajutat tot odată de o vitejie tot aşa de clasică şi de uimitoare, ca şi geniul ei, nu i-a fost de-ajuns unei societăţi, poate cea mai strălucită între toate, pentru a-şi constitui măcar în culmea înflorirei sale, un stat câtuşi de puţin durabil, necum covârşitor. Şi cât a fost de mare acea societate, o vedem aceasta peste atâtea veacuri dela dispariţia ei, şi o vor vedea încă veacurile înainte şi dominate de spiritul ei fără seamăn, de concepţia ei magistrală, de operele ei cari-şi bat joc cu mândră linişte de puterea lui Kronos".

Iată şi deosebirea mare între societatea ideală şi societatea contemporană lui Caragiale:

Societatea ideală, „în urma prefacerilor politice în Europa în secolul acesta, nu o avem. La noi n'avem astăzi decât o strânsură de lume din ce în ce mai mai mare, mai împestriţată, mai eterogenă. Această strânsură de năvală, care'şi schimbă fizionomia în fiecare zi, care n'are nici vreo nevoie mai presus de cele individuale, care nu poate avea o tradiţie, şi prin urmare în nicio împrejurare unitate de gândire

şi de simţire, este departe de a fi ceeace se înţelege prin cuvintele „societate aşezată“.

„Lumea aceasta se aseamănă cu un vast bâlciu, în care totul e improvizat, totul trecător, nimic influenţat de-a binelea, nimic durabil. In bâlciuri se ridică barace şubrede, pentru timp foarte mărginit, nu monumente durabile, care să rămână şi să folosească şi altora decât celor ce le-au ridicat. Artă, literaturăi filozofie — astea sunt monumente pe care nici nu poate, nici n'ar avea de ce, să le ridice o lume cum e cea de astăzi la noi“.

Şi iată soluţia lui Caragiale:

„Cu toate acestea, această lume de strânsură mişună aici deasupra unui element etnic, hotărît. Sub tot acest Babel, există o limbă românească, care'şi are geniul ei; sub această vultoare veşnic mişcătoare, există un popor statornic, care'şi are calităţile şi defectele lui specifice, bunul lui simţ, o istorie plină de suferinţe, nevoi, simţiri şi gândiri proprii.

„De ce, din straturile acestui popor, nu s'ar putea ivi din când în când, unele inteligenţe deosebite, care să dea expresie monumentală acelor nevoi, simţiri şi gândiri proprii? De ce, chiar din lumea de strânsură aşa diverse provenienţe, care mişună deasupra poporului, nu s'ar găsi arareori şi individualităţi de o provenienţă mai aleasă şi mai nobilă, care să se insufle de la acele nevoi, simţiri şi gândiri ale poporului şi pătrunzându-se de geniul acestuia, să-i ilustreze frumoasa limbă? De ce se întâmplă aşa de rar în literatură, — căci de artele celelalte nici vorbă nu poate fi —, o producţie de seamă?

„De ce? Am spus-o dela început. Statul are aci greaua sarcină de a forma o societate. Pentru îndeplinirea acestei sarcini, el are nevoe de un puternic aparat politic, pe care să-l întărească în fiecare moment. El chiamă dela sine toate inteligenţele şi tot n'are destule; orice inteligenţă trebuie absorbită în această vastă întreprindere a statului.

„De aci rezultă importanţa exclusivă a politicei

la noi; vieaţa noastră publică nici nu are altă armă. O capo-d'operă, un monument, presupunând că ele ar răsări aşa ca prin minune din pământ, n'ar avea putere să mişte câtuşi de puţin spiritul public, absorbit cu totul de rezultatul unor alegeri parţiale din cine ştie ce provincioară. Are publicul cap să mai citească un roman, să mai privească o pictură, când încă nu se ştie dacă d. cutare sau cutare mai rămâne sau nu în minister?".

Ce părere are Caragiale despre starea generală a României în raport cu celelalte state?

„Acum în urmă, un împărat ne face onoarea unei vizite oficiale şi nu-i vine să creadă ochilor când vede înfăţişarea strălucită a tânărului stat român; iar statele mai bătrâne şi mai puternice nu-şi stăpânesc expresia unei făţişe invidii faţă cu succesele noastre".

Dar cel mai bun studiu generic asupra societăţii sale, reiese din corespondenţa pe care Caragiale a schimbat-o cu Vlahuţă. Studiul e prezentat în „Abu Hasan", sub forma uşoară şi variată a interviewului.

Cu o viziune largă asupra societăţii româneşti, Caragiale i-a trasat admirabil limitele şi tendinţele, Dacă părerile expuse în interviewul luat de Vlahuţă pot fi într'o măsură diformate de o optică prea apropiată de obiect, căci — să nu uităm — interviewul e din epoca colaborării la „Universul" a marelui dramaturg, când el vedea lucrurile dela o distanţă prea mică, în schimb celelalte păreri asupra realităţilor sociale şi politice sunt văzute dela distanţă, neinfluenţabile, din exilul dela Berlin.

Caragiale a mai avut prilejul să vadă ţara în multe rânduri. Firea lui comunicativă nu-l putea ţine multă vreme departe de societatea românească, ale cărei moravuri le satiriza, dar pe care o iubea, căci intrase în sângele său. De câte ori venea în ţară, trăgea la prietenul său Vlahuţă, unde petrecea zile şi nopţi de vis, într'o atmosferă olimpică. Sosirea sa între prieteni era întotdeauna „prilej de voie bună". Caragiale îşi anunţa de obiceiu prietenii printr'o

telegramă. Aceştia veneau în întâmpinarea lui la gară şi-l primeau ca pe un rege.

Odată, cu prilejul unei astfel de vizite, Caragiale se hotărăşte să stea mai multă vreme şi să scrie ceva. Vlahuţă, care-i rezerva întotdeauna o cameră, în care multă vreme se păstra cultul maestrului şi pe care o împodobea cu grijă, îi pregăti de data aceasta şi o masă nouă de brad, după dorinţa lui Caragiale care, de sigur, îşi va fi adus aminte cum scria altădată Eminescu, „cu perdelele lăsate", stând la masa lui de brad.

Cucerit de neînfrânata dorinţă de a scrie, Caragiale rămase încântat de masa lui de brad şi se aşeză să scrie. Dar n'apucă s'aştearnă niciun rând, când călimara se răsturnă şi cerneala se întinse pe luciul mesei. Caragiale, care iubea acurateţea şi ordinea şi care simţea cum îi fuge inspiraţia la cel mai mic incident, văzu în faptul acesta un semn şi, aruncând tocul, se sculă de pe scaun, fără să mai scrie măcar un cuvânt.

— Aşa sunt eu, ghinionist! spuse el, cu amărăciune.

Apoi, după ce se mai linişti, scrise lângă pata de cerneală: „Toate meseriile necurate lasă pete. Caragiale".

Masa lui Caragiale a fost păstrată cu sfinţenie în casa lui Vlahuţă. Toţi cei care au trecut mai târziu prin casa lui, au scris câte ceva lângă însemnarea lui Caragiale. Astfel St. O. Iosif a scris o strofă admirabilă, încheind: „Şi soarele are pete şi cu toate acestea e tot soare", iar Octavian Goga, cu delicateţea lui sufletească, a semnat aceste sugestive rânduri: „Picăturile de cerneală pe masa unui scriitor sânt ca picăturile de sânge pe câmpul unei lupte".

In câteva rânduri, Caragiale şi-a adus în ţară şi familia. Mai totdeauna însă se plictisea repede şi râvnea după tihna Berlinului. Fără multe explicaţii, îşi făcea bagajele şi pleca. Astfel, într'o dimineaţă, în locuinţa sa din Bucureşti, sculându-se ca de obiceiu

la ora cafelei, e nemulţumit de cornurile pe care i le aduce slujnica. Fără a mai spune ceva, se scoală, îşi ia pălăria şi pleacă:

— Mă duc eu să aduc nişte cornuri bune!

Timpul trece însă şi Caragiale nu se mai întoarce cu cornurile. Familia începe să fie neliniştită, întrevăzând posibilitatea vreunui accident. Abia peste câteva ore, se primeşte o telegramă din Gara de Nord: „Sunt în Leipzig pentru două zile. Veniţi şi voi cu cel dintâi tren, diseară este concert simfonic".

Indată bagajele sunt făcute şi familia se grăbeşte să plece pe urmele maestrului, cu ale cărui ciudăţenii şi originalităţi s'a obişnuit de mult.

Dar vieaţa asta fantezistă îl face pe Caragiale să cheltuiască mulţi bani. El n'a avut niciodată noţiunea exactă a valorii banului. Pe cât de uşor a câştigat, pe atât de uşor a cheltuit. Când n'a avut, a răbdat şi a sperat. Era un adevărat suflet de boem care dispreţuia tot ce era convenţional, tot ce se lega de obligaţii şi de materialitate. El n'a avut niciodată obligaţii faţă de nimeni, afară de familie şi de el însuşi, n'a respectat regulile convenţionale şi a trăit după propria-i inspiraţie, ca un adevărat artist. Şi-a trăit vieaţa în chip genial.

In casa lui din Berlin duce o vieaţă de dolce farniente. Se scoală târziu, îşi aranjează biblioteca şi-şi soarbe cafeaua în halat, lucrând. Familia nu-l deranjează, mai ales că copiii sunt la şcoală. Se întâlnesc cu toţii la masa de prânz şi Caragiale trăieşte atunci adevărate clipe de părinte fericit şi soţ ideal. Işi chestionează copiii şi se bucură de succesele lor. In ochii lui licăreşte lumina unei satisfacţii intime, pe care n'o împărtăşeşte nimănui. Işi manifestă cu sgârcenie sentimentul patern, după idealul său de educaţie apropiat de cel englezesc. Se bucură mai ales când Lucky, adevărat copil fenomen, a mai găsit o noutate rară la anticarii din Alexanderplatz. Copilul acesta, de o vioiciune care contrastează uimitor cu seriozitatea lui Matei, ştie de pe acum cinci

limbi şi citeşte cu nesaţ. Cunoaşte aproape toată biblioteca tatălui. Caragiale se bucură când îl vede aşa de vioiu şi dornic de muncă. Pe furiş, întinde mâna şi-l mângâie pe creştet.

Seara, Caragiale îşi ia familia şi pleacă la plimbare, sau se pregătesc pentru vreun concert. Când au nevoie să intre în vreun magazin, Caragiale se descurcă destul de uşor. Cunoaşte vocabularul uzual şi, pe unde nu se poate exprima suficient, uzează de gesturi şi mimică, făcându-se înţeles. Furnizorii sunt încântaţi de manierele dramaturgului român şi exclamă:

— Ach, der reizende Mensch! (Ce om fermecător!).

De multe ori, seara, la Berlin, rămâneau în casă şi petreceau admirabil, în compania prietenilor din ţară, care veneau foarte des să-l viziteze. Asta era cea mai mare bucurie a lui Caragiale. Ii plăcea muzica de cameră şi organiza foarte des audiţii muzicale cu pianistul Dumitriu, cu maestrul Barozzi şi cu Cella Delavrancea. Printre prietenii care-l vizitau mai des, erau soţii Zarifopol, Paul şi Ştefania, cu care maestrul a întreţinut o lungă şi preţioasă corespondenţă. De multe ori, împreună cu soţii Zarifopol, familia Caragiale pleca la Lipsca să audieze marile concerte simfonice. Caragiale se îmbăta de armoniile cântecului şi zile întregi după aceea, aranjându-şi biblioteca sau scriind, fredona arii întregi din operele pe care le auzise. O fotografie a sa din Berlin, ni-l înfăţişează pe Caragiale şezând turceşte pe covorul din bogata-i bibliotecă, cu mâna dreaptă sub bărbie, într'o atitudine de sfidare, puţin cam silită şi în totul originală. Costumul cu care e îmbrăcat, deşi simplu, e un costum de interior, pretenţios tocmai prin simplitatea lui voită.

Când îi sosesc prieteni, Caragiale îi primeşte cu o exagerată grijă, manifestându-şi sgomotos bucuria de a-i primi în casa exilului său. Ii ospătează şi le arată totul cu o bucurie copilărească şi cu un orgo-

liu de artist. In toate încăperile sunt lucruri de artă. Până şi slujnica ştie să recite versuri din Goethe.

Intr'o zi, Caragiale primeşte vizita profesorului şi literatului ieşan Paul Bujor care, în tovărăşia soţiei sale, se întorcea dintr'un voiaj dela Paris şi era în drum spre ţară. Când i-a văzut, Caragiale s'a bucurat atât de mult, încât nu i-a mai lăsat să plece, cu toate că luaseră cameră la hotel. I-a găzduit şi i-a ospătat, cu o grijă deosebită, timp de trei zile şi tot nu-i lăsa să mai plece. Intr'o zi, la dejun, pe când servitoarea, o Nemţoaică bătrână, servea la masă, Caragiale o opreşte la uşă, cu un gest marţial:

— Roza, stai! Ia declamă-ne ceva frumos, să te audă şi musafirii!

Şi servitoarea, puţin intimidată de spontaneitatea gestului, după ce-şi capătă stăpânirea de sine necesară momentului, începe să recite, sigur şi cu o dicţiune uimitoare, cu tava în mână, versuri din Goethe.

— Vezi ce cult e poporul nemţesc? spuse Caragiale, când servitoarea termină. Până şi servitoarele îl ştiu pe de rost pe marele lor Goethe. Pe când la noi... ţi-ai găsit!

XXIX

Vieaţa aceasta de călătorii şi petreceri intelectuale, satisfăcea în totul pe marele Caragiale. Fire de artist, el nu se întreba niciodată cât va dura. De când căpătase moştenirea pentru care se judecase ani de zile, el nu mai câştigase niciun ban din publicistică sau din operele sale. Intr'o zi trebui să constate că banii sunt pe sfârşite. Constrâns din nou de grijile vieţii, Caragiale, care se obişnuise cu noua lui vieaţă, e în căutarea unor noui posibilităţi materiale. In anul 1908, el se întoarce din nou în ţară şi, cu toate că nu participase niciodată la vieaţa politică activă, se ataşează politicii lui Take Ionescu, care nu de mult

pusese bazele partidului conservator-democrat şi întreprindea dese turnee de propagandă. Caragiale îl urmează pe Take Ionescu în cursul acestor turnee şi ia cuvântul pe la întrunirile publice. Vorbea cu convingere, sprijinit de marele său talent oratoric, electrizând sălile. Impresionat de felul deosebit cum vorbea Caragiale, Take Ionescu îşi aminteşte:

„Admiram geniul lui Caragiale autor dramatic, admiram conciziunea şi preciziunea lui Caragiale scriitor, dar nu ştiam că era şi un mare orator. Dimpotrivă, tocmai calităţile lui m'ar fi făcut să cred că era străin de arta eloquenţei. De aceea, mirarea mea a mers până la uimire când, într'o seară, pe când clubul conservator era în casa Mandy, am auzit pentru prima oară pe Caragiale ţinând un discurs. Amicul meu doctorul Istrati ne citise o importantă lucrare asupra învăţământului primar şi, după comentariile obişnuite, plecară cei mai mulţi dintre asistenţi; atunci între câţiva, Caragiale a luat cuvântul şi ne-a încântat cu o improvizaţie pe care nu o voi uita niciodată. Inălţimea ideilor, argumentarea, originalitatea imaginilor, căldura accentelor, verva neîntrecută, totul făcea din cuvântarea lui Caragiale un cap de operă de eloquenţă. Din acea seară am ştiut că pe lângă celelalte strălucite însuşiri, Caragiale era şi orator.

„După mulţi ani, foarte mulţi ani, mi-a fost dat să aud pe Caragiale dinaintea publicului celui mare, orator în întrunirile publice, care este forma cea mai grea a oratoriei, dacă bineînţeles vrei să vorbeşti ca să nu tai palavre.

„Şi la fiecare întrunire — au fost multe — tot mai măreţ a apărut talentul lui Caragiale. Ce să vorbesc de frumuseţea limbei, de corecţiunea impecabilă a frazei, de puterea zdrobitoare a raţionamentului, de legătura strânsă a argumentărei ori de ironia lui inexorabilă? Discursurile lui Caragiale au fost sorbite de cei cari au avut norocul să-l audă, şi citite de toţi cărora arta românească nu le este indiferentă.

„Dar nu numai au fost citite, dar vor fi citite şi de

urmaşii noştri, cel mai mare şi cel mai rar elogiu care se poate face unui discurs.

„Vor fi citite, fiindcă Caragiale, ca toţi oratorii născuţi, iar nu făcuţi, are două mari însuşiri.

„Caragiale ştie să vadă pe d'asupra chestia zilei, care fatal trebue să fie tema oratorului politic, adevărul etern şi superior sub care stă chestia trecătoare ce în acel ceas preocupă mulţimea.

„Caragiale ştia, adresându-se mulţimei, să se ridice în sferele cele mai înalte, întrebuinţând totuşi o vorbire pe înţelesul tuturor, fără a excepta pe cei mai obscuri.

„Caragiale a înţeles că nu este adevărat că mulţimea îţi cere să te scobori ca să-i placi, ci dimpotrivă cu cât îi faci cinstea de a te ridica mai sus şi de a o chema după tine, cu atât pătrunzi mai adânc în inima ei, bineînţeles dacă eşti în stare ca gândul tău să-l îmbraci într'o formă pe care să-l înţeleagă".

Şi, încheind, Take Ionescu spune:

„Această concepţie a mulţimei mi-a dovedit şi ea că, cu toată ironia nemiloasă din teatrul lui, genialul Caragiale, departe de a fi un sceptic, este un optimist, aşa de optimist, încât cine nu vede decât suprafaţa lucrului, l-ar putea lua drept un naiv".

Numele lui Caragiale, placardat pe afişe, atrăgea multă lume la întrunirile politice ale partidului conservator-democrat. Lumea voia să-i audă scânteietoarea-i vervă, să-l vadă şi în fiinţă, după ce-i savurase piesele.

Caragiale, participând cu atâta însufleţire la întrunirile politice, după ce ani de zile se ţinuse departe de astfel de frământări, intenţiona să se aleagă deputat. Strâmtorat de nevoi, după ce se întoarce din turneul politic făcut prin ţară, îi cere lui Take Ionescu să-i fixeze candidatura. Bineînţeles şeful nu-l refuză, ba chiar e încântat. Insă chestiunea candidării lui Caragiale fiind supusă desbaterii comitetului partidului, e respinsă pe stupidul motiv că I. L.

Caragiale „nu inspiră încredere“ şi că nu e destul de serios.

Decepţionat de acest eşec, Caragiale îşi temperează avântul politic şi, cu toate că nu se retrage din partid, pentru a nu-l mâhni pe Take Ionescu, el nu mai ia parte activă la vieaţa politică. Ba mai mult, se întoarce la Berlin şi-şi reia vieaţa liniştită. Constrâns însă tot mai mult de nevoi, el face o propunere Direcţiei Teatrului Naţional din Bucureşti, prin care-i cesionează toate drepturile de autor dramatic pentru reprezentarea operelor sale.

Primind oferta, Directorul Teatrului Naţional, Pompiliu Eliade, îi răspunde lui Caragiale în felul următor:

Direcţia Generală a Teatrelor

Cabinetul

Directorului General

Bucureşti, 19 Mai 1909

Dragă prietene,

Am primit scrisoarea d-tale şi am să caut să mă conformez în întregime.

Ai foarte multă dreptate, piesele d-tale care au interesat şi vor interesa mult pe publicul nostru, *nu mai sunt*, deocamdată, din pricina abuzului ce s'a făcut cu dânsele timp de 20 de ani, *aşa de bine primite şi nu aduc atât câştig cât s'ar crede* direcţiunei şi autorului. Să le retragem teatrului. Trebuie să se mai odihnească un an, doi, bietele *capo d'opere*.

Intrebarea e însă dacă până atunci ele trebuie să redevină proprietatea autorului sau să devină proprietatea „naţiunii“, adică a Teatrului Naţio-

nal. Imi aduc aminte că, acum câteva luni, ai venit d-ta singur cu o propunere în acest sens şi mi-ai pomenit de o *biată ţifră*, pe care, crede-mă, *am uitat-o*. Vrei să mi-o reaminteşti? Căci doi prieteni vechi ca noi, dar mai ales Teatrul Naţional şi Caragiale trebue să sfârşească prin a se înţelege, — în folosul amândoura.

Nu te superi dacă amân executarea cererii d-tale oficiale până la primirea răspunsului? Şi nu mă execuţi până atunci?

Cu dragoste adevărată şi veche,

Pompiliu Eliade

P. S. Mă rog, îţi mai datorăm ceva parale? Ţi-am istovit *sărmanele piese* şi anul trecut şi nu ştiu dacă a mai rămas *vre-o mică sumă* neplătită. Să o caut în registre? (căci sunt acasă). Să pun să ţi se trimită? Ai luat-o? Ai să vii în persoană?

Caragiale este însă foarte nemulţumit de răspunsul lui Pompiliu Eliade şi de-aceea, reproducându-i scrisoarea, dramaturgul o însoţeşte de următoarele comentarii:

„Cuvintele pe care le-am subliniat în scrisoarea amicului meu — dintre care cu deosebire „bietele capo-d'opere", „biată ţifră", „istovit sărmanele piese", „o mică sumă neplătită", m'au descurajat fireşte... Şi precupeţ — să fii — să te cheme dimineaţa cu „pui de găină" o gospodină mărginaşă şi să te întrebe: „Cât cei măi băete pe mortăciunile astea?", înţelegi dumneata atunci cum vine vorba dumneaei delicată.

„Asta am înţeles şi eu că nu e de stat la vorbă cu amicul în privinţa cedării drepturilor mele de autor şi, drept răspuns, împreună cu cele mai distinse salutări, i-am înaintat încă odată petiţia prin care îmi retrăgeam piesele.

„Dar asta n'are a face, cred eu, cu părerile personale despre teatru, păreri pe cari şi d. Pompiliu

Eliade şi eu, ni le-am arătat atât de categoric prin publicitate încă de mult şi sper, prin urmare, că asta nu va turbura întru nimic vechea prietenie şi stima bună ce i le port d-lui Eliade, ca unui bărbat de elită, incapabil vreodată de o micime de suflet, fiind sigur că şi d-sa *ne manquera jamais*, cum se zice pe franţuzeşte, *de me rendre gentiment la pareille*".

Insă chestiunea materială nu e rezolvată. Vieaţa îşi cere drepturile ei şi resursele scad. Caragiale mai face un voiaj în ţară, cu care ocazie Al. Davilla îi cere să scrie o piesă pentru compania sa teatrală. Caragiale e cam moale însă la scris. Pe deasupra îl sâcâie şi lipsa de bani. In cele din urmă, „luat pe sus" de Davilla, dramaturgul scrie o piesă într'un act, *Incepem*, care se şi reprezintă de compania teatrală a lui Davilla, în prima stagiune (12/25 Sept. 1909). Piesa *Incepem*, deşi e „o perlă literară de mare valoare", nu se reprezintă decât o singură dată, deoarece conţinutul ei se referă numai la artiştii companiei teatrale a lui Davilla. Directorul companiei, care a avut un strălucit succes, a păstrat totdeauna credinţa că pieseta într'un act, *Incepem*, scrisă de cel mai mare dramaturg al ţării, i-a fost un talisman.

După reprezentarea piesei, Caragiale pleacă din nou la Berlin. Prin Noembrie, acelaşi an, Caragiale este întâlnit la Leipzig de poetul Panait Cerna, căruia maestrul i-a făcut una dintre cele mai frumoase impresii. „E, desigur, scrie undeva Panait Cerna, una din cele mai bogate inteligenţe pe care le-a produs neamul nostru. Ce împletire curioasă de sofismă şi adevăr, de ironie şi duioşie!" Iar într'o scrisoare dela 11 Noembrie 1909, Caragiale scrie: „D. Cerna, tânărul poet filosof, distins matematic şi mare meloman, aflându-se pe doi ani la Berlin, a binevoit, spre bucuria noastră, să se însărcineze cu educaţia ştiinţifică a lui Luki".

In această vreme, Caragiale începe să publice la ziarul transilvănean „Romanul" al lui Vasile Goldiş. Cu acea ocazie, Caragiale trimite lui Goldiş o scri-

soare în care-l face atent să nu strecoare cumva vreo greşală de tipar: „Dragă Goldiş, te rog nu neglija, în caz că publici articolul meu, să faci următoarea îndreptare neaparat necesară, şi adică: la foaia doua sus, unde e vorba despre poëzie, în loc de: *nu când vrea numai să fie*, schimbă aşa: *nu când numai vrea să fie;* adică ordinea cuvintelor *vrea* şi *numai*, trebue intervertită; *vrea numai*, să treacă: *numai vrea*. Căci la care verb se leagă? Astfel aici trebue să preceadă, pentru claritate, verbul său anume. E bine înţeles că, aici, *numai* e, un singur cuvânt: ia seama să nu ne joace festa zeţarul, să ne pomenim cu *nu mai* în loc de *numai*".

In Caragiale şi-a trădat mereu existenţa un „adânc sentiment al ritmului, al *desăvârşirii*, încât fraza lui corectă, muzicală, inextricabilă, capătă uneori, de prea multă şlefuire, ceva din *reflexul rece al cristalului*". Din această pricină, maestrul a scris rar şi puţin în raport cu timpul. După Vlahuţă, care a avut pentru maestru o admiraţie desăvârşită, Caragiale e un mare *constructor*, un Benvenuto Cellini al cuvântului, căruia i-ar fi trebuit o agilitate de stenograf, dar căruia soarta i-a hărăzit firea unui constructor săpător în piatră. Gândul sbura prea repede, iar mâna cioplitorului lucra foarte încet. Scrisul său e neclintit, tăiat în marmoră, *definitiv*, *etern*. Gândindu-se la vremea când nu va mai fi, maestrul se îngrozeşte de ceea ce vor spune cei ce-l vor ceti peste 100-200 de ani, când vor găsi că un cuvânt este impropriu, sau „o intorsătură de frază neîngăduită".

— Ironia posibilă a cetitorului de mâine nu mă lasă să dorm! spune el, conştient de răspunderea sa în faţa posterităţii.

Caragiale a păstrat multă vreme legăturile cu scriitorii români din Ardeal. In anul 1910, el face o vizită tinerimii universitare transilvănene, la Buda-Pesta, unde întâlneşte o entuziastă atmosferă românească. Prins de sigur în vârtejul acestui entuziasm tineresc, Caragiale proiectează să scoată chiar o re-

vistă literară, săptămânală, „Momente Libere", la care să colaboreze toţi prietenii lui: Vlahuţă, Coşbuc, Delavrancea, Slavici, Goga, St. O. Iosif şi Emil Isac. In acest scop, prietenii îi spun că editorul Birăuţiu care tipărea un ziar politic „Lupta" ar putea să editeze şi revista „Momente Libere".

La câtva timp după aceea, Birăuţiu suspendând apariţia ziarului „Lupta", îi scrie lui Caragiale că e dispus să editeze revista.

La 2 Ianuarie 1911, Caragiale îi răspunde următoarele lui Birăuţiu:

„La scrisoarea în privinţa publicaţiei literare săptămânale, îţi răspund că eu însumi, aflând despre încetarea ziarului politic, era să-ţi propun o afacere cu caracter pur literar, ştiind că d-ta dispui de o tipografie bine instalată, şi de un mecanism administrativ bine organizat. Insă, fiindcă la vârsta mea trebue să înţeleg bine răspunderea ce treburi de acest fel aruncă asupra întreprinzătorului şi că, prin urmare, ele nu pot fi pornite fără prealabilă bună socoteală — m'am gândit să-ţi propun şi sper că ai să primeşti să-ţi dai osteneală să vii pe o zi, două la Berlin, unde să dezbatem pe îndelete împreună asupra unei afaceri, *destul de serioase* după părerea mea, atât pentru mine cât şi pentru d-ta, *ca să merite puţină alergătură*.

„Eu astăzi, Luni 2 Ianuarie, plec la Lipsca, unde rămân până Miercuri, 4 Ianuarie dimineaţa, aşa că dacă poţi şi te hotărăşti să vii, trebue să fixezi o zi după Miercuri.

„Răspunde-mi, te rog, dacă şi când trebue să te aştept şi până atunci primeşte salutările mele distinse. *Caragiale*".

Editorul Birăuţiu, primind scrisoarea lui Caragiale, îi răspunde din nou, cerând lămuriri asupra avantajelor şi cheltuielilor ce ar decurge din tipărirea revistei şi trimiţându-i totodată un program.

Caragiale îi răspunde editorului la 26 Ianuarie 1911, astfel:

„Mă grăbesc a-ţi răspunde că, în principiu, sântem de acord; însă asupra multor puncte din programul propus de d-ta, sânt de deosebită părere. Deci, neputându-se, cum ţi-am spus, lămuri toate amănuntele prin corespondenţă, voiu veni la Budapesta să ne înţelegem prin viu graiu.

„Astfel dar, te rog, potriveşte aşa ca Marţea viitoare 31 Ianuarie, dela 10 jumătate a. m. până la 1 d. a. şi dela 2 jum. până la 6 d. a., să putem sta în biroul d-tale pentru dezbateri pe îndelete. Eu sosesc Marţi dimineaţa la Westbanhof, unde n'ar fi rău să m'aştepte cineva din partea d-tale. (Mă voi cobori din vagonul de dormit). Rămân în Buda-Pesta până a doua zi, Miercuri seara, când la 11,30 pornesc cu trenul express spre Bucureşti, unde trebue să mă aflu neaparat Joi seara. Dacă e vreo piedică la acest plan al meu, în privinţa întâlnirei noastre, te rog telegrafiază-mi îndată, ca să ştiu să viu la întoarcerea din ţară.

„Cu toată stima, rămân al d-tale, Caragiale".

Sosind la Buda-Pesta, Caragiale e întâmpinat într'adevăr de Birăuţiu, care-l pune în curent cu luptele ce se duc între cele două tabere politice româneşti, *tribuniştii* şi *naţionaliştii*. Văzând cum stau lucrurile, Caragiale renunţă să mai scoată revista, spunând:

— Mi-e îmi trebue mediu prielnic pentru creaţie. Acolo unde nu-l găsesc, nu pot să lucrez.

Supărat, se urcă în tren şi pleacă spre Bucureşti.

La 30 August, acelaşi an, Caragiale ia parte la serbările *Astrei* din Ardeal. Venise de sigur chemat şi de V. Goldiş, la al cărui ziar colabora acum Caragiale cu râvnă. Omul acesta, deşi are aproape 60 de ani, nu simte oboseala. E mereu pe drumuri. Parcă ar vrea să se răzbune pe tot timpul acela care l-a ţinut pe loc în Bucureşti, oferindu-i numai aspectele cafenelei şi atmosfera de bârfeală politică şi literară.

In ultimii ani, Caragiale se ataşase, sufleteşte, mi-

şcării naţionaliste din Ardeal. Era un suflet prea generos şi prea mare, ca să nu se simtă îndată entuziasmat de orice acţiune în care se cere avânt şi pasiune. Scriitorii ardeleni îl atrăgeau pe Caragiale prin dinamismul lor sufletesc, prin curajul răspunderii şi prin orgoliul lor naţional care se manifesta viforos şi demn. Dela Blaj, Caragiale află că poetul Octavian Goga este întemniţat la Seghedin pentru ideile sale naţionaliste. Maestrul se repede şi-i face o vizită în închisoare, mustrându-l că prea mult se expune prigoanei ungureşti. El încearcă să tempereze pe poetul cântecelor fără ţară, deşi ştie că Octavian Goga, în sufletul căruia clocotea tinereţea, nu-l va asculta niciodată. De altfel şi Caragiale e impresionat de această uriaşă forţă, iar mustrarea sa e o mustrare părintească. El îşi exprimă speranţa că poetul va scăpa curând din închisoare şi se va reîntoarce la Răşinarii lui, în casa preotului de ţară şi între ţăranii iobagi.

— Acolo voiu veni şi eu să te văd, îi spune Caragiale înduioşat. Aş vrea să fie şi Vlahuţă, să stăm aşa până la toamnă...

Apoi, subit cuprins de un puternic sentiment liric:

— Nu ne trebue nimic... Numai un pian să fie şi unul care să-i ştie rostul... Când se face seară şi iese luna albă-gălbuie de după mesteacăni pe coasta aceia, noi să stăm întinşi pe iarbă şi pe fereastra deschisă să pătrundă Beethowen: *Sonata lunii*...

Sub ochelarii maestrului au tresărit genele. De sigur, a strivit o lacrimă. Insă, îşi aminteşte Goga, „nenea Iancu s'a recules într'o clipeală, s'a ridicat, m'a îmbrăţişat şi m'a sărutat ca un părinte..." Apoi, trăgându-şi pălăria, ştrengăreşte, pe-o sprânceană, a plecat. A fost ultima întrevedere.

Cu ocazia vizitei dela Blaj, Caragiale îşi vede din nou şi pe ceilalţi prieteni. Intr'o zi are loc o discuţie furtunoasă între Scurtu şi Caragiale, datorită, bineînţeles, tot spiritului satiric al dramaturgului. In timpul

discuţiei, I. Scurtu îi aruncă lui Caragiale epitetul de *satiric*.

— Unde mi-e pălăria? Plec. Nu pot sta la masă cu un om care mă insultă, strigă deodată Caragiale.

— Dar nu te-am insultat! caută să se scuze Scurtu.

— M'ai insultat! se îndârjeşte Caragiale. Fiindcă e o insultă să zici că eu sunt un scriitor satiric.

Văzându-i îndârjirea, Scurtu îl întreabă, liniştit, cu un uşor zâmbet pe buze:

— Dar dacă nu eşti satiric, ce fel de scriitor eşti d-ta, domnule Caragiale?

— Sentimental! îi răspunde maestrul, aşa de spontan, încât toată asistenţa izbucneşte în hohote de râs.

Incidentul se aplanează repede.

La serbările *Astrei* dela 20 August 1911, îl întâlneşte pentru prima oară poetul Emil Isac pe Caragiale.

— M'am interesat de multe ori la Goldiş de dumneata, îi spune Caragiale. In „Românul" am citit schiţele dumitale. Cineva mi-a spus că eşti evreu... Ştiu... Eşti creştin! Şi încă dintr'o veche familie ardelenească. Şi mă bucur că mi s'a scris că eşti tânăr. Ai scris o piesă? *Maica cea tânără*?

— S'a respins! îi răspunde Emil Isac.

— Cum s'a respins? Nu se poate. Se va juca! Piesa dumitale se va juca! Ii voiu face eu un raport şi vei vedea că se va juca.

Intr'adevăr, peste zece zile, Emil Isac primea următoarea telegramă din Bucureşti:

„*Maica cea tânără* primită de Teatrul Naţional din Bucureşti... se va juca în stagiunea aceasta... sincere felicitări... Caragiale".

Deşi vioiu, Caragiale era în ultima vreme suferind. Durerile de cord deveniseră mai frecvente. Adeseori, Caragiale se plângea de asta şi-şi nelinişte a prietenii. Chiar după vizita dela Blaj, venind spre ţară, Caragiale are unul din puternicile lui accese de cord. Osvald Teodoreanu, care venea dela Paris cu soţia şi cu familia dr. Al. Slătineanu, îşi aminteşte că s'au

întâlnit cu Caragiale în tren. Mâestrul, obosit, a aţipit şi abia dimineaţa prietenii au putut să stea de vorbă mai mult cu el, în vagonul restaurant. Călătoria începe să devie foarte plăcută, deşi Caragiale părea suferind. In gara Timiş, trenul s'a oprit din cauza unui defect la locomotivă. Caragiale cobori din vagon şi începu să admire pitorescul toamnei, însă se vedea că incidentul îl plictiseşte. Pierzând răbdarea, începu să urce dealul Timişului, dar, deodată, s'a oprit gâfâind şi şi-a dus mâna la inimă. Palid şi congestionat, se întoarce în vagon, spunând:

— Nu mai pot! Nu mai pot.

Prietenii i-au sărit imediat în ajutor, l-au descheiat la piept, l-au culcat pe o canapea şi i-au pus comprese la inimă. La Poiana Ţapului, Caragiale a coborît, fiind primit de familia lui Gherea şi a lui Paul Zarifopol, care au rămas consternaţi de starea maestrului.

XXX

In iarna anului 1912, pe când Caragiale era în apogeul vârstei de şaizeci de ani, „Societatea Scriitorilor Români" fiind informată că dramaturgul intenţionează să facă o nouă vizită în ţară, se hotărăşte, din îndemnul lui Vlahuţă şi Delavrancea, să-l sărbătorească la 29 Ianuarie printr'un festival care să ia caracterul unei adevărate manifestări naţionale.

La intervenţia lui Emil Gârleanu, preşedintele „Societăţii Scriitorilor Români", Ministerul Instrucţiunii ia hotărîrea ca serbările în onoarea lui Caragiale să ţină timp de trei zile. Iniţiatorii alcătuiesc şi un program bine studiat. Duminecă 29 Ianuarie trebuia să sosească maestrul dela Berlin. La gară urma să fie întâmpinat de scriitori, artişti, elevi şi studenţi. Ministrul Instrucţiunii, Arion, pusese pe cererea prin care „Societatea Scriitorilor Români" solicita Ministerului să aprobe participarea elevilor şi studenţilor

la sărbătorirea maestrului, următoarea rezoluţie: „Sărbătorindu-se un scriitor aşa de mare, aprob ca elevii cursului superior să-i iasă în întâmpinare".

La ora 3 după amiază trebuia să aibă loc festivalul, la care urma să se vorbească despre opera lui Caragiale şi să se citească din lucrările lui. In seara aceleiaşi zile, trebuia să aibă loc o procesiune cu lampioane şi o serenadă de coruri la ferestrele maestrului. Timp de o săptămână, „săptămâna Caragiale", toate teatrele şi cercurile culturale aveau să-l sărbătorească, jucându-i piesele şi vorbind despre opera sa. Mai mult, marţi seara trebuia să aibă loc un banchet oferit de „Societatea Scriitorilor Români", „Societatea Autorilor Dramatici" şi „Sindicatul Ziariştilor". Osebit de aceasta, Regina hotărîse să organizeze la palat o serată literară în onoarea maestrului.

Iniţiatorii sărbătoririi, la al căror plan se raliase toată lumea literelor, gazetelor şi revistelor, trimit lui Caragiale, la Berlin, invitaţiunea de a accepta sărbătorirea proiectată. Insă, spre uimirea iniţiatorilor, Caragiale refuză categoric sărbătorirea. La telegrama trimisă maestrului la Berlin de C. Banu, directorul revistei „Flacăra", în care acesta îi scria: *„Vă felicit şi vă urez ani mulţi şi noroc cu prilejul jubileului. „Flacăra" apare număr festiv. Rog colaborare sau împuterniciţi Vlahuţă să ne dea concursul pentru răuşită bună"*, Caragiale răspunde:

„Regret. Imposibil amândouă. Mulţumesc atenţie. Caragiale".

Iar lui Gârleanu îi trimite următoarea telegramă:

„Adânc mişcat de călduroasa d-tale dragoste fiească, te îmbrăţişez şi te blagoslovesc părinteşte. Caragiale".

Tot odată el opreşte cu acest prilej reprezentarea pieselor sale, prin următoarea telegramă: „Rog anunţaţi interzic reprezentarea pieselor fără autorizaţia mea în scris. Salutări cordiale. Caragiale". Uimirea iniţiatorilor este cu atât mai sporită, cu cât determi-

naseră anumite autorităţi din stat să extindă sărbătorirea în întreaga ţară. Cu tot refuzul lui Caragiale însă de a fi sărbătorit, admiratorii săi au ţinut în multe centre din ţară festivaluri în onoarea maestrului. Intreaga presă politică şi literară, îi închină numere festive. Teatrele Naţionale din Bucureşti şi Craiova îi reprezintă în seara de 30 Ianuarie, *Scrisoarea pierdută,* iar la teatrul „Comoedia" a avut loc duminecă 29 Ianuarie un mare festival închinat maestrului şi organizat de un comitet de artişti şi oameni de litere sub preşidenţia lui Gh. Diamandy, la care şi-a dat concursul şi „Societatea Scriitorilor Români", în frunte cu preşedintele ei, Emil Gârleanu. Festivalul a fost onorat cu „înalta prezenţă a A. S. R. Principesa Maria şi a auguştilor Săi copii, principele Carol şi principesa Elisabeta".

La începutul festivalului, preşedintele „Societăţii Scriitorilor Români", Emil Gârleanu, ţine un discurs din partea scriitorilor, arătând regretul că „oprit de boală", Caragiale n'a putut lua parte la sărbătorire. Se citeşte apoi din opera maestrului.

La Berlin, în liniştea căminului, Caragiale primeşte telegrame de felicitare din toate părţile. „Noua Revistă Română" a d-lui C. Rădulescu-Motru, îi scrie: „Ne facem o plăcută datorie urând şi noi maestrului sărbătorit încă mulţi ani de vieaţă rodnică pentru propăşirea artei româneşti". La telegrama profesorului Urban Jarnik, Caragiale răspunde: „Lungi sunt numai scrisorile urâte şi plicticoase; cele frumoase şi amusante sunt totdeauna prea scurte. A dumitale m'a încântat. Iţi mulţumesc din suflet că ţi-ai mai adus aminte de mine, şi-ţi urez la rândul meu, sănătate, noroc şi veselie pentru D-ta şi pentru toţi iubiţii D-tale, întru mulţi ani până la adânci bătrâneţe".

Tot cu ocazia acestei sărbătoriri, d. M. Dragomirescu publică în revista „Ţara Nouă" dela 15 Februarie 1912 un articol intitulat *Jubileul lui Caragiale,* în care vorbeşte cât de nerecunoscut trăieşte Caragiale la Berlin. Acest articol are darul să su-

gereze „Noii Reviste Române“ de sub direcţia d-lui C. Rădulescu-Motru iniţiativa unei subscripţii publice intitulată „Fondul Caragiale“, pentru ajutorarea maestrului. In acest scop, „Noua Revistă Română“, a cărei iniţiativă e aprobată de toată intelectualitatea, face apel la gazetele de mare tiraj, „Universul“, „Dimineaţa“ şi „Minerva“, să deschidă în coloanele lor câte o listă de subscripţie pentru „Fondul Caragiale“, iar suma subscrisă să fie uniformă, bunăoară zece lei. Sumele subscrise urmau să fie totalizate şi vărsate Ministerului de Culte şi Instrucţie Publică, care avea să le înmâneze maestrului, „în forma în care crede el, ministerul, că armonizează mai bine, gloria neîntrecutului maestru cu cinstea ţării“.

Caragiale, luând cunostinţă de această subscripţie, telegrafiază îndată d-lui C. Rădulescu-Motru:

„Resping categoric subscripţia. Salutări. Caragiale“

Totodată, maestrul expediază d-lui C. Rădulescu-Motru şi această scrisoare:

Dragă Costică,

Pentru atâta prietenie călduroasă ce-mi arăţi, nu ştiu în adevăr cum să-ţi mulţumesc altfel decât rugând pe Dumnezeu să te răsplătească, aruncându-şi harul asupra ta şi asupra iubiţilor tei: să trăiţi cu toţii până la adânci fericite bătrâneţi, sub sfânta lui pază, sănătoşi şi voioşi! Printr'aceasta viu totodată a-ţi observa, din vreme, că eu, fără a comite o indelicateţă, nu m'aş putea amesteca, fie direct, fie indirect, în întreprinderea de care e vorba, iar că, pe de altă parte, orice amestec oficial, câtuşi de platonic, la opera voastră cetăţenească, precum şi orice subscripţie pe cale publică i-ar paraliza cu desăvârşire scopul, întrucât m'ar pune pe mine în imposibilitate absolută de a beneficia de rezultatele generoasei voastre iniţiative.

— Pentru un psiholog ca tine nu este, fireşte,

nevoie şi de explicaţiuni. Sapienti, te ştiu: destul ţi-e atât.

Indatorat şi devotat prieten
Caragiale

11/24—II—1912
Schönenberg bei Berlin
Innsbrukerstrasse 1

Evident, subscripţia publică pentru „Fondul Caragiale" încetează imediat.

Ce l-a determinat pe Caragiale să refuze subscipţia publică? După unii ar fi revolta sufletească ce-i provoca subscripţia publică, iar după alţii, faptul că i-ar fi fost greu să intre în posesiunea banilor adunaţi prin subscripţie. Ar fi şi greu de precizat care e cauza refuzului, dacă scrisoarea reprodusă mai sus n'ar lumina oarecum delicata chestiune a subscripţiei. Maestrul se afla într'adevăr în suferinţă şi suma aceasta i-ar fi adus, pe lângă recunoştinţa unei societăţi pe care a făcut-o să se distreze treizeci de ani cu piesele sale, şi o satisfacţie materială. Dar pare-se că maestrul s'a temut că-i va fi greu să intre în stăpânirea banilor, căci cunoştea formalismul nostru biurocratic. Totuşi unii nu exclud şi jena în care l-ar fi pus, la apogeul vârstei sale, împrejurarea de a umbla pe la autorităţi după sumele colectate. Caragiale trecuse de mult pragul experienţelor tinereşti, când nu se sfia să solicite autorităţilor sume de bani, în scopuri mai mult sau mai puţin realizabile şi n'a ezitat mult să oprească subscripţia chiar în toiul ei. Trebuie de reţinut că ultimile fapte ale lui Caragiale, mai ales după procesul cu Caion, sunt extrem de delicate şi chibzuite. Caragiale se schimbase mult în ultima vreme. Era susceptibil, generos şi orgolios. Adevărul este că maestrul era desgustat de meschinăriile oamenilor. Faptul că refuză categoric sărbătorirea, reprezentarea pieselor şi tipărirea de reviste festive, întăreşte în totul această credinţă. Refuzul său, deşi delicat, este categoric faţă de orice iniţia-

tivă care-l pune în cauză. Astfel stând lucrurile, chestia subscripţiei nu l-a supărat pe Caragiale, ci l-a desgustat pur şi simplu. Fiului său Lucky, acest copil precoce, de o inteligenţă rară, pe care-l vede impresionat de refuzul său, Caragiale îi vorbeşte mult, cu patos şi cu lacrămi în ochi. Ii povesteşte cu emoţie, întreaga lui vieaţă, cum a luptat, cum a fost hulit şi neluat în serios de unii; cum a fost împins înlături de toţi oamenii influenţi. Ii mai povesteşte „cum odată, când era cunoscut de toţi, sub un regim politic de prieteni, dorise să ocupe un loc de deputat şi cum fusese refuzat pentru lipsă de încredere". Tot atunci îi face lui Lucky şi bilanţul câştigurilor realizate din operele sale. In cel mai bun an, a câştigat 2300 lei. Plin de un orgoliu amar, Caragiale îşi încheie impresionanta lui spovedanie către fiu:

— Am muncit o viaţă întreagă, mi-am cheltuit averea ca să trăiesc şi să vă cresc, am dat, în mine, un om celebru pentru România, dar un om celebru care ar muri de foame dacă ar trebui să trăiască din munca lui.

Şi, mult mai târziu, după ce maestrul nu va mai fi printre cei vii, Matei va încheia amintirile sale din ziua jubileului:

— Am înţeles că avea dreptate ca să refuze jubileul şi avea dreptate să trăiască, mai mult sau mai puţin, în exilul voluntar dela Berlin.

Caragiale era deci decepţionat de societatea românească, pe care o părăsise, întocmai ca şi Ibsen patria sa, pentru a gusta pâinea amară a exilului. Totuşi Caragiale a intrat aşa de mult în conştiinţa publică, încât cu toate refuzurile sale categorice, societatea ale cărei moravuri le biciuise, îl aplaudă şi-l sărbătoreşte. In toată ţara se organizează festivaluri în cinstea lui. Teatrele îi reprezintă piesele, cu toată interzicerea sa pe care o comunică telegrafic şi pe care o consemnează şi în această scrisoare: „Pentru stagiunea 1911—1912, numai celor două teatre naţio-

nale, celui din Bucureşti şi celui din Craiova, le-am dat autorizare să joace piesele mele. Altfel sunt hotărît a da în judecată orice Direcţiune sau Companie de teatru care şi-ar permite — sub ce pretext, nu-mi pasă — să calce drepturile mele de proprietate literară, garantată prin Legea Presei şi prin Codul Penal".

Printre teatrele care calcă consemnul maestrului, este şi Teatrul Naţional din Iaşi, care-i reprezintă, cu ocazia jubileului, piesa *O scrisoare pierdută*. Cu această ocazie însă, contrar aşteptărilor, încasările Teatrului Naţional au fost foarte slabe. Atunci Rodion îi trimite lui Caragiale următoarea epigramă:

Muzici, marşuri triumfale
Şi discursuri şi urale
Ici-colea doar piepturi goale —
Pline însă — lojile şi stale.

Morala

La Berlin stai, Caragiale,
Dar la Iaşi tot... faci parale!

La această înţepătură, maestrul răspunde tot cu o epigramă:

Morala

Toate bune, Caragiale,
Dar pe adresa dumitale
Nu prea vin din Iaşi parale...
— Am destule... festivale!

Morala moralei

Ce păcat că nu se poate
Cu de toate.

Răspunzând lui Rodion, la Iaşi, Caragiale n'avea de unde să ştie că în curând va avea posibilitatea să viziteze

capitala Moldovei. Intr'adevăr, la 29 Aprilie 1912, maestrul, întovărăşit de Vlahuţă, vizitează Iaşii, fără să bănuiască vreo clipă că aceasta e ultima vizită pe care o face bătrânei metropole.

La Iaşi, Caragiale face cunoştinţă cu membrii revistei „Viaţa Românească" şi e puternic atras de personalitatea şi cultura lui C. Stere, revoluţionarul Basarabean care trecuse prin temniţele ţariste. O profundă impresie îi face şi profesorul G. Ibrăileanu, hagiograful de mai târziu al lui *Jupân Dumitrache Titircă Inimă Rea*. In seara aceea, pe terasa „Traian" din Iaşi, „tineretul grupat în jurul *Vieţii Româneşti*, avu ocazia să asculte până târziu, foarte târziu după miezul nopţii, glumele maestrului şi extraordinara lui vioiciune de spirit".

Tot cu ocazia vizitei sale la Iaşi, Caragiale prezintă „Vieţii Româneşti" 13 poezii ale fiului său Matei, care se şi publică peste câtva timp.

A fost o seară de neuitată comuniune, cum numai în atmosfera romantică a Iaşului se poate trăi.

Intors la Berlin, nu mult timp după aceea, Caragiale are cinstea să fie ales membru al societăţii „România Jună" a studenţilor români din Viena.

XXXI

La Berlin, Caragiale începe să lucreze cu un avânt neaşteptat. Speră să se achite de unele angajamente luate în vremea din urmă. Lucrează mult şi până târziu, de parcă ar presimţi ceva. Din ultimile călătorii s'a ales şi cu o răceală, din pricina căreia are acccese de tusă, iar fumatul le face şi mai dese. Nu e nicio primejdie pentru moment, însă îşi teme inima care a început iar să-şi accelereze pulsul. Tusea îl supără din ce în ce mai mult. E o tusă rebelă şi nervoasă, care-l obligă să ceară mereu cafele, deşi îi sunt interzise. Totuşi nimeni nu întrevede un sfârşit fatal

şi atât de apropiat. Maestrul bravează cu bărbăţie boala. Se plimbă mult, organizează concerte cu Cella Delavrancea, pe care în intimitate o numesc Cellica, şi stă de vorbă cu Lucky şi cu Ecaterina. Matei a rămas în Bucureşti.

E în Iunie şi vremea e frumoasă. Caragiale proiectează o excursie de câteva zile la Travemünde, la care e invitată şi Cella. Ea a devenit aproape un membru al familiei. Soţia maestrului face pregătiri intense în vederea plecării la Travemünde.

In seara de 9 Iunie 1912, după o plimbare mai lungă prin oraş, Caragiale vine acasă puţin cam indispus. Soţia se osteneşte cu lucrul de mână, căci vrea ca totul să fie în regulă înainte de plecare. Prietenos, soţul îi cere să lase lucrul şi să stea puţin de vorbă. Au stat aşa până după ora unsprezece. Ecaterina s'a dus la culcare, dar Lucky mai citeşte încă o dramă de Shakespeare. Ridicându-se pentru a trece în dormitor, Caragiale îi spune lui Lucky să-l urmeze, căci are ceva să-i vorbească. Apucându-l prieteneşte de după umeri, Caragiale îl trage lângă fereastră şi, ţinându-l aproape de dânsul, simte cât de mult îl iubeşte. Noaptea caldă şi aromată de Iunie pătrunde pe fereastra deschisă a camerei. Din stradă vine sgomotul intens al Berlinului, iar în noapte ard lumini, mii de lumini.

Caragiale începe să vorbească încet. Porneşte dela lucruri cunoscute, ca să pătrundă în domenii necunoscute de artă şi frumuseţe. Ii vorbeşte fiului despre Shakespeare, despre teatru şi despre muzică, în felul lui fermecător de a vorbi. Lucky îi ascultă vorbele ca în vis, vrăjit de profunzimea şi muzicalitatea lor.

Vorbind despre teatru, el îi spune:

— Teatrul, în genere, nu e literatură. Fiecare dintre eroi vorbeşte cum îi vine în momentul afectului. Il asemăn cu arhitectura, căci ca şi în arhitectură, clădeşti în teatru.

Apoi începe să-i vorbească despre Macbeth, pe

care fiul îl citeşte tocmai în momentele acestea, dând vorbelor o nuanţă patetică necunoscută:

— Macbeth e o capodoperă a artei dramatice. Construcţia arhitectonică ţi-e dată dela început. Soarta lui Macbeth e pecetluită din prima scenă şi, ştiind ce are să se întâmple, nu te mai interesezi decât de partea pur artistică.

Explicând scena întâia a tragediei lui Shakespeare, Caragiale îi spune:

— Macbeth se întâlneşte cu vrăjitoarele. Acestea îi spun că are să fie Than de Cawdor, Rege, dar că nu are să domnească. Pier vrăjitoarele şi vine ştafeta de-l vesteşte că-i numit Than de Cawdor... Ei! Atuncea ştii că s'a isprăvit cu bietul om... că se împlineşte ce i-a fost zis... şi aştepţi cu gura căscată... şi vezi că totul se întâmplă aşa... dar cum se'ntâmplă, asta-i meritul lui Shakespeare.

După un uşor acces de tusă, Caragiale evocă scena duelului cu Mac Duff, iar vocea lui e energică:

— Macbeth îi spune lui Mac Duff: „Nu te măsura cu mine, că mie mi-a fost ursit că nu am să fiu omorît de om născut din femeie şi că pentru ca să fiu doborît, ar trebui să umble pădurile..." Şi atunci ştii bine că Macbeth trebue să fie biruit şi nu ştii cum... Dar Mac Duff răspunde: „Nu m'am născut din mamă, că din pântecele ei cu mâinile am fost smuls şi afară vin crengile pădurii din Birman duse de oameni..."

Caragiale vorbea tot mai frumos. Vocea sa era de o armonie desăvârşită, iar sufletul îi era plin de bucuria vieţii. Trebue să fi fost pe la douăsprezece din noapte. Lucky stătea lipit de tatăl său şi-l asculta, vrăjit.

Intr'un târziu, Caragiale se ridică şi spune că vrea să treacă în dormitor. El adăogă către soţia s'a:

— Te rog să nu mă scoli mâine prea de vreme, căci vreau să mai lucrez puţin în seara asta...

In casă lucrurile se liniştesc. Toţi s'au culcat. Caragiale, în dormitor, la măsuţa lui din faţa patului,

încearcă să scrie ceva, dar n'are nicio poftă. Se ridică, dă măsuţa la o parte şi începe să se desbrace. Inainte de a adormi, aprinde lampa dela căpătâiu, îşi pune ochelarii şi începe să citească jurnalul. De când e obişnuit să lucreze până târziu în noapte, nu poate să se culce de vreme. Se chinuieşte câteva ore cu jurnalul în mână şi nu reuşeşte să adoarmă. In stradă, sgomotele amuţesc unul câte unul şi o linişte deplină, cum numai în marile metropole o poţi simţi după miezul nopţii, se lasă peste lucruri. Casa, grădina, întregul oraş sunt îngropate în această linişte de piatră.

Soţia maestrului doarme alături şi uşa care comunică între camerele lor, e închisă. Pe la şase şi jumătate dimineaţa, i se pare că aude pe soţul ei tuşind, într'un acces survenit pe neaşteptate. Insă totul se linişteşte repede. Adoarme şi ea la loc, fără să bănuiască ceva. A fost ca prin vis.

A doua zi, soţia se trezeşte de vreme, căci Lucky trebue să plece la Bismarckgimnasium. După ce-şi petrece fiul cu sfaturile ei materne, începe să se apuce de lucru prin casă. Umblă pe nesimţite, ca să nu-şi trezească soţul. Ştie că el a lucrat târziu şi odihna aceasta îi este cea mai prielnică. Peste două zile vor pleca la Travemünde şi acolo maestrul se va odihni în sfârşit cât trebue. Lucrând, ea aşteaptă ca dânsul să se trezească şi să ceară dejunul. Dar din camera lui nu se aude niciun sgomot, nicio mişcare.

Pe la unsprezece şi jumătate, Lucky se întoarce dela Bismarckgymnasium. Auzind că tatăl său nu s'a sculat încă, e intrigat şi el de tăcerea asta. Mama se hotărăşte atunci să intre în odaie la dânsul, pentru a vedea dacă s'a deşteptat. Abia când pătrunde în odaie îşi dă seama de nenorocire. Caragiale a alunecat pe jos, cu lampa dela căpătâiu aprinsă şi cu jurnalul şi ochelarii căzuţi alături.

Caragiale se stinsese probabil în zori, pe la şase şi jumătate, când soţiei i s'a părut că aude accesul lui de tusă. A murit discret, de parcă s'ar fi jenat

să turbure liniştea sufletească a celor dragi, cu miizeriile ultimelor lui clipe.

Cauza morţii lui Caragiale este artero-scleroza, combinată cu boala de inimă de care se stinsese aproape tot neamul Caragiale.

*
* *

Vestea morţii lui Caragiale, transmisă dela Berlin prin telegrame laconice, produce printre prietenii lui din Bucureşti o adevărată consternare, căci nimeni nu se aştepta la un sfârşit aşa de apropiat. Unii dintre ei primiseră doar cu câteva zile mai înainte scrisori dela maestru, iar alţii se pregăteau să-i facă vizite acasă, la Berlin, pentru a petrece împreună câteva zile.

Artiştii Teatrului Naţional, oamenii de litere, gazetarii, cunoscuţi şi necunoscuţi, discutau cu aprindere moartea pretimpurie a dramaturgului şi pe feţele tuturor se citea adânca impresie ce le-o produsese vestea. La mulţi dintre ei nu le venea să creadă una ca asta şi abia când la Teatrul Naţional şi la clubul conservator-democrat s'a arborat doliul, lumea a înţeles de-a-binelea că I. L. Caragiale s'a sfârşit.

Un prieten vizitând pe Delavrancea în acele clipe, l-a găsit „cu capul în jos, rezemat pe mâini“. Abia la sgomotul paşilor acestuia, Delavrancea a ridicat capul de pe mână. Avea ochii plini de lacrămi. Prietenul încercă să-l consoleze.

— Nu pot... iartă-mă... nu pot, răspunde el. Mă gândesc mereu la dânsul.

Durerea îl covârşise deplin.

Durerea lui Vlahuţă era şi mai mare. Un cunoscut care l-a văzut în ziua aceea, l-a găsit pe Vlahuţă îmbătrânit deodată cu câţiva ani. La o întrebare a cunoscutului, Vlahuţă îi răspunde:

— Ce pot să-ţi spun eu acum? D-ta nu vezi?

Şi într'adevăr, Vlahuţă era de nerecunoscut.

Take Ionescu, şeful partidului conservator demo-

crat, este înştiinţat de moartea maestrului chiar de îndurerata soţie a acestuia, prin următoarea telegramă foarte laconică: „Caragiale a murit“, la care şeful politic răspunde tot telegrafic: „Nu pot descrie jalea mea pentru moartea scumpului prieten, iubitul d-tale soţ şi cel mai mare dramaturg român. In durerea generală, fie să găseşti curajul ca să suporţi o astfel de pierdere“.

Aceeaşi dureroasă impresie produce moartea lui Caragiale şi la Palat. Regele Carol I trimite condoleanţe şi flori. La fel trimite şi regina Elisabeta.

C. C. Arion, ministru ad-interim la Culte, telegrafiază soţiei maestrului: „Prin moartea ilustrului dv. soţ, România pierde pe marele său scriitor. Vă trimit şi vă rog să primiţi, pe lângă viile şi respectuoasele mele condoleanţe, exprimarea durerii tuturor celor ce citesc şi iubesc limba şi literatura românească în care Caragiale rămâne neperitor“. Mai trimit condoleanţe: ziarul „Universul“, directorii Teatrelor Naţionale din Iaşi şi Craiova, care au dat dispoziţiuni să se arboreze doliul la instituţiile respective, Societatea autorilor dramatici, Societatea Scriitorilor Români, Sindicatul Ziariştilor, ziarul „Românul“, societatea vieneză „România Jună“, etc.

Indată ce află de moartea dramaturgului, prietenii lui cei mai apropiaţi, Vlahuţă, Delavrancea, Dobrogeanu-Gherea şi Ioan Bacalbaşa, directorul general al Teatrului Naţional, pleacă la Berlin ca să ia dispoziţii pentru aducerea în ţară a rămăşiţelor marelui scriitor. Corpul nu poate fi adus însă imediat în ţară, deoarece trebue îndeplinite formalităţi diplomatice, iar ministrul plenipotenţiar al României din capitala Germaniei, e tocmai pe punctul de a pleca în concediu. El şi telegrafiază soţiei marelui dispărut: „Amânaţi tranferarea rămăşiţelor defunctului vostru soţ, fiind nevoit să plec în concediu“. Atunci rămăşiţile pământeşti ale lui Caragiale sunt transportate de familie şi preteni în cimitirul berlinez Schönen-

berg, în aşteptarea deschiderii „sezonului", pentru ca să fie aduse în ţară.

Timpul trece însă şi corpul defunctului nu mai este transportat în ţară. Prin gazete se cere, în mod repetat, îndeplinirea formelor diplomatice şi lumea e nerăbdătoare. In cele din urmă, la 18 Noembrie 1912, se răspândeşte fulgerător în Capitală vestea că rămăşiţele pământeşti ale maestrului au sosit. Nimeni însă, nici chiar guvernul, nici prietenii, nu fuseseră pregătiţi pentru aceasta. Prin ziare îşi face loc svonul că „vagonul mortoar rătăcise două săptămâni pe liniile austriace, ajungând în ţară fără hârtiile trebuitoare, pierdute şi ele", că vagonul „poposise întâi în Ardeal, apoi în vestita staţie B. M." Funcţionarii staţiei B. M., neştiind ce se află în vagonul care sosise fără acte, îl deschid şi dau peste sicriul cu rămăşiţele pământeşti ale marelui Caragiale. Ce crudă ironie a soartei! Familia, întrebată, cu toată discreţia cerută în astfel de împrejurări, desminte însă odiseea tristă a vagonului mortoar.

In ziua de duminecă 19 Noembrie, când trebuiau să fie transportate rămăşiţele pământeşti ale marelui dramaturg la biserica Sf. Gheorghe, peronul era pustiu; „în capătul de sus al gării, în faţa comisariatului, un vagon roşu, lung, cu uşa plumbuită, cu inscripţia *Breslau* pe ea, sta singur, părăsit de maşina care-l adusese. In faţa lui nimeni". E aproape ora 5. Sosesc în sfârşit câţiva ziarişti, apoi vreo doi, trei admiratori ai marelui dispărut, în prezenţa cărora sicriul e coborît din vagon şi transportat la carul mortoar. Tristul şi singularul convoiu porneşte, dar pe drum, gazetarii şi admiratorii se retrag, mai ales că începuse să plouă. In urma carului funebru cu rămăşiţele dispărutului, păşeşte, încet şi trist, cu fruntea descoperită şi cu ochii înnecaţi în lacrămi, un singur om: actorul Iancu Brezeanu!

Inmormântarea are loc la Bellu, joi 23 Noembrie 1912. Funeraliile sunt impunătoare, toată intelectualitatea bucureşteană e prezentă. Au venit scriitori,

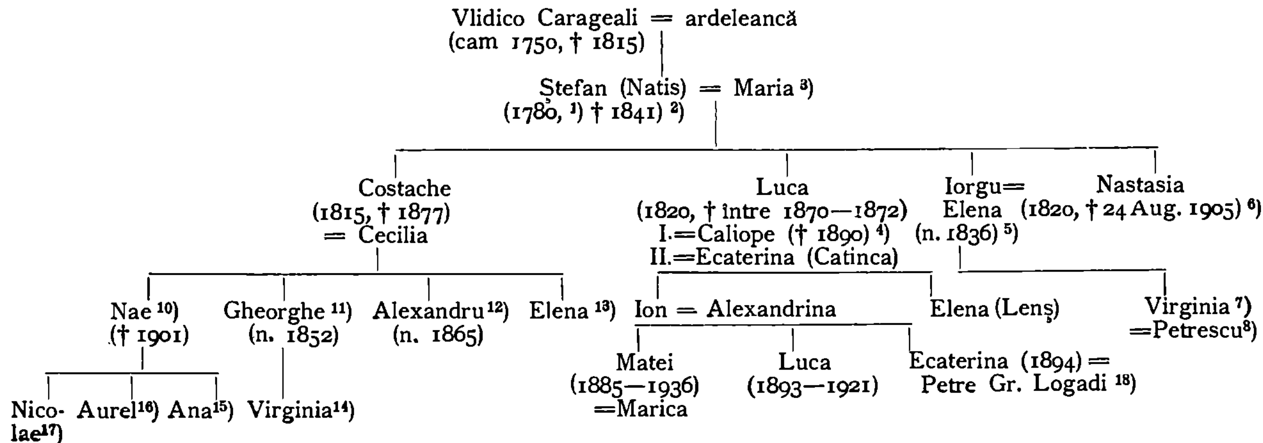
actori, gazetari, oameni politici și admiratori. Nu lipsesc militarii, studenţii şi şcolarii. Ceremonia e sobră şi rece. Numai felinarele, de-a-lungul parcursului, până la cimitirul Bellu, sunt cernite şi dau un caracter semi-oficial înmormântării. Miniştri, foşti miniștri, parlamentari și oameni de partid, se amestecă „într'o mișcătoare tovărășie de durere, cu mulţimea". Străzile sunt ude de apă, căci la Bucureşti a început sezonul ploilor reci de toamnă.

Lentele carului funebru sunt ţinute de Take Ionescu, Al. Davilla, Barbu Delavrancea şi I. Procopiu.

In faţa gropii care peste câteva clipe avea să primească spre veşnică odihnă trupul celui mai sbuciumat scriitor român, au ţinut cuvântări impresionante: Take Ionescu, în numele partidului conservator-democrat, Barbu Delavrancea din partea generaţiei scriitorilor contemporani lui Caragiale, vorbind pentru cel „mai mare român din câţi au ţinut un condei într'o mână şi o torţă aprinsă în cealaltă", căruia deşi condeiul i-a căzut, „torţa arde, şi va arde, şi nu se va stinge niciodată", M. Sadoveanu în numele Societăţii Scriitorilor Români, M. Dragomirescu din partea Universităţii, I. Procopiu în numele Sindicatului ziariştilor şi al Comitetului Teatrului Naţional şi, la urmă, Al. Davilla în numele Teatrului Naţional.

Apoi Caragiale e coborît în liniştea eternă a pământului.

ARBORELE GENEALOGIC AL FAMILIEI CARAGIALE

NOTE.

1. Genealogia până la Ștefan e dată după O. Minar, Prefața cit. (cf. cit.); Horia Petra-Petrescu' Leben... (cf. ibid.) dă greșit: *Costache* în loc de Ștefan. Adevăratul nume e *Ștefan* (Trib. Ilfov, secț. III' dosar 308 din 1906).

2. Ștefan era mort la 1841, deoarece, într'o poezie din acel an, fiul lui scrie:

La mormântul unui tată să mă mângâi eu alerg
Și de colb și din ciolane alt nimica nu aleg.
(Costache Caragiale, Epistolă către Gr. Alexandrescu, „Portfoliul român", I, 1882, No. 10, p. 249)

3. Trib. Ilfov, cit..
4. Ibid..
5. Trăia la 1906 (Trib. Ilfov).
6. Nemăritată; născută în București (Trib. Ilfov)
7. Trib. Ilfov.
8. Vezi Manuscriptul Academiei Române, No. 2968, f. 1 și 2969, f. 1.
9. Vezi Al. Vlahuță, Dreptate, Buc., Cartea Rom., f. an. p. 164; numele ni-e comunicat de ziaristul N. Caragiale.
10. Trib. Ilfov; a fost ziarist și publicist (Carussy, op. cit.).
11 și 12. Funcționari (Trib. Ilfov și Carussy, op. cit.).
13. Trib. Ilfov și Carussy, op. cit.
14. Trib. Ilfov.
15 și 16. Ibid. și Carussy, op. cit..,
17. Trăiește și e ziarist la ziarul ‚Argus" și la Agenția „Rador".
18. Mărturii contemporane.

BIBLIOGRAFIE [1])

A. C. Şor., * Cronica bucureşteană, „Familia", XX, 1884, Nr. 50, p. 602.
Ac., I. L. Caragiale, „Revista modernă", I, 1901, Nr. 1, p. 5.
Ad.(evărul), Caragiale, „Adevărul" din 19 Noembrie 1912.
Aderca F., * De vorbă cu O. Goga, „Mişcarea literară", I, 1924, Nr. 3 (Cf. ibid. în vol.: Mărturia unei generaţii, Buc. 1929, p. 123—126, 128—129).
Aderca F., * De vorbă cu I. Minulescu, „Mişcarea lit.," II, 1925, Nr. 11 (Cf. în vol. Mărturia, p. 185—186).
Aderca F., * De vorbă cu I. Slavici, „Mişcarea lit.," II, 1925 Nr. 18 (Cf. în vol. Mărturia, p. 310).
Aderca F., * De vorbă cu C. Pavelescu, „Mişcarea lit.", II, 1925, Nr. 18 (Cf. în vol. Mărturia, p. 233).
Aderca F., De vorbă cu Brătescu-Voineşti, „Mişcarea lit.", 1925, Nr. 9 (Cf. în vol. Mrăturia, p. 56—57).
„Adevărul", Ţara şi Caragiale, „Adevărul" din 31 Ian. 1912.
„Adevărul", I. L. Caragiale, „Adevărul" din 23 Noembrie 1912.
Admirator, * Ce este Caragiale, „Flacăra", I, 1912, Nr. 16, p. 127.
Afişer, * Curierul Teatrelor, „România liberă", din 6 Martie 1884.
„Albina românească" * din 27 Noembrie 1838, Nr. 94, p. 400.
„Albina românească" * din 4 Dec. 1938, Nr. 96, p. 410.
„Albina românească" * din 21 Sept. 1839, Nr. 35, p. 307.
„Albina românească" * din 8 Febr. 1840, Nr. 11 p. 44 (Cf. ibid în „Curierul românesc", XI, 1840, Nr. 16, p. 63—64).
Alexandrescu Dorna A., Caragiale, „Opinia" din 7 Febr. 1912.

1) Numai izvoarele notate cu steluţe au fost utilizate; celelalte nu, deoarece nu cuprind date inedite sau precizări.

Alexandrescu C., Iaşul şi Caragiale, „Opinia" din 20 Oct. 1912.
Alexandrescu Gr. I., * Năpasta de I. L. Caragiale, „Arhiva" (Iaşi), I, 1890, Nr. 5, p. 613.
Alecsandri V., * Scrisoare către Ieraclie Porumbescu, „Făt-Frumos", IV, 1929, Nr. 1, p. 6.
Alecsandri V., * Scrisori, Buc. 1904, p. 144.
Alexe N., Recenzie : Colombo, „Arhiva", XLII, 1935, Nr. 8—9.
Almaş Al., La Ploeşti : un bust lui Caragiale, „Zorile" din 9 Noembrie 1935.
Analele Academiei Române, * seria II t. XXIV, 1901—1902. Desbateri, p. 373.
Analele Academiei Române, * seria II, t. XIII, 1890—91, Desbateri, p. 137—140.
Anestin Victor, * Noui curente în literatura noastră, „Apărarea Naţională din 18 Dec. 1901.
Anestin Victor, * Plagiatul lui Caragiale, „Apărarea naţionţională" din 23 Dec. 1901.
Anestin Victor, * Plagiatul Caragiale, „Apărarea naţională" din 24 Dec. 1901.
Anghel D., Numărul 27 — Caragiale la „Junimea", „Opinia" din 15 Iunie 1912.
Anonim, * Moartea lui Caragiale, „Universul" din 15 Iunie 1912.
„ , * Moartea lui Caragiale, „Universul" din 16 Iunie 1912.
„ , * Bulgarii şi moartea lui I. L. Caragiale, „Universul" din 16 Iunie 1912.
„ , * Moartea lui I. L. Caragiale, „Universul" din 21 Iunie 1912.
„ , * Funerariile maestrului Caragiale, „Universul" din 24 Noembrie 1912.
„ , * Funerariile lui Caragiale, „Românul" din 25 Noembrie/8 Dec. 1912, p. 3—4.
„ , * Caragiale şi Caion, „Patriotul" din 29 Dec. 1901.
„ , * Caragiale-Kemeny, „Forţa morală", II, 1902, Nr. 12.
„ , * Caragiale, „Opinia" din 14 Iunie 1912.
„ , * Moartea lui Caragiale, „Opinia" din 15 Iunie 1912.
„ , * Funerariile lui Caragiale, „Adevărul" din 23 Noembrie 1912.
„ , * Funerariile lui Caragiale, „Dimineaţa" din 24 Noembrie 1912.
„ , * Funerariile lui Caragiale, „Epoca" din 24 Noembrie 1912.
„ , * Funerariile lui Caragiale, „Viitorul" din 24 Noembrie 1912.

Anonim, * La moartea lui Caragiale, „L'Independance roumaine" din 14 Iunie 1912.
„ , * Moartea lui Caragiale, „Seara" din 15 Iunie 1912.
„ , * Scrisori însemnate, „Ovidiu" (Constanța), I, 1898, Nr. 4, p. 58.
„ , * Funeraliile lui Caragiale, „Ordinea' din 23 și 24 Noembrie 1912.
„ , * Funerariile lui Caragiale, „Seara" din 22 Noembrie 1912.
„ , * Procesul Caragiale-Caion, „Adevărul" din 12 și 13 Martie 1902.
„ , * Procesul Caragiale-Caion, „Adevărul" din 11 și 12 Iunie 1902.
„ , * Procesul Caragiale-Caion, „Dorobanțul" din 12 Iunie 1902.
„ , * Manuscrise vechi, „Curentul" din 31 Dec. 1928.
„ , * Sesiunea generală a Academiei Române, „Familia", XXVII, 1891, Nr. 22, p. 261—262.
„ , * Notă, „Națiunea" din 15 Noembrie 1884, p. 3 („Spectacole").
„ , * Notă, „Vatra", II, 1895, Nr. 14, p. 447 („Spectacole").
„ , * Notă, „Convorbiri critice", I, 1 Iulie 1907, Nr. 13, p. 581.
„ , * Cum scria Caragiale, „Flacăra", I, 1912, Nr. 36, p. 284.
„ , * Un autograf al lui Caragiale, „Flacăra", I, 1912, Nr. 36, p. 283 (Cf. ibid., „Universul literar", XLV, 1929, Nr. 41, p. 645).
„ , * Notă, „Flacăra", I, 1912, Nr. 17, p. 136 („Ecouri").
„ , * Notă, „Flacăra", I, 1912, Nr. 23, p. 184 („Ecouri").
„ , * Teatrul Național, „Gazeta Teatrului Național" din 1 Decembrie 1835 Nr. 2, p. 20.
„ , * Precauțiuni Caragiale-Kemeniste, „Forța morală", II, 1902, Nr. 12.
„ , * Afacerea „plagiatului" Caragiale, „Epoca" din 20 Dec. 1901.
„ , * Procesul Caragiale-Caion, „Patriotul" din 12 și 13 Martie 1902.
„ , * O scrisoare a maestrului Caragiale, „Liberalul" (Iași), VIII, 28 Iulie 1907, Nr. 124, p. 1.
„ , * Altă scrisoare a maestrului Caragiale, „Liberalul" (Iași), VIII, 4 Aug. 1907, Nr. 130, p. 1.
„ , * O scrisoare a maestrului Caragiale, „Liberalul" (Iași), VIII, 11Aug. 1907, Nr. 135, p. 1.
„ , * (I. L. Caragiale), Cazu-Cuza, „Moftul român", 22 April 1901, Nr. 4, p. 7.
„ , * Un savant străin despre maestrul Caragiale,

Anonim, „Minerva“, 9 Februarie 1912, (Cf. în „Românul“ din 7/20 Febr. 1912, p. 7).

„ , * Economii, „Moftul român“, 8 April 1901, Nr. 2, p. 6.

„ , * Notă „Moftul român, I, 4 April 1893, Nr. 19, p. 5.

„ , * Notă, „Moftul român“, I, 8 April 1893, Nr. 20, p. 4.

„ , * Notă, „Moftul român“, I, 30 Mai 1893, Nr. 33, p. 4.

„ , * Notă, „Moftul român“, I, 13 Mai 1901, Nr. 7, p. 4.

„ , * Notă, „Noua revistă română“, vol. XI, 1912, Nr. 15, p. 225.

„ , * Notă, „Noua revistă română“, vol. XI, 1912, Nr. 19, p. 289.

„ , * Notă, „Noua revistă română“, vol. XIII, 1912, Nr. 4, p. 49.

„ , * Procesul Caragiale-Caion, „Patriotul“ din 12 Iunie 1902.

„ , * Concurenţă „Forţa morală“, I, 18 Noembrie 1901.

„ , * Inconscienţă, „Forţa morală“, II, 1902, Nr. 14.

„ , * Programa conferinţelor Ateneului român pe 1900-1901, „Noua revistă română“, an. I, vol. II, 1900, Nr. 23, p. 167.

„ , * Scrisori dela Cerna, „Conv. lit.“, XLVIII, 1914, Nr. 9, p. 844.

„ , * Trei scrisori ale lui Caragiale, „Flacăra“, II, 1912, Nr. 7, p. 52.

„ , * Cum se înţeleg ţăranii, „Vatra“, I, 1894, Nr. 3, p. 91.

„ , * Incidentul Caragiale-Dr. Blumenfeld, „Convorbiri critice“, I, 1907, p. 710—715.

„ , * Caragiale îşi reneagă opera dramatică, „Flacăra“, I, 1912, Nr. 48, p. 380.

„ , * Procesul Caragiale-Caion, „Apărarea naţională“ din 13 Martie 1902.

„ , * Manuscrise vechi, „Curentul“ din 31 Decembrie 1928.

„ , * Scrisoarea lui Caragiale către R.-Motru, „Noua revistă română“, vol. XII, 1912, Nr. 10, p. 158 (Cf. ibid. în „Ideea europeană“, I, 1920, Nr. 29—30).

„ , * Cum scria Caragiale, „Flacăra“ I, 1912, Nr. 36, p. 284.

„ , * Teatrul Naţional, „Seculul“, I, 14 Mai 1857, Nr. 36, foileton.

„ , * Teatrul Naţional, „Independenţa“, IV, 17 Noembrie 1861, Nr. 45, foileton.

„ , * Poetul Vlahuţă plânge..., „Universul“ din 13 Iunie 1912.

Anonim * Sriitorii români şi Caragiale, „Universul" din 13 Iunie 1912.
„ , * Cea dintâi scriere a lui Caragiale, „Universul" din 13 Iunie 1912 (Cf. ibid. în „Opinia" din 8 Februarie 1912).
„ , * Moartea lui Caragiale, „Universul" din 14 Iunie 1912, p. 3
„ , * Moartea lui Caragiale, „Românul" din 12/25 Iunie 1912, p. 5.
„ , * Din corespondenţa lui Caragiale cu ziarul „Românul", „Românul" din 12/25 Iunie 1912, p. 6.
„ , * Cum a murit Caragiale, „Românul" din 16/29 Iunie 1912, p. 5.
„ , * Teatrul Naţional, „Steaua Dunării" (Zimbrul şi Vulturul) din 29 Oct. 1859, Nr. 217.
„ , * In legătură cu sărbătorirea d-lui Caragiale, „Neamul românesc literar", V, 1912, Nr. 5, p. 79—80.
„ , * Un proces al societăţii, „Epoca" din 7 Martie 1902.
„ , *Procesul Caragiale-Caion, „Epoca" din 11 Iunie 1902, p. 3.
„ , * Moartea lui Caragiale, „Minerva" din 15 Iunie 1912.
„ , * Din repertoriul kemenist, „Forţa morală", II, 1902, Nr. 14.
„ , * Prim-Bucureşti, „Forţa morală", II, 1902, Nr. 15.
„ , * Scrisori inedite ale lui I. L. Caragiale, „Dimineaţa" din 25 Dec. 1935.
„ , * Din corespondenţa inedită a lui I. L. Caragiale cu doctorul Urechiă, „Dimineaţa" din 2 Ian. 1936.
„ , I. L. Caragiale, „Opinia" din 12 Iunie 1912.
„ , Jubileul Caragiale şi publicistica, „Opinia" din 31 Ian. 1912.
„ , Amănunte nouă din vieaţa lui Caragiale, „Românul" din 14 27 Iunie 1912, p. 3—4.
„ , Caragiale şi Vlahuţă, „Mişcarea literară", II, 1925, Nr. 10, p. 4.
„ , Necrolog, ‚Luceafărul", XI, 1912, Nr. 25, p. 455.
„ , Vlahuţă-Caragiale, „Luceafărul", XI, 1912, Nr. 26 p. 465—466.
„ , O scrisoare a lui Caragiale, „Luceafărul", XI, 1912, Nr. 26, p. 467.
„ , Moartea lui Caragiale, ‚Luceafărul", XI, 1912, Nr. 26, p. 472.
„ , Funeraliile lui Caragiale, „Luceafărul", XI, 1912, Nr. 32, p. 739—41.
„ , Caragiale inedit în continuare, „Flacăra", VII, 1922, Nr. 30, p. 483.

Anonim, Caragiale cititor al Bibliei, „Lamura“, III, 1922, Nr. 9, p. 609—610.
„ , 10 ani dela moartea lui Caragiale ; Caragiale de el însuşi, „Gândirea“, II, 1922, Nr. 5, p. 103.
„ , Portretul lui Caragiale alături de G. Coşbuc, „Gândirea“, II, 1912, Nr. 5, p. 100.
„ , *Notă, „Cele-trei-Crişuri“, III, 1922, Nr. 12, p. 174—175.
„ , * Necrolog, „Ramuri“, IV, 1912, Nr. 12, p. 383 („Cronica“).
„ , Notă, „Universul literar“, XLIII, 1927, Nr. 25, p. 397.
„ , Notă, „Junimea literară“, IX, 1912, Nr. 7 şi 8, p. 146—147.
„ , * O aniversare, „Complex“, I, 6 Iulie 1927, Nr. 6.
„ , * Amintiri despre Vlaicu, „Luceafărul“, XII, 1913, Nr. 18—19, p. 597.
„ , Jubileul lui Caragiale, „Ţara nouă“, 1912, Nr. 5, p. 438—439.
„ , Notă, „Flacăra“, II, 1912, Nr. 7, p. 56.
„ , Notă, „Flacăra“, I, 1912, Nr. 30, p. 288.
„ , Un învăţător „Seara“ din 13 Iunie 1912.
„ , Caragiale, „Universul“ din 5 Iunie 1933, p. 32.
„ , Caragiale şi „Opinia“, „Opinia“ din 12 Iunie 1912.
„ , Un teatru Caragiale, „Opinia“ din 24 Noembrie 1912.
„ , M. Kogălniceanu şi C. Caragiale, „Gazeta artelor“, seria II, 1904, Nr. 39—40 p. 3.
„ Desvelirea bustului lui I. L. C. la Ploieşti, „Epoca“ din 10 Noembrie 1935.
„ , Eroul lui Caragiale, „Indreptarea“ din 12 Noembrie 1935.
„ , Desvelirea bustului lui I. L. C. la Ploieşti, „Zorile“ din 10 Noembrie 1935.
„ , Les obsèques de Caragiale, „L'Independance roumaine“ din 23 Noembrie 1912.
„ , Les obsèques de Caragiale, „L'Independance roumaine“ din 24 Noembrie 1912.
„ , Jubileul lui Caragiale, „Ordinea“ din 28 Ian. 1912,
„ , I. L. Caragiale, „Ordinea“ din 12 Iunie 1912.
„ , Un monument lui Caragiale, „Ordinea“ din 12 Iunie 1912.
„ , Vieaţa lui Caragiale, „Ordinea“ din 12 Iunie 1912.
„ , Un monument lui Caragiale, „Ordinea“ din 15 Iunie 1912.
„ , Moartea lui Caragiale, „Ordinea“ din 21 Iunie 1912.
„ , Caragiale, „Seara“ din 12 Iunie 1912.
„ , I. L. Caragiale, „Românul“ din 12/25 Iunie 1912, p. 1.

Anonim, Din vieaţa lui I. L. Caragiale, „Românul" din 12/25 Iunie 1912, p. 1—2.

„ , Caragiale şi Românii din Ardeal, „Românul" din 12/25 Iunie 1912, p. 6 (Cf. ibid. în „Dimineaţa" din 15 Iunie 1912).

„ , I. L. Caragiale, „Românul" din 13/26 Iunie 1912, p. 5.

„ , Notă, „Lumea" (bazar, Iaşi) I, 1924 Nr. 1, p. 13.

„ , Notă, „Lumea" (bazar, Iaşi), I. 1924, Nr. 2, p. 17.

„ , Notă, „Lumea" (bazar, Iaşi), 1924, Nr. 4, pe dosul copertei.

„ , Intre scriitori, „Adevărul literar", VI, 1925, Nr. 245, p. 4.

„ , Intre scriitori, „Adevărul literar", VI, 1925, Nr. 243, p. 4.

„ , Intre scriitori, „Adevărul literar", VI, 1925, Nr. 242, p. 2.

„ , Notă, „Flacăra", I, 1912, Nr. 37, p. 296 („Ecouri").

„ , Notă, „Noua revistă română", vol. XII, 1912, Nr. 10, p. 145.

„ , I. L. Caragiale, „Lunea" (Iaşi), II, 18 Febr. 1930, Nr. 41, p. 2.

„ , Autograf al lui Caragiale, „România Viitoare" (Ploieşti), V, 1925, Nr. 1, p. 2, (la „Gazeta cărţilor", III, Nr. 1).

„ , Autograf al lui Caragiale, „România Viitoare", III, 1916, Nr. 1 (Cf. ibid. în aceeaşi rev., IV, 1922, Nr. 3, p. 7 („Gazeta cărţilor").

„ , Cronica măruntă, „Gândirea", VII, 1927, Nr. 2, p. 77.

„ , Moartea lui Caragiale, „Seara" din 12 Iunie 1912.

„ , Aniversarea lui I. L. Caragiale, „Românul" din 29 Ian./11 Febr. 1912, p. 1.

„ , Sărbătorirea maestrului Caragiale, „Românul" din 2/15 Febr. 1912, p. 7.

„ , Sărbătorirea lui Caragiale, „Adevărul" din 31 Ian. 1912.

„ , Sărbătorirea lui Caragiale, „Dimineaţa", din 31 Ian. 1912.

„ , Din vieaţa lui Caragiale, „Dimineaţa" din 12 Iunie 1912.

„ , Caragiale şi linotipul, „Dimineaţa" din 16 Iunie 1912.

„ , Sărbătorirea lui Caragiale, „Rampa" din 28 Ian. 1912.

„ , Caragiale sărbătorit, „Rampa" din 1 Febr. 1912.

„ , Cercul „Emil Zola" şi moartea lui Curagiale, „Rampa" din 22 Iunie 1912.

Anonim, Inmormântarea lui Caragiale, „Rampa" din 24 Noembrie 1912.
„ , Festivalul Caragiale, „Epoca" din 31 Ian. 1912.
„ , Mereu despre Caragiale, „Rampa" din 18 Iunie 1912.
„ , Inmormântarea lui Caragiale, „Epoca" din 23 Noembrie 1912.
„ , Un doliu al culturii româneşti, „Minerva" din 11 Iunie 1912.
„ , Sărbătorirea lui Caragiale, ‚Viitorul" din 31 Ian. 1912.
„ , Un monument lui Caragiale, „Viitorul" din 14 Iunie 1912.
„ , Profanarea lui Caragiale, „Viitorul" din 18 Iunie 1912.
„ , Tolstoi-Kemeny, „Adevărul" din 14 Martie 1902.
„ , Condamnarea lui Caion, „Dorobanţul" din 14 Martie 1902.
„ , La mort de Caragiale, „L'Independance roumaine" din 12 Iunie 1912.
„ , M. Kogălniceanu şi Costache Caragiale, „Gazeta artelor", seria II, 1904, Nr. 39—40, p. 3.
„ , Eminescu, Caragiale, Veronica Micle, „Opinia" din 2 Februarie 1912.
„ , La Bellu, în căutarea mormântului lui I. L. Caragiale, „Realitatea ilustrată" din 30 Sept. 1936.
„ , Actualitatea lui I. L. Caragiale, „Universul" din 10 Iunie 1937.
„ , Caragiale şi „Universul", în „Universul" din 10 Iunie 1937.
„ , I. L. Caragiale, „Universul" din 10 Iunie 1937.
„ , * Masa lui Caragiale, „Universul" din 10 Iunie 1937.
„ , Indoită sărbătoare, „Teatrul", I, Oct. 1937, Nr. 1.
Antemireanu Al, * După 100 de ani, „Floarea albastră", I, 14 Febr. 1899, Nr. 19.
Antemireanu Al., * Convorbire cu d. Caragiale, „Epoca" din 13 Iunie 1902.
Antemireanu Al., * Plagiat ? „Epoca din 6 Dec. 1901.
Antemireanu Al., * Retractări tardive, „Epoca" din 21 Dec. 1901.
Antim St., * Două poezii de Caragiale, „Flacăra", I, 1912, Nr. 35, p. 275 (Cf. ibid. în „Adevărul literar", an. III, seria III, 1922, Nr. 90).
Apolloni, N., * Teatrul Naţional, „Curierul românes ", XVIII, 7 Febr. 1846, Nr. 2, p. 8.
Arald., Iaşul şi Caragiale, „Viitorul" din 16 şi 17 Iunie 1912.
Arghezi T., Pentru Caragiale, „Vieaţa românească", VII, 1912, Nr. 9, p. 337—341.

Artemie Liviu, Cu d. Gh. Petrașcu, „Rampa" din 23 Dec. 1929.
Arutnev, * Năpasta, „Adevărul" din 12—13 Febr. 1890.
As., Tantiemele maestrului, „Opinia" din 4 Febr. 1912.
Ascanio, * Recenziuni dramatice, „Voința națională" din 18 Aprilie 1885, p. 3.
Aslan I. C., Nemuritorului Caragiale (poezie), „Universul" din 13 Iunie 1912.
Aslan I. C., Poetul Al. Vlahuță despre Caragiale, „Rampa" din 29 Ian. 1912.
Atanasiu I. C., * Mișcarea socialistă, I, Buc. 1933, p. 74, 127.
B., * Impresia în Capitală, „Universul" din 12 Iunie 1912.
B., * La maestrul Delavrancea, „Universul" din 12 Iunie 1912.
Bacalbașa C., * Bucureștii de altă dată, în „Universul" din 7 Aug. 1926.
Bacalbașa C., * Bucureștii de altă dată, în „Universul" din 25 Sept. 1926.
Bacalbașa C., * Bucureștii de altă dată, vol. I, Buc., 1927, p. 130, 184, 301.
Bacalbașa C., *Bucureștii de altă dată, vol. II, Buc., 1928, p. 15, 72, 79, 80, 181, 223.
Bacalbașa C., * Bucureștii de altă dată, vol. III, Buc. 1930, p. 3, 18, 24.
Bacalbașa C., * Bucureștii de altă dată, vol. IV, Buc., 1933, p. 72, 173.
Bacon, * Cronica teatrală, „Națiunea" din 17 Noembrie 1884, p. 3.
Bart Jean, * Caragiale și natura, „Adevărul literar", VI, 1925, Nr. 249.
Batzaria N., * Originea numelui lui Caragiale, „Adevărul" din 9 Martie 1929.
Batzaria N., * Tot despre numele lui Caragiale, „Adevărul" din 16 Martie 1929.
Bd., * Matei I. Caragiale, „Noua revistă română", vol. XII, 1912, Nr. 10, p. 158.
Belador Mihail N., * Eugenie Nini Valery, Iași 1896, p. 11—12.
Belador Mihail N., Istoria teatrului român, Craiova 1896, p. 49—54
Bianul I.-Nicolaiasa G., * Catalogul manuscriptelor românești, III, p. 57—58.
„Biblioteca marilor procese", * I, 1924, Nr. 4—5, p. 31—72.
Blumenberg Dr., * Litere-științe-arte, „Opinia" (Iași), IV, 11 Iulie 1907, Nr. 191, p. 2.
Blumenberg Dr., * Litere-științe-arte, „Opinia" (Iași), IV, 18 Iulie 1907, Nr. 197, p. 2.

Blumenberg Dr., * Litere-ştiinţe-arte, „Opinia" (Iaşi), IV, 20 Iulie 1907, Nr. 199, p. 2.
Blumenberg Dr., * Litere-ştiinţe-arte, „Opinia" (Iaşi), IV, 22 Iulie 1907, Nr. 200, p. 2.
Blumenberg Dr., * Răspuns d-lui Caragiale, „Opinia"" (Iaşi) IV, 5 Aug. 1907, Nr. 212, p. 1—2.
Bogdan N. A., * Câteva tipuri de actori, „Arhiva" (Iaşi), XVI, 1905, Nr. 5, p. 210.
Bogdan N. A., * Oraşul Iaşi, cartea VI, ed. II Iaşi, 1914, p. 280, 284—287.
Bogdan N. A., * Farmazonul din Hârlău „Lupta pentru vieaţă", I, 1904, Nr. 6, p. 95—96.
Branişte T., Caragiale la Ploieşti, „Adevărul" din 29 Martie 1931.
Brănişteanu B., Moartea lui I. L. Caragiale, „Dimineaţa" din 12 Iunie 1912.
Brănişteanu B., Amintiri despre Caragiale, „Adevărul" din 14 Iunie 1912, foileton.
Bucur., Caragiale, ‚Universul" din 12 Iunie 1912.
Bucuţa Emanoil, * Scrisori trimise de T. Maiorescu lui Duiliu Zamfirescu, „Rev. Fundaţiilor Regale", 1936, Nr. 8, p. 383—5 şi 388 (Cf. în vol. : Duiliu Zamfirescu şi T. Maiorescu în scrisori, Buc., 1937, p. 103).
Bujor Paul, * Amintiri de Caragiale şi Vlahuţă, Buc. 1938.
„Bukarester Deutsche Zeitung", * Nr. 90 şi 98 din 1850.
„Bukarester Deutsche Zeitung", * Nr. 2 din 5/17 Ianuarie 1853, p. 5.
„Buletinul oficial al Ţării Româneşti", * Nr. 112 din 12 Decembrie 1851.
Burada T. Th., * Cercetări asupra şcoalei filarmonice din Bucureşti, „Conv. lit.", XXIV, 1890, Nr. 1, p. 12.
Burada T. Th., * Inceputul teatrului în Moldova, „Arhiva" (Iaşi), XVII, 1906, Nr. 5, p. 209 şi urm.
Burada T. Th., Istoria teatrului în Moldova, I, Iaşi 1905, p. 205 (şi nota), 296, 208, 220, 229, 230, 231, 242, 263, 265, 267.
Burada T. Th., * Istoria teatrului în Moldova, II, Iaşi 1922, p. 11, 169, 174, 237, 238, 258—259, 260, 266.
Burghelea G. G., Pentru monumentul lui Caragiale, „Ordinea" din 19 Iunie 1912.
C., Moartea lui Caragiale, ‚Viitorul" din 12 Iunie 1912.
C. D. F.(ortunescu), Recenzie : Colombo, „Arhivele Olteniei", XIV, 1935, Nr. pe Mai-Dec., p. 479.
C. Dem., Cu prilejul morţii lui Caragiale, „Minerva" din 14 Iunie 1912.
C. Dem., O aniversare, „Minerva" din 16 Iunie 1912.

C. M.(ille), * Poporul şi literatura, ‚Adevărul“ din 16 Dec. 1901 (Cf. ibid. în „Forţa morală“, I, 23 Dec. 1901).
Caion, * Note, Buc. 1905, p. 15—16.
Caion, * Domnul Caragiale, „Revista literară“, XXIII, 30 Noembrie 1901, Nr. 16, p. 253—254.
Caion, * D-l Caragiale n'a plagiat, a copiat, „Revista literară“, XXIII, 10 Dec. 1901, Nr. 17, p. 266—268.
Caion, * Originalitatea d-lui Caragiale, Două plagiate, Buc. 1902, p. 5—8, 13, 16, 21—22, 26.
Caion, * Tolstoi-Kemeny şi d. I. L. Caragiale, „Rodica“, I, 3 Martie 1902, Nr. 3, p. 1.
Caion, * Rabagas şi „Scrisoarea perdută“, „Forţa morală“, II, Nr. 11 din 13 Ianuarie 1902.
Caion, Cazul Caragiale-Davilla, „Românul literar“, t. IV, 1906, Nr. 16, p. 253—256.
Caion, O scrisoare, ,.Rodica“, I, 1902, Nr. 4, p. 1.
Calapod Petrache, * ! ? „Epoca“ din 22 Dec. 1901.
Caliga G., * Funerariile lui I. L. Caragiale, „Seara“ din 23 şi 24 Noembrie 1912 (Cf. ibid. în „Minerva“ din 24 Noembrie 1912).
Canianu M., * Caragiale, „Familia“, XXVIII, 1892, Nr. 50, p. 597.
Carada Eugeniu, * Cronica teatrală, „Timpul“, I, 4 Febr. 1857, Nr. 14, foileton.
Caragiali C., * O repetiţie moldovenească sau Noi şi iar noi, Iaşi, 1845 (cu Prefaţă de M. Kogălniceanu), Cf. ibid., ed. II, Văleni-de-Munte, 1908 (cu Pref. lui M. Kogălniceanu şi alta de N. Iorga).
Caragiali C., * Scrieri, Iaşi, 1840.
Caragiali C., * O soaré la mahala sau amestecul de dorinţi, Buc., 1847.
Caragiali C., * Teatrul Naţional în Ţara Românească, Buc., 1867.
Caragiali C., * Biciuirea cometului dela 1 Iunie 1857, Buc. 1857.
Caragiali C., * Răspuns la versurile... „Foaia p. minte“, 1 Mai 1844, Nr. 18, p. 143—144.
Caragiali C., Luca şi Iorgu, * Dreptatea poporului judece pe fraţii Caragiale, Buc., 1848, p. 4, 6, 7, 11, 13, 14.
Caragiali C., * Epistolă către Gr. Alexandrescu, „Portfoliul rom.“ I, 1882, Nr. 10, p. 249—250.
Caragiali C., * Doi coţcari sau păziţi-vă de răi ca de foc, „Portfoliul român“, I, 1882, Nr. 9, p. 173—200.
Caragiali C., * Pe ruinele cetăţii Neamţu, „Liga literară“, I, 1893, Nr. 2, p. 52—54.

Cargiali C., * Acrostihuri la moartea junei Catincăi Florescu. „Albina rom.", XVII, 1845, Nr. 2, p. 12.
Caragiale Ion Luca, * 1907 sau din primăvară până'n toamnă, Buc. 1907 ; ed. II, Buc. 1921.
Caragiale Ion Luca, * Abu-Hasan, Buc. 1915, p. 200—203, 218, 239.
Caragiale Ion Luca, * Câteva păreri, în vol. : Opere (ed. P. Zarifopol), III, Buc. 1932, p. 50—52.
Caragiale Ion Luca, * Literatura și artele române în sec. XIX, în vol. : Opere, III, p. 89—90.
Caragiale Ion Luca, * Politică și cultură, în vol. : Opere, III, p. 93, 94, 97—98.
Caragiale Ion Luca, * Scrisoare lui N. Filipescu, „Epoca" din 4 Aprilie 1896, p. 3, col. 2 (Cf. în vol. : Opere, III p. 340—341).
Caragiale Ion Luca, * Câteva cuvinte, „Epoca literară" din 15 Aprilie 1896, Nr. 1 p. I (Cf. în vol. : Opere, III, p. 223—224).
Caragiale Ion Luca, * A doua provocare, „Vatra", I, 1894, Nr. 5, p. 159.
Caragiale Ion Luca, * Om fără noroc, „Flacăra", I, 1912, Nr. 36, p. 281—282.
Caragiale Ion Luca, * Monopol, în vol. : Opere (ed. P. Zarifopol), II, Buc. 1931, p. 160—165.
Caragiale Ion Luca, * Succes, în vol. : Opere (ed. P. Zarifopol). I. Buc. 1930, p. 213—218).
Caragiale Ion Luca, * Minerva, în vol : Opere, III, p. 1-2.
Caragiale Ion Luca, * Din carnetul unui sufler, în vol. : Opere, I, p. 1—21.
Caragiale Ion Luca, * Caut casă, în vol. : Momente, schițe și amintiri, ed. VI, Buc., Cartea Rom. f. an. vol. I, p. 44.
Caragiale Ion Luca, * Boborul, în vol. : Opere, III, p. 156—160.
Caragiale Ion Luca, * Notițe critice, „Universul" din 10 Sept. 1899, foileton.
Caragiale Ion Luca, * O conferință, „Universul" din 7 Februarie 1909 (Cf. în vol. : Opere, II, p. 135).
Caragiale Ion Luca, * Identitate, „Universul" din 27 Aprilie 1909 (Cf. în vol. : Opere, II, p. 199).
Caragiale Ion Luca, * Notițe și fragmente literare, Bibl. p. toți, Buc.
Caragiale Ion Luca, * Scrisoare lui Gh. Panu, „Lupta" din 10 Sept. 1895, p. 1 (Cf. în vol. : Opere, III, p. 340).
Caragiale (I. L.), * Cazu-Cuza, „Moftul român" din 15 Aprilie 1901, Nr. 3, p. 6.

Caragiale Ion Luca şi *Teleor D.*, * O poezie la un chef, Buc. 1915.

Caragiale Ion Luca, Scrisoare către D. D. Pătrăşcanu, „Adevărul literar“, XII, s. II, 1933, Nr. 672, p. 8.

Caragiale Iorgu, * Mos Trifoi sau cum ţi-i aşterne aşa-i dormi, Buc. 1859.

Caragiale Iorgu, * Surdul, Buc. 1857.

Caragiale Iorgu, * Plapoma sau Cerul Bobotezii, Buc. 1859.

Caragiale Iorgu, * Cometul sau Astronomul voiajor, Buc. 1857.

Caragiale Iorgu, * Martirii Candiei, Buc. 1867.

Caragiale Iorgu, * Cântecul Deputaţilor şi al Desperatului, Buc. 1871.

Caragiale Iorgu, * Degeraţii dela Bobotează sau Sfâşierea plăpomii, Buc. 1861.

Caragiale Iorgu, * Nu e pentru cine se găteşte, ci pentru cine se nimereşte, Buc. 1866.

Caragiale Iorgu, * Jălbaru, Buc. 1857.

Caragiale Luca Ion, * Amintiri despre Caragiale, „Ideea europeana“. I. 1920. Nr. 29—30 (Cf. ibid. în „Adevărul literar“, an. III, ser. III, 1922, Nr. 81).

Carussy Daniil G., * Costache Caragiale. „Gazeta artelor“, I. 1903. Nr. 32.

Cardaş Gh., * Documente literare, „Cugetul românescu“, III, 1924. Nr. 1. p. 25.

C. G., Turneul Carageale, „Gazeta artelor“, I, 1903, Nr. 20, p. 3.

Chendi Il., * Un alt proces Caragiale, „Sămănătorul“, I, vol. II, 1902. Nr. 29, p. 39—41.

Chendi Il., * Costache Caragiale, „Sămănătorul“, I. 1902, Nr. 8. p. 124.

Chirică Gh., * Unde a învăţat Caragiale, „Neamul românesc literar“ V. 1912, Nr. 24, p. 377, 378.

Ciobotăraşu Ştefan, Maestrului, „Teatrul“, I, Oct. 1937, Nr. 1.

Cioculescu Şerban, * Corespondenţa dintre I. L. Caragiale şi Paul Zarifopol, „Revista Fundaţiilor Regale“ pe April-Mai 1935, p. 152, 170, 172, 408, 409 (Ch. ibid. în extras, Buc. 1935, p. 44, 62, 64, 72, 73)

Cioculescu Şerban, * De vorbă cu d-na Alexandrina I. L. Caragiale, „Universul lit.“, 25 Iunie 1938.

Cioculescu Şerban, * Caragiale în ediţie completă, „Universul lit.“, 1 Iunie 1938.

Cioculescu Şerban, * Caragiale şi Eminescu, „Rev. Fund. Regale“, 1 Oct. 1938, p. 163.

Cioculescu Şerban, * In marginea lui Caragiale, „Rev. Fund. Regale", 1 Iunie 1938, p. 627.

Cioculescu Şerban, * Caragiale şi poezia, „Rev. Fund. Regale", 1936, Nr. 9, p. 660—670.

Cioculescu Şerban, Detractorii lui Caragiale, „Revista Fund. Regale", Oct. şi Nov. 1935, p. 170—190 şi 402—426.

Ciura, Alex., O amintire : I. L. Caragiale, „Viaţa lit.", VIII, 1934, Nr. 157.

Ciurcu Al., Tot despre Caragiale, „Adevărul" din 17 Iunie 1912.

Ciurcu Al., * Debutul lui Caragiale, „Adevărul" din 13 Iunie 1912 (Cf. ibid. în „Românul" din 15/28 Iunie 1912, p. 4—5).

Clişeu, * în „România viitoare", III, 1916, Nr. 1 (Cf. „Gazeta cărţilor", I, 1921, Nr. 1, p. 6).

Clişeu, * în „Gazeta cărţilor", III, 1925, Nr. 1, p. 2.

Cocea N. D., I. L. Caragiale, „Rampa" din 23 Noembrie 1912.

Colombo Anna, Vita e opere di Ion Luca Caragiale, „L'Europa orientale", XIV, 1934, p. 45, 184, 301, 441, 580 (Cf. în extras, Roma 1934).

Comarnescu Petru, Reinterpretarea lui Caragiale, „Vremea", 1935, Nr. 414.

Constantinescu N., Ceva despre Caragiale, ,,Universul" din 21 Iunie 1912.

Conu Leonida, O sărbătoare culturală, „Rampa" din 22 Ian. 1912.

Coşbuc G., Amintiri despre Caragiale, „Flacăra", II, 1912, Nr. 7, p. 49.

Cosco C., La moartea maestrului Caragiale, ‚Universul" din 12 Iunie 1912.

Cosco C., Caragiale a scris şi un reportaj, „Universul" din 24 Oct. 1937.

Cosma Lazăr, * Săptămâna Caragiale, „Noua revistă română", vol. XII, 1912, Nr. 18, p. 568—569.

Cosmin Radu, Caragiale şi cultura, „Cele trei Crişuri", XVI, Nov.-Dec. 1935, p. 176—177.

Costa-Foru C. G., Iancu Caragiale, „Adevărul" din 13 Iunie 1912.

Crainic Petru, * Socialismul român, „Noua revistă română", vol. III, 1901, Nr. 25, p. 41.

Creşterea Colecţiilor Academiei, * pe 1904, p. 690—693 (Cf. extras, Buc. 1905, p. 163—166).

Creşterea Colecţilor Academiei, * pe 1906, p. 90, col. I—II.

Creşterea Colecţiilor Academiei, * pe 1908, p. 162, col. I.

Creşterea Colecţiilor Academiei, * pe 1909, p. 187, col. I.

Crețianu G., * Teatrul Național, „Curierul românesc", XVIII, 4 Dec. 1847, Nr. 46.
Crevedia N., Cu d. Brătescu-Voinești, „Universul literar", XLVI, 1930, Nr. 16, p. 255—256.
Crevedia N., Cu d. Cincinat Pavelescu, „Universul literar", XLVI, 1930, Nr. 20, p. 320.
Crevedia N., Statul țărănesc și Caragiale, „Porunca vremii" din 4 Iunie 1935.
Cronicarul Dâmboviței, * Notele săptămânei, „Flacăra", II, 1912, Nr. 6, p. 45.
Cronicarul Dâmboviței, * Notele săptămânei, „Flacăra", II, 1912, Nr. 9, p. 70.
„Curierul românesc". * XVII, 30 Iulie 1845, Nr. 55, p. 220.
Cuza A. C., In jurul morții lui Caragiale, „Neamul românesc" din 22 Iunie 1912.
D., Funeraliile lui Caragiale, „Rampa" din 22 Noembrie 1912.
Dafin Ion, Iașul cultural și social, I, Iași 1928, p. 74—75.
Dafin Ion, * Iașul cultural și social, II, Iași 1929, p. 22-39.
Damé Fr., * Săptămâna teatrelor, „Românul" din 30 Mai 1878.
Damé Fr., * Săptămâna teatrelor, ‚Românul" din 20 Ian. 1879.
Damé Fr., * Săptămâna teatrelor, „Românul" din 18 Febr. 1883.
Dan, * Caragiale și hreanul de Brașov, „Evenimentul literar" din 27 Dec. 1893, Nr. 2.
Dan, Iașul și moartea lui Caragiale, „Dimineața" din 13 Iunie 1912.
Daniel Paul, Un bust lui Caragiale la Ploești, „Epoca" din 9 Noembrie 1935.
Davila Al. * Caragiale critic, „Rampa" din 5 Martie 1925.
Davila Al., * Prefața la vol.: I. L. Caragiale, Teatru, I, Buc. 1922.
Davila Al., * Caragiale, „Gândirea", II, 1922, Nr. 1, p. 10—16 (Cf. în vol.: Din torsul zilelor, I, Buc. (1929), p. 68—72).
Davila Al., Un studiu critic, în vol.: Din torsul zilelor, I. Buc. (1929) p. 158—162.
Davila Al., Caragiale, „Rampa" din 29 Ian. 1912.
Decius Mus, Dela o săptămână la alta, „Rodica", I, 1902, Nr. 4, p. 28—29.
Demetrescu Romulus. Recenzie: Zarifopol, Corespondența lui Caragiale, „Pagini literare", II, 1935, Nr. 11—12.
Diaconovich Dr. I., Enciclopedia română, I. p. 715—716.
Dianu Romulus, * Cu d. Jean Bart, „Rampa" din 29 April 1929.

Dianu Romulus, Cu d. D. Nanu, „Rampa" din 14 Ianuarie 1929.
Dianu Romulus şi *Muşătescu Tudor*, Cu Iancu Brezeanu, „Rampa" din 25 Dec. 1927.
Dinu Titu, * I. L. Caragiale, „Vieaţa nouă", VIII, 1912, Nr. 4—9, p. 162—164.
Dorul G., Public fluerat de actor, „Universul literar", XLIV, 1928, Nr. 10, p. 164.
Dragomirescu Const. N., Desvelirea bustului marelui scriitor I. L. C., „Universul" din 10 Noembrie 1935.
Dragomirescu M., * Jubileul lui Caragiale, „Ţara nouă", I, 1912, Nr. 5, p. 361—367.
Dragomirescu M., Caragiale, „Universul literar", XLVI, 1930, Nr. 14, p. 210—211.
Dragomirescu M., Amintiri despre Caragiale, „Universul literar" XLVI, 1930, Nr. 14, p. 211.
Dragomirescu M., In memoria lui Caragiale, „Noua revistă română", vol. XII, 1912, Nr. 10, p. 146—147.
Dragomirescu M., Moartea lui Caragiale, „Ţara nouă", I, 1912, Nr. 9—10, p. 639.
Dragoslav I., Amintiri despre Caragiale, „Universul" din 13 Iunie 1912.
Dumbravă Dinu, Plâng şi „Siţa" şi „Veta" şi „Zoiţica", „Rampa" din 13 Iunie 1912.
Dumbravă Dinu, Şi Caragiale e al nostru, „Rampa" din 14 Iunie 1912.
Dumbravă Dinu, Turneul Caragiale, „Rampa" din 23 Noembrie 1912.
Dunăreanu N. şi *Marian Liviu*, Prozatorii români, I. Chişinău (f. an.), p. 75.
Dunka Titus, Scrisoare deschisă d-lui Caion, „Rodica", I, 1902. Nr. 3, p. 7.
Duscian Dr I., * Inmormântarea lui Caragiale, „Noua revistă română", vol. XII, 1912, Nr. 23, p. 344—345 (Cf. ibid. în „Opinia" din 23 Oct. 1912).
Duscian Dr I., * Caragiale pedagog, „Noua rev. rom.", vol. XIII. 1912, Nr. 3, p. 34.
Duscian Dr I., * Cum scria Caragiale, „Adevărul literar", an. II, ser. II, 1921, Nr. 10. p. 1.
Duscian Dr. I., * O scrisoare inedită a lui Caragiale, „Adevărul literar", seria II, an. II, 1921, Nr. 6, p. 1 (Cf. ibid. în „Opinia" din 24 Noembrie 1912).
Eftimiu V., * Amintiri despre Caragiale, „Românul" din 20 Iunie/3 Iulie 1912, p. 10.
Eftimiu V., * Caragiale intim, în Almanahul Societăţii Scriitorilor români pe 1913, Buc. 1913, p. 95.
Eftimiu V., * Caragiale, „Flacăra", I, 1912, Nr. 35, p. 277.

Eftimiu V., La moartea lui Caragiale, „Dimineața" din 13 Iunie 1912.
Eftimiu V., * Masa lui Caragiale, „Adevărul" din 3 Aug. 1935.
Eftimiu V., Amintiri despre Caragiale, „Teatrul", I, Oct. 1937, Nr. 1.
El., * Ce cred țăranii despre Vatra noastră, „Viața", I, 1894, Nr. 13, p. 6.
Elena, * Teatrul român, „Românul" din 20 Oct. 1859, Nr. 116.
Eliade (Rădulescu), * Societatea filarmonică, „Curierul românesc" din 7 Ian. 1834, Nr. 71, p. 281—282.
Em. G. (ârleanu), * Inmormântarea lui I. L. Caragiale, „Ramuri", VIII, 1913, Nr. 1, p. 27—28.
Emil (Gârleanu ?) * Caragiale, „Adevărul ilustrat", VIII, 1895, Nr. 2198, p. 3.
Emil (Gârleanu ?) * Cronica teatrală „Națiunea" din 7 Februarie 1890.
Em. N. (icolau), Caragiale în lumea mare, „Rampa" din 29 Ian. 1912
Fagure Em. D., Câteva scrisori de-ale lui Caragiale, „Adevarul" din 16 Iunie 1912.
Fagure Em. D., O după amiază la Caragiale, „Adevărul" din 2 Iulie 1912 (Cf ibid. în „Adevărul" din 17 Iunie 1912).
Fagure Em. D., La moartea lui, „Adevărul" din 12 Iunie 1912.
Faranga George, * Personalitatea lui Costache Caragiale, „Universul lit." 24 Sept. 1938.
Faust M., Caragiale și Alex. Davila, „Dimineața" din 30 Ian. 1912.
Filipescu Al., Funerariile lui I. L. Caragiale, „Dimineața" din 23 Noembrie 1912.
Filipescu N., * Scrisoare lui Caragiale, „Epoca" din 4 Aprilie 1896, p. 3, col. 2 (Cf. ibid. în op. : I. L. Caragiale, Opere (ed. P. Zarifopol), III, p. 341).
Flacăra, Pentru marele dispărut, „Flacăra", I, 1912, Nr. 35, p. 273.
Galaction G., * 12 Iunie, „Flacăra", I, 1912, Nr. 36, p. 286 (Cf. ibid în vol. : Răboj pe bradul verde, Buc., 1920, art. : „A murit Caragiale").
Galaction G., După zece ani, „Adevărul literar", an. III, seria III, 1922, Nr. 81.
Gănescu Iancu, * Teatrul Național, „Curierul românesc" din 20 Oct. 1847, Nr. 34.
Gârleanu Emil, * Aducerea rămășițelor pământești ale lui Caragiale, „Flacăra", II, 1912, Nr. 7, p. 50.

Gârleanu Emil, * Scriitorii tineri şi Caragiale, „Flacăra", I, 1912, Nr. 16, p. 122.
Georgyde Al., I. L. Caragiale, „Opinia" din 21 Iunie 1912.
Gheorghiu M., Caragiale-Brezeanu, „Rampa" din 13 Iunie 1912.
Gherea C. (Dobrogeanu), * Caragiale fluerat, „Drepturile omului" din 24 Mai 1885 (Cf. ibid. în vol.: Studii Critice, vol. IV, Buc., 1925, p. 135—142).
Gherea C. (Dobrogeanu), * Trei, comedii de I. L. Caragiale, „Contemporanul", IV, 1885, Nr. 10, 11, 12, p. 404, 409.
Gherea C. (Dobrogeanu), * Studii critice, I, Buc., 1891, p. 128 şi urm.
Ghibănescu Gh., Cusurul lui Caragiale, „Ordinea" din 2 Febr. 1912.
Ghica Pantazi, * Cronica artistică, „Dâmboviţa", I, 29 Oct. 1858, Nr. 6, p. 23.
Ghica Pantazi, Costache Caragiale, „Revista literară", VII, 1886, Nr. 1, p. 62—72.
„Ghimpele" * ziar, 16 Dec. 1873, 28 Iulie 1874.
Ghiulea C. R., Gazetarul Caragiale, „Teatrul", I, Oct. 1937, Nr. 1.
Giordano, Maestrului jubilar, „Opinia" din 31 Ian. 1912.
Godell Z. şi Lucian B., Cu d. Vernescu-Vâlcea, „Lumea" (Iaşi) din 26 Oct. 1931, p. 4.
Goga Eugen, Caragiale şi noi, „Ordinea" din 7 Febr. 1912.
Goga O., * Două morminte, „Luceafărul", XI, 1912, Nr. 26, p. 457—459 (Cf. ibid. în „Românul" din 27 Iunie/10 Iulie 1912, p. 2, foileton; (Cf. în broşură, ed. S. S. R., Buc., Alcalay (f. an); Cf. în vol.: Precursori, Buc. 1930, p. 123—133; Cf. în „Vremea", III, 1930, Nr. 108, p. 4).
Goran Const., I. L. Caragiale, ‚Răsăritul", XIII, 1931, Nr. 11—12, p. 16—17.
Gorovei Artur, * Corespondenţa lui Ion Urban-Jarnik, „Convorbiri lit.", an. 66, Dec. 1933, p. 947.
Gorovei Artur, Comori româneşti prin meleaguri străine, „Lumea" (Iaşi) din 30 Ian. 1929, foileton.
Gorun I., Cazul Caion, „Românul" din 24 Iunie/7 Iulie 1912, p. 2—3.
Gorun I., Mormântul lui Caragiale, „Opinia" din 19 Oct. 1912.
Gorun I., Sărbătorirea lui Caragiale, „Luceafărul", XI, 1912, Nr. 11, p. 222—223.
Grămadă I., * „România Jună" din Viena, Arad 1912, p. 134—135.
Gramofon, Caragiale şi Sfântul Petre, „Adevărul" din 25 Noembrie 1912.

Graur C., * Alecsandri, Eminescu şi Caragiale, „Adevărul literar", an. III, seria III, 1922, Nr. 81, p. 2.
Grefier, * Procesul Caion-Caragiale, „Universul" din 12 Iunie 1912.
Gregorian Al., Da, da, Caragiale trăeşte, „Porunca vremii" din 1 Aug. 1935.
Gubernatis Angelo de, Dictionnaire universel des écrivains du monde latin, Rome-Florence 1905, p. 258.
Harnav Iordache, * Pentru teatrul naţional din Iaşi, „Foaia pentru minte" din 10 April 1844, Nr. 15, p. 117, 118.
Haşdeu B. P., * Zacherlina I, „Revista nouă", VI, 1893, Nr. 6, p. 240, (Cf. ibid. în vol. : Sarcasm şi ideal, Buc. 1897, p. 68).
Hassan, Caragiale şi Vlahuţă, „Povestea vorbei", I, 1896, Nr. 4.
Herovanu Eug., Tributul Iaşului, „Opinia" din 31 Ian. 1912 (Cf. ibid. în „Ordinea" din 2 Febr. 1912).
Herovanu Eug., Moartea maestrului, „Opinia" din 12 Iunie 1912.
Hg., Post-festum, „Versuri şi proză" (Iaşi), 1 1912, Nr. 10 p. 180.
Hidalgo, *I.* L. Caragiale, „Versuri şi proză" (Iaşi), I, 1912, Nr. 17—20, p. 295.
Hodoş N. şi *Ionescu Sadi Al.*, * Publicaţiile periodice româneşti, Buc. 1913, p. 25, 242.
Hogea D., I. L. Caragiale la Piatra-Neamţ, în „Anuarul lic. „Petru Rareş" din P.-Neamţ, pe 1934—35.
I. D. R., * Un început de polemică între Caragiale şi Vlahuţă, „Rampa" din 5 Mai 1930, p. 2.
I. E. (liade), * Teatrul Naţional, „Curierul românesc", XVII, 23 Martie 1845, Nr. 24, p. 96.
I. G. (orun), * De pe bărăganul presei, „Sămănătorul", I, 1901, Nr. 4, p. 53—56.
I. G. (orum), * Kemeny Istvan, „Sămănătorul", I. 1902, Nr. 7, p. 110.
I. G. (orun), * Sfârşitul lui Kémeny Istvan, „Sămănătorul", I, 1902, Nr. 16, p. 247—249.
I. V., Desvelirea bustului lui Caragiale la Ploeşti, „Adevărul" din 9 Noembrie 1935.
Iarca D., * Analele Bibliografice române, Buc. 1865, p. 96.
Idealist, Sentinţa, „Cronica" (Buc.) din 13 Martie 1902.
Ionescu Al., * Ioniţă Păcuraru, Buc. 1918, 15—22.
Ionescu-Raicu Rion, * I. L. Caragiale, „Evenimentul literar", I, 17 Ian. 1894, Nr. 5 (Cf. ibid. în vol. : Scrieri literare, Iaşi 1895, p. 45—46).

Ionescu Take, * Caragiale orator, „Flacăra", I, 1912, Nr. 16, p. 127 (Cf. ibid. în : „Opinia" din 5 Febr. şi 12 Iunie 1912 ; „Ordinea" din 7 Febr. 1912 ; „Ordinea" din 12 Iunie 1912 ; „Acţiunea" din 12 Iunie 1912 ; „Universul" din 12 Iunie 1912 ; „Românul" din 14/27 Iunie 1912, p. 4.
Iorga N., * Istoria literaturii române din sec. XIX, vol. II, Buc. 1908, p. 67.
Iorga N., * Năpasta, „Lupta", an. VII, seria IV, 18 Febr. 1890, Nr. 1054.
Iorga N., * O piesă a lui C. Caragiale, „Revista istorică", XX, 1934, Nr. 7—9, p. 217—218.
Iorga N., * Amintiri despre Caragiale, „Flacăra", I, 1912, Nr. 36, p. 282.
Iorga N., *I. L. Caragiale, „Neamul rom. lit.", V, 1912, Nr. 23, p. 353—354 (Cf. în vol. : Oameni care au fost. Buc. 1935, vol. II, p. 53).
Iorga N., Un alt Caragiale, „Cuget clar", 23 Sept. 1938.
Iorga N., O sărbătorire, „Neamul rom. lit.", IV, 1912, Nr. 4.
Iorga N., Ce se iubia în Caragiale, „Neamul rom. lit.", V. 1912, Nr. 24, p. 369 (Cf. în vol. : Oameni cari au fost, vol. II, p. 56).
Iorga N., Istoria literaturii române, I, Buc. 1934, p. 113, 252, 304, 309, 311.
Iorga N., Recenzie · Minar, Caragiale, vieaţa şi opera, „Revista istorică", XIII, 1927, p. 74—76.
Iorga N., Cazul Caion, „Românul" din 27 Iunie/10 Iulie 1912, p. 7.
Iorga N., Recenzie : Şardin. Din trecutul Botoşanilor, „Revista istorică, XV, 1929, p. 378.
Iosif Şt. O., * Cum scria Caragiale. „Flacăra", I, 1912, Nr. 16, p. 121—122 (Cf. ibid. în „Opinia" din 12 Iunie 1912).
Iosif Şt. O., * O amintire, „Luceafărul", XII, 1913, Nr. 12, p. 377—378.
Isac Emil, * Prima mea întâlnire cu Caragiale, „Adevărul literar", V, 1924, Nr. 178.
Isac Emil * Amintiri despre Caragiale, „Rmpa" din 27 Aug. 1930.
Isac Emil, Lui I. L. Caragiale (Scrisoare), „Noua rev. rom.", vol XI, 1912, Nr. 16, p. 243.
Isac Emil, Caragiale, „Rampa" din 18 Iunie 1912.
Jinca I. C., * O scrisoare a lui Caragiale către D. Scurei, „Muscelul nostru", I, 1930, Nr. 8, p. 5.
Jus., * Procesul Caragiale-Caion, „Epoca" din 12 Martie 1902, p. 3 (Cf. ibid. în „Dorobanţul" din 13 Martie 1902).

K.(ostache) K.(aragiali), * Ceva despre teatrul național, „Secului", I, 25 Aprilie 1857, Nr. 31, foileton.
Karmin Luca I., Solemnitatea desvelirii bustului lui I. L. C. la Ploiești, „Naționalul Nou" din 10 Noembrie 1935.
Karnabatt D., Sărbătorirea lui Caragiale, „Minerva" din 31 Ian. 1912 (Cf. ibid. în „Seara" din 31 Ian. 1912).
Karnabatt D., Caragiale, „Seara" din 31 Ian. 1912.
Kernbach Ana Conta, * Boabe de mărgean, Iași 1922, p. 57, 105, 106.
Kernbach Ana Conta, * Cu prilejul morții, „Adevărul literar", an. III, seria III, 1922, Nr. 81.
Kernbach Ana Conta, * Impresii asupra lui Caragiale, „Junimea literară", IX, 1912, Nr. 11—12, p. 213.
Kogălniceanu M., * Teatru, „Dacia literară", t. I, 1840, p. 116, (Cf. ibid., ed. II, Iași, 1859, p. 82).
Kogălniceanu M., * Introducere la op. : C. Caragiali, O repetiție moldovenească, Iași, 1845 (Cf. ibid., ed. V.-de-Munte, 1908, p. 5—6).
L. P., Caragiale despre chestiunea naționalităților din Ungaria, „Universul" din 18 Iunie 1912.
Lăzăreanu B., * Caragiale, câmp de luptă, „Adevărul literar", an. III, seria III, 1922, Nr. 92, p. 3.
Lăzăreanu B., * Versuri de I. L. Caragiale, Iași, 1922, p. 5—8, 31, 97—100, 123.
Lăzăreanu B., * Cu privire la : I. I. Caragiale, Buc. f. an.
Lăzăreanu B., * Claponul lui I. L. Caragiale, „Adevărul literar", an. III, seria III, 1922, Nr. 81, p. 3 (Cf. ibid. în vol. : I. L. Caragiale, Versuri, p. 13—18).
Lăzăreanu B., Caragiale, „Adevărul literar", an. IV, seria III, 1923, Nr. 158.
Lăzăreanu B., Intre I. L. Caragiale și A. Bacalbașa, „Adevărul", 28 Noembrie 1924.
Le de Funke, Maestrul Caragiale și Teatrul Național, „Rampa" din 30 Ian. 1912.
Leoneanu L., * I. L. Caragiale, elev la liceul din Ploești, „Adevărul" din 22 Mai 1932 (Cf. ibid. în vol. : Portrete, Buc. 1935, p. 58).
Leoneanu L., Bustul lui Caragiale la Ploiești, „Adevărul" din 10 Noembrie 1935.
Liman Horia, * Ion Brezeanu, „Lumea românească", 24 Oct. 1938.
Livescu, Președintele chelnerilor, „Rampa" din 29 Ian. 1912.
Locusteanu P., * Caragiale la teatru, „Flacăra", I, 1912, Nr. 36, p. 283.

Locusteanu P., * Caragiale despre presă, „Flacăra", I, 1912, Nr. 36, p. 283.
Luca (I. L. Caragiale). * Cazu-Cuza, „Moftul român" din 8 Aprilie 1901, Nr. 2, p. 2.
Luca (I. L. Caragiale), * Ubiquitas, „Moftul român", 1901, Nr. 11, p. 7.
Luceafărul, Caragiale, „Luceafărul" XI, 1912, Nr. 7, p. 141.
Lys, * Şiretenia lui Caion, „Epoca" din 6 Martie 1902.
Lys, * In jurul procesului Caragiale-Caion, „Epoca" din 9 Iunie 1902.
M. C., * Calomnie odioasă, „Epoca" din 19 Dec. 1901.
M. C., * Cronica teatrală, „Românul" din 10 Martie 1884.
M. D.(ragomirescu), * Fabula, „Convorbiri critice", I, 1907, p. 695—696.
Mac G., * Caragiale şi-a renegat opera poetică „Adevărul" din 29 Aug. 1935.
Luciliu, * Caion, Caragiale şi alţii „Forţa morală", I, 1901, Nr. 7.
Luciliu, * Plagiatul Caragiale şi plagiatul Coşbuc, „Forţa morală", I, 1901, Nr. 8.
Luciliu, * Caragiale-Kémeny, „Forţa morală", I, 1901, Nr. 9.
Luciliu, * Caragiale-Kemeny şi apărătorii săi, „Forţa morală", II, 1902, Nr. 10.
Luciliu, * Adevăruri, „Forţa morală", II, 1902, Nr. 13.
Macedonski Al., * Câteva versuri de C. Caragiali, „Literatorul", II, 1881, Nr 6, p. 836—837.
Macedonski Al., * Scrisoare, „Românul" din 17 Noembrie 1893 (Cf. ibid. în „Literatorul" XIV, 1893, Nr. 6, p. 16).
Macedonski Al., * Notă, „Forţa morală", I, 23 Dec. 1901, p. 7.
Maior A., Amintiri, „Românul" din 17/30 Iunie 1912, p. 4.
Maiorescu T., * Critice, II, Buc. 1892, p. 171, 178—179.
Manoliu Petre, * O scrisoare nepierdută a lui I. L. Caragiale, „România", 17 Iunie 1938.
Manuscrisele Academiei Române, * Nr. 21 (f. 234—238), 786, (f.226—227 v.), 787 (f. 18—19 v., 36 v.—38, 50—50 v., 200—200 v., 222—223), 836 (f. 47 v.—48 v.—49). 2968, 2969, 2970, 2971, 2972, 2973, 2974, 2975, 2976, 2977, 3134, 3135, 3315, 3466.
Marian Liviu, * Caragiale intim, „Adevărul literar", IX, 1928, Nr. 407.
Marian Liviu, * Paşa din Silistra de I. L. Caragiale, „Adevărul literar", an. III, seria III, 1922, Nr. 87, p. 3.
Marian Liviu, * Un prieten al trenului: I. L. Caragiale, „Floarea soarelui", I, 1927, Nr. 6—7, p. 191—194.

Marin Ilie, I. L. Caragiale intim, „Tribuna", XI, 1907, Nr. 150, foileton.
Marin Ilie, La moartea lui Caragiale, „Revista teatrală", I, 1913, Nr. 1, p. 66.
Massoff Ion, Contribuţii la marea şi mica istorie teatrală, „Adevărul lit." din 13 Febr. 1938.
Massoff Ion, * Istoria teatrului naţional, Buc. 1937.
Massoff Ion, Un afiş despre Iorgu Caragiale, „Adevărul" din 10 Oct. 1936.
Massoff Ion, Interview cu I. Brezeanu, „Rampa" din 12 Aprilie 1931.
Massoff Ion, Interview cu Oscar Spaethe, „Rampa" din 16 Febr. 1931.
Massoff Ion, * Intre Carp şi Caragiale, „Adevărul" din 4 Oct. 1935.
Massoff Ion, Inaugurarea bustului lui Caragiale la Ploieşti, „Dimineaţa" din 9 Noembrie 1935.
Massoff Ion, Câteva date despre familia Caragiale, „Adevărul lit.", din 7 Martie 1937.
Medianu Apriliana, I. L. Caragiale, „Curentul" din 14 Ian. 1929 („Pagina literară").
Melintie, Ieşenii şi Caragiale, „Patriotul" din 12 Martie 1902.
Mes., * Procesul Caion-Caragiale, „Universul" din 13 Martie 1902.
Mestugean, Caragiale la „Universul", „Universul" din 12 Iunie 1912.
Mihălcescu Maria, * Istoria teatrului românesc, Buc. f. an, p. 37.
Mille C., Letopisiţi, I, Buc. 1908, 233 (Cf. ibid. în „Adevăvărul" din 30 Ian. 1912).
Mille C., După moarte, „Adevărul" din 14 Iunie 1912.
Millian Claudia, Dragul nostru Caragiale, „Dimineaţa" din 14 Iunie 1912.
Millian Claudia, Săptămâna teatrală dedicată lui Caragiale, „Adevărul literar", an. III, seria III, Nr. 81.
Millo Matei, *Illusiuni şi realităţi, Buc. 1863, p. 8.
Minar O., * Delavrancea apărând pe Caragiale, Buc. (f. an), p. 14, 15, 27, 45—49, 55, 58, 63—64.
Minar O., * Prefaţă la op.: I. L. Caragiale, Teatru, I, Buc. 1924, p. VII, VIII (Cf. ibid. în „Universul" din 6 Aprilie 1925) şi p. 432.
Minar O., * Prefaţă la op.: I. L. Caragiale, Teatru, I, Buc., 1924, p. XXXVIII—LXIV.
Minar O., Caragiale, Bibl. Iaşilor Nr. 7, Iaşi, f. an.
Minar O., Caragiale birtaş, berar şi jubiiar, „Rampa" din 12 Aprilie 1925.

Minar O., Istoric, „Biblioteca proceselor celebre", I, 1924, Nr. 4—5, p. 15—29.
Mizilic (I. L. Caragiale), * Duelul Prinţul Bibescu-Caion, „Moftul român" nr. 20 din 12 Aug. 1901.
Moldoveanu Corneliu, Figura lui Caragiale, în Almanahul S. S. R. pe 1913, Buc. p. 88—92.
Moldoveanu Corneliu, I. L. Caragiale, „Ţara nouă", I, 1912, Nr. 9—10, p. 709—711.
Moldoveanu Şt. P., Scrisoare din Iaşi, „Românul" din 19 Iunie/2 Iulie 1912, p. 3.
Morariu Leca, Iarăşi elevul Caragiale, „Junimea literară", XIII, 1924, Nr. 1—2, p. 66.
Morţun V. Gh., * Chestii teatrale, „Contemporanul", V, 1887, Nr. 7, p. 68.
Motru C. Rădulescu, Jubileul lui Caragiale, „Noua revistă română", vol. 3, 1901, Nr. 28, p. 189—190.
Muşetescu T., Convorbire cu Marietta Ionaşcu, „Rampa" din 24 Sept. 1928.
Nădejde Iosif, Istoria limbii şi literaturii române, Iaşi 1886, p. 477—478.
Nădejde Iosif, Sărbătorirea lui Caragiale, „Dimineaţa" din 30 Ian. 1912.
Nădejde Iosif, Personalitatea lui Caragiale, „Dimineaţa" din 12 Iunie 1912.
Nadu Bănică, Bustul lui Caragiale la Ploieşti, „Ţara Noastră" din 10 Noembrie 1935.
Nanu A., Vechii colaboratori ai „Convorbirilor", „Conv. lit", an. 60, Ian.-Febr. 1927, p. 200.
Nathan E., Reviste şi Ziare (C. Caragiale), „Românul literar", t. III, 1905, Nr. 24—33, p. 437—438.
Negru Mihail, * Din vieaţa lui Caragiale, „Universul" din 12 Iunie 1912.
Negru Mihail, De vorbă cu I. Petrescu, „Universul" din 12 Iunie 1912.
Negru Mihail, Moartea lui Caragiale, „Universul" din 17 Iunie 1912.
Negru V., Autorul lui C. Rostogan, „Luceafărul" XI, 1912, Nr. 26, p. 463.
Negruzzi Iacob, * Amintiri dela Junimea, Buc. (f. an), p. 236, 297—298.
Negruzzi Iacob, * Caragiale, „Conv. lit.", XLVI, 1912, Nr. 6, p. 716—719 (Cf. ibid. în „Adevărul' din 7 Dec. 1931, foileton).
Negruzzi Iacob, * Autografe române, Anal. Acad. Rom., Buc., 1923, p. 12.
Nicolau Emil, Iancu Brezeanu şi Caragiale, „Rampa" din 29 Iunie 1912.
Nicolau Emil, Caragiale orator, „Rampa" din 16 Iunie 1912.

Nicolau Emil, Caragiale nu mai este, „Rampa“ din 13 Iunie 1912.
Nicolesco Al. Al., A la memoire de Caragiale(poezie), „L'Independance roumaine“ din 18 Iunie 1912.
Niculescu-Vătăşoiu I., Desvelirea bustului lui Caragiale la Ploeşti, „Curentul“ din 10 Noembrie 1935.
Nigrim, Lui Caragiale, „Rampa“ din 23 Iunie 1912.
Nora A., * Caragiale corector, „Adevărul literar“, an. III, seria III, 1922, Nr. 81, p. 3.
Notă * în „Epoca“ din 7 April 1896, p. 1, col. 3 (Cf. în vol. : I. L. Caragiale, Opere, III, p. 341).
„ * în „Epoca“ din 10 Oct. 1896, p. 1 (Cf. în vol. : Opere, III, p. 341).
„ * în „Românul“ din 12/25 Iunie 1912, p. 6.
„ * în „Românul“ din 12/25 Iunie 1912, p. 6.
„ * în „Românul“ din 13/26 Iunie 1912, p. 5.
„ * în „Românul“ din 14/27 Iunie 1912, p. 2.
„ * în „Românul“ din 14/27 Iunie 1912, p. 3.
„ * în „Românul“ din 16/29 Iunie 1912, p. 3.
„ * în „Românul“ din 16/29 Iunie 1912, p. 4.
„ * în „Românul“ din 17/30 Iunie 1912, p. 3.
„ * în „România liberă“ din 12 Mart 1885, p. 4 („Ultimele ştiri“).
„ * în „Universul“ din 13 Iunie 1912.
„ * în „Patria“ din 4 Iulie 1907.
„ * în „Forţa morală“, II, 1902, Nr. 15.
„ * în „Ghimpele“, 23 Dec. 1873, p. 3 (Cf. Notă în „Ghimpele“ din 20 Ian. 1874, p. 2).
„ în „Familia“, XXX, 1894, Nr. 9, p. 105.
Note * în „Opinia“ din 12 Iunie 1912.
„ * în „Opinia“ din 13 Iunie 1912.
„ * în „Opinia“ din 14 Iunie 1912.
„ * în „Adevărul“ din 12 Iunie 1912.
„ * în „Adevărul“ din 14 Iunie 1912.
„ * în „Dimineaţa“ din 12 Iunie 1912.
„ * în „Dimineaţa“ din 13 Iunie 1912.
„ * în „Ordinea“ din 12 Iunie 1912.
„ * în „Ordinea“ din 13 Iunie 1912.
, * în „Ordinea“ din 14 Iunie 1912.
„ în „Dimineaţa“ din 20 Noembrie 1912.
„ în Dimineaţa din 21 Noembrie 1912.
„ în „Opinia“ din 23 Noembrie 1912.
„ în „Adevărul“ din 18 Noembrie 1912.
„ în „Adevărul“ din 20 Noembrie 1912.
„ în „Adevărul“ din 22 Noembrie 1912.
Olăreanu Al., * Insemnări pentru o istorie a teatrului craiovean, Craiova 1929, p. 9—13.

O. M.(inar), I. L. Caragiale, în „Biblioteca proceselor celebre“, I, 1924, Nr. 4—5, p. 75—76.

Ollănescu D-tru C., * Teatrul la Români, II, întâiul memoriu, Buc 1898, p. 44, 45, 53, 78, 104, 109, 110 (şi nota), 112, 116—119 (şi notele p. 119), 123—124, 130, 131, 143—146, 153 (şi nota 2), 154 nota ; vol. II, al doilea memoriu, p. 1, 13, 14, 15 (nota), 17 (nota 2), 36 (nota 3), 42 (nota), 53 (nota), 82 (nota 1 şi 2), 90 (nota), 92 (nota), 149 (nota).

Ollănescu D-tru C.. Cronica, „Literatura şi arta română“, VI, 1902, p. 216.

Oreste, La moartea lui Caragiale (poezie), „Rampa“ din 14 Iunie 1912.

Ori-cine, * Duelul Caragiale-Vlahuţă, „Evenimentul literar“, I, 7 Martie 1894, Nr. 12.

Orna-Galaţi A., Lăsaţi-l în pace ! „Rampa“ din 22 Iunie 1912.

P. L.(ocusteanu), I. L. Caragiale, „Flacăra“, I, 1912, Nr. 35, p. 276.

Pac, * Incă una de-a lui Caragiale, „Adevărul“ din 16 Iunie 1912.

Pac, Urări lui Caragiale, „Adevărul“ din 31 Ian. 1912.

Păcuraria C., Câteva amintiri despre C. Dobrogeanu-Gherea, Buc., 1936, p. 42.

Panu Gh., Amintiri dela Junimea, II, Buc. 1910, p. indicele.

Panu Gh., * Caragiale reclamant, „Săptămâna“, I, 1901, Nr. 8, p 117—120.

Panu Gh., * Reînviesc barbarii, „Săptămâna“, II, 1902, Nr. 19, p. 149—151.

Panu Gh., * Ecouri dela juraţi, „Săptămâna“, II, 1902, Nr. 20, p. 176.

Papadopol Paul I., Recenzie : Lucia Santangelo, I. L. Caragiale, „Universul“ din 23 Sept. 1935.

Pascaly M., *Pascaly Matilda, Dimitriadi C.*, * Respect adevărului, Buc. 1863, p. 17, 18.

Pascu Adrian, Teatrul Naţional din Craiova, „Rampa“ din 23 Iulie 1928, p. 2—3.

Paukerow Leonard, Caragiale voia să scoată o revistă literară la Budapesta, „Rampa“, 11 Oct. 1937.

Paul Const., * Ideile politice ale lui Caragiale, „Flacăra“, I, 1911, Nr. 36, p. 286 (Cf. ibid. în „Ordinea“ din 26 Iunie 1912).

Pavelescu Cincinat, * Amintiri despre Caragiale, „Flacăra“, I, 1912, Nr. 36, p. 282.

Pavelescu Cincinat, * Amintiri literare, „Braşovul literar“, II, 1933, Nr. 14, p. 28—29.

Pavelescu Cincinat, * Epigrame, Craiova, f. an., Nr. XVIII.

Perieţeanu I. Gr., Teatrele noastre naţionale, Buc. 1929.

Petraşcu N., * Caragiale, „Literatura şi arta română", II, 1897, p. 672 (Cf. ibid. în vol.: Scriitorii români comtemporani, IV, Buc. 1898, p. 78—79).
Petraşcu N., Amintiri asupra originii şi familiei lui Caragiale, în vol. : Icoane de lumină, II, Buc. f. an. p. 185—196.
Petrescu Horia Petra, * Leben und Werke des Caragiale's, Lipsca 1911 (Cf. rezumat în „Flacăra", I, 1912, Nr. 35, p. 275).
Petrescu Horia Petra, * Când s'a născut Caragiale, „Revista teatrală" (Braşov), I, 1913, Nr. 1, p. 65.
Petrescu Horia Petra, * „Noapte furtunoasă", „Revista teatrală", II, 1914, Nr. 2 (3) p. 44.
Petrescu Horia Petra, I. L. Caragiale (Câteva amintiri), „Revista teatrală" (Braşov), I, 1913, Nr. 1, p. 34—38.
Petrescu Horia Petra, I. L. Caragiales Leben und Werke, in XVII-ter şi XVIII-ter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig, 1921, p. 248 şi urm.
Petrescu Horia Petra, Caragiale şi Ardelenii, „Românul", I, 4/17 Ianuarie 1911 Nr. 2, p. 2—4 (foileton) şi 5/18, Ianuarie 1911 Nr. 3, p. 2—4 (foileton).
Petrescu Horia Petra, I. L. Caragiale, (necrolog), „Revista teatrală" (Braşov), I, 1913, Nr. 1, p. 17—19.
Petrescu Traian, Va trăi Caragiale? „Săptămâna politică şi culturală", III, 1912, Nr. 4, p. 42.
Petronius, O statue lui Caragiale, „Viitorul" din 15 Iunie 1912.
Petronius, Talente — flori încântătoare, „Viitorul" din 14 Iunie 1912.
Petrovici I, * Cum l-am cunoscut pe Caragiale, „Adevărul literar", VI, 1925, Nr. 213.
Petrovici I., * „Noapte furtunoasă" de I. L. Caragiale, „Revista teatrală" (Braşov), II, 1914, Nr. 2 (8) p. 44.
Pierrot, Vârsta lui Caragiale, „Seara" din 31 Ian. 1912.
Podoleanu S., Caragiale şi Ronetti Roman, „Almanahul ziarelor Adevărul şi Dimineaţa" pe 1938, p. 157—159.
Pop V., * Crâmpee de amintiri, „Flacăra", I, 1912, Nr. 36, p. 283.
Popa O. F., Fuga lui Caragiale, „Patria" din 20 Aprilie 1929.
Porfiriu N. I., Caragiale, „Rampa" din 16 Iunie 1912.
Predescu Lucian, * Rectificări în istoria literară (Ceea ce nu ştie d. Gh. Adamescu), „Arhiva" (Iaşi), XXXVII, 1930, Nr. 3—4, p. 254—256.
Predescu Lucian, * Două scandaluri la Teatrul Naţional din Iaşi, „Opinia" (Iaşi) din 8 Martie 1931.

Prisacaru S., * Revista revistelor, „Revista modernă", I, 1901, Nr. 41, p. 6—7 şi Nr. 43, p. 7—8.
Pumnu Arune, Lepturariu romănesc, vol. II, partea II, Viena 1863.
R., * O cestiune juridico-teatrală, „Adevărul" din 3 Sept. 1898, p. 4.
R., * Caragiale şi starea actuală a României, „Viitorul social", I, 1907, Nr. 4, p. 353—358.
Racovski Dr. C., Caragiale şi democraţia, „Adevărul" din 15 Iunie 1912.
Rădulescu Ion-Horia, * Contribuţiuni la istoria teatrului în Muntenia, Buc. 1935, p. 29—31, 55—58.
Rădulescu Mircea şi *Ernest Ene*, * Cum am cunoscut pe Caragiale, „Flacăra", I, 1911, Nr. 7, p. 51 (Cf. în vol.: Mircea Rădulescu, Portrete şi amintiri, Buc., 1924, p. 29—32).
Ranetti G., Caragiale n'a murit, „Minerva" din 23 Noembrie 1912.
Ranetti G., Caragiale, „Epoca" din 12 Iunie 1912.
Reg., Conferinţa lui Caragiale, „Evenimentul" din 29 April 1897.
Rep., Conferenţa lui Caragiale, „Evenimentul", din 2 Mai 1897.
Rep., En l'honneur de Caragiale, „L'Independance roumaine" din 31 Ian. 1912.
Repay L., * Scrisoare, „Gazeta Teatrului Naţional" pe 1936, Nr. 6, p. 50—51.
Reporter, * Jubileul lui Guttenberg, „Lumea nouă", an. VI, seria III, 1900, Nr. 48, p. 4.
Reporteri, * Procesul Caragiale-Caion, „Epoca" din 12 Iunie 1902, p. 2.
Rodica, O declaraţie, „Rodica", I, 1902, Nr. 4, p. 1.
Rodion, * De ziua lui Caragiale, „Ordinea" din 1 Febr. 1912.
„ * Două serbări, „Ordinea" din 7 Febr. 1912.
„ * Scrisori din Iaşi, „Ordinea" din 15 Iunie 1912.
„ * Scrisori din Iaşi, „Ordinea" din 20 Iunie 1912.
„ * Scrisori din Iaşi, „Ordinea" din 23 Iunie 1912.
„ Exotic, „Opinia" din 16 Iunie 1912.
„ Evlavie postumă, „Opinia" din 19 Oct. 1912.
„ Bătrâni şi tineri „Opinia" din 20 Oct. 1912.
„ Creatorul lui Rică, „Opinia" din 23 Oct. 1912.
„ Matei I. L. Caragiale, „Opinia" din 24 Noembrie 1912.
„ Ce n'a fost Caragiale, „Opinia" din 25 Noembrie 1912.
„ Când îl sărbătorim, „Opinia" din 31 Ian. 1912.
„ Mort, „Opinia" din 12 Iunie 1912.
„ Cu ani înapoi, „Opinia" din 14 Iunie 1912.
„ Scrisori din Iaşi, „Opinia" din 29 Iunie 1912.

Roman Horia, Ali, Memet şi Caragiale, „Adevărul" din 13 Sept. 1932.

Romanescu Aristiţa, * 30 de ani, Buc. 1904, p. 52—54, 59, 60, 255.

Rosetti D-tru R., * Dicţionarul contemporanilor, Buc. 1897, p. 45.

Rosetti Radu D., * Caragiale pedagog, „Universul" din 2 Oct. 1930.

Rosetti Radu D., Eri, Buc. 1931, p. 31—42.

Rosetti Radu D., * Caragiale profesor, „Flacăra", I, 1912, Nr. 16, p. 122 (Cf. ibid. în: „Adevărul" din 12 Iunie 1912; ‚Dimineaţa" din 13 Iunie 1912; „Românul" din 14/27 Iunie 1912, p. 3).

Rp., D. A. C. Cuza şi Caragiale, „Adevărul" din 27 Iunie 1912.

Rusu-Abrudeanu I., Caragiale şi Românii de dincolo, „Adevărul" din 15 Iunie 1912.

Sadoveanu M., Caragiale, „Universul" din 16 Iunie 1912.

Sadoveanu M., Caragiale „Viaţa românească", VII, 1912, Nr. 5 şi 6, p. 354—356.

Sadoveanu M., Omagiu, „Opinia" din 31 Ian. 1912 (Cf. ibid. în „Ordinea" din 2 Febr. 1912).

Salustiu, I. L. Caragiale şi opera lui, „Liga ortodoxă", supl. lit., I, 1896, Nr. 3.

Samson A. P., Cu Rădulescu-Motru „Rampa", XV, 1930, Nr. 3651, p. 3.

Samson A. P., Cu V. Maximilian, „Rampa", XV, 1930, Nr. 3678.

Sandu A., Lui Caragiale i se vor face funerarii naţionale, „Adevărul" din 12 Iunie 1912 (Cf. ibid. în „Dimineaţa" din 13 Iunie 1912).

Şardin Vladimir, * Figuri dispărute — Din trecutul Botoşanilor, Botoşani 1929, p. 26 (Cf. ibid. în: *Ioan Cozloschi*, Monumentul lui Scip. I. Bădescu, Botoşani 1930, p. 40; Cf. ibid. în „M. Eminescu", II, 1931, Nr. 7, p. 121—122).

Săteanu C., * Caragiale în anecdotă, Buc. f. an.

Săteanu C., * In tren cu I. L. Caragiale, „Adevărul lit.", 26 Iunie 1938.

Săteanu C., * Carnaval literar, Iaşi 1930, p. 104—105, 127—131.

Săteanu C., * Calvarul lui Caragiale, ‚Opinia" din 29 Oct. 1932.

Săteanu C., * Caragiale şi drepturile sale de autor, „Adevărul" din 26 Aug. 1932.

Săteanu C., Contribuţii la istoria teatrului român, „Viitorul" din 5 Sept. 1935.

Săteanu C., Caragiale în anecdotă, „Adevărul" din 9 Noembrie 1935 (Cf. în „Luceafărul", I, 1935, Nr. 7-8).
Savel V., Caragiale, „Seara" din 12 Iunie 1912.
Savel V., Moştenirea lui Caragiale, „Seara" din 13 Iunie 1912 (Cf. ibid. în „Românul" din 16/29 Iunie 1912, p. 5).
Savel V., O conferinţă a lui Caragiale la Ateneu, „Seara" din 14 Iunie 1912.
Sc., Caragiale şi familia sa, „Seara" din 14 Iunie 1912.
Scheyer Dr. Moritz, Caragiale, „Zeit." (Viena) Cf. în „Românul" din 29 Iunie (12 Iulie 1912, p. 10).
Scrutator, Polemici în jurul fabulelor „Marelui anonim", „Adevărul literar", IX, 1928, Nr. 420.
Sebastian Mihail, Caragiale cronicar dramatic, „Rev. Fund. Regale", 1 Nov. 1938, 449.
Şerban Al., * Momente din vieaţa lui Caragiale, „Flacăra", I, 1912, Nr. 16, p. 123.
Şerban Al., * Eminescu şi Caragiale, „Flacăra", III, 1914, Nr. 37, p. 311.
Sevastos M., Bustul lui Caragiale, „Adevărul" din 9 Noembrie 1935.
Sfredeluş, Inmormântarea lui Caragiale, „Flacăra", II, 1912, Nr. 8, p. 58.
Slavici I., Caragiale, în Calendarul „Minervei" pe 1913, Buc., p. 80—90.
Slavici I., * Amintiri, Buc. 1925, p. 96, 97, 163—168, 170, 171, 173, 174, 176, 181.
St. P., Scrisori din Iaşi, „Românul" din 27 Noembrie/10 Dec. 1912, p. 3.
Ştefănescu-Galaţi Doctor, La 60 de ani, „Opinia" (Iaşi) din 31 Ian. 1912.
Ştern A., * Trei cărţi, „Adevărul literar", an. III, ser. III, 1922, Nr. 81, p. 2.
Stoenescu Th. M., * O dată pe săptămână, „Revista literară", XI, 1890, Nr. 6, p. 83.
Stoenescu Th. M., * Domnule Director, „Patriotul" din 21 Dec. 1901.
Stoicka C., Lui Caragiale, „Rampa" din 24 Iunie 1912.
Stroe, * De pe bărăganul presei, „Sămănătorul", I, 1902, Nr. 15, p. 235—238.
Suchianu I., * Diverse însemnări şi amintiri, Buc. 1933, I, p. 16—17, 19—20, 26, 59, 60, 67—69.
Suchianu I., * O schiţă satirică inedită de I. L. Caragiale, „Universul" din 17 Oct. 1932.
Suchianu I., Cei mai vechi prieteni ai lui Caragiale, „Universul" din 31 Iulie 1932.
Suchianu I., Goga explicat de Caragiale, „Ora" din 20 Noembrie 1935.

Şuluţiu Aurel, * Originalitate, „Epoca" din 15 Dec. 1901.
Şuţu Rudolf, * Iaşii de odinioară, Iaşi 1923, p. 29, 48, 49, 249—250.
Tal (N. Ţinc), * Plagiat, „Gazeta liberală" din 18 Dec. 1901 (Cf. ibid. în „Forţa morală" din 23 Dec. 1901).
Teleajen Sandu, Caragiale la Teatrul Naţional, „Teatrul", I, Oct. 1937, Nr. 1.
Teleor D., * Din voiajurile lui I. L. Caragiale, „Adevărul ilustrat", II, 1896, Nr. 17, p. 6.
Teleor D., * Eminescu intim, Buc., 1904, p. 5.
Teleor D., * Epigrame, Buc., 1900, p. 3, 29, (Cf. în „Noua revistă română", I, 1900, Nr. 5, p. 240).
Teleor D., * Din viaţa lui Caragiale, „Viaţa literară şi artistică", I, 1907, Nr. 17, p. 140.
Teleor D., * Moartea lui I. L. Caragiale, „Minerva" din 13 Iunie 1912.
Teleor D., * I. L. Caragiale, „Minerva", 14 Iunie 1912 (Cf. ibid. „Seara" 14 Iunie 1912).
Teleor D., * O poezie a lui Caragiale, „Minerva", 15 Iunie 1912.
Teleor D., Banda veselă, „Epoca" din 6 Martie 1902.
Teo, Moartea lui I. L. Caragiale, „Ordinea" din 12 Iunie 1912.
Teodoreanu Al. O., Era Caragiale inteligent ? „Adevărul" din 28 Aprilie 1935 (Cf. în vol. : Tămâie şi otravă, II, Buc. f. an., p. 78).
Teodorescu I., Din vremurile apuse, „Adevărul literar", an. III, seria III, 1922, Nr. 78, p. 2.
Teulescu P., * Teatrul Naţional, „Curierul românesc" ,XVIII, 3 Sept. 1846, Nr. 70, p. 280.
Toma A., Lui Caragiale (poezie), „Flacăra", II, 1912, Nr. 7, p. 53 (Cf. ibid. în „Adevărul literar", an. III, seria III, 1922, Nr. 82).
Topârceanu G., Săptămâna Caragiale, „Viaţa românească", VI, 1912, p. 123.
Torouţiu I. E., * Studii şi documente literare, III, p. 125, 169.
Torouţiu I. E., * Studii şi documente literare, IV, p. 185, 315.
Torouţiu I. E. şi *Cardaş Gh.*, * Studii şi documente literare, I, p. 13, 48, 49, 344, 345.
Tribunalul Ilfov, Dosar Nr. 308 pe 1906.
Troll Atta, Caragiale, „Flacăra", I, 1911, Nr. 1 p. 4.
Tudor I., * Caragiale la 1864, „Minerva", IV, 8 Febr. 1912 (Cf. ibid. în art. : *Anonim*, In legătură cu sărbătorirea d-lui Caragiale, „Neamul românesc literar", V, 1912, N. 5, p. 79—80).
Tulbure Gh., Caragiale în Ardeal, „Cele-trei-Crişuri", III, Nr. 10—11, p. 146—8.

Tutoveanu Gh., Caragiale, „Freamătul", II, 1912, Nr. 4—5. p. 81—82.
Uhrinowsky Petru, * Supărarea lui Gorun, „Gazeta liberală" din 1 Ian. 1902.
Un patriot român, * Cauzele răscoalelor ţărăneşti, „Die Zeit" (Viena), 1907, p. 765 (Cf. ibid. în „Conv. critice", I, 1907, p. 765—771).
V. R. Ş., * Luca I. Caragiale, „Flacăra", VII, 1922, Nr. 30, p. 483.
Valerian I., * De vorbă cu E. Isac, „Viaţa literară", III, 1928, Nr. 79, p. 2.
Valerian I., De vorbă cu Elena Farago, „Viaţa literară", III, 1928, Nr. 80.
Velescu, * Istoria teatrului român, „Revista literară", XVIII, 1897, Nr. 31, p. 487.
Vermont I., Festivitatea culturală dela Ploeşti, „Dimineaţa" din 10 Noembrie 1935.
Vernescu-Vâlcea C., O gustare cu Caragiale, „Teatrul", I, Oct. 1937, Nr. 1.
Vir, * Impresiuni dela procesul Caragiale-Caion, „Patriotul" din 13 Iunie 1902.
Vlad Traian, * Originea lui Caragiale, „Adevărul" din 27 Mart 1929.
Vlădoianu Nic., Caragiale, „Universul" din 18 Sept. 1932, p. 2.
Vlahuţă Al., * Dreptate, Buc. 1922, p. 144—152, 158—160, 163—165.
Vlahuţă Al., * File rupte, Buc. 1909, p. 86—87.
Vlahuţă Al., La gura sobei, Buc., Cartea rom. f. an, ed. III, p. 109—110, 112—115.
Vlahuţă Al., * Supărarea d-lui Caragiale, „Viaţa", I, 1894, Nr. 16, p. 1.
Vulcan Iosif, * Dela Bucureşti, „Familia", XXX, 1894, Nr. 17, p. 201.
Vulcan P., Conferinţa d-lui I. L. Caragiale despre „Seriozitate", „Ovidiu" (Constanţa), I, 1898, Nr. 4, p. 63—64.
Vulpe, * Caragiale şi Caion ? „Ovidiu" (Constanţa), II (ser. II), 1902, Nr. 1, p. 15—16 şi Nr. 2, p. 29—32.
Wernescu I. G., * Teatrul Naţional, „Curierul românesc", XVIII, 12 Noembrie 1846, Nr. 87, p. 345.
X. Y Z., * Sărbătorirea lui Caragiale, „Flacăra", I, 1912, Nr. 16, p. 126.
Zagoriţ G., * I. L. Caragiale elev, „România viitoare", III, ser. I, 1922, Nr. 15.
Zagoriţ G., * Din copilăria lui I. L. Caragiale, „România viitoate", IV. 1923, Nr. 7, p. 4.

Zamfirescu George Mihail, Articol fără titlu, „Teatrul“, I, Oct. 1937, Nr. 1.

Zarifopol Paul, Caragiale şi domnul X, „Adevărul“ din 13 Mai 1930.

Zotta Sever, * La centenarul lui V. Alecsandri, Iaşi 1921, p. 29.

* * *, I. L. Caragiale, „Cele-trei-Crişuri“, III, 1922, Nr. 10—11, p. 145—146.

INSTITUTUL DE
ARTE GRAFICE
„CUGETAREA"
P. C. GEORGESCU-DELAFRAS
STR. POPA NAN 21
BUCUREȘTI, IV

EDITUR[illegible]

P. C. [illegible]

AUTORI ROMÂ[illegible]

I. Agârbiceanu	Sectarii
I. A. Basarabescu	Moş Stan
Dr. Radu Cernea	Hitler şi tineretul
N. Carandino	Darclée
N. Crainic	Puncte card. în haos
—	Ortodoxie şi Etnocraţie
N. Crevedia	Buruieni de dragoste
Ovid Densuşianu	Stăpânul
—	Furtuna
Sterie Diamandi	Eroii revoluţiei ruse
—	Galeria Dictatorilor
M. Dragomirescu	Focul
Mircea Eliade	India
—	Şantier
—	Maitreyi
P. C. Georgescu-Delafras	Tari şi slabi
N. Iorga	Probleme actuale
B. Jordan	Invăţătorii
—	Normaliştii
—	Revizori şi inspectori
—	Satele
—	Antologia învăţătorilor
Al. Lascarov-M.	Mamina
—	Romanul furnicii
—	Andrei Pătraşcu
—	De vorbă cu sătenii
—	Tătunu
—	Drumuri...
—	Cruce şi Naţionalism
Mih. Lungianu	Din ţara lui Alb-Imp.
—	Comoara lui Prâslea
Theodor Martas	Confucius, Buda, Mahomet
—	D'Annunzio
Arh. Mihălcescu	Apărarea Credinţei
Vasile Militaru	Fabule
—	Curcubee peste veac
M. Negru	Părinţi şi copii
Pompiliu Nicolau	Naţionalism. construct.
Victor Papilian	Fără limită
—	Vecinul
Ion Pilat	Portrete lirice
Cezar Petrescu	Oraş patriarhal, 2 vol.
—	Apostol
—	Cheia visurilor
—	Fram
—	1907, vol. I şi vol. II
N. Porsenna	Regen. neamului rom.
—	Proporţia etnică
Nicolae Roşu	Orientări în veac
[illegible]C. Stan	Cei şapte fraţi siamezi
[illegible]adoveanu	Istorisiri de vânătoare
[illegible]	[illegible]pă
[illegible]	[illegible]singură...
M. T[illegible]	[illegible] soarele Africei
Ion Ti[illegible]	Ogio-San
—	Transiberiana
Clementina Ungureanu	Căminul meu
Ury Benador	Hilda
G. M. Vlădescu	Moartea fratelui meu
—	Menuetul
—	Gol

AUTORI STRĂINI

Cervantes	Don Quijote, 2 vol
A. Dumas	Monte Cristo, 4 vol.
—	Cei trei muschetari
—	După douăzeci de ani
—	Regina Margot
Bruno Frank	Cervantes
Victor Hugo	Notre Dame de Paris
—	Mizerabilii, 4 vol.
Alfred Leroy	D-na de Pompadour
Emil Ludwig	Wilhelm II
—	Bismarck
—	Trei Titani
—	Cleopatra
—	Roosevelt
François Mauriac	Vieaţa lui Iisus
Pierre Nézelof	Mirabeau
Paul Reboux	Doamna du Barry
Gérard Walter	Marat
I. Wassermann	Cazul Maurizius, 2 vol.
Hermann Wendel	Danton
Stefan Zweig	Marie Antoinette
—	Noaptea fantastică
—	Maria Stuart
—	Trei maeştri
—	Magellan
—	Tolstoi-Nietzsche

NOUA COLECŢIE DELAFRAS

Alice Gabrielescu	Lumina care nu se stinge
Paul Doumer	Cartea copiilor mei
Eugenia Makata	Jupâniţa Ruxandra
Mihail Negru	Cămaşa fericitului
Al. Olinescu	Milionul lui Prichindel
S. Smiles	Ajută-te singur!...
—	Fii om de caracter!
Mark Twain	Prinţ şi cerşetor
Oscar Wilde	Casa cu rodii
Card. Wiseman	Fabiola